J. v. Kapelle

1650

A. Lefevre. 1696

De Francisco Bacone Anglo.
Io: Francisco Bonomii.

Ingenium quicunq; acuit, moresque reformat,
Quidquid naturae spectit, atq; Deo;
Qui jacet hic, docuit Baconus omne, viator
Palladis in tumulo, Pantheon hocce colas.

Natus verulamii 1560. obiit 1626 4/9.

Le Chancelier Bacon a été sans doute l'un des meilleurs esprits du xvii. siecle. Bayle Reponse aux questions d'un Provincial. To: 4. p: 118.

Jv Kapeller

Fr. Baconi
DE VERULAMIO
SERMONES FIDELES,
ETHICI,
POLITICI,
ŒCONOMICI:
Sive
INTERIORA RERUM.
Accedunt
FABER FORTUNÆ
COLORES BONI ET MALI, &c.

LUGD. BATAVORUM,
Apud Franciscum Hackium. *A°.* 1644.

ILLVSTRI
ET
EXCELLENTI DOMINO,

GEORGIO,

Duci Buckinghamiæ, Summo *Angliæ* Admirallio.

Honoratissime Domine,

S*Alomon* inquit, *Nomen bonum est instar Vnguenti fragrantis & pretiosi*; Neque dubito, quin tale futurum sit *Nomen* tuum apud Posteros. Etenim & Fortuna, & Merita tua, præcelluerunt. Et videris ea plantasse, quæ sint duratura. In lucem jam edere mihi visum est *Delibationes meas*, quæ ex omnibus meis Operibus fuerunt acceptissimæ: Quia forsitan videntur, præ cæteris, *Hominum* Negotia stringere, & in sinus fluere. Eas autem auxi, & Numero, & Pondere; In tantum, ut plane Opus Novum sint. Consentaneum igi-

tur duxi, Affectui, & Obligationi meæ, erga *Illustrissimam Dominationem* tuam, ut *Nomen* tuum illis præfigam, tam in *Editione Anglica*, quam *Latina.* Etenim, in bona spe sum, Volumen earum in *Latinam*, *Linguam* scilicet universalem, versum, posse durare, quamdiu *Libri* & *Literæ* durent. *Instaurationem* meam *Regi* dicavi: *Historiam Regni Henrici Septimi*, (quam etiam in *Latinum* verti,) & Portiones meas *Naturalis Historiæ*, *Principi*: Has autem *Delibationes Illustrissimæ Dominationi* tuæ dico; Cum sint ex Fructibus optimis, quos, Gratia divina Calami mei laboribus indulgente, exhibere potui. *Deus Illustrissimam Dominationem* tuam manu ducat.

Illustrissimæ Dominationis tuæ

Servus Devinctissimus
& Fidelis

FR. S. ALBAN.

SERMONES FIDELES.

I.

De Veritate.

QUID *est Veritas*, inquit *Pilatus* Derisor? Nec præstolari voluit Responsum. Certe sunt, qui cogitationum vertigine delectantur; ac pro servitute habent, Fide fixa aut Axiomatis constantibus constringi; *Liberi Arbitrii* usum in Cogitando, non minus quam in Agendo, affectantes. Cujusmodi quidem *secta Philosophorum* licet defecerint; supersunt tamen Ingenia quædam ventosa & discursantia, quibus eædem omnino venæ, licet non pari, cum Antiquis, copia sanguinis, repletæ. Verum, nec difficultas sola, laborque quem Homines subeunt, in *Veritate* invenienda; nec quæ ex ea inventa Cogitationibus

imponitur Captivitas, *Mendaciis* favorem conciliat; Sed ipsius *Mendacii* Naturalis (utcunque corruptus) Amor. E recentiore *Græcorum Schola* quidam, rem ad Examen vocans, hæret attonitus; dum excogitare nequit, quorsum Mortales amarent *Mendacium*, *ipsius Mendacii* caussa; Cum nec voluptati sit, ut *Mendacia Poëtarum*; nec utilitati, ut illa *Mercatorum*. Sed nescio quomodo, *Veritas* ista, (utpote nuda & manifesta Lux diurna,) personatas hujus *Mundi Fabulas*, Ineptiasque, non tam magnifice & eleganter ostendit, quam Tædæ, Lucernæque nocturnæ. Ad *Unionis*, forsan, valorem, pervenire poterit *Veritas*, quæ per diem speciosissima apparet: Sed ad pretium *Adamantis*, aut *Carbunculi*, qui lumine vario pulcherrime splendent, nunquam ascendet. Mixtura *Mendacii* voluptatem semper auget. Ecquis dubitat, si è mentibus Hominum tollerentur Opiniones vanæ, Spes blandæ, Æstimationes Rerum falsæ, Imaginationes ad libitum, & id genus alia, quin multorum animi relinquerentur dejecti, & marcidi, atræ bilis & languoris pleni, ac sibimet ipsis ingrati ac displicentes? *Patrum* unus, magna cum severitate, *Poësin* appellat, *Vinum Dæmonum*; Eo quod Phantasiam vanis impleat; licet

licet *Poësis Mendacii* tantum *umbra* sit. Verumtamen, non est *Mendacium*, mentem pertransiens, quod officit; Sed *Mendacium* quod à mente imbibitur, nempe ejus generis, de quo ante diximus. Verum utcunque in depravatis Hominum judiciis, & affectibus, hæc ita se habeant; *Veritas* tamen (quæ sola se judicat) docet, *Veritatis inquisitionem*, quæ eam, proci instar, demeretur; *Veritatis Cognitionem*, quæ præsentem eam sistit; & *Veritatis Receptionem* cum *Assensu*, quæ est ipsius Fruitio & Amplexus; Summum esse Humanæ Naturæ Bonum.

Prima, in Operibus sex dierum, Creatura *Dei*, fuit *Lux sensus*; Postrema, *Lux Rationis*; Quin & Opus ejus, *Sabbatho*, quod deinceps perpetuo exercet, est Spiritus sui Illuminatio. Primo inspiravit Lumen in *Faciem Materiæ*, vel *Molis indigestæ*, postea in *Faciem Hominis*; Quin & usque semper Lucem inspirat in *Faciem Electorum*. *Poëta*, qui *Sectam*, alioqui cæteris inferiorem, ornavit, elegantissime dixit; *Suave est in litore stanti videre naves fluctibus exagitatas*; *Suave ad Arcis fenestram stanti, prælium commissum, ejusque varios eventus, inferius spectare*; *Sed nulla voluptas æquiparari potest huic ipsi, Nempe ut quis stet super Cli-*

vum excelsum Veritatis; (Collem certe inaccessibilem, ubi aër semper liquidus est, & serenus;) *atque inde Errores, Homines palantes, Caligines & Tempestates, in Convalle subjacente, despiciat*: Modo prospectus iste cum misericordia conjunctus sit, non cum Tumore, aut Superbia. Et hoc ipsum, est *Cœlo* in *Terris* frui, quando *Mens Humana* in *Charitate* movetur, in *Providentia* quiescit, & supra polos *Veritatis* circumfertur.

Iam vero, ut à *Theologica* & *Philosophica Veritate*, ad *Veritatem*, aut potius *Veracitatem* in Civilibus negotiis, transeamus: Agnoscent vel ipsi qui eam non exercent, apertam, & minime fucatam, in Negotiis gerendis, Rationem, præcipuum esse Humanæ Naturæ Decus: Mixturam autem *Falsi*, similem esse plumbeæ materiæ, quæ efficit sane, ut facilius cudi possit Metallum, sed ita ut interim vilius fiat. Nam flexuosi isti, & obliqui motus, *Serpentum* sunt; Qui super *ventrem suum gradiuntur*, non pedibus incedunt. Non est vitium, quod tanto Hominem pudore obruit, quam si *Falsus* vel *Perfidus* inveniatur. Itaque *acutissime *Montaneus*, rationem scrutatus, cur *Mendacii* vocabulum, pro tanto haberetur Opprobrio, & Contumelia; *Si Res recte perpendatur*, (in-

* Les Essais de Montaigne Liv: 2. cap: 18.

(inquit,) *qui dicit Hominem mentiri, eadem opera dicit, eum adversus Deum audacem esse, adversus Homines timidum.* *Mendax* enim *Deo* insultat, *Homini* se incurvat. Certe, quam flagitiosa res sit, *Falsitas*, & *Perfidia*, nullo modo exprimi potest melius, quam quod istis (quasi ultimis Clamoribus,) devocabuntur Iudicia *Dei* in Genus Humanum. Prædictum enim est, *Christum*, in Adventu suo secundo, *non reperturum Fidem super terram.*

II.

De Morte.

Metuunt Homines *Mortem*, ut Pueri Tenebras. Quemadmodum autem, metus iste naturalis, in pueris augetur fabulosis quibusdam Terriculamentis, ita & ille alter. Sane, *Mortis* Meditatio, prout *Mors stipendium est peccati*, & ad aliam vitam transitus, pia est & salubris; Metus vero ejus, ut est *Naturæ debitum*, res est infirma, & inanis. Inest tamen nonnunquam piis Meditationibus, Fermentum aliquod Vanitatis, nec-non *Superstitionis*. Præcipitur in *Libris* nonnullis *Religiosorum*, qui tractant de *Mortificatione*, ut recogitet secum Homo, quantus sit dolor, cum vel minimus digiti articulus torqueatur; atque inde æstimet,

quantus sit in *Morte* cruciatus, ubi totum corpus corrumpitur, & dissolvitur. Cum tamen *Mors* sæpenumero transeat, minore cum dolore, quam sentitur in tortura membri. Partes enim maxime vitales, non sunt maxime sensitivæ. Nec abs re dictum fuit, ab illo, qui locutus est ut *Philosophus* tantummodo, & *Homo Animalis*; *Pompa Mortis magis terret, quam Mors ipsa:* Gemitus & Singultus, membrorum Convulsiones, oris Pallor, Amici flentes, & atrata Funera, cum similibus, hæc sunt quæ *Mortem* ostentant terribilem. Observatione plane dignum est, nullam esse *Animi Passionem* tam debilem, quin superet, & in ordinem redigat *Timorem Mortis*. Ideoque *Mors*, non est hostis adeo formidabilis, cum multos habeat homo circa se Athletas, qui in certamine illam vincant. *Vltio* de *Morte* triumphat; *Amor* eam parvi facit; *Honor* ambit; *Metus Ignominiæ* eligit; *Mœror* ad eam confugit; *Metus* anticipat. Imo legimus, quod postquam *Otho Imperator* se ipsum interfecisset, ipsa *Misericordia* (quæ Affectus est omnium tenerrimus) multos provocarit ad *commoriendum*, ex mera *Animi Compassione* erga *Dominum* suum, ut fidissimos Asseclas. Quin & addit *Seneca* *Fastidium*, & *Satietatem*: *Cogita quam*
diu

diu eadem feceris; Mori velle non tantum Fortis, aut Miser, sed etiam Fastidiosus potest. Nec minus observatu dignum est, quantillam mutationem in Animo generoso & forti, appropinquans *Mors* efficere valeat; Eosdem enim gerunt homines illi Spiritus, usque ad extremum momentum. Mortuus est *Augustus Cæsar*, voce certe urbana; *Livia, conjugii nostri memor, vive, & vale. Tiberius* inter dissimulandum; Ita enim de illo *Tacitus*, *Iam Tiberium vires, & corpus, non dissimulatio, deserebant*. *Vespasianus* cum Scommate; Exonerans enim se super sella; *Vt puto Deus fio. Galba* cum Gnoma; *Feri, si ex re sit Populi Romani:* protendens simul collum. *Septimius Severus*, inter expedienda negotia; *Adeste, si quid mihi restat agendum*. Pariter & alii. Certe *Stoici*, nimium insumpserunt operæ in Solatia *Mortis:* Etenim grandi suo, contra eam, apparatu, effecerunt, ut terribilior videretur. Rectius ille; *Qui Finem vitæ extremum inter munera ponit Naturæ*. Æque enim est naturale hominibus *Mori*, ac *Nasci*; atque Infans forsan, non minorem sentit dolorem, ex hoc, quam ex illo. Qui *moritur* inter prosequendum magnum aliquod desiderium, ita se habet, ut vulneratus, sanguine adhuc fer-

vente, qui plagam vix ſentit. Itaque Mens, in aliquod Bonum fixa & intenta, à doloribus *Mortis* ſe ſubducit. Verum enimvero ſuper omnia, ſuaviſſimum *Canticorum* eſt illud, *Nunc dimittis*; Cum quis Fines ſuos, & Expectationes honeſtas, aſſecutus fuerit. Hoc item in ſe habet *Mors*, ut *bona Fama* januam aperiat, & *Livorem* extinguat; *Extinctus amabitur idem*.

III.

DE UNITATE ECCLESIAE.

CUm *Religio* ſit præcipuum humanæ Societatis vinculum, par eſt, ut & ipſa, debitis veræ *Vnitatis* & *Charitatis* vinculis, aſtringatur. Diſſidia circa *Religionem*, Mala erant, *Ethnicis* incognita. Nec mirum, cum *Religio Ethnicorum* poſita eſſet potius in Ritibus, & Cultu *Deorum* externo, quam in conſtanti aliqua Confeſſione, & Fide. Facile enim eſt conjicere, cujuſmodi fuerit illorum *Fides*, cum præcipui *Eccleſiæ* ipſorum *Doctores* & *Patres*, fuerint *Poëtæ*. Inter Attributa autem veri *Dei* ponitur, quod ſit *Deus Zelotypus*: Itaque Cultus ejus non fert mixturam, nec conſortium. Quamobrem pauca quædam de *Vnitate* in *Eccleſia* dicemus. Scilicet, qui ſint ejus *Fructus*, qui *Limites*, quibus denique *Modis* concilietur.

tur. *Vnitatis Fructus* præcipui, (præterquam quod *Deo* summe placeat, id quod ante omnia poni debet,) sunt duo. Alter respicit eos, qui *extra Ecclesiam* sunt; Alter eos, qui *intra*. Quod ad priorem attinet, certum est, longe maxima in *Ecclesia* Scandala, esse Hæreses, & Schismata; Ut quæ etiam Corruptelas Morum superent. Quemadmodum enim in Corpore Naturali, Vulnera, & Solutio Continuitatis, genere pejora sunt, quam Humores putridi; Similis est Corporis Spiritualis ratio. Adeo ut nihil reperiatur, quod æque Homines ab ingressu in *Ecclesiam* absterreat, aut jam receptos expellat, ac *Vnitatis Violatio*. Itaque temporibus quibus illud increbrescit, ut alii dicant, *Ecce in Deserto*; alii, *Ecce in Penetralibus*; hoc est, dum quidam *Christum* quærunt in *Hæreticorum Conciliabulis*, quidam in *Facie Ecclesiæ externa*; opus est prorsus, ut illa Vox aures Hominum quasi perpetuo feriat; *Nolite exire*. *Doctor* ille *Gentium*, cujus Vocatio & Missio, propria & demandata, ei imposuit, ut eorum, qui *extra Ecclesiam* fuerant, curam gereret, inquit, *Si ingrediatur cœtus vestros Infidelis quispiam, aut Idiota, & vos variis loquentes linguis audiat, annon vos insanire prædicabit?* Neque sane multo melius se habet,

cum

cum *Athei*, & Homines profani, tantas, in *Religione*, lites, & Opinionum dimicationes, intueantur. Siquidem hæc res ab *Ecclesia* illos avertit, & in *Cathedra Derisorum sedere facit.* Levius quiddam videatur, quam ut in Tractatu tam ſerio citetur, deformitatem tamen rei egregie depingit. Inſignis quidam Iocandi Artifex, in *Catalogo Librorum*, *Bibliotheca* cujuſdam *Fabuloſa*, inter cæteros, cum hac Inſcriptione, *Librum* ponit; *Saltationes Florales, & Geſticulationes Hæreticorum.* Nemo enim eſt ex iis, qui non peculiarem quendam motum Corporis ridiculum, & Geſtus deformitatem, exhibeat: unde fieri non poteſt, quin Homines Carnales, & Politici degeneres, ſubſannent, qui facile in contemptum Rerum Sacrarum feruntur. Quantum ad *Fructus Vnitatis*, qui ad eos, qui *intra* ſunt, redundat, is, uno verbo, *Pax* eſt, quæ innumeras Benedictiones complectitur. Etenim Fidem ſtabilit, Charitatem accendit; Quin & externa *Eccleſiæ pax* in Pacem internam Conſcientiæ ſenſim deſtillat; Laboreſque ſcribentium, & legentium Controverſias, vertit in Tractatus Pietatis, & Mortificationis.

Quantum ad *Terminos* & *Limites unitatis*, vera proculdubio & juſta eorum Collo-

Collocatio, magni prorſus eſt, ad omnia in Religione, momenti. Duo autem in iis ſtatuendis videntur fieri Exceſſus. Hominibus enim zelo fervidis, omnis *Pacificationis* mentio eſt odioſa; *Numnam pax Iehu? Quid tibi cum pace? vade poſt me.* Quaſi *Pax* nihil eſſet ad rem, ſed *Secta & Partes.* Contra, quidam tanquam *Laodicenſes*, in cauſſis *Religionis* tepidi, putant, *Capita Religionis*, nexu ſe commodo, colligare poſſe, per Vias medias, & Opiniones utrinque participantes, & Reconciliationes ingenioſas, ac ſi pro Arbitris ſe gerere vellent, inter *Deum* & *Homines.* Vterque Exceſſus vitandus; Quod fiet, ſi Fœdus inter *Chriſtianos*, ab ipſo *Servatore* noſtro deſcriptum, in clauſulis illis, quæ primo intuitu inter ſe opponi videntur, perſpicuam & planam Interpretationem ſortiatur. *Qui non nobiſcum eſt, contra nos eſt.* Et rurſus; *Qui contra nos non eſt, nobiſcum eſt.* Hoc eſt, ſi *Capita Religionis*, plane Eſſentialia & Fundamentalia, rite diſcernantur & diſtinguantur à *Capitibus*, quæ non ſunt ex *Fide*, ſed ex *Opinione* probabili, & Intentione ſancta, propter ordinem, & *Eccleſiæ* politiam, ſancitæ. Hoc vero plurimis videri poſſit triviale quiddam, in quo quis actum agat: Verum ſi hoc ipſum, minore partium ſtudio,

dio, fieret, majore etiam consensu reciperetur. In hac re Consilii nonnihil impertiri visum est, pro captus nostri tenuitate. Videndum est, ne Homines *Ecclesiam Dei* lacerent, per duo *controversiarum* genera. Primum est, cum *Controversiæ* materia levior est, nec tanta contentione, quanta circa eam excitatur, digna; Contradictione sola inflammata. Quemadmodum enim acute & eleganter notatum est, ab uno ex *Patribus*; *Tunica Christi inconsutilis fuit, at vestis Ecclesiæ versicolor.* Vnde præcipit; *In veste varietas sit, Scissura non sit.* Differunt enim haud parum inter se Vnitas, & Vniformitas. Secundum est, cum *Materia* quidem *Controversiæ* pondus habet, sed ad nimiam subtilitatem ac obscuritatem redacta est: Adeo ut ingeniosa quædam res esse videatur, potius quam solida. Videmus quandoque fieri, ut quis Doctus, & Intelligens, Homines imperitos, de aliqua Quæstione inter se litigantes, audiat; atque perspicue advertat, eos idem re ipsa sentire, & in unum convenire, quibus tamen ipsis nunquam fuisset aliquis dissidendi Finis. Quod si hoc nonnunquam eveniat, in exigua illa Iudicii disparitate, quæ inter Homines esse potest; Annon credere par est, *Deum* in Cœlis,

lis, qui *Corda ſcrutatur* & novit, ſatis perſpicere, nos Homines fragiles, in aliquibus, de quibus *Controverſiam* movemus, idem revera ſentire, & in ambobus benigne complacere? Hujuſmodi *Controverſiarum* Natura, & Character, optime à *D. Paulo* exprimitur, in monito illo ac præcepto, quod circa illud adhibet; *Devita prophanas vocum Novitates, & oppoſitiones falſi nominis Scientiæ.* Creant ſibi Homines Oppoſitiones, quæ revera nullæ ſunt, eaſque in nova Vocabula effingunt, & cudunt; Quæ tam fixa ſunt & invariabilia, ut ubi Senſus Vocabulum regere debeat, Vocabulum imperet Senſui. Sunt etiam, ut *Controverſiarum*, ita *Vnitatis*, ſpecies duæ; quæ Adulterinæ cenſeri poſſunt. Altera, cum *Pax* Ignorantiæ tantum implicitæ innititur. Coloribus enim omnibus in Tenebris bene convenit. Altera, quæ conſuta eſt & ſarcita, expoſitionibus ex diametro inter ſe contrariis: in Capitibus nimirum Fundamentalibus. *Veritas* enim & *Falſitas*, ſimiles ſunt *Ferro* & *Luto* in digitis pedum Imaginis, quam in ſomnis vidit *Nebuchadnezzar*; Adhærere ſane poſſunt, incorporari non poſſunt.

Iam quatenus ad *Modos*, per quos conciliatur *Vnitas*, cavendum eſt Hominibus, ne, dum *Vnitatem Religionis* procu-

reat

rent & muniant, *Leges Charitatis* & *Societatis* solvant, & demoliantur. Inter *Christianos* duo tantum recipiuntur *Gladii*, *Spiritualis* nempe, & *Temporalis*. Vterque autem suum habet locum, & suo perfungitur munere, in *Religione Christiana* propugnanda, & protegenda. Sed neutiquam arripiendus est *Gladius* tertius, qui est *Mahumetis*, aut illi similis, Hoc est, ut *Religionem Bello* propagemus, aut cruentis persecutionibus vim Conscientiis inferamus; Exceptis Casibus Scandali aperti,& insolentis; Blasphemiæ, aut Machinationis adversus Statum Civilem: Ne dum ut foveantur Seditiones, animentur Conjurationes, & Rebelliones, Gladius in manus Populi transferatur, & similia; Quæ omnia manifesto tendunt ad *Majestatem Imperii* minuendam, & Auctoritatem Magistratuum labefactandam; Cum tamen omnis *Legitima potestas sit à Deo ordinata.* Hoc enim nihil aliud est, quam alteram ex *Tabulis Legis*, in alteram allidere; & in tantum Homines ut *Christianos* intueri, ut interim obliti videamur, quod sint *Homines*. *Lucretius Poëta*, cum sibi ante oculos poneret *Agamemnonem*, Filiam propriam immolantem, exclamat; *Tantum Relligio potuit suadere malorum.* Quid tandem di-

xisset,

xisset, si ei *Laniena Pariensis*, aut *Conjuratio Pulveraria* in *Anglia*, innotuisset? Certe septies factus esset magis *Epicureus*, & *Atheus*, quam fuit. Nam quemadmodum *Gladius Temporalis*, non temere, sed magno cum judicio, in Casu *Religionis*, stringendus est; Ita monstri simile est, eum in manus Populi tradi. Sibi habeant hoc *Anabaptistæ*, & hujusmodi Furiæ. Certe, insignis fuit illa *Blasphemia*, cum diceret *Diabolus*, *Ascendam*, *&* *ero similis Altissimo*; Sed adhuc major *Blasphemia* fuerit, si quis *Deum* introducat dicentem; *Descendam*, *&* *ero similis principi Tenebrarum*. Quid autem hoc ab illo differt, si Caussa *Religionis* descendat, & præcipitetur, ad Crudelia & Execrabilia Scelera, *Principes* trucidandi, in *Populorum* vitas grassandi, & *Imperia* funditus evertendi? Videtur quidem hoc perinde esse, ac si quis descendentem faciat *Spiritum Sanctum*, in specie, non *Columbæ*, sed *Vulturis*, aut *Corvi*; aut ex *Navi Ecclesiæ* erigeret Vexillum Piratarum, & Assassinorum: Quocirca, justum est, & id ipsum necessitas Temporum flagitat, ut *Ecclesia* doctrina sua, & Decretis suis; *Principes* Gladio; omnesque *Literæ*, seu Religiosæ sint, seu Morales, Caduceo suo; in Barathrum Inferni damnent, & detru-

detrudant in secula, hujusmodi Facta, & doctrinas, iis Auctoritatem aliquam tribuentes; Vt magna ex parte jam pridem factum est. Certe optandum esset, ut in omnibus circa *Religionem* Consiliis, ante oculos Hominum præfigeretur Monitum illud *Apostoli*; *Ira Hominis non implet Iusticiam Dei.* Atque ut verum dicamus, optime & prudentissime observatum est ab uno ex *Patribus*, profundæ sapientiæ viro; nec minus ingenue, & sincere, ab eodem prolatum, & evulgatum; *Eos, qui conscientias premi, iisque vim inferri suadent, sub illo Dogmate, Cupiditates suas subtexere, illamque rem sua interesse, putare.*

I V.

De Vindicta.

V*Indicta* agrestis quædam Iusticia est; quæ quo magis in Humana Natura serpit, eo fortius Legibus severis est evellenda. Etenim *Injuria illata*, Legem tantummodo violat; At reposita, Legem Auctoritate sua plane spoliat. Certe, in *vindicanda Injuria*, æqualem se quis Inimico suo sistit; In remittenda vero, superiorem: *Regium* enim est, *Ignoscere.* Equidem memini dixisse *Salomonem*, *Honori est Homini, offensas præterire.* Quod jam præteriit, in integrum restitui non potest;

At Prudentes ſat habent præſentia & futura curare. Nugantur igitur, & ſe fruſtra conturbant, qui præteritarum rerum ſatagunt. *Injuriam* nemo, *Injuria* ipſius cauſſa, infert; verum, ut ex ea, Lucri aliquid, aut Voluptatis, aut Honoris, ſibi conciliet: Cur igitur cupiam ſuccenſeam, quod ſe potius quam me diligat? Quod ſi quis ex malignitate mera ſit injurioſus: quid tum? Etiam Spina & Rubus pungunt & lacerant, quia natura ſua utuntur. *Vindictæ præcipue* Excuſationem merentur, in iis *Injuriis*, de quibus Lege cautum non eſt. At ſimul proſpiciat quis, ut Genus *vindictæ*, ejuſmodi ſit, quod non ſit Legi obnoxium. Alias ipſe ſibi Pœnam conduplicat, Inimicus vero Lucrum facit. Sunt, qui, inter ſumendam *Vindictam*, cupiunt, ut læſi intelligant; unde Malum illud ſibi ingruerit. Nempe generoſior eſt iſte *Affectus:* Siquidem videntur illi non tam ipſa ultione delectari, quam ut læſum Facti ſui pœniteat. At vili ingenio præditi, & malicioſi, inſtar ſagittarum ſunt, quæ per tenebras volant. Magnus *Dux Florentiæ Coſmus*, acutiſſimum telum vibravit in Amicos perfidos, aut incurioſos. *Legimus* (inquit) *& mandatum habemus, ut Inimicis noſtris ignoſcamus; at nuſpiam legitur, aſtringi nos, ad ignoſ-*

ignoscendum Amicis : Verum Spiritus *Iob* loquitur meliora ; *Numnam* (inquit) *de manu Dei bona accipiemus , neque mala itidem quandoque sustinebimus ?* Quod etiam, aliquo modo, de Amicis dici par est. Hoc certissimum est, Hominem qui *Vindicta* studet , sua vulnera refricare , quæ alias, sibi relicta , sanari & consolidari potuissent. *Vltiones publicæ,* maxima ex parte, prospere cedunt : Quales erant , propter cædem *Cæsaris,* cædem *Pertinacis,* cædem *Henrici Quarti* Magni illius *Galliæ Regis,* & aliorum complurium. At in *vindictis privatis* hoc minime tenet. Quin potius, *Homines Vindicativi* vitam fere agunt *Veneficarum,* quæ ut aliis sunt exitiabiles, ita ipsæ plerunque exitum infaustum sortiuntur.

V.

DE REBVS ADVERSIS.

GRande prorsus sonabat *Seneca,* more *Stoicorum,* cum diceret ; *Bona rerum Secundarum optabilia , Adversarum mirabilia.* Certe , si Miraculum recte ponatur illud, quod Naturam superat, cernuntur Miracula maxime in *Calamitatibus.* Ad priorem illam Sententiam magniloquentia superat alterum ex ejus Dictis ; Et excelsius quiddam est, quam *Ethnico* conveniat. *Vere magnum , habere Fragilita-*

tem Hominis, *Securitatem Dei.* Sane hoc Dictum in *Poësi* fuisset tolerabilius, ubi transcendentia ista magis probantur. Ac ut verum dicamus, *Poëtæ* hoc intactum non reliquerunt. Eadem enim fere res est, quæ adumbratur, in portentoso illo *Poëtarum* antiquorum Commento; Quod Mysterio videtur non carere; imo & Statum *Christianum* non obscure referre; Nimirum de *Hercule*; Qui cum ad solvenda *Promethei* vincula proficisceretur, (in *Prometheo* autem figura Naturæ humanæ repræsentatur;) Oceani longitudinem in *poculo figulino* emensus est; Vbi ad vivum *Christiana Constantia* depingitur, quæ in fragili carnis testa, per Mundi fluctus, undique circumfusos, navigat. Verum ut à Granditate verborum, ad *Mediocritatem* descendamus; *Rerum secundarum* præcipua virtus est *Temperantia*, *adversarum Fortitudo*; Quæ in Moralibus reputatur pro virtute maxime Heroica. Quin & *res prosperæ*, ad *Veteris Testamenti* Benedictiones, *adversæ*, ad *Novi* Beatitudines, pertinent: Quæ, & re ipsa majores sunt, & clariorem *Divini favoris* revelationem exhibent. Attamen etiam in *Veteri Testamento*, si *lyræ Davidis* aures præbeas, plures invenias *Threnos*, quam *Exultationes*: *Spiritus* autem

tem *Sancti* calamus, diffusius tractavit *Iobi* afflictiones, quam felicitatem *Salomonis*. *Res prosperæ*, non sine plurimis timoribus & molestiis transeunt; *Adversæ* itidem suis solatiis & spe non vacant. Videmus certe in acupictis, melius placere, cum imagines coloris lucidioris sunt, stamen autem telæ, coloris magis opaci, quam cum stamen ipsum splendidius est, imagines autem tenebrosiores. Iudicium igitur capi potest, quid cordi magis volupe sit, ex eo, quod oculos magis delectat. Habet certe *virtus* simile quiddam odoramentis quibusdam pretiosis; quæ fragrantissima sunt, aut incensa, aut tusa. Nam *fortuna prospera* potissimum *vitia* hominum indicat, *adversa virtutes*.

V I.
DE DISSIMVLATIONE ET SIMVLATIONE.

D*Issimulatio* est artium Civilium compendium quoddam, & pars infirmior: Etenim, & ingenium acre, & robur animi constans, ad hoc requiritur, ut quis sciat, quando verum proferendum sit, atque id facere audeat. Itaque inter inferiores Politicos reponuntur, qui magni sunt *Simulatores*.

Quod discrimen, bene apud *Tacitum*, *Cæsa-*

Cæsarem Augustum inter, & *Tiberium* adnotatum est. Etenim de *Livia* sic ait: Quod esset, *cum artibus mariti, & simulatione filii, bene composita. Artes Imperii Augusto, Simulationem Tiberio* attribuens. Idem alibi hisce verbis, *Mucianum* inducit, *Vespasianum* ad arma contra *Vitellium* sumenda hortantem: *Non adversus Augusti acerrimam mentem, nec adversus Tiberii cautissimam senectutem, insurgimus.* Quare hæ facultates, *Artium Civilium*, & *Simulationum*, sunt prorsus distinguendæ. Esto igitur, ut sit felicis ita quisquam acuminis, tantæque perspicaciæ, ut distinguere queat, quæ palam facienda, quæ occultanda, quæ tanquam in crepusculo producenda, temporum etiam & personarum ratione pensitata; (Quæ revera *artes* sunt *Politicæ*, & *Civiles*, ut *Tacitus* eas recte appellat, huic *Dissimulatio* impedimento erit. Quod si quis, ad hunc judicii & discretionis gradum, adscendere non valeat, ei relinquitur tanquam tutissimum, ut sit *Tectus*, & *Dissimulator*. Vbi enim in singulis non datur eligere, ibi in omnibus caute insistere tutissimum est; Cæcutientibus enim lente movendum. Sane ubique reperias, homines rerum tractandarum peritissimos, omnes fere Candorem, Ingenuitatem,

& Veracitatem, in negotiis præ se tulisse: Verum simul erant, tanquam equi, bene docti & domiti, qui subito se sistere, & se vertere, norant. Quod si necessitas quædam ingruat, *Dissimulationem* profundam postulans, tunc quidem opinio & fama, de bona fide & veracitate eorum præconcepta, eos reddit prorsus invisibiles.

Consilia & mentem tegendi, aut *velandi*, gradus sunt tres. Primus est, *Taciturnitas*, cum quis sensus animi sui premit, adeoque relinquit in æquilibrio, ut, in quam partem propendeat, nemo facile conjecerit. Secundus *Dissimulatio* in Negativa, cum quis ex composito signa quædam & indicia jacit, se non eum esse, qui revera est. Tertius *Simulatio* in Affirmativa, cum quis aperte fingit & prætexit, se eum esse, qui revera non est.

Quantum ad primum horum, *Taciturnitatem* scilicet; ea est certe *virtus Confessoris*. Atque profecto, *vir taciturnus* multas audit *Confessiones*; Quis enim garrulo, & loquaci, pectus suum recludat? Quod si quis famam habeat *viri taciturni*, facile aliorum animos reserabit: sicut aër clausus apertum fugit. Atque veluti *delicta confiteri*, non ad aliquem finem collimat, qui ad res Civiles tendit, sed ad

con-

conſcientiam ſublevandam; Ita certe *homines taciturni*, ad multarum rerum Notitiam ſimili de cauſſa, perveniunt; dum homines, non tam impertire, quam exonerare animum ſuum cupiant. Vt paucis dicamus, myſteria *ſilentibus* debentur. Præterea, ſi verum loquamur etiam in animo, æque ac in corpore, deformis & invenuſta eſt nuditas: Neque parvam addit reverentiam conſiliis & factis hominum, ſi *minus pateant*. At *loquaces* & *futiles*, etiam plerumque leves ſunt, & creduli. Qui enim eloquitur quæ ſcit, effutiet etiam quæ neſcit. Ponatur igitur pro certo, *habitum Taciturnitatis virtutem eſſe Politicam*, & *Moralem*. Sed & illud addendum eſt, bonum eſſe homini, ut *vultus* ſuus *linguæ* officium non præripiat. Nam, *revelatio animi* ex *vultu*, aut *geſtu* magnus eſt defectus, & quædam quaſi *proditio*:eo magis;quod ſæpenumero plus notatur, & fidem facit, quam verba.

Quantum ad Secundum, *Diſſimulationem* ſcilicet: Ex neceſſitate quadam illa *Taciturnitatem* ſequitur. Adeo ut qui *tectus* eſſe vult, *Diſſimulator* aliquatenus vel nolens evadat. Etenim aſtutiores ſunt homines quam ut patiantur aliquem in æquilibrio ſe continere abſque aliqua in alteram partem inclinationis ſuæ decla-

ratione. Ita quæstionibus subtilibus eum obsidebunt, & allicient, & excutient, ut, nisi obfirmato & absurdo *silentio* se quis muniat, necesse ei fuerit, se *nonnihil prodere:* Quinetiam si hoc non fecerit, ex *silentio* ipso aliquid conjecturæ capient, non minus, quam ex *verbis*. Quod vero ad *Æquivocationes*, & *Oracula verborum* attinet, non poterunt illa diu valere. Ita ut nemo *tectus* esse queat, nisi aliquem *Dissimulationis* gradum sibi indulgeat: Quæ nihil aliud est, quam silentii quædam appendix, aut limbus.

Quantum vero ad tertium gradum; nimirum *Simulationem*, & *Professionem falsam*; Illam magis vitiosam, & minus Politicam, duco; nisi forte dignus vindice nodus inciderit. Itaque perpetua Consuetudo *simulandi*, vitium est, aut ex ingenii lubricitate quadam, vel timiditate, ortum; aut etiam, ex animi constitutione, quæ vitio aliquo magno imbuta est: Quod, quia *occultare* oportet, *Simulationem* etiam in aliis adhibere & exercere efficit, ne forte habitus ipse intercidat.

Commoda Simulationis, & *Dissimulationis*; tria. Primum est, quod oppositionem amoliatur, & homines imparatos aggrediatur. ubi enim consilia cujuspiam evulgata fuerint, Adversarii, veluti tuba, exci-

excitantur. Secundum est, quod in hominis potestate relinquit, ut pedem referat, & se absque existimationis suæ jactura de negotio subducat. Si quis enim se manifesta declaratione obstringit, is cuneis quasi impactis includitur, aut pergendum est ei, aut turpiter desistendum. Tertium est, quod ad aliena consilia detegenda viam aperiat. Etenim ei, qui sua consilia profert, non facile quis se adversarium profiteatur, verum assentabitur potius; & libertatem loquendi, in libertatem cogitandi, vertet. Itaque habetur apud *Hispanos* satis malignum Adagium; *Dic mendacium, & veritatem erues.* Perinde ac si *Simulatio* clavis esset ad secreta reseranda. Tria etiam sunt *Simulationis, & Dissimulationis, incommoda*, ut ex æquo res compensetur. Primum, quod illa timiditatem arguant: Id quod omnibus negotiis plumas vellit, ne perniciter ad metam advolent. Secundum, quod in ancipites cogitationes animos complurium conjiciant, qui fortasse alias cooperaturi fuissent, & studio suo rem promoturi; unde sine socia & amica opera ad fines suos solus quis ambulet. Tertium est, (idque maximum,) quod præcipuo ad actiones organo hominem privet; minimum *Fidei*. Optimum

mum fuerit temperamentum, si quis *Veracitatis* famam obtineat, *Taciturnitatis* habitum, *Dissimulationis* usum tempestivum, & facultatem *Simulationis*, ubi opus fuerit.

VII.

De Parentibus et Liberis.

Gaudia *Parentum* occulta sunt; nec minus dolores eorum, & metus. Illa certe verbis assequi nequeunt, hos autem proferre nolunt. Certe *Liberi* labores humanos suaviores, verum infortunia amariora, reddunt. Curas vitæ multiplicant, sed memoriam mortis mitigant. *Æternitas sobolis* etiam brutis communis est; Sed illa *Memoriæ Meritorum*, & *Operum*, propria est hominibus. Atque videre sane est, Opera nobilissima, & fundationes, ab *Orbis* profecta; quibus effigies animorum exhibere curæ erat, cum *corporis imaginibus* distituerentur. Adeo ut *Posteritati* maxime studeant, qui *Posteritate carent*. Qui honores in *familiam* suam primi introducunt, erga *Liberos* indulgentissimi sunt: Intuentur siquidem eos, non tantum ut *continuationem speciei suæ*, sed ut *rerum* à se *gestarum hæredes*: ideoque ut *Liberos*, & *Creaturas*. Gradus affectuum in *Parentibus* erga *Liberos* diversos,

versos, sæpe dispares sunt. Aliquando iniqui: ac potissimum in *matre*. Vnde *Salomon* dicit; *Filius sapiens lætificat patrem: Filius vero stultus mœstitia est matri suæ*. In domo fœcunda, & *Liberorum* plena, cernere quandoque est, unum aut alterum ex *senioribus* pluris æstimari; atque ex *junioribus* in deliciis esse: Sed in medio fortasse aliquos quasi oblivione transiri: qui nihilominus, haud raro optimæ indolis evadunt. Illiberalitas *Parentum* erga *Liberos* suos, error est plane noxius: Nam eos reddit animo degeneres; fallaciis deditos; ignobilium consortio se delectantes: magisque ad luxum propensos, quando rerum copiam adepti sint. Itaque optime succedit, quando *Parentes* suam, apud *Liberos*, auctoritatem tuentur, crumenam laxant. Invaluit, tam apud *Parentes*, quam *Pædagogos*, & *Famulos*, mos quidem ineptus; æmulationes inter *fratres* serendi, & alendi, durante eorum pueritia: Quæ sæpenumero in discordias evadunt, post ætatem virilem, & *familias* turbant. *Itali* non magnum ponunt discrimen, inter *Liberos*, & *Nepotes*, aut *Cognatos*; Sed, modo sint è *massa sanguinis*, non multum pensi habent, utrum sint *corpore proprio* editi, necne. Atque si verum dicendum sit, in natura non multum in-

 terest;

tereſt: adeo ut ſæpe videamus, *Nepotem Avunculo* magis ſimilem, aut *Cognato*, quam *Parenti* proprio, prout ſanguis caſu quodam derivatur. Curent *Parentes*, in tenera ætate *Filiorum* ſuorum, cui vitæ generi illos deſtinent: Tum enim maxime ſunt flexibiles, & cerei. Neque in hac electione reſpiciant nimis inclinationem *Filiorum* ipſorum: Quaſi illud melius arrepturi ſint, ad quod maxime videntur propenſi. Verum eſt, ſi effectus, aut aptitudo *puerorum*, ſit erga aliquod ſtudium inſignis, non expedire, ut quis naturæ aut indoli repugnet: Sed, ut plurimùm præceptum illud ſanum eſt; *Optimum elige, ſuave & facile illud faciet conſuetudo. Fratres juniores* plerunq; ſunt *fortunæ filii*: Sed raro, aut nunquam, proſperum ſortiuntur exitum, quando exhæredantur *ſeniores*.

VIII.

De Nuptiis et Coelibatu.

Qui *Uxorem* duxit, & *Liberos* ſuſcepit, obſides Fortunæ dedit; Sunt enim magnorum conatuum impedimenta, ſive ad virtutem tendat quis, ſive ad improbitatem: Certè præſtantiſſima (ut alibi diximus) in uſum Reipublicæ Opera, & Merita, à *viris* profecta ſunt, *prole carentibus*; qui tam affectu, quam fortunis, Rem-

Rempublicam connubio sibi junxerunt, & dotarunt. Attamen rationi videatur magis consentaneum, ut qui *Liberos* relinquunt, majorem futurorum temporum curam gererent; Ad quae satis norunt *clarissima illa* sua *Pignora* oportere transmitti. Sunt tamen, qui licet *Liberis* careant, tamen memoriae suae incuriosi sunt, & cogitationes vitae tantum curriculo terminant, & tempora futura, ut ad se nihil pertinentia, ducunt. Imo & alii nonnulli, *Vxorem* & *Liberos*, tantum in Rationibus Expensarum habent. Quinetiam reperiuntur aliqui fatui avari, qui gloriantur fere, se *Liberis* carere, ut habeantur tanto ditiores. Audiverunt scilicet aliquos dicentes, *Talis quispiam est ditissimus*; alios autem subinferentes, *At Liberis compluribus oneratur!* Quasi divitiarum hoc esset decrementum. Verum *Coelibatus* caussa maxime frequens, est Libertas; Praesertim, in quibusdam animis sibi complacentibus & phantasticis; qui omnis restrictionis sensum nacti sunt tam acutum, ut cingula & periscelidas fere habeant pro vinculis & compedibus. *Viri coelibes* optimi sunt amici, optimi erga servos domini, servi etiam erga dominos optimi; At non semper subditi optimi; Sunt enim ad fugam expediti; Atque re-

vera Transfugæ fere omnes sunt ejus conditionis. *Vita cœlebs Ecclesiasticis* bene convenit: Non enim facile quis eriget Solum, si prius stagni alicujus receptaculum interveniat. *Iudicibus* & *Magistratibus* res est fere indifferens: Si enim faciles sint, & corruptelis dediti, servum aliquem videas *uxore*, multis modis, ad hujusmodi Lucra captanda, deteriorem. Quod ad *Milites* attinet, reperio certe, *duces*, apud *exercitus* suos concionantes, illis in memoriam redigere solere *Charitates Vxorum* & *Liberorum*. Reperio etiam, *Nuptiarum* contemptum apud *Turcas*, *milites* vulgares reddere viliores. Sunt certe porro, *Vxor* & *Liberi*, disciplina quædam humanitatis; atque *Cœlibes*, etsi sæpenumero magis sint munifici & charitativi, quia fortunæ eorum minus exhauriantur, sunt tamen, ex altera parte, magis crudeles, & sine visceribus, (idonei qui sint severi inquisitores) quia indulgentia & teneritudo affectuum suorum non tam sæpe evocatur & excitatur. Naturæ graves, & consuetudine ductæ, ideoque constantes, sunt plerunque uxoriæ: ut de *Vlysse* perhibetur; *Vetulam suam prætulit immortalitati*. *Mulieres castæ*, sunt plerunque superbæ, & protervæ, merito *pudicitiæ* suæ elatæ. Inter vincula præstantissima

tissima castitatis, & obsequii, *uxoris* erga *maritum*, illud censeri debet, si virum suum *uxor* prudentem putet; Quod nunquam faciet, si eum inveniat *zelotypum*. *Vxores*, Iuvenum dominæ sunt; Mediæ ætatis, sociæ; Senum, nutrices. Adeo ut adsit ansa ad *uxorem* ducendam ætatibus singulis. Inter *Sapientes* tamen numeratus est ille, qui interrogatus; *Quod esset tempus opportunum Nuptiarum?* respondit; *Iuvenibus non adhuc*, *senibus non omnino*. Sæpe fit, ut *mariti* deteriores, bonas habeant *uxores*: Sive hoc fiat, quod hoc modo pretium addatur *mariti* benevolentiæ, per vices; sive quod *uxores* in patientia sua glorientur. Hoc autem nunquam fallit, si hujusmodi *mariti*, ab *uxoribus* ipsis expetiti & electi fuerint, contra consensum amicorum: Tunc enim animus iis semper adest, ut stultitiæ suæ pœnitere non videantur.

IX.

De Invidia.

Ex *Affectibus*, nulli sunt, qui existimantur *fascinare*, præter *Amorem*, & *Invidiam*. Vterque acria progignit desideria; Vterque se perniciter efformat in phantasias, & suggestiones; Atque uterque facile inscendit in oculos; (præcipue

quando Objectum adest;) Quæ omnia ad *Fascinationem* faciunt; si modo *Fascinatio* aliqua sit. Videmus etiam, *Scripturam*, *invidiam*, *oculi mali* nomine insignire; atque Astrologos, malos astrorum influxus, *Malignos Aspectus* vocare. Ita ut agnosci ab omnibus videatur, in *Invidia*, ejusque operatione, ejaculatio quædam, & irradiatio ex *oculis*. Quin & nonnulli tam extiterunt curiosi, ut notaverint, tempora, quibus ictus & percussio *oculi invidi* plurimum obest, tum præcipue esse, cum persona, in quam *Invidia* torquetur, spectatur in Gloria, & Triumpho: Etenim hoc mucronem *Invidiæ* acuit; Atque insuper illis temporibus spiritus Personæ invisæ prodeunt maxime in exteriora unde ictui occurrunt.

Verum, missis istis rebus curiosis (licet non indignis, quæ in considerationem veniant, sed loco idoneo,) tractabimus hæc tria: *Qui sint ad invidendum maxime proclives*; *Qui sint Invidiæ maxime obnoxii: Et quæ sit differentia inter Invidiam publicam, & privatam.* Qui virtutis ipse expers est, *invidet* virtuti alterius. Etenim animi hominum, se pascunt & delectantur, aut Bono proprio, aut Malo alieno; Quique primo alimento caret, satiabit se secundo; Et qui

nullo modo sperat se ad virtutem alterius pervenire posse, ipse fortunam ejus libenter deprimit, ut minor intercedat disparitas.

Vir curiosus, & se alienis rebus immiscens, ut plurimum *invidus* est. Etenim, de rebus alienis multum inquirere, neutiquam eo spectare possit, quod operosa illa sedulitas suis rebus conducat: Itaque fieri non potest, quin hujusmodi *vir*, Scenicam quandam voluptatem capiat, aliorum fortunas spectandi: Neque, qui rebus propriis tantum intentus est, segetem *Invidiæ* multam reperiet. *Invidia* enim passio est cursitans, & plateas terit, nec domi se continet; *Non est curiosus, quin idem sit malevolus.*

Viri natalibus Nobiles, *invidiæ*, erga novos homines, notam subeunt. Etenim mutatur intervallum. Et simile est hoc deceptioni visus; Cum res retrocedere videantur, aliis se promoventibus.

Deformes, & *Eunuchi*, & *Senes*, & *Spurii*, *invidi* sunt. Etenim, qui conditionem suam emendare nullo modo potest; conditionem alterius, pro viribus suis labefactabit. Nisi forte hi defectus in generosa & heroica ingenia inciderint, quæ defectus proprios naturales, in honoris sui incrementum, vertere nitantur; scilicet, ut

ut fama hoc arripiat, *Eunuchum*, aut *Claudum*, tam magna perpetrasse; Miraculi nimirum honore affectato. Id quod evenit *Narseti eunucho*, & *Agesilao*, atque *Tamberlani*, qui *claudi fuerunt*.

Eadem fere ratio est hominum, *qui è calamitatibus resurgunt*. Sunt enim plerunque temporibus infensi; atque alienas calamitates, tanquam suarum molestiarum redemptiones, gustant.

Qui in plurimis excellere contendunt, levitate & gloria vana moti, necesse est ut sint *invidi*. Vbique enim occurrunt Objecta *Invidiæ*: cum fieri nequeat, quin aliqui in tot rebus illos superent. Qui fuit Character *Imperatoris Adriani*, qui Poëtas & Pictores, & Opifices alios, in iis scilicet operibus, quibus ipse præcellere gestiebat, capitali quadam invidia prosequebatur.

Postremo *Propinqui*, & *Collegæ*, & *una educati*, ad *invidendum* æqualibus, cum evehuntur, proni sunt. Etenim exprobrat hoc illis fortunam propriam, eosque quasi digito monstrat, & frequenter eorum memoriam vellicat; Quinetiam in aliorum notam hæc fortunæ collatio magis incurrit. *Invidia* autem à fama & sermonibus, semper reflectitur, & conduplicatur. Vnde *Invidia Cainus*, erga *fratrem Abe-*

Abelem malignior fuit, quia cum sacrificium *Abelis* magis acceptum *Deo* fuit, nemo inspexit. Atque hæc de iis, *qui ad iuvidendum proclives sunt*.

Quantum ad illos, *qui Invidiæ magis aut minus obnoxii sunt*; Primo, iis, qui *eminente virtute* præditi sunt, minus invidetur, cum promoventur: Promotio enim eorum, videtur ex debito; Debiti autem solutioni nemo *invidet*, sed largitioni supra meritum. Atque etiam, *Invidia*, non sine comparatione est; Ubi autem nullus comparationis gradus, nulla *Invidia*; Itaque *Regibus* non *invidetur*, nisi à *Regibus*. Illud tamen observatione dignum est, Personis indignis, sub primum honoris sui ascensum, maxime invideri; postea vero minus; ubi contra, Personæ dignæ, & meritis insignes, *Invidiam* tum demum experiuntur, postquam fortunæ eorum diutius duraverint. Etenim, licet virtus eorum eadem maneat, tamen minus fit illustris: Recentes enim oboriantur homines, qui eam obscurant.

Nobiles genere, minus *Invidiæ* expositi sunt, cum honoribus cumulantur: Etenim nihil aliud videtur, quam debitum Majoribus suis repensum: Præterea, parum fortunæ eorum additum videtur; *Invidia* autem, more radiorum Solis, in clivo arden-

ardentior eſt, quam in plano. Itaque eandem ob cauſam, qui *per gradus* evehuntur, minorem ſubeunt *Invidiam*, quam qui *per ſaltum*.

Qui cum *honoribus* ſuis conjunctos habent *labores magnos, curas, & pericula*, *Invidia* minus laborant. Etenim, exiſtimant homines, eos, honores ſuos, caro pretio emere, & miſereri potius ipſorum nonnunquam incipiunt: Miſericordia autem ſemper fere ſanat *Invidiam*. Itaque notabis plerunque, ex viris Politicis, & honore fulgentibus, magis ſanos & ſobrios, ſemper querimonias fundere, qualem vitam traducunt; canentes illud, *Quanta patimur!* Non quod ita ſentiant, ſed quo *Invidiæ* aciem retundant. Verum hoc intelligi debet, de negotiis, quæ hujuſmodi viris imponuntur, non de iis quæ ipſi ad ſe attrahunt. Nihil enim *Invidiam* magis ſuſcitat, quam ambitioſum & immodicum negotiorum monopolium: Nihilque è cōverſo, *Invidiam* extinguit magis, quam ſi quis in ſummis honoribus conſtitutus, aliis Officiariis inferioribus nihil detrahat. Hoc enim modo, quot illi miniſtri ſunt, tot ſe tegit umbraculis ab *Invidia*.

Super omnia, illi *Invidiam* in ſe concitant maxime, qui fortunarum ſuarum ampli-

amplitudinem insolenter & tumide ostentant; nunquam sibi placentes, nisi dum potentiam suam jactent, vel per pompam exteriorem, vel triumphando de Adversariis aut Competitoribus suis dejectis: ubi contra, Viri prudentes sacrificare quandoque *Invidiæ* ament, de industria interdum permittentes se vinci, in rebus, quæ minus eis cordi sunt. Nihilominus, illud verum est, potentiæ ostentationem apertam, & indissimulatam, (modo absit arrogantia & gloria inanis) minore *Invidia* laborare, quam si callide & quasi furtim se notæ subtrahat. Etenim, hoc cum fit, nihil aliud facit quis, quam ut Fortunam insimulet, quasi ipse sibi esset conscius indignitatis suæ; unde alios ad sibi *invidendum* stimulat.

Postremo, ut huic parti finem imponamus; Quemadmodum in principio diximus, *Invidiæ* actum aliquid habere in se ex *Veneficio*; Ita non alia est *Invidiæ* curatio, quam quæ solet esse *Veneficii*, & *Incantationis*: hoc est, *Sortis translatio* (ut vocant,) & in alium *remotio*. Ad quem finem, prudentiores ex honoratis, semper in Scenam introducunt aliquem in quem *Invidiam*, in se alias incursuram, derivent: quandoque in ministros & servos, quandoque in Collegas & socios; aut

in

in alios quosdam eam rejicientes. Neque ad hunc usum unquam desunt Personæ aliquæ violentæ, & temerariæ; quæ, modo potentiam & negotia agitent, ea quovis periculo mercari non dubitent.

Iam vero, ut de *Publica invidia* loquamur. Ea saltem aliquid in se habet boni; ubi in *Privata invidia* nihil prorsus inest boni. *Publica* enim *Invidia*, instar salubris *Ostracismi* est, qui viros magnos, supra modum excrescentes, coërcet, unde etiam fræno est viris præpotentibus, ne se nimium efferant.

Hæc *Invidia*, quæ *Mala Contentatio* modernis linguis appellatur, (& in Titulo de Seditionibus plenius tractabitur,) est in *Regnis* & *Rebuspub. contagioni* non absimilis. Etenim sicut *contagio* in sanas partes serpit, easque corrumpit; Ita etiam, quando *Invidia* statum occupaverit, vel optima Reip. Mandata & Instituta in odium vertit,& graveolentiam quandam. Itaque parum proficitur intermiscendo actiones gratas & populares odiosis; Etenim, hoc ipsum imbecillitatem & *Invidiæ* metum arguit; Quæ tanto magis nocet, ut sit etiam in *Contagionibus*, quæ, si tibi ab iis metuas, facilius irruunt,

Ac *publica* ista *Invidia*, magis in *Regum* Officiarios & ministros involat, quam

quam in *Reges* ipſos. Attamen ecce Regulam quæ vix fallit; Si *Invidia*, quæ miniſtro incumbit, ſit magna, cauſſa autem parva; aut ſi *Invidia* quaſi generalis ſit, & omnes Status miniſtros complectatur: tunc *Invidia* (etſi occulto) *Regem*, aut *Statum* ipſum, petit. Atq; hæc dicta ſint, de *Publica Invidia*, aut *Contentatione mala*; atque de ejus Differentia ab *Invidia privata*, quam priore loco tractavimus.

Addemus etiam, in genere, de affectu *Invidiæ*, hoc inſuper; eum inter omnes *Affectus* eſſe maxime importunum, & aſſiduum. Etenim, aliis *Affectibus* excitandis ſubinde præbetur occaſio; Recte autem dictum eſt; *Invidiam feſtos dies non agere*; Quia ſemper materiam ſe exercendi reperit. Vnde etiam obſervatum eſt, *Amorem* & *Invidiam*, maciem hominibus inducere; id quod alii *Affectus* non faciunt, quoniam non continui ſunt. Eſt etiam *Invidia Affectuum* viliſſimus & praviſſimus: Quam ob cauſſam proprium eſt Attributum *Diaboli*; Qui dicitur, *Invidus homo: qui Zizanias inter Triticum noctu ſeminavit*: Quemadmodum etiam ſemper evenit, ut *Invidia* callide & in tenebris operetur, ad præjudicium cujuſvis rei optimæ, veluti *Tritici*.

X. De

X.

De Amore.

AMori plus debet Scena, quam Vita. Etenim in Scena, *Amor* semper Comœdiæ præbet Argumentum; quandoque etiam & Tragœdiæ; At in vita humana, multum plerumque affert nocumenti; Nunc ut *Sirenum* aliqua, aliquando ut *Furiarum*. Observare licet, neminem ex Viris Magnis & Illustribus fuisse (quorum extat memoria, vel antiqua, vel recens,) qui adactus fuerit ad insanum illum gradum *Amoris*. Vnde constat, animos magnos, & negotia magna, infirmam hanc *passionem* non admittere. Excipere tamen oportet *Marcum Antonium*, *Imperii Romani* Duumvirum, & *Appium Claudium*, Decemvirum, Legislatorum inter *Romanos* principem. Quorum prior fuit revera homo luxuriosus, & voluptatibus deditus; Alter autem vir fuit prudens & austerus. Vnde quivis perspiciat, *Amorem* (quanquam rarius) aditum reperire posse, non solum in cor apertum, sed & bene munitum, si diligenti custodia non asservetur. Abjectum quidem, & pusillanimum, est illud *Epicuri* dictum; *Satis magnum alter alteri Theatrum sumus*: Quasi homo natus ad contemplationem Cœli, & Cœ-

& Cœlestium, Idolum adorans minutum, satageret, se submittendo, si non ori, ut bruta, oculo tamen, certe ad altiora contemplanda dato. Mira res videbitur, si passionis hujus excessum perpendamus, ac quomodo ipsi rerum naturæ & valori vero insultet, vel hoc ipso, quod Hyperbole perpetua nulli rei conveniat, præterquam *Amori*. Neq; hæc Hyperbole solummodo in locutionis phrasi cernitur. Cum enim verissime dictum sit, Adulatorum principem, quo cum cæteri adulatores minores conspirant, esse unumquemque sibi ipsi; profecto *Amator* aliquid amplius est. Nunquam enim fuit quisquam adeo superbus, qui se ipsum tam absurde magnificerit, quam *Amator* personam amatam. Recte itaq; receptum est illud diverbium; *Amare & Sapere, vix Deo conceditur*. Neque aliis tantummodo manifesta est hęc Phrenesis, *Persona* autem *amata* minime; sed & *Amata* potissimum, nisi *Amor* sit reciprocus. Certissimum enim est, *Amorem* semper rependi, aut *Amore* mutuo, aut *Contemptu* intrinseco, & secreto. Quo magis cavendum est hominibus ab hac *passione*; quæ non solum alias res perdit, sed & se ipsam. Quæ alia infert damna, belle illa exprimit *Poëtarum* fabula: *Eum scilicet, qui Helenam prætulit, Iunonis dona, &*

na, *& Palladis*, *amisisse*. Quisquis enim *Amatoriis affectibus* nimis indulget, & divitiis & sapientiæ nuncium remittit. Habet hæc *passio* æstus suos, in ipsis temporibus, quibus animus maxime mollis est, & infirmus; nimirum in rebus prosperis, aut adversis: Quanquam hoc posterius minus forsan observatum fuerit, Vtraque enim tempestas *Amorem* accendit, redditque flagrantiorem; unde evincitur esse stultitiæ proles. Optime illi, qui si *Amores* omnino nequeant extrudere, eos tamen in ordinem redigunt; & à rebus seriis, vitæque negotiis, segregant. Si enim illis *Amor* se immisceat, turbat omnia, hominesque eo compellit, ut fines suos recta petere non possint. Quicquid in re sit, viri militares *Amoribus* dediti sunt; opinor, non aliter, quam vino. Poscunt enim plerunq; pericula compensationem voluptariam. Inest ingenio humano motus quidam arcanus, & tacita inclinatio, in *Amorem* aliorum: Qui si non insumatur in unum, vel paucos, naturaliter se diffundit in plures; atque homines reddit humanos, & charitativos: Quemadmodum videre licet nonnunquam in *Monachis*. *Amor conjugalis* genus humanum creat; *Amor socialis* perficit; *Amor* vero *lascivus* inficit, & dehonestat.

XI. De

XI.

DE MAGISTRATIBVS ET DIGNITATIBVS.

VIri in *Magistratu* collocati, ter servi: servi Principis vel Politiæ; servi famæ; & servi negotiorum. Adeo ut libertate neutiquam fruantur; nec in personis, nec in Actionibus; nec in temporibus suis. Mirum cupiditatis genus, potestatem appetere, libertatem amittere: vel potestatem in alios ambire, potestatem in se ipsum exuere: Ascensus ad *Dignitates* arduus est; Et per labores pervenitur ad labores majores: Sæpe quoque *Indignitatibus* non vacat; Atque per *Indignitates* pervenitur ad *Dignitates*. Statio in *Dignitatibus* res lubrica est; Atque regressus, aut præcipitium est, aut saltem Eclipsis; quæ & ipsa triste quiddam, & Melancholicum. *Cum non sis qui fueris, non esse cur velis vivere.* Imo nec regredi datur, etiamsi quis cupiat; Neque regredi volunt homines, cum ratio postulat ut id facerent; Verum Impatientes manent vitæ privatæ, etiam cum senectus aut infirmitas ingruit; quæ umbram & otium postulant, sicut oppidani senes, qui ante ostium sedere volunt, licet se eo pacto derisui exponant. Sane, Viris in *Magistratibus*

tibus positis opus est, ut aliorum opiniones mutuentur, quo se ipsos beatos putent; Nam si judicent ex sensu proprio, nihil hujusmodi reperient: Verum, quando secum cogitent, quid alii de ipsis sentiant, & quam libenter alii conditiones cum illis permutare vellent, tum demum beati sunt, tanquam rumore tenus: cum intus fortasse contrarium experiantur. Siquidem dolores suos primi omnium sentiunt, licet culpas suas omnium novissimi. Certe *Viri Potestatibus sublimes*, ipsi sibi ignoti sunt; Et dum negotiis distrahuntur, tempore carent, quo sanitati, aut corporis, aut animæ suæ, consulant;

Illi mors gravis incubat,
Qui notus nimis omnibus,
Ignotus moritur sibi. *

In *Potestatibus*, licentia magna datur, & boni, & mali: Quorum posterius pro maledictione habendum; In malis enim, optima conditio est, nolle, proxima, non posse. Certe potentia bene merendi, verus est & legitimus ambitionis finis. Etenim bene cogitare, licet Deo acceptum sit, tamen versus homines non multo melius est, quam bene somniare, nisi in actum producatur. Id autem fieri non potest sine *Munere* aliquo, publico & *Potestate*; veluti Solo superiore & elevato. Meri-

* Senec: Thyest: Act: 2. in ipso fine Chori.

Merita & Opera bona, sunt veri fines laborum hominis: Atque eorundem Conscientia perfectio humanæ quietis. *Et conversus Deus, ut aspiceret opera, quæ fecerunt manus suæ, vidit quod omnia essent bona nimis:* Tum sequitur *Sabbatum*. In *Munere* tuo perfungendo, propone tibi exempla optima; Imitatio enim globus est præceptorum: Et post tempus aliquod propone tibi exemplum proprium; Atque in te ipsum stricte inquiras, num non melius inceperis, quam perstiteris: Neque rursus exempla eorum negligas, qui eodem *Munere* praviter functi sunt; non ut te ipsum, eorum memoriam carpendo, vendites; sed ut monearis, quid evitare debeas. Institue igitur reformationem, sed absque elatione Tui-ipsius, aut scandalo priorum temporum, & personarum; Hoc tamen tibi constitutum sit, Exempla præcara non minus introducere, quam imitari. Retrahe res ad primam earum institutionem; Et circumspicias, in quibus, & quibus modis, degeneraverint. Attamen utrunque tempus consulas; tum antiquius, ut cognoscas quid optimum fuerit; tum recentius, ut notes, quid fuerit aptissimum. Contende, ut quæ *agis pro Potestate*, tanquam Regulis quibusdam cohibeantur; ut homini-

bus tanquam digito monſtres, quid illis ſit expectandum: Neque tamen nimium ſis pertinax, aut peremptorius: Atque ſemper, cum à Regula receſſeris, quid ſit quod agas, diligenter expone. *Muneris* tui Iura conſtanter tueare; Neque propterea lites de Iuriſdictione facile move: Atque ita te geras, ut potius Iura tua aſſumas & exerceas tacite,& de facto,quam ut Quæſtiones de iis cum ſtrepitu ſuſcites, & agites. Iura etiam inferiorum *Munerum*, tibi ſubordinatorum, defende, ac ne deſtitue. Tibique majori honori ducas rerum ſummas præſcribere, quam in omnibus ſatagere. Amplectere, imo invita, qui tibi adjumento ſint & informationi, ad *Muneris* tui executionem; neque abige eos, qui operam ſuam ad hoc tibi deferunt, tanquam ſe ingerentes; ſed potius cum favore eos allicias, & recipias.

Vitia in Auctoritate utenda, & exercenda, ſunt præcipue quatuor. *Mora nimia*, *Corruptela*, *Aſperitas*, & *Facilitas*. Quantum ad *Moras*, faciles aditus præbe; tempora præſtituta ſerva; inchoata quæ ſunt perfice; neque negotia nova intermiſce, niſi urgeat neceſſitas. Quantum ad *Corruptelas*: non ſolum manus tui ipſius & tuorum liga, ne munera accipiantur; Sed etiam manus ſupplicantium,ne ea offeran-

ferantur. Prius horum præſtat certe integritas adhibita; verum ea ipſa prædicata, & ex profeſſo, idque cum deteſtatione *Corruptelarum*, etiam poſterius aſſequitur. Neque tantum culpam, verum etiam ſuſpicionem devita. Quicunque mutabiles ſunt, & manifeſto alterantur abſque cauſſa manifeſta, injiciunt ſuſpicionem de *Corruptelis*. Itaque, perpetuo, cum ab opinione tua quam declaraſti, aut proceſſu quem incepiſti, deflectas, ingenue hoc ipſum profitere; ſimul & cauſſas quæ te ad hoc commoverunt ſedulo declares & inculces; neque rem ſuffurari te poſſe credas. Servus gratioſus, & apud Dominum potens, ſi non extet aliqua favoris cauſſa manifeſta, reputatur plerunque nihil aliud quam via obliqua ad *Corruptelas*. Quantum ad *Aſperitatem*; invidiam, & malevolentiam parit illa, nihil inde metens: *Severitas* ſiquidem metum incutit, *Aſperitas* odium parit. Etiam Reprehenſiones de loco ſuperiore, graves eſſe debent, non contumelioſæ. Quantum ad *Facilitatem*: ea *Corruptelis* etiam deterior eſt: *Corruptelæ* enim interdum & ſubinde tentantur; Quod ſi quis importunitati pateat, aut reſpectibus levioribus ducatur, hæc ei ubique aderunt. Sicut ait *Salomon*; *Perſonas reſpicere non eſt bo-*

num; Talis enim offendet pro buccella panis.

Veriſſimum ſane, quod à veteribus dictum eſt; *Magiſtratus virum indicat.* Alios autem indicat in melius, alios in pejus: *Omnium conſenſu capax Imperii, niſi imperaſſet;* inquit *Tacitus* de *Galba:* Contra de *Veſpaſiano* idem; *Solus Imperantium Veſpaſianus mutatus in melius.* Licet alterum intelligat *Tacitus* de Arte Imperatoria, alterum de Moribus & Affectibus. Signum eſt luculentiſſimum indolis generoſæ, ſi quis *honoribus* emendetur. Eſt enim *Honor,* aut ſaltem eſſe debet, *locus virtutis:* Atque quemadmodum in Natura, corpora moventur rapide ad locum, placide in loco: ita virtus in ambitu violentior eſt, in *honore* adepto ſedatior. *Aſcenſus* omnis ad *Dignitatum faſtigium*, incedit tanquam per ſcalam graduum flexuoſam; Atque, ſi *factiones* valeant, bonum fuerit, alteri parti adhærere, dum quis *honorem* ſcandat: at ſe ad æquilibrium reducere, poſtquam eundem fuerit conſecutus. Memoriam *Prædeceſſoris* tui illæſam conſerva. Hoc ſi non feceris, debitum tibi hoc à *Succeſſore* tuo rependetur. *Collegas* etiam amice tracta, & potius advoca cum illud minime expectent, quam exclude cum conſentaneum fuerit eos advocari. Ne ſis loci tui nimis

memor,

memor, aut crebram de eo mentionem facias, in quotidianis sermonibus, aut conversatione privata; sed potius prædicetur de te; *Alius prorsus vir est, cum sedet, & munus suum exercet.*

XII.
DE AVDACIA.

IN Scholis tritum est dicterium, nec tamen Sapientis observatione indignum. Interrogatus olim *Demosthenes*, quænam prima *Oratoris* virtus? respondit, *Actio*. Quæ secunda? *Actio*. Quæ tertia? Itidem respondit, *Actio*. Ipse dixit, qui rem optime noverat; nec tamen in eo, quod laudabat, multum Naturæ debebat. Mira certe res, illam *Oratoris* partem, quæ non ultra corticem penetrat; & *Histrionis* potius virtus censenda est, quam *Oratoris*; in locum tam sublimem, supra nobiliores illas partes, *Inventionis*, *Elocutionis*, & cæterarum, extolli; Imo quasi *omne tulisset punctum*, pene solam prædicari. Sed in promptu ratio est: Inest enim naturæ humanæ, plerunque, plus stulti, quam sapientis. Vnde & facultates eæ, quibus capitur pars illa in animis mortalium stulta, sunt omnium potentissimæ. Huic mire convenit, & quasi parallela est, *Audacia* in negotiis Civilibus. Quid in istis

primum? *Audacia*. Quid secundum? Quid tertium? *Audacia*. Attamen utcunque ignorantiæ, & sordidi ingenii, proles est *Audacia*; cæterisque Civilis scientiæ partibus longe impar. Sed nihilominus fascinat, & captivos ducit eos, qui vel judicio infirmi sunt, vel animo timidiores: Tales autem sunt hominum pars maxima. Quin & sapientibus ipsis, cum animis vacillent, vim injicit. Idcirco videmus *Audaciam*, in Democratiis, plurimum valuisse; Apud Senatores vero, & Principes, certe minus. Imo quando primo rebus gerendis admoventur *Audaces*; plus possunt, quam postea: Nam male pollicita præstat *Audacia*. Sane quemadmodum interveniunt agyrtæ, qui corpori naturali mederi profitentur; sic & corpori Politico non desunt homines, qui curationes vel difficillimas suscipient; Quibus forsan in paucis aliquibus experimentis feliciter successit; sed cum scientiæ principia non gustarint, sæpius excidunt. Imo videre est nonnunquam hominem *Audacem*, miraculum illud *Mahometis* edentem. Populo persuasit *Mahometes*, se collem ad semet evocaturum: atque à summo ejus jugo, preces pro legis suæ cultoribus, oblaturum. Populus magna frequentia convenit: collem, ut ad se veniret,

ret, iterumque iterumque vocavit *Mahometes*; ſed cum Collis immotus maneret, ille (nihil omnino pudefactus) inquit; *Si collis ad Mahometem accedere nolit, ad collem ibit Mahometes.* Sic & iſtiuſmodi homines, quando ingentia quædam in ſe ſuſceperunt, turpiſſimeque in iis defecerunt, tamen (ſi ad ipſum *Audaciæ* culmen pervenerunt) luſu rem excipient, & ſe vertent, & nihil aliud. Hominibus profecto magno judicio præditis, ludibrio ſunt *Audaces*; Imo & apud ipſum vulgus *Audacia* aliquid habet ridiculi. Nam ſi riſus Objectum ſit abſurditas, ne dubites, quin magna *Audacia* ſemper ſecum habeat aliquid ridiculi. Neque fere jucundius eſt ſpectaculum, quam videre in *Audace* oris confuſionem: Vultum enim tunc nanciſcitur in ſe reductum, ſed deformiter. Nec aliter fieri poteſt. Nam in verecundantibus fluunt paulatim, refluuntque ſpiritus; ſed *Audaces*, quando tale quidpiam illis contingit, attoniti hærent; ut fit in *Schaccia* ludo, quando non vincitur colluſor, ſed torpet tantum motus. Atqui hoc poſtremum, Satyræ aptius, quam ſeriæ obſervationi. Illud vero animadvertendum, *Audaciam* ſemper cæcam eſſe. Diſcrimina enim & obſtacula nulla videt: Quare in delibe-

rando nocet, in exequendo juvat. Adeo ut, si *Audaces* tuto adhibere velis, summum illis Imperium non deferas; secundæ Classi annumerentur, & ab aliis regantur. Nam in consiliis capiendis, pericula ante oculos habere bonum est; in executione autem, oculos claudere oportet, nisi pericula valde magna fuerint.

XIII.

De Bonitate, et Bonitate Nativa.

Bonitatem eo sensu accipio, ut sit affectus, qui hominum commoda studeat; & bene velit: Quam eandem Græci φιλανθρωπίαν vocant. *Humanitatis* autem vocabulum (prout vulgus ea utitur) levius aliquanto est, atque angustius, quam ut vim ejus exprimat. *Bonitatem* scilicet appello Affectum, & Habitum; *Bonitatem* autem *nativam*, Inclinationem. *Bonitas* vero inter omnes virtutes, atque animi dignitates, facile primas obtinet; cum sit ipsius *Divinæ naturæ* adumbrata quædam effigies, & character: Qua è rebus sublata, *homo animalis* nihil aliud fuerit, quam res inquieta, scelesta, misera, imo species quædam noxiorum vermium. *Bonitas Moralis*, virtuti illi Theologicæ, *Charitati*, respondet; neque excessum

cessum quidem capit, aberrationem autem patitur. Immodica potentiæ cupiditas Angelos cœlo deturbavit; immodica scientiæ cupiditas hominem Paradiso expulit: At in Charitate non datur excessus; neque per eam aut Angelus, aut Homo, unquam periculum subire possit. Inclinatio autem ad *Bonitatem*, altis defixa radicibus, naturæ humanæ insidet: Quæ si benefaciendi materia, aut occasione, destituta, non inveniat, quo se exerceat in homines, deflectet certe in brutas animantes. Quod in *Turcis*, gente utique sæva & fera, videre est; Qui nihilominus erga bruta animalia misericordes sunt, & eleëmosynas canibus & avibus distribuunt. Adeo ut, (referente *Busbequio*) *Aurifex* quidam *Venetus*, *Byzantii* agens, vix furorem populi effugerit, quod avis cujusdam, rostri oblongi, fauces, inserto baculo, diduxisset. Neque tamen erroribus suis vacat, *Bonitatis* hæc, & *Charitatis*, virtus. Nequam apud *Italos*, jactatur Proverbium; *Tanto buon, che val niente. Adeo bonus, ut ad nihil bonus.* Neque subveritus est *Nicolaus Machiavellus*, literis concredere, idque disertis fere verbis; *Fidem Christianam, homines probos & innocentes in prædam Tyrannorum iniquitati dedisse.* Quod ideo pronun-

 ciavit,

ciavit, quia nulla usquam Lex, nulla secta aut opinio, tam in immensum extulit *Bonitatem*, quam *Religio Christiana*. Quo melius itaque, extra scandali, adeoque periculi ictum & minas, tuti consistamus, operæ precium erit nosse *Errores*, qui nos à recto tam insignis Habitus tramite, transvorsos agant. Ita aliorum *bono* studeas, ne te illorum interea aut vultibus, aut voluntatibus, mancipio dedas. Illud enim facilitatis, atque mollitiei indicium est, quæ honestam mentem in vincula captivam abducit: Neque projicias *Æsopi* gallo gemmam, cui gratius & felicius cedere granum hordei. *Dei* exemplum, in hac re, pro præcepto tibi sit. *Ille pluvia sua rigat, Sole suo irradiat, justos juxta ac injustos:* Non tamen omnes ex æquo, aut opum imbre compluit, aut honorum, virtutumve splendore, illustrat. Communia quidem beneficia cuivis sunt communicanda: peculiaria vero paucis, & cum delectu. Cave autem, ne dum effigiem sculpas, Archetypum destruas. Theologia quippe, *Amorem nostri ipsius* pro Archetypo statuit, *Amorem proximi* pro imitamento. *Vende omne quod habes, atque elargire pauperibus, & sequere me.* At noli omne, quod habes, vendere, nisi venias, & sequaris me: hoc est, nisi ejusmodi

modi vitæ institutum ingrediaris, in quo, æque ex parvis opibus, ac ex magnis, poteris aliis benefacere. Secus, dum rivos alis, fontem exhauris. Neque interea habitus tantum *Bonitatis* reperitur ad rectæ rationis normam applicatus, sed etiam in quibusdam hominibus reperitur *Indoles Naturalis*, ad eam propensa: Uti ècontra in aliis *naturalis* quædam *Malignitas*. Sunt enim, qui ex ingenii proprii instinctu aversentur aliorum bonum. Et levius quidem *Malignitatis* genus, in morositatem cedit, aut perversitatem, aut præcipitem opponendi, & se in singulis difficilem præbendi, libidinem, & similia: Gravius tamen illud, atque altius, ad invidiam producitur, meramque *malitiam*. Hujusmodi homines in alienis calamitatibus fere florent, easque semper aggravant: Non digni certe, qui conferantur *canibus* illis, qui *Lazari* delingebant ulcera; sed *muscis*, quæ cruda quæque & excoriata infestant. Non paucos reperias *Misanthropos*, quibus volupe est deducere homines ad suspendii ramum, neque tamen arborem habent in hortis suis, qualem *Timon* habuit. Ingenia ita disposita, non injurie vocare licet, humanæ naturæ vomicas, & carcinomata. Sunt tamen hæc ligna accommodatissima, è

quibus fiant *Mercurii Politici*; Similia lignis incurvis, quæ bene navigiis extruendis conveniunt, jactationi destinatis, non autem ædibus, quæ immotæ manent. Partes autem, & indicia *Bonitatis* sunt plurima. Si quis se erga Hospites & Peregrinos benignum humanumque præbeat, arguit se *Mundi Civem*, sibique cor esse, non instar Insulæ, cæteris terris avulsæ, sed Continentis, quæ illis conjungitur: Si compatiatur afflictis, nobilitat sua præcordia, quæ non secus atque celebrata illa arbor, per sua vulnera, *Balsamum* exudat. Si facilis offensas remiserit, & delictorum gratiam fecerit, mentem indicat in alto positam esse, supra injuriarum jactum & tela. Si pro modicis beneficiis gratum se exhibeat, argumento est, pluris se æstimare hominum animos, quam sarcinas. Supra omnia, si supremum illum, *Sancti Pauli Apostoli*, perfectionis fastigium sit consecutus, ut devoveat se, atque anathematizet à *Christo*, propter salutem fratrum, indicio est, proxime illum accedere ad *Naturam divinam*, & quodammodo *Christo ipsi conformari*.

XIV.

DE NOBILITATE.

DE *Nobilitate* primum agamus, ut est portio Reipublicæ; Deinde ut est condi-

conditio hominum particularium. *Monarchia*, in qua nulli prorſus *Nobiles*, ſemper pura eſt & abſoluta *Tyrannis*: Cujuſmodi eſt *Imperium Turcicum*. *Dignitatem* enim *Regalem* diluit *Nobilitas*, & Vulgi oculos à *Proſapia Regia* aliquantulum avocat. In *Democratia* vero, Proceres interdum non deſiderantur: Imo Status ille popularis multo pacatior eſt, atque minus factionibus & turbis obnoxius, ubi non ſunt *Stirpes Nobilium*: Illic enim in res ipſas oculi hominum conjiciuntur, non in perſonas; vel ſi omnino in perſonas, id fit, tanquam in maxime idoneis rebus gerendis, minime vero ut ratio habeatur Inſignium, aut Imaginum. *Helvetiorum* Rempublicam ſatis florentem videmus, licet Religionis Pagorumque diverſitas obſtare videatur. Vtilitas enim apud illos valet, non dignitas. Illa gubernandi forma, qua Confederatæ *Belgarum* Provinciæ utuntur, certe eminet: Vbi enim Paritas admittitur, ibi & Conſilia ineuntur æquabilius, & Tributa penduntur alacrius. *Nobilium* potentia & auctoritatis in *Monarchia*, *Principi* ipſi impertit ſplendorem, ſed poteſtatem imminuit; Populi vero animos auget, fortunas illorum deprimit. Bene ſe res habet, cum *Nobiles* non ſint potentiores, quam aut

Im-

Imperii aut Iustitiæ ratio postulat: in eo tamen Dignitatis gradu sustineantur, ut insolentia popularis illorum reverentia, tanquam obice, retundatur, antequam in *Regalem Majestatem* se effundat. Rursus, numerosa *Nobilitas*, quæ plerumq; minus potens est, Statum prorsus depauperat: Hinc enim profusæ Expensæ: Atq; insuper, cum necesse sit, tractu temporis, complures ex *Nobilibus* indigos fieri, sequitur divortium quoddam, sive malum temperamentũ, inter honores & pecunias.

Quod vero ad *Nobilitatem* spectat in personis particularibus: venerationem certe habet, videre Castellum, aut ædificium antiquum, quod nulla ruina invasit; aut etiam annosam & proceram arborem solidam & integram: quanto magis intueri antiquam *Nobilem Prosapiam*, à fluctibus, & procellis temporis, illæsam? *Nobilitas* enim nova *Regiæ* potentiæ opus est, antiqua vero temporis solius. Qui ad *Nobilitatis* fastigium primi evehuntur, virtutum claritudine plerumque posteris eminent, sed innocentia minime. Ad *honores* enim raro ascenditur, nisi per mixturam bonarum & malarum artium. Æquum vero est, ut Virtutum suarum memoria usque ad Posteros permanet; vitiorum vero una cum ipsis moriatur: *Nata-*

lium

lium splendor industriam plerunque minuit; atque qui minus est industrius, alienæ invidet diligentiæ. Ad quod accedit, quod non datur, quo possint ulterius *Nobiles* promoveri. Qui vero in eodem loco hæret, dum alii ascendunt, invidiæ stimulis vix carebit. Contra, *Nobilitas* passivam invidiam omnino lenit; eo quod *Nobiles* in honorum possessione nati videntur. Sane *Reges*, quibus *Nobiles* adsunt prudentes & capaces, negotia sua mollius fluere sentient, si eos potissimum adhibeant: Etenim erga hujusmodi *Proceres* populus magis propendet, utpote natos quodammodo ad *imperandum*.

XV.

DE SEDITIONIBUS ET TURBIS.

MAgni refert, ut *Pastores populi* Prognostica tempestatum Politicarum sciant; Quæ tunc maximæ sunt, cum Res vergunt ad Æqualitatem; non secus ac naturales tempestates circa *Æquinoctia* invalescunt. Quemadmodum autem sæpe videre est flatus ventorum cavos, & veluti è longinquo; quin & similiter Maris tumores occultos ante procellam. Idem evenit ingruentibus procellis politicis.

—— Ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudesq; & operta tumescere bella.

Fa-

Famosi libelli, & licentiosi & mordaces sermones in Status scandalum, cum passim volitant, & increbrescunt; similiter novarum rerum rumores mendaces, in Regiminis dedecus, undique jactati, & avide à Populo excepti; sunt certe inter Prognostica *Seditionum*. Quo stemmate deducta sit *Fama*, cum *Virgilius* depingeret, *Gigantum* sororem eam esse ponit.

Illam Terra parens, ira irritata Deorum,
Extremam (ut perhibent) Cæo Enceladoque sororem
Progenuit. ——

Quasi *Famæ* fuissent *seditionum* præteritarum reliquiæ: verum sunt illæ, non minus, *Seditionum* futurarum præcursatrices. Recte tamen utcunque notatum est, inter *seditiosos tumultus*, & *seditiosos rumores*, nil aliud fere interesse, nisi qualis est Discrepantia inter fratrem & sororem, masculum & fœminam. Præsertim, si eo usque ingravescat malum, ut actiones status laudatissimæ, quæ merito plausum Vulgi mererentur, & Populi studia conciliare deberent, in deteriorem partem traducantur, & sugillentur: Hoc enim invidiæ molem grandem demonstrat; ut recte ait *Tacitus*; *Conflata magna invidia, seu bene seu male gesta premunt.* Neque propterea sequitur, quod

quia

quia *Famæ* istæ inter turbarum signa numerentur, ideo earum suppressio severior, remedium contra turbas præstare intelligeretur; Nam ut plurimum, contemptæ facilius evanescunt, & conatus sedulus eas coërcendi, nihil aliud fere efficit, quam ut durent magis.

Item illud genus obsequii, in exequendis jussis, de quo loquitur *Tacitus*, pro suspecto habendum: *Erant in officio, sed tamen qui mallent imperantium mandata interpretari, quam exequi*. Mandata discutere, detrectare, cavillationibus eludere, quid aliud sunt quam jugum jactare, & inobedientiam tentare? Præsertim, ubi in istis Disputationibus circa mandata, qui à parte mandatorum stant, loquuntur timide & molliuscule; qui autem adversantur, audacius & contumacius.

Etiam (ut bene notat *Machiavellus*) cum *Principes*, qui se pro Parentibus communibus gerere deberent, factioni alicui se adjungunt, idem fit, ac cum lembus, inclinatione nimia in alterum latus, evertitur. Hoc temporibus *Henrici Tertii*, *Gallorum Regis*, confirmatum est. Ipse enim, à principio, in Ligam pro extirpandis Protestantibus, se recipi voluit: At paulo post, eadem Liga contra ipsum *Regem* vertit. Cum enim Auctoritas *Principis*

cipis fit cauſſæ cujuſpiam tanquam acceſſoria, & fortior inſurgit aliqua obligatio, quam vinculum *Imperii*, *Reges* incipiunt de poſſeſſione Auctoritatis ſuæ dejici.

Porro cum diſcordiæ, & duella, & factiones, palam & audacter ſe oſtentant, indicio eſt, reverentiam erga *Principem* exui. Motus enim *Procerum*, debent eſſe ſicut motus *Planetarum*, ſub *primo Mobili*, (juxta opinionem receptam,) qui rapide quidem circumferuntur ſecundum motum *primi Mobilis*, leniter autem renituntur in motu proprio. Quare ſi *Viri Primores* & *Nobiles*, propriis motibus violenter rapiantur: & (ut ſcite *Tacitus*) *liberius quam ut Imperantium meminiſſent*; orbes perturbari manifeſtum eſt. Reverentia enim idipſum eſt, quo *Reges* à *Deo* accinguntur, qui eam aliquando diſrumpere minitatur; *Solvam cingula Regum*.

Rurſus, cum aliqua ex quatuor *Imperii Columnis*, concutiatur aut labefactetur, (quæ ſunt, *Religio*, *Iuſtitia*, *Conſilium*, *Opes*,) tum ſerenitas precibus imploranda eſt. Sed mittamus hæc *Prognoſtica Seditionum*, (circa quæ nihilominus intervenient nonnulla, quę iis tractandis majorem lucem præbere poſſint in ſequentibus:) & primo de *Materia Seditionum*;

poſtea

postea de earum *Caussis* & *Flabellis*; ultimo de *Remediis* nonnihil dicamus.

Materiam Seditionum expendere res est consideratione dignissima. Tutissima enim via *Seditiones* evitandi, (si tempora patiantur,) est, ut ipsam *materiam* è medio tollamus. Si enim fomes flammæ paratus sit, scintillæ, quæ incendium facient, ex qua parte emicare possint, nemo facile dixerit. *Seditionum Materia* duplex est; *Magna inopia*, & *Præsentium rerum tædium*. Certissimum est, tot esse pro turbis vota quot sunt hominum res attritæ, & decoctæ fortunæ. Vnde illa *Lucani* observatio, de statu *Imperii Romani*, paulo ante *Bellum Civile*:

Hinc usura vorax, rapidumque in tempore fœnus:
Hinc concussa fides, & multis utile bellum.

Hoc ipsum, *Multis utile bellum*, certum est indicium Status ad commotiones & turbas dispositi. Tum si Primorum hominum indigentia, ac res accisæ, cum summa plebis inopia & paupertate conjungantur, periculum imminet grave. *Rebelliones* enim, quæ à *ventre* ortum habent, pessimæ. Quantum vero ad alienationes animorum, & tædium rerum præsentium; Sunt certe illa, in corpore Civili, instar humorum malignorum in corpore naturali,

rali, qui ad calorem præternaturalem colligendum, & inflammationes, apti sunt. Nemo autem *Principum*, sui periculi magnitudinem metiatur, ex eo, quod justa sint aut injusta, illa quæ animos populi alienant: Hoc enim esset vulgus rationis nimium capax putare, qui suo sæpe recalcitrant commodo. Neque etiam ex hoc quod gravamina, ex quibus invidia oritur, grandia sint aut exigua. Malevolentiæ enim ex omnibus istæ periculosissimæ sunt, ubi plus timetur, quam sentitur. *Dolendi modus, timendi non item.* Præterea, in maximis oppressionibus, ea quæ patientiam irritant, etiam animos frangunt: At in timoribus dispar est ratio. Neque rursus *Princeps*, aut Status, alienationem animorum, & invidiam grassantem, minus pendat, quod aut sæpius, aut diutius, illa fastidia animorum æstuarunt, neque quicquam inde detrimenti Resp. cepit. Verum enim licet sit, quod non omnis vapor in procellam desinat; Ita vere dici potest, ex altera parte, quod procellæ, licet sæpius pertranseant, tandem glomerantur & ruunt. Atque secundum Adagium illud *Hispanicum*; *Funiculus in fine, levissima tensione rumpitur.*

Caussa seditionum hæ sunt; In *rebus Religionis innovatio*; *Tributa & census*;

Le-

Legum & consuetudinum mutatio; *Immunitatum & Privilegiorum violatio*; *Oppressio universalis*; *Indignorum ad Honores & Magistratus promotio*; *Alienigenæ*; *Caritas Annonæ*; *Milites incuriose dimissi*; *Factiones factæ desperatæ*; Quicquid denique populum offendit, simulque eos in caussa communi unit, & conspirare facit.

Quantum ad *Remedia*. *Præservativa* quædam confuse, & in genere, possunt assignari, de quibus differemus: Curatio autem legitima morbo particulari aptari debet. Itaque Consiliis potius, quam Præcepto, relinquenda.

Primum contra *Seditiones Remedium*, & Præventio, hæc est; Omni cum opera & deligentia Caussam illam *Seditionum* Materialem, de qua diximus, amovere; Paupertatem intelligo Civium, & inopiam. Cui inservit, Commercii Rationes bene liberare, & bene librare; Artifices & Manufacturas introducere, & fovere; Desidiam & otium profligare; Luxum & profusionem *Sumptuariis Legibus* coërcere; Solū & agros cultura lucrosissima subigere: Rebus venalibus pretia justa imponere; Census & Tributa moderari; & similia. In genere præcavendum, ut incolarum multitudo (temporibus scilicet pacis, quando gladius nihil demetit) *Regni* proventus,

qui

quibus ali possit, non exedat. Neque incolarum multitudo, utrum superflua sit, nec ne, capitum numero solum censenda est. Sunto enim pauciores, qui multum profundunt, & parum lucrantur, plus illi atterent Statum, quam multo plures, qui majore parsimonia degunt, pecunias autem congerunt. *Nobilium* igitur, & eminentioris dignitatis hominum, numerus auctus, magis quam pro analogia plebeiorum, celeriter Statum depauperat. Quod etiam facit *Clerus* numerosus: Illi enim sorti Reipubl. nihil addunt. Idem quoque fit, cum plures in Literis educantur, quam quibus victum suppeditare possint vocationes Civiles.

Neque prætereundum est, quod cum omne publicæ opulentiæ augmentum, ab exteris nationibus lucrifieri necesse sit; (quicquid enim alicubi adjicitur, alibi detrahitur;) Tria tantum esse, quæ Gens Genti vendit: *Materiam mercium*; *Manufacturam*; *&* *Vecturam*. Quæ quidem tres rotæ, si recte progrediantur, æstus divitiarum erunt uberiores. Sæpius autem contingit illud, de quo loquitur *Poëta*, *Materiam superabit Opus*; Nempe ut *Manufactura*, & *Vectura*, *Materiæ* pretium excedat, & Statum magis locupletet. Manifesti sunt hujus rei testes inferioris *Germaniæ*

mania Populus? Qui quidem Fodinas, non ſubterraneas illas, ſed ſupra terram, præ omnibus Gentibus habent ditiſſimas.

Nihil autem prius debet eſſe aut conſultius, quam ut videat Magiſtratuum Prudentia, ne pecuniarum theſauri apud paucos recondantur. Aliter enim facile fuerit, *Rempub.* inter magnas opes fame perire. Nummus autem inſtar fimi, non fructificat, niſi per terram diſpergatur. Hoc præcipue efficitur, ſupprimendo, aut ſaltem coërcendo, voragines illas, *Fœnoris, Monopoliorum*, & *Latifundiorum* in *Paſcua* converſorum, & ſimilium.

Quantum ad ſedandas animorum offenſiones, aut ſaltem ad amolienda ea, quæ ab iis proveniunt, pericula; Duo ſunt, in omni Statu, (ut notum eſt,) *Subditorum* genera; *Proceres*, & *Plebs*. Quævis harum partium ſola ſi infenſa ſit, non magnum ſubeſt periculum. Tardi enim ſunt *Populi* motus, niſi à *Nobilibus* incitentur. *Nobiles* autem invalidi, niſi vulgus, ſua ſponte, ad motus aptum & prædiſpoſitum ſit: Tum periculum revera ingruit, cum *Potentiores* expectent, dum *Aqua* moveantur apud *Vulgus*, ut ita demum animos exulceratos prodere poſſint. Fingunt *Poëtæ*, Cœlicolas *Iovem* ut vincirent conjuraſſe; Quod ubi *Iupiter* accepiſſet, *Minerva*

nerva consilio, *Briareum* Centimanum accersivit, ut in suppetias ei veniret. Proculdubio hoc Emblema *Monarchas* monet, quam tutum & salutare sit eis, *Plebis* studia conciliare & retinere.

Licentiam nonnullam, sed moderatam, animis gravate affectis & malevolis indulgere, ut ebulliant eorum dolores, & in fumos abeant, (modo insolentia absit, & audacia,) utile sane est. Qui enim humores, ad interiores partes retrovertit, & vulnus in viscera sanguinem refundere compellit, ulcera mortifera, & exitialia apostemata, inducit.

Ad molliendos exacerbatos & malevolos animos, partes *Epimethei* etiam ad *Prometheum* rite transferri possint. Neque enim reperitur remedium utilius. *Epimetheus*, ubi Mala & Ærumnas evolare sensisset, operculum vasi festinus imposuit, & in imo dolii spem reservavit. Certe, politice & artificiose spem nutrire, & injicere, ac homines à spe alia in aliam circumducere, ex fortissimis est, contra venenum Malevolentiæ, Antidotis. Neque certius est judicium prudentis Reginimis, & rerum Administrationis, quam ubi homines spe continere possit, cum satisfaciendi copia non datur, atque ubi res tam provide tractantur, ut nullum malum

malum ita peremptorie imminere videatur, quin aliqua se ostendat spei rima ad evadendum; Quod eo minus difficile factu est, quia tam privatis hominibus, quam factionibus, sibi ipsis adulari insitum est; aut saltem ostentare in gloriam suam, quod non omnino credunt.

Trita sane est, sed præcellens *Periculorum*, quæ Malevolentiæ minantur, *Cautio*, ut prævideatur, ne sit *Caput* aliquod, ad quod populus infensus & exacerbatus confluere, & sub cujus præsidio in corpus aliquod coire, possit. *Caput* ego illum dico, & Ducem idoneum, qui *Nobilitate* & Existimatione celebratur; quique apud Malevolos acceptus est & gratiosus, atque ad quem ora & oculos convertunt, quique etiam ipse in rebus suis privatis censetur offensus. Quod genus virorum, aut Statui conciliandum est, idque non perfunctorie, sed solide; aut per alium aliquem, ex iisdem partibus retundendum, qui illi alteri se opponat, atque gratiam popularem in diversa trahat & secet.

Vbique hoc obtinet, quod factiosas potentias & coitiones, quæ contra Gubernationem *Imperii* frontem contrahunt, inter se committere, aut saltem diffidentiam inter eas seminare, *Remedium* haud contemnendum sit. Etenim male admo-

dum agitur cum Rep. si illi, qui erga Imperium bene affecti sunt, discordiarum pleni existant; qui vero infensi, & maligni, arcte conjungantur.

Adnotavi sæpius, ingeniosa & arguta dicteria, quæ *Principibus* improviso exciderunt, nonnunquam scintillas ad *Seditiones* injecisse. Exitiale sibi vulnus inflixit *Cæsar* eo dicto; *Sylla nescivit Literas, dictare non potuit.* Spem enim omnem illud verbulum præscidit, quam homines imbiberant, aliquando eum *Dictaturam* depositurum. Perdidit se ipsum *Galba* eo dicto; *Legi à se militem, non emi.* Inde enim milites de donativis desperarunt. *Probus* item propter eam vocem interiit; *Si vixero, non opus erit amplius Romano Imperio militibus.* Etenim ob hæc verba milites animum desponderunt. Sunt & alia haud pauca ejusdem generis. Interest sane *Principibus*, in rebus ambiguis, & temporibus anxiis, ut caveant quid dicant; præsertim in concisis his Sententiis, quæ veluti spicula volitant, & ex secreto pectoris eorum emissa putantur. Longiores enim & productiores Sermones obtusi sunt, & minus notantur.

Postremo, in omnes eventus, habeant circa se *Principes*, personas nonnullas militia & fortitudine spectatas, ad reprimendas

das *Seditiones*, in primis motibus. Hoc enim si desit, magis trepidari solet, in Aulis Principum, cum turbæ primo erumpunt, quam par esset. Et Status eo genere periculi laborat, quod *Tacitus* illis verbis innuit; *Atque is habitus animorum fuit, ut pessimum faciunt auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.* Isti autem militares viri, fidi omnino esse debent, & bonæ existimationis, potius quam factiosi, aut populares; & cum cæteris *Proceribus* bene comparati. Aliter *remedium* morbo gravius.

XVI.

De Atheismo.

Minus durum est, credere portentosissimis fabulis *Alcorani*, *Talmudi*, aut *Legendæ*, quam credere, huic Vniversitatis rerum fabricæ, *Mentem* non adesse. Itaque *Deus* nunquam edidit miraculum, ad *Atheismum* convincendum, quoniam Opera ejus ordinaria, huic rei sufficiunt. Verum est tamen, parum Philosophiæ naturalis homines inclinare in *Atheismum*; at altiorem scientiam eos ad *Religionem* circumagere. Etenim intellectus humanus, dum caussas secundas intuetur sparsas, interdum iis acquiescere possit, nec ulterius penetrare; Verum

cum tandem catenam earum, connexarum inter se, & confœderatarum, contemplari pergat, necesse habet confugere ad *Providentiam*, & *Deitatem*. Imo, & illa *Schola*, quæ præcipue accusatur *Atheismi*, si quis vere rem introspiciat, *Religionem* demonstrat clarissime: Nempe *Schola Leucippi*, *Democriti*, & *Epicuri*. Etenim longe verisimilius est, quatuor Elementa mutabilia, & unam quintam Essentiam immutabilem, recte ab æterno locata, opus *Deo* non habere, quam Exercitum Atomorum & Seminum infinitorum, sine ordine fortuito vagantium, hunc rerum ordinem, & pulchritudinem, progignere potuisse, absque *Ædili* quodam *Divino*. Dicit *Scriptura*, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*: Non dicit, *Cogitavit insipiens in corde suo*: Adeo ut, magis intra se hoc asserat, tanquam rem quam lubens optaret, quam quod penitus hoc credat, & sentiat. Nemo enim *Deos* non esse credit, nisi cui *Deos* non esse expedit. Nulla alia re sane magis convincitur, *Atheismum* labiis tantum insidere, cordi autem minime, quam hac, quod *Athei* opinionem suam sæpe prædicent & defendant; ac si ipsi sibi diffiderent, aliorumque consensu refocillari cuperent. Quinetiam, videas interdum *Atheos* sibi

Disci-

Diſcipulos comparare, ut aliæ Sectæ faciunt. Imo, quod monſtri ſimile eſt, quidam ex illis mortem & cruciatus ſubjerunt, potius quam opinionem ſuam retractare ſuſtinerent: Cum tamen, ſi ex animo ſentirent, nihil tale eſſe quale *Deus*, quid tandem de ea re* ſatagerent? *Epicuro* imponitur; eum exiſtimationis ſuæ conſervandæ gratia, tenuiſſe, quod exiſterent quidem *Beata* quædam *Naturæ*, ſed quæ ſe ipſis fruerentur; neque Mundi adminiſtrationi ſe immiſcerent. In qua opinione, ajunt, eum tempori obſecutum, cum revera *Deos* eſſe non putaret. Verum, ut videtur, minus juſte arguitur: Verba enim ejus egregia ſunt & divina; *Non Deos vulgi negare profanum, ſed vulgi opiniones Diis applicare profanum. Plato* ipſe melius dicere non potuit. Vnde videtur, licet audacia polleret ad divinam rerum adminiſtrationem pernegandam, eam tamen ad naturam eorum tollendam illi non ſuffeciſſe. *Indi Occidentales*, particularium *Deorum* ſuorum nomina prædicant; etſi nomẽ nullum generale habeant, quod *Deum* ſignificet: Exempli gratia, perinde ac Ethnici nomina *Iovis*, *Apollinis*, *Martis*, &c. in uſu habuiſſent, voce autem, qua *Deum* exprimerent, caruiſſent. Quod ſatis indicio eſt, populos ma-

Satagere:~ * anxium esse distorqueri difficultate rei alicujus conficiendæ. quasi sat habere quod agas. Terent: Heaut: act: 2. sc: 1. vs: 13.

xime barbaros notionem rei habere, licet latitudinem ejus non comprehendant. Adeo ut contra *Atheistas*, homines maxime ferini, cum Philosophorum subtilissimis, militent. *Atheista* contemplativus, raro reperitur; *Diagoras* quis, *Bion*, & fortasse *Lucianus*, atque alii pauci; qui tamen plures esse videntur quam sunt; quoniam omnibus, qui *Religionem* aliquam aut *Superstitionem* impugnant, à Secta adversa solet inuri nomen & nota *Atheistarum*. Sed magni revera *Atheistæ* sunt *Hypocritæ*; qui Sacra perpetua tractant, sed sine sensu. Adeo ut eos in fine cauterizatos evadere necesse sit. Caussæ *Atheismi* sunt: *Divisiones* circa *Religionem*, si plures fuerint; Nam unica Divisio, zelum utriusque partis adauget; verum numerosæ *Atheismum* introducunt. Alia caussa sunt, *Scandala Sacerdotum*; cum eo res redeat, quo innuit *S. Bernardus*; *Non est jam dicere, ut Populus, sic Sacerdos; quia nec sic Populus, ut Sacerdos.* Tertia est, *Consuetudo profana ludendi & Jocandi* in *rebus sanctis*, quæ sensim reverentiam *Religionis* atterit. Postremo ponuntur *Secula erudita*, præsertim cum *Pace*, & rebus prosperis cõjuncta. Etenim, Calamitates, & Adversa, animos hominum, ad *Religionem* fortius flectunt. Qui

Deos

Deos negant, *Nobilitatem* generis humani destruunt. Nam certissimum est, hominem *brutis* cognatum esse, quatenus ad corpus: Quod si, quatenus ad animam, non intercedat ei cognatio cum *Deo*, vilis est plane, & ignobilis creatura. Destruunt quoque magnanimitatem, & humanæ naturæ exaltationem. Cape enim exemplum à cane, & observa, quantos sibi assumat animal illud spiritus, & quantam generositatem induat, cum se ab *homine* (qui ei vice est *Dei*, aut *melioris naturæ*) impulsum perspiciat. Quam Fortitudinem liquido cernas tantam esse, quantam creatura illa, absque fiducia *melioris naturæ*, quam propriæ, æquare nullo modo possit. Similiter & homo, ubi innititur, & spem collocat, in *Divina Providentia*, & *Gratia*, fiduciam & vires colligit, quales humana natura, sibi relicta, nequisset attingere. Quare, ut *Atheismus*, in omnibus odium meretur, ita in hoc, quod privet naturam humanam facultate se ultra fragilitatem humanam attollendi. Quemadmodum fit in personis individuis, similiter fit & in nationibus. Magnanimitatem *Romanam* nunquam Gens aliqua æquavit. Audi igitur, quid dicat *Cicero*; *Quam volumus, licet, Patres Conscripti, nos amemus, tamen nec nume-*

numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec deniq; hoc ipso hujus gentis & terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos, & Latinos, sed pietate, ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium Numine omnia regi gubernariq; perspeximus, omnes Gentes, nationesque superavimus.

XVII.

DE SVPERSTITIONE.

PRæstat, nullam aut incertam, de *Deo* habere opinionem, quam contumeliosam, & *Deo* indignam: Alterum enim Infidelitatis est, alterum Impietatis & Opprobrii. Ac *Superstitio* certe *Divinitatis* est dedecus. *Plutarchus,* non abs re, inquit; *Mallem sane multo, ut homines dicerent, nunquam fuisse talem in rerum natura virum, qualis ferebatur Plutarchus; quam ut dicerent, fuisse quendam Plutarchum, qui Liberos suos, recens natos, comedere & devorare solitus erat; quod Poëtæ de Saturno memorant.* Quemadmodum autem contumelia *Superstitionis* ingravescit adversus *Deum*; Ita & periculum majus ab illa incumbit hominibus. *Atheismus* non prorsus convellit Dictamina Sensus, non Philosophiam, Affectus naturales, Leges, Bonæ famæ desiderium;

Quæ

Quæ omnia, licet Religio abesset, Morali cuidam virtuti externæ conducere possunt: At *Superstitio* hæc omnia dejicit, & Tyrannidem absolutam in animis hominum exercet. Itaque *Atheismus* turbas in Rebuspublicis raro ciet: Homines enim cautos reddit, & securitati suæ consulentes. Quin & videmus, tempora ipsa, in *Atheïsmum* procliviora, (qualia fuerint *Augusti Cæsaris*,) tranquilla fuisse. At *Superstitio* compluribus regnis & Rebuspublicis ruinæ fuit: introducit enim novum *Primum Mobile*, quod omnes *Imperio* Sphæras rapit. Magister *Superstitionis* populus; Atque in omni *Superstitione* sapientes stultis obsequuntur; atque argumenta Practicæ succumbunt, ordine perverso. Gravis fuit ille sermo quorundam Prælatorum in *Concilio Tridentino*, in quo Doctrina *Theologorum Scholasticorum* plurimum potuit; Nimirum; *Scholasticos Astronomis similes fuisse, qui Eccentricos Circulos, & Epicyclos, & hujusmodi Orbium machinas finxerunt, quo Phænomena servarent, etsi satis scirent, nihil tale revera existere:* Eodem modo, etiam *Scholasticos* complura subtilia & perplexa Axiomata & Theoremata invenisse, quo practicæ Ecclesiæ caverent. *Superstitionis* caussæ sunt; Grati

& sensuales *Ritus* ac Ceremoniæ, Externæ & *Pharisaica sanctitatis* Excessus; *Traditionum* major quam par fuerit reverentia, quæ Ecclesiam non potest non onerare; *Stratagemata Prælatorum*, quibus utuntur ad ambitionem propriam, & lucrum; Nimius *Intentionum bonarum Favor*, qui Novitatibus & ἐθελοθρησκείαις januam aperit; *Exemplorum* importuna & inepta *petitio* ab humanis, quæ in Divina transferantur; quæ necessario parit phantasiarum male cohærentium mixturam; Postremo *Tempora barbara*, cum calamitatibus & perturbationibus conjuncta. *Superstitio*, sine velo, deformis res est; Etenim sicut Simiæ, similitudo cum Homine deformitatem addit; ita & *Superstitioni*, similitudo cum Religione. Et quemadmodum cibi salubres corrumpuntur in vermiculos; ita ritus & formulæ bonæ & sanæ corrumpuntur in observantias pusillas & superfluas. Quin &, non caret Superstitione quandoque *Superstitionis* fuga; cum se tanto saniorem & puriorem viam inire putent homines, quanto à *Superstitionibus*, prius receptis, longius deflexerint. Itaque curæ esse debet, in Religione reformanda, (ut fit in corpore purgando) ne sana cum corruptis simul evacuentur; Quod

Quod fere fit, ubi *Reformatio* regitur à populo.

XVIII.

DE PEREGRINATIONE IN PARTES EXTERAS.

PEregrinatio in partes exteras, in Iunioribus pars Inſtitutionis eſt; In Senioribus, pars Experientię. Qui proficiſcitur in *Partes Exteras*, antequam in Lingua Gentis, quam adit, aliquos fecerit progreſſus, ad *Ludum Grammaticum* vadit, non ad *peregrinandum*: Vt Adoleſcentes peregrinentur ſub Tutore, aut Servo aliquo experto, probo; modo talis ſit, qui Linguam calleat, quique Regionem illam ante adiverit; unde poſſit eos inſtruere; quæ in illa *Regione*, ubi *peregrinantur*, digna ſpectatu & cognitu ſint; quæ amicitiæ & familiaritates contrahendæ; quæ denique ſtudia & diſciplinæ ibi vigeant. Aliter enim adoleſcentes *peregrinabuntur* cucullati, & foras proſpicient parum. Mirabile certe, in *Navigationibus*, ubi nihil aſpici datur præter Cœlum & Pontum, conficere conſueſſe homines *Diaria*; Verum in *Peregrinationibus* per Terram, in quibus tot res occurrunt obſervandæ, plerunque hoc omitti; Ac ſi fortuita magis in codicillos mererentur re-

ferri, quam quæ de industria observantur. *Diaria* igitur in usu sint. *Res* spectandæ & observandæ sunt istæ. Aulæ Principum; præsertim cum Legatos exteros admittunt: Iudicia & Curiæ, cum caussæ perorantur; & similiter Consistoria Ecclesiastica: Templa & Monasteria, cum Monumentis in illis extantibus: Mœnia & Munitiones Vrbium & Oppidorum: Portus & Sinus: Antiquitates & Ruinæ: Bibliothecæ, Collegia, Disputationes, & Prælectiones ubi habentur: Naves & Carinæ: Palatia, & Horti magnifici & amœni prope Vrbes magnas: Armaria: Navalia: Cellæ & Horrea publica: Loci Excambii; Bursæ: Cellæ Mercium: Exercitia equitationum, Muneris Gladiatorii: Militum delectus & instructio, cum similibus: Comœdiæ, illæ scilicet ad quas homines melioris notæ spectatum veniunt: Thesauri monilium & vestium: Curiositates & raritates: Denique quicquid in locis quæ transeunt sit celebre aut memorabile. De his omnibus, à Tutoribus, aut Servis prædictis, diligenter inquirendum. Quantum ad Triumphos, Saltationes sub larva; Convivia, Nuptias, Funera, Supplicia capitalia, & hujusmodi Spectacula, non opus est ut reducantur hominibus in memoriam; Attamen non

sunt

sunt certe illa prorsus negligenda. Si tibi cordi sit, fructum *Peregrinationis* adolescentis in compendium redigere, utque brevi spatio multum colligat, hoc faciendum præcipio. Primo (ut dictum est) in Lingua aliquis profectus faciendus antequam proficiscatur. Tum adjungendus est Servus aliquis aut Tutor, qui *Regionem* pernorit, ut & jam dictum est. Habeat etiam præsto Librum aliquem, aut Chartam Chorographicam, Regionis illius, ubi *peregrinatur*; Quæ instar Clavis erit ad inquirendum. Conficiat etiam *Diarium*. Ne moretur longius, in una Urbe, aut Oppido: Plus certe aut minus, prout Locus meretur, sed minime diu. Imo, dum moratur in aliqua *Civitate*, aut *Oppido*, mutet sæpius hospitium, ex una parte *Oppidi* in alteram; Nam & hoc certe magnes est attrahendi familiaritates, & consuetudines hominum complurium. Secludat se ut plurimum à consortio popularium suorum, atque in iis locis victitet, ubi simul convivantur homines melioris notæ ex natione ubi *peregrinatur*. Etiam cum de loco in locum *itineratur*, paret sibi Literas commendatorias, ad personam aliquam eminentiorem, degentem in loco quo se transfert; Ut ejus favore & opera utatur,

in

in iis, quæ ſpectare aut cognoſcere deſiderat. Hoc modo *Peregrinationis* utilitatem accelerare poterit. Quatenus ad familiaritates & amicitias, quæ inter *peregrinandum* adjungendæ ſunt; Utiliſſima omnium eſt illa *Secretariorum*, & Miniſtrorum interiorum quibus Legati utuntur: Hoc enim pacto, in una regione *peregrinando*, etiam plurium regionum notitiam & experientiam ad ſe attrahet, & ſuget. Viſitet etiam & adeat perſonas in unoquoque genere egregias, quæ magni apud exteros nominis ſunt; ut poſſit notare, quomodo Os, Vultus, & corporis lineamenta & motus, reſpondeant Famæ. Quantum ad Rixas & Simultates, cum cura & diligentia ſunt illæ vitandæ. Oboriuntur ſæpiſſime circa amores, compotationes, præſidentiam, & verba contumelioſa. Et caveat inprimis quivis à conſortio hominum iracundorum, & qui facile inimicitias ſuſcipiunt; Illi enim eum ſuis immiſcebunt contentionibus. Quando *Peregrinator* domum revertitur, nihilominus regiones, in quibus *peregrinatus* eſt, non relinquat prorſus pone ſe: Verum conſervet, & colat amicitiam eorum, cum quibus familiaritatem contraxit, (iis dico qui ſunt ex digniori-bus,) per literas. Et *peregrinatio* ſua potius

tius manifestetur & appareat in sermonibus suis, quam in vestitu, aut gestu: etiam in sermonibus suis potius meditetur quid sobrie respondeat, quam ad narrationes facilis & pronus sit. Illud etiam in eo sit conspicuum quod mores patrios cum moribus exteris non commutaverit: Sed potius quod consuetudines patrias, iis quę peregre didicit, tanquam floribus, asperserit.

XIX.

De Imperio.

Miser proculdubio est animi status; pauca habere quæ appetas, multa quæ metuas: Attamen hoc ipsum *Regibus* fere proprium est: Qui in supremo gradu collocati, non habent ad quod aspirent; Id quod animos eorum reddit languidiores: Atque ècontra habent phantasmata plurima periculorum & umbrarum volitantium; Id quod animos eorum reddit minus serenos. Hinc etiam emanat & alter ille effectus, quem *Scriptura Regibus* tribuit; *ut cor Regis sit inscrutabile*: Etenim suspicionum multitudo, & absentia affectus alicujus prædominantis qui reliquis imperet, cujusvis animum reddit exploratu difficilem. Hinc quoque emanat & illud; Quod *Reges* sæpenumero desideria sibi ipsis creent, atque ad nugas

nugas animum adjiciant: Interdum ad ædificia extruenda; interdum ad *Ordinem* aliquem aut *Collegium* instituendum; Interdum ad *personam* aliquam evehendam; Interdum ad artem aliquam mechanicam aut manus excellentiam exercendam; ut *Nero* studuit pulsandæ citharæ, *Domitianus* sagittis collimandis, *Commodus* gladiatoriæ, *Caracalla* aurigationi. Hoc illis incredibile videtur, qui Axioma illud norunt; *Animum humanum, magis exhilarari & refici, progrediendo in rebus parvis, quam consistendo in rebus grandibus.* Videre etiam est *Reges*, qui sub *Imperii* sui initiis, in victoriis & provinciis subjugandis, maxime fœlices fuerunt; Cum vix possibile sit ut perpetuos progressus faciant, verum ut fortunam suam aliquando adversam & retrogradam experiantur; sub fine superstitiosos & melancholicos evasisse: Uti contigit *Alexandro Magno, Diocletiano*, ac nostra ætate *Carolo Quinto*; & aliis. Qui enim progredi semper consuevit, & in obicem tandem impingitur, sui ipsius favore excidit, neque amplius res est quæ fuit.

Dicamus nunc de vera *Imperii Temperatura*; Quam servare, res ardua est, & rara. Etenim tam *Temperies*, quam *Intemperies*, ex contrariis consistunt. Verum alia res est,

contra-

contraria miſcere, alia alternare. Reſponſum *Apollonii*, egregia prudentia plenum eſt. Interrogabat eum *Veſpaſianus*; *Quid Neroni ruinæ fuiſſet?* Reſpondit; *Nero Citharam perite pulſare & accommodare noverat; At in imperando chordas interdum nimium diſtendebat, interdum eas nimium relaxabat.* Atque certiſſimum eſt; Nihil auctoritatem æque deſtruere, ac inæqualem, & quaſi ſubſultoriam, atque intempeſtivam *Potentiæ* alternationem, nunc rigidius intenſæ, nunc laxius remiſſæ.

Veruntamen & hoc verum eſt, moderni temporis prudentiam, circa *Principum* negotia tractanda, in hoc potiſſimum verſari; ut conquirantur magis & aptentur remedia & ſubterfugia malorum & periculorum, cum ingruerint; quam ut prudentia ſolida & conſtanti depellantur & ſummoveantur, antequam impendeant. Verum hoc nihil aliud eſt, quam in agone cum Fortuna experiri. Caveant autem homines, ne obdormiſcant circa turbarum materias primas, & inchoamenta. Nemo ſiquidem ſcintillam, incendium parituram, prohibere poteſt; nec regiones metiri, unde eruptura ſit. In *Principum* negotiis interveniunt proculdubio multæ difficultates & impedimenta; At ſæpenumero maxima impedimenta ſunt.

Princi-

Principum ipsorum affectus & mores. Etenim *Principibus* frequenter accidit, ut contradictoria plane appetant; sicut tecte *Tacitus*; *sunt plerumque Regum voluntates vehementes, & inter se contrariæ.* At *Potentiæ* nimiæ solœcismus est, credere, se posse finem rei pro arbitrio assequi; neque tamen media procurare.

Regibus intercedit negotium cum *nationibus vicinis*, cum *Vxoribus* propriis, cum *Liberis* suis, cum *Prælatis* & *Clero*, cum *Proceribus Regni*; cum *Nobilibus secundæ Classis* sive *Generosis*, cum *Mercatoribus* suis, cum *Plebe Regni*, cum *Militibus* suis. Atque à singulis horum impendent pericula, nisi adhibeatur cura.

Quod ad *Vicinos* attinet, præscribi non potest Regula aliqua certæ Cautionis, propter occasionum varietatem; unica excepta; quæ semper tenet. Ea est, ut *Principes* huic rei perpetuo invigilent, ne quis ex *vicinis* in tantum excrescat; (vel novis territorii augmentis, vel commercium ad se trahendo, vel propius accedendo, & similibus;) quo majorem nanciscatur lædendi potestatem, quam antea habuerat. Sane, durante Triumviratu illo *Regum*; (*Henrico Octavo Anglo*, *Francisco Primo Gallo*, & *Carolo Quinto Hispano*;) ea viguit inter ipsos diligentia, ut

ut nemo trium vel palmam terræ acquirere potuiſſet, quin reliqui duo ſtatim rem ad æquilibrium deducerent; neque pacem fœnore redimere ſuſtinerent. Idemque præſtabat Fœdus illud,(cui *Guicciardinus* ſecuritatem *Italiæ* attribuit,) ictum inter *Ferdinandum Regem Neapolitanum*; *Lorenzium de Medices*, & *Ludovicum Sforzam*, *Principes*; alterum *Florentiæ*, alterum *Mediolani*. Neque recipienda eſt Opinio, quorundam ex *Scholaſticis*; *Bellum juſte ſuſcipi non poſſe niſi ob injuriam, aut provocationem præcedentem.* Siquidem juſtus metus imminentis periculi, etſi violentia aliqua non præceſſerit, proculdubio belli cauſſa eſt competens & legitima.

2. Quantum ad *Vxores*; Extant exempla ejus generis crudelia & atrocia. *Livia*, infamis ob veneficium *Auguſti*. *Roxolana*, uxor *Solymanni*, perniciem intulit *Muſtaphæ* celeberrimo illi *Principi*; Atque alias ſucceſſionem, & Domum, *Mariti* ſui, perturbavit. *Edvvardi Secundi Regis Angliæ uxor*, operam præbuit præcipuam, in *Mariti* ſui de *Regno* deturbatione, & nece. Hoc genus periculi maxime timendum, cum *Reginæ* Liberos ex priore Marito ſuſceperunt, aut in adulterio degunt.

Quan-

3. Quantum ad *Liberos*; Ab iis etiam ortæ Tragœdiæ plurimæ. Atque generaliter, ſuſpiciones arreptæ à *Patribus*, in *Filios* ſuos, infauſtæ extiterunt. *Muſtapha* (quem antea nominavimus) cædes, *ſtirpi Solymanni* adeo fatalis fuit, ut ſucceſſio *Sultanorum*, uſque in hodiernum diem, pro ſuſpecto habeatur, velut ſanguinis ementiti, quia *Selymus* ſecundus putabatur ſuppoſititius. Cædes etiam *Criſpi*, *Principis* ſummæ ſpei, inflicta per patrem ſuum *Conſtantinum Magnum*, ſimiliter ejus Familiæ fatalis fuit; Siquidem, tam *Conſtantinus*, quam *Conſtans*, Filii ejus, violenta morte perierunt; Et *Conſtantius*, qui ex Filiis ejus ſuperſtes fuit, deceſſit ſane ex morbo, ſed non niſi cum *Iulianus* contra eum arma cepiſſet. Cædes ſimiliter *Demetrii Philippi* Secundi *Macedonis* Filii, vertit ſe in *Patrem*, qui mortuus eſt ex mærore & pœnitentia. Complura ſunt ejuſmodi exempla: Verum pauca, aut nulla, ubi *Patres* aliquid boni ex ejuſmodi diffidentiis perceperunt; præterquam cum *Filii* bellum aperte *Patribus* intulerunt; ut fecit *Selymus* Primus adverſus *Bajazetem Patrem* ſuum; & tres *Filii Henrici Secundi*, *Regis Angliæ*.

4. Quantum ad *Prælatos*; Ab illis etiam, ſi po-

si potentes fuerint & superbi, periculum ingruit. Ut contigit temporibus *Anselmi*, & *Thomæ Becketti*, *Archi-Episcoporum Cantuariæ*; Quorum Baculi Pastorales cum *Regis* gladio concertarunt; licet res illis fuerit cum *Regibus* animosis & fastuosis, *Gulielmo Rufo*, *Henrico Primo*, & *Henrico Secundo*. At periculum hujusmodi, à *Prælatis*, non est magnopere pertimescendum, nisi ubi *Clerus* ab Auctoritate & Iurisdictione Principatus externi pendet; aut etiam ubi *Ecclesiastici* eliguntur à populo; non autem à *Rege*, vel Patronis Ecclesiarum.

5. Quantum ad *Proceres*; Sunt illi certe cohibendi, & tanquam in justa distantia à *Solio Regali* continendi; Verum depressio ipsorum, poterit *Regem* fortasse ipsum magis absolutum reddere, sed interim minus tutum, & minus efficacem ad ea quæ cupit perficienda. Hoc notavi in *Historia* mea *Regni Henrici Septimi*, qui *Nobiles* suos perpetuo deprimebat: Unde factum, ut tempora ejus difficultatibus & turbis plena essent. *Nobiles* enim, etsi in fide & officio versus eum manserunt, attamen minime cum eo cooperabantur in negotiis suis; ita ut ipse fere omnia solus sustineret.

6. Quatenus ad *Nobiles secundæ Classis*; Parum periculi ab illis manare potest, cum sint

ſint corpus diſperſum. Poterunt illi quidem nonnunquam grandia loqui, ſed non multum nocere. Quinimo fovendi ſunt, tanquam qui potentiam *Nobilitatis ſuperioris* optime temperent, ne immodice excreſcat: Atque rurſus, cum Populi gubernacula immediate tractent, motus populares optime compeſcunt.

7. Quod ad *Mercatores*; Sunt illi inſtar *Venæ Portæ:* Qui niſi floruerint, poteſt quidem Regnum aliquod artus habere robuſtos, ſed venas vacuas, & habitum corporis macrum. Vectigalia & portoria immodica raro *Regis* reditus adaugent. Etenim quod in partibus lucretur, in ſumma deperdit; commercii Quanto deminuto.

8. Quantum *ad Plebem*; Ab iis raro creatur periculum, niſi habeant Ductores potentes & populares; Aut ſi introducas mutationem in Religione; Vel in Conſuetudinibus antiquis; Vel in gravaminibus Tributorum; Vel in aliis quæ victum eorum decurtant.

9. Quantum denique ad *Milites*, Periculoſiſſima res eſt, ſi in corpus unum cogantur, vel exercitus, vel præſidiorum; & donativis inſueſcant. Cujus clariſſima cernimus exempla, in *Ianizariis* & *Prætorianis*. Verum *militum* conſcriptio, & ad arma tractanda inſtructio, & in locis diverſis,

& ſub

& sub diversis ducibus, & sine donativis; res sunt utiles, & salubres, & sine periculo.

Principes corporibus cœlestibus similes: quæ tempora felicia, aut infelicia, in fluxu suo producunt; quæque veneratione multa gaudent, requie nulla. Omnia circa *Reges* præcepta, duobus illis monitis clauduntur; *Memento quod es homo*; Et; *Memento quod es Deus*, *seu Vice-Dei*: Quorum alterum pertinet ad Potestatem eorum coërcendam, alterum ad Voluntatem regendam.

XX.

De Consilio.

SVmma quæ intercedit inter homines fides, est illa *Consilium* impertiendi. Etenim in alio quovis fidei genere, partes tantum vitæ aliis commendamus; Terras, Bona, Liberos, Existimationem, & alia Negotia particularia; Verum iis quos nobis *Consiliarios* adhibemus, omnia mandamus. Quanto magis, qui partes *Consiliariorum* præstant, ad omnem integritatem & sinceritatem astringuntur? *Principes* vel prudentissimi, nullo modo in diminutionem Auctoritatis accipiant, si *consilio* virorum selectorum utantur. Quin & *Deus* ipse *consilio* non vacat; sed inter nomina magna *Filii* sui

benedicti ponit, ut *Consiliarius* vocetur. *Salomonis* certe pronunciatum tale: *In consilio stabilitas*. Res humanæ proculdubio, aut primam, aut secundam agitationem subibunt: Si minus *Consultationum* argumentis jactentur, certe fluxibus fortunæ jactabuntur; plenæque evadent, inconstantiæ, & mutationum, modo texendæ, modo retexendæ, instar vacillationum hominis ebrii. Sane *Filius Salomonis* vim *consilii* expertus est, quemadmodum *Pater* ejus necessitatem & usum vidit. Etenim regnum *Deo* dilectum, primo laceratum & fractum est, *consilio* pravo. Cui quidem *consilio* inustæ sunt, ut nobis sint documento, Notæ illæ duæ, per quas *consilia* prava in perpetuum, dignoscantur; Una, quod fuerit *consilium* juvenile quoad personas; Altera, quod fuerit violentum quoad subjectum.

Nb. *Sapientia Veterum* in *Parabola* adumbravit, tam unionem & insolubilem conjunctionem *Consilii* cum *Regibus*; quam prudentem & politicum usum ejusdem per *Reges* adhibendum. Alterum in eo, quod *Iovem* narrant, *Metim*; (quæ vox *Consilium* significat,) in Uxorem duxisse; in quo innuunt, *Consilium* Imperio sponsæ loco esse. Alterum in eo, quod sequitur: Quod hujusmodi Commentum est.

Tra-

Tradunt, poſtquam *Metus* nupta fuiſſet *Iovi*, eam gravidam ex illo factam: *Iovem* autem non ſuſtinuiſſe donec pareret, ſed eam devoraſſe; Unde ipſum quoque gravidum factum; & *Palladem* armatam ex capite ſuo edidiſſe. Quæ Fabula portentoſa Arcanum Imperii involvit: Hoc nimirum; Ad quem modum *Reges*, erga *Conſilium ſuum ſanctius*, ſe gerere debeant: Primum, ut res deliberandas illis committant; Quod eſt veluti prima Conceptio: Secundo; cum elaboratæ & efformatæ fuerint, veluti in utero *Conſilii* ſui; atque maturuerint, & partui vicinæ ſint; tum demum non permittant amplius *Conſilio* ſuo ut Decretum perficiant, ac ſi res ex eorum auctoritate penderet; ſed negotium ad ſe retrahant, & palam omnibus faciant, Decreta & ordinationes ultimas (quæ, quoniam cum prudentia & poteſtate exeunt, aſſimulantur *Palladi armatæ*) à ſe ipſis emanare; neque ſolum ab Auctoritate ſua, verum etiam (quo magis exiſtimationem ſuam evehant) ab ingenio & auctoritate propria provenire.

Dicamus jam de *Incommodis Conſilii*, & de ipſorum *Remediis*. *Incommoda*, quæ ſe produnt, in *Conſilio* utendo, & adhibendo, ſunt tria. Primo, quod hæc res negotia minus reddat ſecreta. Secundo,

E quod

quod derogare videatur de auctoritate *Principum*, ac si minus ex se penderent. Tertio, quod subsit periculum à *Consiliis* infidelibus, quæ tendant potius in commodum *Consulentis*, quam *Principis* ipsius. Ad quæ mala evitanda, doctrina quorundam ex *Italis*, & practica apud *Gallos*, temporibus quorundam *Regum*, introduxit *Consilia interiora*, quæ vulgo vocantur *Cabinetti*: remedium sane morbo deterius.

Quantum ad occultationem *Consiliorum*; Non tenentur *Principes*, omnia cum omnibus *Consiliariis* communicare; sed tam personas, quam negotia, cum delectu, excerpere possunt. Neque necesse est *Principi*, qui deliberat quid sit agendum, simul detegere quid in animo habeat statuere. Verum caveant *Principes*, ne propalationis negotiorum suorum ipsi in caussa sint. Quatenus vero ad *Consilia*, quos diximus *Cabinettos*, in illos diverbium illud competit; *Plenus rimarum sum*. Futilis quispiam, qui gloriæ sibi duxerit, arcana nosse & retegere; plus nocebit, quam complures, qui bene norunt, officii sui esse, eadem reticere. Verum est, intervenire negotia quædam, ejus generis, quæ occultationem summam requirunt; Qualis non facile ultra notitiam unius

unius aut duorum, præter ipſum *Regem*, excedet: Neque improſpere cedere ſolent iſtiuſmodi *Conſilia*: Nam præterquam quod ſecreta ſint, procedunt plerunque conſtanter, & uno quaſi ſpiritu reguntur, abſque contentione. Sed tum demum hoc recte cedet, ſi *Rex* prudens ſit, & proprio Marte validus; & ſimul *Conſiliarii* illi ſint ſagaces; & ante omnia Finibus, quos ſibi proponit *Rex*, fidi. Id quod contigit *Henrico Septimo Angliæ Regi*; qui arcana ſua majoris momenti, duobus tantummodo *Conſiliariis* impertiebatur, *Mortono*, & *Foxo*.

Quantum ad *Auctoritatem minuendam*; **Fabula* remedium monſtrat. Imo Majeſtas *Regum* exaltatur potius quam deprimitur, cum in Cathedra *Conſilii* ſedeant. Neque unquam invenire eſt *Principem*, auctoritate ſua imminutum, per *Conſilium* ſuum; Niſi forte ubi obtigerit Potentia nimia in uno aliquo *Conſiliario*; aut nimis arcta combinatio inter diverſos: Quæ duo mala cito deprehenduntur, & ſanantur.

* v. paulo sup. p: 96. & 97. fab. de Iove & Meti

Quantum ad poſtremum *Incommodum*; *Conſiliarios* nimirum, in *Conſilio* dando, ſuæ rei proſpecturos, non Domini; minime dubium eſt, *Scripturam* illam, *Non inveniet fidem ſuper terram* intelligi de-

bere de natura temporum, minime de personis singulis. Reperiuntur quidem viri fideles, sinceri, candidi & veraces; minime vafri aut involuti. Asciscant sibi *Principes*, ante omnia, ingenia talia. Præterea *Consiliarii* raro ita inter se uniuntur, quin alius super alium excubias agat; adeo ut, si quis *Consilia* det factiosa, aut ad privatos Fines collimantia, celeriter hoc ad aures *Principis* deveniat. Remedium autem præstantissimum fuerit, si *Reges* dent operam ut *Consiliarios* suos pernoscant; quemadmodum illi, ut *Principem*.

Principis est Virtus maxima nosse suos.

Contra vero *Consiliarios* non decet nimios esse rimatores in personam *Principis* sui. Vera enim *Consiliarii* Constitutio hæc; Ut peritior sit in negotiis *Principis*, quam in moribus ejus. Sic enim verisimile fiet, eum *Consilium* potius recta directurum, quam se *Principi* accommodaturum quo complaceat. *Principibus* etiam hoc magno usui esse possit, Si opiniones & vota *Consiliariorum* suorum, & divisim, & conjunctim, recipiant. Etenim opinio, in secreto prolata, liberior multo est; sed illa, quæ coram aliis, gravior. Nam in privato quisque propriis affectibus plus inservit; in consortio aliorum affectibus magis obnoxius est: Ita-

que

que neutrum omittendum; atque ab inferioribus, in privato potius ut libertati consulatur; à grandioribus, in consortio potius ut modestius sententiam ferant. Nil prodest, si *Principes* de rebus deliberent, nisi diligenter quoque deliberent de personis: Etenim res omnes, tanquam imagines mortuæ; vita autem actionis in delectu personarum potissimum consistit. Neque sufficit, de personis deliberare, secundum genera, veluti in idea quadam, aut descriptione Mathematica; qualis videlicet Character & conditio personæ esse debeat; Etenim errores maximi interveniunt, & judicii libra maxime versatur in delectu individuorum. Illud quoque memoria tenendum; *Optimi Consiliarii mortui Libri* veritati non parcunt, cum *Consiliarii vivi* forte in adulationem lapsuri sint. Vtile itaque fuerit *Libros* multum revolvere, præsertim eorum auctorum, qui & ipsi gubernacula rerum tractarunt.

Consilia, hac ætate, in locis plurimis, nihil aliud fere sunt, quam Congressus, & Colloquia familiaria; ubi res potius sermonibus jactentur, quam debitis argumentis trutinentur. Atque plerumque præcipitanter nimis, ad Decretum vel Actum *Consilii*, properatur. Satius esset, si in majoris momenti negotiis, res uno

die deliberanda proponeretur, altero tractaretur; *In nocte Consilium.* Id certe præstitutum est in *Tractatu Vnionis*, inter *Delegatos Angliæ* & *Scotiæ*; Qui conventus regulariter, & optimo ordine, processit. Ad petitiones autem privatas, dies aliquos præfigi probo: Nam & supplicantibus tempora certa indicant, quibus commodius se applicent; & solenniores conventus exonerant, ut possint *Hoc agere.* In delectu deputatorum, qui negotia ad *Consilium* informandum præparent, præstat eos eligere, qui æqui sint, & in neutram partem propendeant, quam æquitatem quandam creare, introducendo aliquos, qui utrique parti sedulo faveant. Probo etiam *Delegationes*, non tantum temporaneas, aut è re nata; sed etiam continuatas, & perpetuas. Exempli gratia; Quæ curent separatim, Commercia; Ærarium; Bellum; Gratias; Gravamina; Provincias particulares. Sane, ubi in usu sunt *Consilia* subordinata diversa, atque unicum tantum superius *Consilium*, (ut fit in *Hispania*,) nihil aliud fere sunt ejusmodi *Consilia*, quam *Deputationes* (quales diximus) perpetuæ, nisi quod majore auctoritate polleant. Si casus postulet, ut informetur *Consilium* ab hominibus alicujus muneris aut professionis parti-

particularis, (veluti Iurisperitis, Nauticis, Excusoribus Nummorum, Mercatoribus, Artificibus, & similibus;) audiantur illi primo coram *Delegatis*; & postea, prout occasio postulat, coram *Consilio*. Neque permittantur venire catervatim, aut more Tribunitio se gerere; Hoc enim foret, clamoribus *Consilium* fatigare, non informationem, ut debet, exhibere. *Mensa oblonga*, & rursus *quadrata*, sive *sedes ad parietes* Cameræ *Consilii*, videri possunt Formalia tantum; sed sunt profecto Realia: Nam ad *Mensam oblongam*, pauci, qui prioribus locis sedent, res quasi soli transigunt; verum in aliis, quas diximus, figuris, major usus *Consiliariorum* qui inferius sedent. *Rex*, cum præsidet ipse in *Consilio*, caveat, ne sententiam suam, citius quam par est, declaret: Hoc si fecerit, *Consiliarii* se ad nutum ejus applicabunt; & loco *Consilii* liberi, Canticum ei occinent; *Placebo*.

XXI.
DE MORA.

Fortuna foro rerum vænalium similis est; ubi sæpe (si paululum expectare poteris) minuetur pretium. Rursus, aliquando *Sybillæ licitationibus* assimilatur; quæ primo plenas offert merces, mox

partes aliquas consumens, integrum tamen pretium postulat. Nam *Occasio* (ut in trito habetur Carmine,) *occipitium nobis obvertit calvum, postquam capillorum in fronte copiam fecit non arripientibus:* vel saltem utris ansam præbet primo accipiendam; dein ventrem, qui difficilius comprehenditur. Nusquam certe major apparet sapientia quam in tempestivis negotiorum auspiciis; principiisque eligendis: Non jam levia sunt pericula; si levia videantur; & plura pericula fefellerunt, quam vim intulerunt. Quinimo, satius est, quibusdam periculis, quasi media via occurrere, quam eorum motus, & appropinquationem, perpetuo inquirere, & observare. *Qui enim nimium invigilat, interdum dormitat.* E-contrario, umbrarum longitudine decipi, (ut quidam olim, quando *Luna* Horizonti proxima, hostium terga irradiabat,) atque ita ante tempus tela emittere; aut pericula, præmature obviando, accersere, alterum est extremum. Nam *Opportunitatis maturitas, vel immaturitas*, est (ut antea diximus) ad amussim examinanda. Ac; ut plurimum, expedit, omnium magnorum negotiorum principia *Argo* cum centum oculis suis, exitus vero *Briareo* cum centum manibus suis, committere:

tere: primum scilicet invigilare, postea accelerare. Etenim Orci *Galea*, quæ Politicum vere reddit invisibilem, est, *Consiliorum occultatio*, & *Expeditionum celeritas*. Cum enim ad executionem ventum sit, nulla *occultatio celeritati* est æquiparanda; more globuli è Tormento emissi, qui tam velociter pertransit, ut ipsam oculorum aciem antevertat.

XXII.

De Astutia.

Per *Astutiam* intelligimus, sinistram quandam & obliquam Prudentiam. Et pro certo est, multum interesse, inter *Astutum*, & *Prudentem*; non solum, quatenus ad probitatem, sed etiam quatenus ad mentis vires. Sunt qui chartas pictas artificio quodam miscere sciunt, qui tamen periti lusores non sunt; Sunt itidem nonnulli, qui in Competitionibus, & Factionibus regendis, multum valent, alias vero infirmi judicii sunt. Rursus, alia res est, personarum naturas & mores callere; alia vero, negotia pernosse: Sunt enim haud pauci, qui in personarum aditibus, & temporibus, versuti sunt, neque tamen partis Realis, negotiorum, sunt capaces: Quæ est constitutio ipsissima hominum; qui in personis dignoscendis, non in li-

bris evolvendis, operam collocarunt. Tales magis in Pragmaticis adhiberi debent, quam in Consiliis; Et non aliter fere usum sui præbent, quam in viis, quas sæpe contriverunt. Converte eos ad homines novos,& artibus suis excidunt:adeo ut vetus illa Regula,stultum à sapiente dignoscendi,(*Mitte ambos ad ignotos, & videbis*,) de hujusmodi hominibus non teneat.Quoniam autem *Astuti* isti homines, similes sunt pusillarum mercium propolis, non abs re fuerit,officinas ipsorũ excutere.

Inter *Astutias* numerari potest, ut quis *vultum* ejus, cum quo colloquitur, limatius observet: quod etiam *Iesuitæ* præcipiunt. Sunt enim complures, iique ex prudentioribus, qui corda habent obscura, vultus autem pellucidos. Verum, decet hoc fieri, cum modesta oculorum per vices demissione, quemadmodum & faciunt *Iesuitæ*.

Altera existit *Astutia*, ut, cum aliquid propere & facile obtinere & expedire cupias, personam, cum qua agis,de alio quopiam negotio sermonem inferendo detineas & præoccupes; ne nimium ad Objectiones & scrupulos evigilet. Equidem noveram *Consiliarium* quendam, & *Secretarium*, qui nunquam ad *Elizabetham Reginam Angliæ*, ad Diplomata manu *Re-*

ginæ

gina ſignanda, acceſſit, quin à principio illam in aliquos de rebus Status gravioribus ſermones perduceret, ut hiſce intenta ad Diplomata minus animum adjiceret.

Idem valet *ſubitæ prehenſionis* ratio, ſi quis rem proponat, quando perſona, cum qua agitur, ad alia feſtinat, neque moram pati poteſt rem accuratius conſiderandi.

Si cui in animo eſt, negotium aliquod deſtruere, quod alius fortaſſe quiſpiam dextre & cum effectu propoſiturus fuiſſet, ipſe ſe erga negotium *bene affectum ſimulet*, atque ipſe rem proponat, ſed eo modo, ut ſucceſſum ejus diſturbet.

Abruptio ſermonis in medio, quaſi quis ſe ipſum deprehenderet, & contineret, majorem generat appetitum, in eo quocum colloqueris, ad ulterius inquirendum.

Quoniam autem imprimit fortius quod Quæſtione erutum eſt, quam quod ſponte oblatum, poſſis ad ineſcandam Quæſtionem inſolitum induere vultum: ex quo occaſio detur alteri interrogandi, Quid ſibi velit iſta oris mutatio? Vt *Nehemias* fecit; *Neque ante illud tempus triſtis fueram in conſpectu Regis.*

In rebus ambiguis, & ingratis, bonum eſt, initia, de iis Sermonem inferendi, alicui alteri deputare, cujus verba minoris ſint ponderis, & majoris auctoritatis vo-

cem in subsidiis reservare, veluti casu fortuito interrogetur ille superveniens, de eo sermone, qui ab altero injectus est. Quod fecit *Narcissus*, cum indicaret *Claudio* Matrimonium *Messalinæ* & *Silii*.

In rebus, quas a se amoliri quis cupiat, non inutile est, vulgi nomen mutuari: Ac si quis tali formula utatur; *Hoc vulgo dicitur*, aut, *Increbuit Sermo*.

Noveram quendam, qui cum Literas scriberet, id, quod maximi erat momenti, Post scripto semper includebat, ut rem fere prætermissam.

Noveram & alium, qui cum ad Colloquium cum alio veniret, id quod maxime ei in sermone curæ erat, præterire solitus erat, & discedere, & rursus redire, & tum demum ejus rei mentionem facere, ac si illa fere è memoria excidisset.

Alii se subito deprehendi procurant, tali tempore, quo verisimile est, partem, cui insidiantur, superventuram; ac simul se chartam aliquam in manu habentes, aut aliquid præter consuetudinem agentes, inveniri volunt; ut interrogentur de iis rebus, quas revera ipsi eloqui cupiunt.

Astutiæ species satis vafra est, ea verba proprio nomine prolata, sibi excidere pati, quæ alium arripere, & iis uti, quis expetit, ut inde alterum irretiat, & subruat.

Nove-

Noveram duos, pro officio *Secretarii*, tempore *Reginæ Elizabethæ*, competitores; qui tamen se invicem amicè tractabant; quique de negotio ipso competitionis suæ sæpius conferebant. Atque alter ipsorum dicebat; *Fieri Secretarium in declinatione Monarchiæ*; rem esse haud parvi periculi; seque illud genus honoris minime ambire; Alter statim verba illa, callide prolata, bona fide arripuit; & cum amicis suis nonnullis libere sermones conseruit, dicens, se in *declinatione Monarchiæ muneris Secretarii* ambitiosum esse non debere. Prior ille occasione usus est, eaque verba ut ad *Reginæ* aures pervenirent, tanquam scilicet ab altero prolata, curavit: Quæ indignata circa illa verba, in *Declinatione Monarchiæ*, cum ipsa se vigentem reputaret, posterioris illius competitionem nunquam postea admisit.

Est *Astutia* quoddam genus, quod *Anglico* proverbio, *Felem in aheno vertere*, satis absurde dicitur; cum ea verba, quę quis apud alium profert, imputat Colloquenti, tanquam ab ipso prolata. Et, ut verum dicamus, cum talia aliqua verba inter duos agitata fuerint, difficile est probare & verificare, ab utro primum inceperint.

Est *artificium* in usu, ut quis in alios spicula quædam obliquè torqueat, justificando-

cando se ipsum per negativas: utpote dicendo; *Hoc ego non facio*; ut *Tigillinus* fecit, *Burrhum* sugillando; *Se non diversas spes, sed incolumitatem Imperatoris, simpliciter spectare*.

Nonnulli in promptu habent tot *Narrationes* & *Historiolas*, ut nihil sit quod insinuare cupiunt, quin id *Historiola* aliqua involvere possint; Vnde, & se magis in tuto continent, quasi nihil diserte affirmantes, & rem ipsam majore cum voluptate spargi efficiunt.

Bonum est *Astutiæ* genus, ut quis responsum, quod obtinere cupit, conceptis verbis proponat. Etenim alteram partem minus hærere facit.

Mirum est cernere, quamdiu nonnulli occasionem captent, dicendi illud, quod proferre cupiunt, & quanto circuitu uti sustineant; & quot alia attingere, ut quo volunt perveniant. Res certe hæc, magnæ patientiæ, sed multi usus.

Improvisa, & *audax Quæstio*, aliquando hominem deprehendit, & detegit. Simile quiddam evenit cuidam, qui nomen mutaverat, & in *Templo Divi Pauli* obambulans, fuit ab alio, per nomen suum verum, à tergo compellatus; ad quod statim retrospexit. Verum merces hæ pusillæ, & *Astutiæ* minores, sunt infinitæ. Neque

male

male factum esset, si quis earum confi-ceret uberiorem Catalogum; Quoniam nihil rebus obest magis, quam quod *Astuti* recipiantur pro *Prudentibus*.

Illud pro certo habendum, nonnullos negotiorum periodos & pausas nosse, qui in ipsorum viscera & interiora penetrare nequeunt: ut reperiuntur ædes nonnullæ, quæ gradus nactæ sunt commodos, & anticameras, sed absque cubiculo aliquo pulchriore. Itaque tales videbis in Conclusionibus *Deliberationum* commodos quosdam exitus reperire. Ad rem vero examinandam, & disceptandam, nullo modo sufficere. Attamen, sæpenumero ex hac re existimationem quandam aucupantur; veluti ingenia, quæ ad decernendum potius quam disputandum, sint aptiora. Sunt qui magis innituntur *dolis*, quos aliis struunt, quam *consiliis* solidis & sanis; Sed *Salomon* ait; *Prudens advertit ad gressus suos*; *Stultus divertit ad dolos*.

XXIII.

DE PRVDENTIA QVÆ SIBI SAPIT.

F*Ormica* animalculum *sibi sapiens*, sed in horto nocivum. Et sane fit, ut qui sui nimium amantes sint, Reipublicæ noceant. Partire itaque moderate, inter amorem

rem Tui ipsius, & amorem Reipublicæ: Atque ita tibi sis proximus, ut in alios non sis injurius: præsertim, in *Regem* tuum, aut *Patriam*. Centrum plane ignobile est actionum hominis cujuspiam, *Commodum proprium* Recte terrestrem naturam sapit. Terra enim suo stat fixa Centro; ubi quæ affinia Cœlestibus sunt omnia, moventur super Centrum alterius, cui benefaciunt. *Ad se omnia referre*, tolerabilius est in *Viris Principibus*; Quia ipsi intra personam suam non consistunt; sed publico periculo, & fortuna, degunt. Verùm in servo *Principis*, aut cive Reipub., res est perniciosissima. Etenim negotia publica universa, quæ ab id genus homine expediuntur, ad fines proprios flectuntur; quos necesse est Eccentricos sæpe esse, ad fines Domini, sive Status sui. Eligant itaque *Principes*, & Status, ministros & servos, qui hac nota non maculantur; nisi velint res suas accessorii tantum loco esse. Imo quod hunc Effectum reddit magis exitiosum, illud est; Quod amittitur plane rerum analogia. Satis enim iniquum esset, si *bonum* servi præferatur *bono* Domini; Sed adhuc longe iniquius est, cum *exiguum bonum* servi, antefertur *magno bono Domini*. Veruntamen id sæpius factum est, per *Officiarios* pravos; veluti

The-

Thesaurarios, Legatos, Duces, & alios servos aut ministros infideles & improbos: Qui globulo suo pondus addunt finium suorum minutorum, quod eum in transversum inclinet utilitas Domini sui, in rebus gravioribus & magni momenti. Et plerunque commodum, quod ejusmodi servi ad se attrahant, est pro modulo fortunæ propriæ; at detrimentum, quocum permutent commodum illud, est pro modulo fortunæ Domini sui. Siquidem *Philautorum* istiusmodi ingenium patitur, ut non morentur domum proximi incendere, pro re nihilo majore quam ad *assanda ova sua*. Veruntamen hujusmodi ministri, haud raro, apud Viros potentes, gratia pollent; Quia illis jucunda procurant, sibi utilia: Atque utriusvis rei caussa fortunam Domini sui prodent.

Prudentia quæ *sibi uni sapit*, in plurimis ejus ramis res sane depravata. Assimilanda *sapientiæ soricum*, qui domum aliquam pro certo deserent paulo ante ruinam: *Sapientia vulpis*, quæ *taxonem* è domo expellit, quam sibi defodit, non illi: *Sapientia Crocodili*, qui lachrymas emittit cum devorare cupit. Verum illud inprimis observationem meretur; Quod hujusmodi homines, qui (ut *Cicero* loquitur de *Pompeio*) *sui sunt amantes sine rivali*,

vali, sæpenumero infortunati sint: Cumque sibi, per totam vitam, sacrificaverint, in exitu sacrificant inconstantiæ fortunæ, cujus alas sperabant se pulchra illa *sapientia* sua præscidisse.

XXIV.

De Innovationibus.

Sicut partus recens editi informes sunt; sic videre est in *novis institutis*; quæ sunt partus temporis. Veruntamen, ut qui in familiam suam honores primi introducunt, posteris suis plerunque dignitate prælucent; ita rerum exemplaria, & primordia, (quando feliciter jacta sunt,) imitationem ætatis sequentis, ut plurimum, superant. Malum enim, in natura humana, naturali motu fertur; qui processu invalescit; At bonum, ut fieri amat in violentis motibus, in primo impetu fortissimum. Certe, omnis Medicina *Innovatio* est: Et qui *nova remedia* accipere nolit, *nova mala* expectet. *Novator* enim maximus omnium *Tempus*. Quod si *Tempus*, decursu solo, res in peius ferat; *Prudentia* vero & *Industria* eas in melius restituere non contendat, quis tandem erit finis mali? Hoc concedi prorsus debet; Quod consuetudine firmatum est, etsi minus sit bonum, aptum esse tamen tempori-

poribus; Quæque uno quasi alveo fluxerunt, fœdere quodam conjuncta esse; ubi contra *nova veteribus* non usquequaque tam concinne cohæreant: Etsi enim utilitate juvent; *novitate* tamen & inconformitate turbant. Sunt certe *Novitates*, tanquam advenæ aut peregrini, quos admiratione plus, minus benevolentia prosequimur. Recte quidem hæc omnia, si *Tempus* quiesceret; hoc tamen indefesse in orbem agitatur. Inde fit, ut *importuna* & *morosa moris retentio*, res turbulenta sit, æque ac *Novitas*; & qui vetera superstitiose nimis reverentur, cedant in præsentis seculi ludibrium. Prudenter igitur facient homines, si, in *innvoationibus* suis, à *Tempore* exemplum petant: *Tempus* enim *innovat* vel maxime, sed tacite, pedetentim, ac sine sensu. Illud enim pro certo habeas; Quod *novum* est, præter spem & expectationem accedere; & huic adjicere aliquid, illi eripere: At cui incremento est *Novitas*, ille fortunæ gratias habet, & tempori; Cui vero nocumento, is *Novitatis* auctorem injuriarum postulat. Expedit præterea, *Experimentis novis*, in corporibus Politicis medendis, non uti; nisi urgens incumbat necessitas, aut evidens se ostendat utilitas: & sedulo cavere, ut *Reformationis studium mutatio-*

nem

nem inducat, non autem *studium mutationis Reformationem* prætexat. Quinetiam omnis *novitas*, quam rejicere fortaſſe non datur, pro ſuſpecta tamen haberi debet. Denique ex *Scriptura* monito; *Stemus ſuper vias antiquas, atque circumſpiciamus, quæ ſit via bona, & recta, & ambulemus in ea.*

XXV.

De Expediendis Negotiis.

Celeritas nimia & affectata, negotia, ut plurimum, perdit. Similis eſt illi rei, quam *Medici Prædigeſtionem*, ſive præproperam *Digeſtionem*, vocant: quæ corpus implere ſolet humoribus crudis, & ſecretis ſeminibus morborum. Itaque *Negotiorum expeditionem* ne metiaris per tempora conſulendi, ſed per *negotii* ipſius *progreſſum*. Et quemadmodum in curſu minime in paſſus granditate, aut pedum elevatione altiore, *celeritas* conſiſtit, ſed in motu eorundem humiliore, & æquabili; Ita in *Negotiis*, mordicus rei inhærere, neque partem *negotii* nimiam pro una vice avide amplecti, *celeritatem* in conficiendo procurat. Curæ eſt nonnullis illud tantum, ut brevi tempore multum confeciſſe videantur; aut ut periodos aliquas *negotiorum* falſas confingant, quo acres

acres in *negotiis* existimentur: Verum aliud est, tempori parcere, *negotium* contrahendo, aliud intercidendo: *Negotia* autem in eum modum tracta, crebris nimirum congressibus, plerunq; sursum deorsum feruntur, magna inconstantia. Novimus *Virum* prudentem, cui semper in ore erat, cum *festinationem* nimiam videret; *Manete paulisper, ut expediamus celerius.*

Ex altera parte, vera *Celeritas*, in *expediendis negotiis*, res est pretiosa. Tempus siquidem *negotiorum*, sicuti pecunia mercium, est mensura. Emitur igitur *negotium* magno, ubi nimia est *protractio*. *Spartani*, & *Hispani*, tarditatis notati sunt: *Mi venga la muerte de Spagna: Veniet mors mea ab Hispania:* Tum, scio, cunctanter veniet.

Aurem illis præbe facilem, quibus primę in informatione *negotii* partes demandatæ sunt: & potius viam illis monstres ab initio, quam postea in Orationis filo crebrius interrumpas. Qui enim in ordine, quem sibi præstituit, perturbatur, subsultabit, & prolixior fiet, dum memoriam suam recolliget; quam alias futurus fuisset, si sua methodo perrexisset. Sed interdum videre est, *Moderatorem* molestum esse magis, quam *Oratorem*.

Repetitiones plerunque cum *temporis* jactu-

jactura fiunt: Attamen *Statum Quæstionis* sæpe repetere, lucrum est *temporis* vel maximum. Etenim complures sermones, prorsus abs re, in ipso partu, abigit. Orationes prolixæ & curiosæ, æque *expeditioni negotiorum* conveniunt, ac toga prę longa, terram verrens, cursui. Præfatiunculæ, Transitiones bellæ, & Excusationes, atque alia verba, quę ad personam loquentis referuntur, *tempus* haud parum devastant; Et licet à modestia emanare videantur, sunt tamen revera gloriolæ captatrices. Sed cave, ne in rem ipsam, ab initio, descendas, cum in hominum voluntatibus impedimentum aliquod reperiatur, aut obstructio; Etenim animorum præoccupatio sermonum semper postulat præfationes: instar fomentationis ante unguentum, quo unguentum mollius subintret.

Ante omnia, *Ordo*, & *Distributio*, & *Partium* apta *Extractio*, *celeritatis* tanquam vita est: ita tamen ut *Distributio* non sit nimium subtilis. Nam qui *partitione* non utetur, in *negotia* nunquam commode ingredietur; qui autem nimia utetur, vix emerget. *Tempora* prudenter deligere, *tempus* plurimum lucratur; Atque intempestiva propositio, nil aliud, quam aërem verberare, & tempore abuti. Tres sunt *negotiorum partes: Præparatio*; *Con-*

sulta-

ſultatio ſive *Examinatio* ; & *Perfectio* : Harum (ſi *Expeditioni* conſulere in animo eſt) media, ſit Opus, multorum; Prima autem, & ultima, paucorum. Procedendi in *negotiis* initium ſumere ab iis quæ ſcripto comprehenſa ſunt, plerunque *Expeditionem* promovet: Licet enim contigerit, ea in totum rejici, nihilominus *Negativa* illa plus valebit ad conſilia educenda, quam *Indefinita*; Quemadmodum cinis magis generativus, quam pulvis.

XXVI.

DE PRUDENTIA APPARENTE.

Recepta eſt opinio; *Gallos* prudentiores eſſe quam videntur, *Hiſpanos* autem prudentiores videri quam ſunt. Sed utcunque ſe res habeat inter *Gentes*, certum eſt, hoc uſu venire inter *Perſonas* ſingulares. Sicut enim loquitur *Apoſtolus* de *pietate*; *Speciem pietatis habentes*, *ſed virtutem ejus negantes*; Ita certe inveniuntur nonnulli, qui nugantur ſolenniter, cum prudentes minime ſint, *magno conatu nugas*. Res eſt profecto prudentibus ridicula, & Satyra digna, affectatores iſtos videre; in quot formas ſe vertant, & quali utantur arte quaſi proſpectiva, qua ſuperficies appareat corpus, quod profunditatem aut dimenſionem ſolidi habeat.

beat. Alii tam ſecreti ſunt, & in ſe declarando parci, ut merces ſuas, niſi ſub obſcura luce, oſtendere nolint; & videri volunt, plus ſignificare, quam loqui: Cumque ſibi ipſis conſcii ſint, ſe de iis rebus loqui, quas non bene norunt; cupiunt nihilominus videri, ſe illa noſſe, quæ non poſſunt tuto loqui. Alii vultu & geſtu verbis ſuffragantur, & veluti per ſigna ſapiunt: Vt *Cicero* ait de *Piſone*; *Reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio; crudelitatem tibi non placere*. Alii ſe valere putant, ſi grande quiddam loquantur, idque ſtylo peremptorio: Itaque nihil morantur, & pro admiſſis accipiunt, quæ probare non poſſunt. Sunt, qui, quicquid ſub captum eorum non cadit, ſpernere, aut parvi pendere præ ſe ferunt, tanquam impertinens & curioſum; ſicque inſcitiam ſuam pro judicio limato obtendunt. Alii diſtinctionem aliquam ſemper in promptu habent; & plerunq; hominum ingenia ſubtilitate perſtringendo, rem prætervehuntur. De quo genere loquitur *Aulus Gellius*; *Hominem delirum qui verborum minutiis, rerum frangit pondera*. Ad quod exemplum, *Plato* in *Protagora*, per ironiam, introducit *Prodicum*, ſermonem integrum contexentem ex diſtinctionibus,

à prin-

à principio uſque ad finem. Generaliter, iſtiuſmodi homines, in Conſultationibus, *negativæ* libenter ſe applicant, & exiſtimationem quandam aucupantur ex ſcrupulis & difficultatibus proponendis & prędicendis; Etenim cum id, quod proponitur, penitus rejicitur, nil ultra reſtat agendum; ſin probatur, nova indiget opera: quod prudentiæ genus ſpurium negotia prorſus perdit. Vt verbo dicamus; Nec Mercator aliquis obæratus, nec decoctor rei familiaris occultus, tot artificiis ſe muniet, ad divitias ſimulandas; quot homines iſti, *vera prudentia* deſtituti, utuntur, ad *prudentiæ* ſuæ opinionem tuendam. Certe, homines hac *prudentia* præditi, opinionem vulgi facile aucupari poſſunt, ſed ad negotia gravia tractanda nemo talium delectum faciat: Etenim, ad negotia promovenda, ſatius proculdubio fuerit, virum eligere paulo abſurdiorem, quam hujuſmodi Formaliſtam faſtidioſum.

XXVII.

DE AMICITIA.

RES ſane difficilis eſſet, etiam illi qui dixerit, plus veri ac falſi, idque compendio, miſcuiſſe, quam in illo ſcito; *Quicunque ſolitudine delectatur, aut fera, aut Deus eſt.* Negari enim non poteſt, quod

insitum & latens odium, seu fastidium societatis, si in aliquo deprehendatur, sapiat nescio quid belluinum: Illud tamen è converso, quod aliquam *Divinæ naturæ* speciem præ se ferat, falsissimum est; nisi hujusmodi vita solitaria minime ab amore ipsius solitudinis proveniat, sed à studio secedendi, ut altioribus Contemplationibus quis vacet: Id quod in nonnullis Ethnicorum reperitur, sed affectatum & fictum: ut in *Epimenide Cretense*, *Numa Romano*, *Empedocle Siculo*, & *Apollonio Tyanæo:* sincerum tamen & verum in plurimis *Eremitarum* antiquorum, & in sanctis *Patribus Ecclesiæ.* Interea vero parum perspiciunt homines, quid hoc sit quod *Solitudo* nominatur, & quibus finibus circumscribatur: Turba enim non est societas dicenda; & facies hominum nihilo plus sunt quam in porticibus picturæ; Colloquia vero absque dilectione *cymbalo* non præstant *tinnienti.* Hoc innuit id, quod Latino jactatum Proverbio; *Magna civitas, magna solitudo.* In magnis enim urbibus *Amici* & Necessarii remotius disperguntur, adeo ut minus plerunque familiariter, & in consortio, vivatur, quam in viciniis angustioribus. Quin & ulterius progredi licet, atque verissime asserere, meram & miseram esse *solitudinem*,

Solitudo propriè quid

nem, ubi desunt *amici* veri: sine quibus Mundus nihil aliud quam Eremus est. Quo etiam sensu si solitudinem accipias; quicunque natura & genio suo ab *amicitiis* abhorret, hujusmodi affectum à bruto potius, quam ab homine mutuatur.

Maximus *Amicitiæ* fructus, est *levamen & evaporatio anxietatis & tumorum cordis*, quos animæ perturbationes, cujuscunque generis, imprimere solent. Novimus, morbos illos in corpore esse maxime periculosos, qui ex obstructionibus & suffocationibus nascuntur: Neque multo secus se res habet in ægritudinibus animæ. Sarsam adhibere possis ad Iecoris, *Chalybem præparatum* ad Lienis, *Flores Sulphuris* ad Pulmonum, *Castoreum* ad Cerebri oppilationes deobstruendas: Nulla autem invenitur Medicina apertiva ad obstructiones Cordis, præter *Amicum* fidelem; cui impertire possis, dolores, gaudia, metus, spes, suspiciones, curas, consilia, & quicquid denique Cor opprimat, tanquam sub sigillo *Confessionis Civilis*.

Res est profecto mirabilis, si quis secum reputet, quam magni *Principes* summi & *Monarchæ*, istum *amicitiæ fructum* (de quo loquimur) æstiment: Tanti sane, ut eundem, & incolumitatis suæ, & amplitudinis, periculo, interdum coëmant.

Principes enim, propter distantiam & sublimitatem fortunarum suarum, à fortunis servorum & subditorum suorum, *fructum* hunc decerpere nequeunt: nisi forte (quo eum melius colligant) aliquos evehant & promoveant, qui sint sibi tanquam socii & æquales: id quod sæpenumerò non sine præjudicio fit. Linguæ modernæ, istiusmodi personas, nomine *Gratiosorum*, vel *Amicorum Regis*, insigniunt; ac si res esset favoris & conversationis: at vocabulum Romanum, ejus rei rectius exprimit verum usum, atq; caussam; illos nominans, *Participes curarum*; Hoc enim illud est, quod verum ligamen præstat. Atque hoc fecisse manifesto videmus, non tantum *Principes* delicatos, & imbecillis animi; sed etiam prudentissimos, & maxime Politicos ex iis qui regnarunt: Qui sæpe sibi adjunxerunt aliquos ex servis suis; quos & ipsi *Amicos* suos vocarunt, & aliis eodem illos nomine insignire permiserunt: non alio utentes vocabulo, quam quod inter homines privatæ fortunæ receptum est.

L. Sylla, postquam Romanum Imperium occupasset, *Pompeium* (postea cognominatum *Magnum*) ad eam potentiam evexit, ut *Pompeius* superiorem jam *Sylla* factum se venditaret. Cum enim amicum quendam suum *Consulem* fecisset,

ſet, contra ambitum *Syllæ*; atque *Sylla* in malam partem hoc accepiſſet, & verba indignationis nonnulla protuliſſet, *Pompeius* id minime tulit, ſed fere diſertis verbis eum quieſcere juſſit; addendo; *Plures adorare Solem orientem, quam occidentem.* Apud *Iulium Cæſarem Decimus Brutus* tanta gratia valuit, ut eum *Cæſar Octavio*, ſuo nepoti, hæredem ſubſtituerit. Atque hic ille fuit, qui *Cæſarem* ad mortem ſuam pertraxit. Cum enim *Cæſar* Senatum dimittere in animo habuiſſet, propter mala quædam præſagia, (præcipue ſomnium quoddam *uxoris* ſuæ *Calpurniæ*,) *Brutus* eum molliter è Cathedra, arrepto brachio ejus, levans, dixit; *Sperare ſe, eum Senatum non tam parvi habiturum, ut dimittere illum vellet, donec uxor ſomnium melius ſomniaſſet.* Et videtur ſane tanto favore apud *Cæſarem* polluiſſe, ut *Antonius* in Epiſtola quadam, quæ à *Cicerone*, in una ex *Philippicis*, verbatim recitatur, eum *Veneficum* appellaret; ac ſi *Cæſarem* incantaſſet. *Auguſtus Agrippam* ignobilem licet natalibus, ad tantam celſitudinem promovit, ut quando cum *Mecænate* deliberaret de nuptiis filiæ ſuæ *Iuliæ*; *Mecænas* eum libere monuiſſet; *Agrippam, aut in generum aſſumendum, aut interficiendum; nihil eſſe tertium;* quando-

quidem eum ad tantum fastigium perduxisset. Tiberius Cæsar Seianum tantis honoribus auxit, ut ii duo haberentur tanquam *Par Amicorum*: Certe *Tiberius*, in Epistola quadam ad eum, ita scribit; *Hæc pro amicitia nostra non occultavi.* Atque universus Senatus, aram *Amicitiæ* tanquam *Deæ* dedicavit: propter arctam inter eos *Amicitiam*. Similis, aut etiam illa majoris, *Amicitiæ exemplum* cernitur, inter *Septimium Severum*, & *Plantianum*: Etenim, *Filium* suum natu majorem, *filiam Plantiani* in uxorem ducere, coëgit: ac *Plantianum* sçpe, etiam cum contumelia *filii* sui, honoravit. Quin & scripsit ad Senatum hisce verbis; *Ita diligo virum, ut cupiam eum mihi superstitem fore.* Quod si hi *Principes*, *Trajano* alicui, aut *Marco Aurelio*, similes fuissent, immensæ naturæ eorum bonitati hoc attribui posset: cum vero viri tam prudentes extiterint, tantoque robore & severitate animi præditi, tamque impensi amatores sui; liquido probatur, eos felicitatem suam (licet vix major mortalibus ullis obtigisset) veluti mutilam duxisse, nisi per hasce *amicitias* facta fuisset integra, & perfecta. Atque, quod majus est, affuerunt his *Principibus* uxores, filii, nepotes; neq; tamen hæc omnia, *amicitiæ* solatia supplere valuerunt.

Mini-

Minime oblivioni mandandum, quod *Commineus* notatum reliquit, de Domino ſuo priore, *Duce Carolo*, cognominato *Strenuo*; cum ſecreta ſua cum nemine cõmunicare voluiſſe; minime omnium ea, quæ eum præ cæteris angebant. Et ulterius ait; eam animi obtectionem, poſterioribus vitæ annis, intellectum ipſius nonnihil debilitaſſe, & vitiaſſe. Potuiſſet certe *Commineus*, ſi voluiſſet, ſimile judicium facere de Domino ſuo poſteriore, *Ludovico Vndecimo*; cui occultatio conſiliorum pro tormento fuit. Teſſera *Pythagoræ*, obſcura, ſed optima; *Cor ne edito*. Certe, ſi quis durum huic rei nomen imponeret, qui *amicis* deſtituuntur, quibus cogitationes ſuas & anxietates libere impertiant, ſunt cordium ſuorum *Anthropophagi*. At illud plane ad miraculum proxime accedit, (quocum claudam hunc, de primo *amicitiæ fructu*, ſermonem;) nimirum; Iſtam cum *Amicis* communicationem, contrarios duos effectus producere; gaudia enim conduplicat, mœrores dimidiat. Nemo ſiquidem læta ſua *amico* impertit, quin lætetur amplius: Nemo autem triſtibus *amicum* communicat, quin contriſtetur minus. Adeo ut revera, eadem virtute polleat, ſuper animum hominis; quam Alchymiſtæ *Lapidi* ſuo tribuere ſolent,

strani amicitial effectus.

super corpus humanum; hoc est, quod contraria operetur, sed semper in beneficium naturæ. Attamen absque auxilio notionum Chymicarum, extat hujus rei exemplum insigne, in cursu naturæ ordinario. Nam in rebus naturalibus Vnio alit & confortat actiones quasque naturales; impressiones omnes violentas hebetat & retundit: idemque prorsus fit in animis.

2. # 2de fruct. Secundus *Amicitiæ fructus*, salubris est *intellectui*, sicuti primus *Affectibus*. *Amicitia* enim serenitatem inducit in *Affectibus*, à tempestatibus & procellis. Verum in *Intellectu* etiam noctem abigit, & lumen infundit, confusione cogitationum dissipata. Neque hoc intelligendum est tantum de Consilio fideli, quod ab *Amicis* dari solet; Sed antequam de illo dicamus; certum est, Quicunque animum cogitationibus multis gravatum habet, ingenium ejus & intellectum clarescere veluti in diem, communicatione consiliorum, & discursu cum alio. Etenim cogitationes suas facilius agitat, & in omnes partes versat; easdem ordinatius disponit; illas tanquam in faciem intuetur, postquam conversæ fuerint in verba; denique se ipso prudentior evadit: Idque assequitur horulæ magis unius sermone, quam diei integræ meditationibus. Recte dictum est à *The-*

à *Themistocle* ad *Regem Persarum*; *sermones tapetibus similes esse, cum explicentur, per quod imagines distincte conspiciuntur; ubi cogitationes, instar sarcinarum quarundam, complicantur & involvuntur*. Neque etiam restringitur secundus iste *fructus Amicitiæ* (qui consistit in obstructionibus *Intellectus* aperiendis) ad eos solum *Amicos*, qui consilio pollent; (hi proculdubio optimi sunt;) sed & hoc sepolito, discit profecto quispiam à se ipso; & proprias cogitationes in luminis oras educit; ingeniumque suum tanquam cotem versus acuit, quæ ipsa non secat. Vt verbo dicamus; præstat *Statuæ* cuidam, vel *Imagini*, se impertire, quam cogitationes suas silentio suffocare.

Adde jam (ut fiat sermo, de hoc secundo *Amicitiæ fructu*, magis perfectus) illud modo dictum; quod promptius occurrit, & in vulgarem observationem cadit; *Fidele* intelligo ab *Amico Consilium*. Bene asserit *Heraclitus*, in uno Ænigmatum suorum; *Lumen siccum optimum*: Atqui certissimum est; lumen quod ab alio proficiscitur, per modum consilii, illo siccius esse & purius, quod à proprio emanat judicio, & intellectu; siquidem quod affectibus semper maceratur & tingitur. Adeo ut non minus intersit, inter

consilium Amici, & *consilium* cujuslibet *proprium*, quam inter *consilia Amici* & *Adulatoris*. Neque enim *Adulator* magis infestus, quam *quilibet sibi*: neque rursus remedium præstantius, contra *adulationem sui ipsius*, reperitur, quam *libertas Amici*. *Consilium* duorum generum est, Alterum de *Moribus*; alterum de *Negotiis*. Quantum ad prius; Optimum, ad animi sanitatem tuendam, medicamentum, est *Admonitio Amici* fidelis. Se ipsum ad rationes stricte reddendas compellere, medicina est interdum nimis penetrans, & corrosiva. Lectio librorum moralium, res est paulo hebetior. Observatio propriorum defectuum in aliis, tanquam in speculo, aliquando, ut fit etiam in speculis, minus respondet. Verum (ut diximus) optima medicina, (optima ad recipiendum, optima ad operandum,) est *Admonitio Amici*. Mirum profecto est videre, quot errores enormes, & plane absurdos, committant aliqui, (præsertim ex grandioribus,) quia non adsit iis *Amicus*, qui monere possit: in damnum haud parvum, & existimationis, & fortunæ suæ. Sunt enim, (ut ait *Apostolus Iacobus*.) *tanquam homines, qui intuentur in speculum, & statim obliviscuntur imaginis suæ*. Quantum ad Negotia; Vetus est; *Melius videre oculos*,

oculos, quam oculum; licet nonnulli hoc cavillentur: Etiam recte dicitur; *Spectatorem sæpe plus videre, quam lusorem*: Quin & certius disploditur sclopetum majus, palo innixum, quam super brachium; Etsi quidam tam altum sapiant, ut putent, in sese esse omnia. Verum, quicquid dici possit in contrarium, certum est, Consilium negotia dirigere, & stabilire. Quod si quis secum cogitet, consilium se quidem capturum, sed per partes; in aliis hunc, in aliis illum, consulendo; bene habet; (hoc est, melius illi fuerit, quam consilio omnino non uti:) verum in duo pericula impingit. Vnum, quod vix fidele consilium reperturus sit; raro enim, nisi à fideli, & intimo *Amico*, consilium datur, quod non ad dantis fines inflexum & detortum sit. Alterum, quod consilia illa, à diversis manantia, (licet cum fide, & bona intentione præstita,) damnosa sæpenumero erunt & nociva; ac partim ex incommodis, partim ex remediis, commixta; veluti, si Medicum advoces, qui in curatione morbi illius peritus habetur, sed corporis tui constitutionis penitus ignarus: Quare poterit, fortasse, valetudinem, ad tempus, promovere, sed cum periculo, ne, in summa, sanitati præjudicet: atq; hoc pacto morbum extinguet, & non ita multo post hominem. Verum

Amicus, cui status *Amici* sui perfecte cognitus est, cavebit, ne in præsens juvando, in malum futurum impingat. Itaque consiliis istis dispersis, (ut jam dictum,) nolim acquiescas: Distrahent enim potius, & seducent, quam dirigent & stabilient.

Post nobiles hosce duos *Amicitiæ fructus*, (*Pacem* dico in *Affectibus*, & *Fulcimentum Iudicii*,) sequitur ultimus; qui similis est *Malo Granato*; plenus granis compluribus: Intelligo autem Auxilium & Participationem, in actionibus & occasionibus vitæ. Hic autem, expeditissima via repræsentandi ad vivum, usum multiplicem *Amicitiæ*, fuerit, circumspiciendo & videndo, quam multa sint, quæ per se quispiam exsequi commode non poterit: Atque inde apparebit, non per Hyperbolen, sed sobrie dictum esse ab Antiquis; *Amicum esse alterum se*: Quandoquidem, si quis vere rem reputet, *Amici* officia proprias cujusque vires superent. Homines mortales sunt; quin & in medio operum aliquorum, quæ maxime affectant, sæpe moriuntur: veluti in collocatione filii in matrimonium; consummatione conatuum & desideriorum suorum; & similibus. Iam si quis *Amicum* habeat fidelem, securitatem præstat de iisdem rebus, *Amici* cura & opera, post mortem perficiendis: adeo ut fatum immaturum vix

obsit;

obsit; atque habeat quis, (ut loquamur more Tribulum aut Firmariorum,) in desideriis suis, terminum, non unius, sed duarum vitarum. Homo corpore circumscribitur, & corpus loco; Verum ubi *Amicitia* præsto est; vitæ munia omnia concessa sunt, & sibi, & deputato suo. Quot numero res sunt, quas per se quispiam, cum dignitate aut decoro, peragere non possit? Merita sua non potest cum verecundia recensere; multo minus extollere: Non sustinet quis, ut se submittat ad supplicandum, aut etiam emendicandum: Infinita sunt talia. Verum hæc, & hujusmodi, in *Amici* ore, sat decora sunt; ad quæ erubescimus in persona propria. Rursus, persona cujusque, multa habet conjuncta, quæ exuere non potest: Filium alloqui quis non poterit, nisi ut Pater; Uxorem, nisi ut Maritus; Inimicum, nisi salva dignitate; ubi *Amico* conceditur loqui, prout res postulat; neque ad respectus personæ alligatur. Verum hæc enumerare infinitum fuerit. Ipse regulam dedi, ubi quis propriam personam, in Fabula, sustinere non poterit: *Amicus* si desit; satius est ei Scenam derelinquere.

XXVIII.

DE SVMPTIBVS.

OPes destinantur *Sumptibus*: *Sumptus* autem honori, & actionibus hone-

* Nihil hoc amico est opportuno amicius, Sine tuo labore, quod velis, actum est tamen.
Plaut: Epid: 3.3

honestis. *Sumptus* itaque largiores, occasionis & rei dignitate commensurandi sunt. Etenim *spontanea paupertas* debetur quandoque *Patriæ*, non solum *regno cœlorum*. *Sumptus* autem consueti cujusque censu definiendi sunt; eoque tenore temperandi, ut intra reditus sint; nec servorum fraudi aut incuriæ obnoxii; atque insuper in eum modum dispositi & ordinati, ut rationes impensarum exhibitæ, æstimatione sint minores. Certe, qui diminutionem fortunarum suarum pati nolit, necesse habet impensas suas ordinarias ita instituere, ut dimidia tantum pars redituum insumatur; altera reponatur: qui vero rem augere cupit, tertiam partem solam *impensis* assignet. Haud sordidum est summis etiam viris, si rationes suas diligenter inspiciant. Hoc omittunt complures, non tam socordia, quam aversatione quadam, ne se contristent, si res nimio plus accisas deprehenderint. Vulnera autem, nisi explorentur, sanari nequeunt. Qui *Oeconomica* sua commode tractare non possunt, iis relinquitur, ut quos adhibent ministros, & caute eligant, & subinde mutent: Novi enim minus audent, minusque astuti sunt. Cui raro rationes suas inspicere datur, eum, quæ computationi subjacent, in certos reditus, atque etiam

sum-

ſumptus, vertere convenit. Qui impendioſior eſt in uno *ſumptus* genere, eum ſobrie parcum & frugi oportet eſſe in alio: exempli gratia; Si victu abundantior, veſtium elegantia ſit moderatior; ſi in Aula ſua copioſior, in Equili contractior ſit; & ſic de ſimilibus. Qui enim in ſingulis impenſarum generibus eſt profuſior, decoctionem fortunarum ægre vitabit. In perplexa & obærata re familiari liberanda, perinde ſibi quis obeſſe poterit nimia feſtinatione, ac dilatione nimia: præproperæ enim venditiones, jacturam ex uſuris ſæpe exæquant. Porro autem, qui ſimul & ſemel ſortem aſſerit, de relapſu periclitatur: cum enim prætervectum tantas anguſtias ſe ſentiat, ad ingenium redibit: Qui autem ſe per gradus extricaverit, habitum frugalitatis inducit; eademque opera tam animo, quam fortunis, medetur. Sane qui res collapſas reſtituere in votis habet, vel minima quæque non ſpernat: Atque plerunque minus ſordidum eſt, *ſumptus* quamvis minutos præcidere, quam minutis *lucris* ſe ſubmittere. Caute admodum inchoandi ſunt *ſumptus*, qui ſemel inchoati permanſuri ſint. Sed in *ſumptibus*, qui non facile redeunt, ſplendidiorem & magnificentiorem eſſe licebit.

XXIX.

XXIX.
DE PROFERENDIS FINIBUS IMPERII.

Dictum *Themistoclis*, sibi ipsi applicatum, incivile certe fuit, & inflatum; sin de aliis, atque in genere, prolatum fuisset, prudentem sane Observationem, & pergravem Censuram complecti videtur. Rogatus in convivio, ut cytharam pulsaret, respondit; *Fidibus se nescire; caterum posse oppidum parvum in magnam civitatem evehere.* Ista certe verba, ad sensum Politicum translata, Facultates duas, multum inter se discrepantes, in iis qui rerum gubernacula tractant, optime describunt, & distinguunt. Etenim, si *Regum* Consiliarios, Senatores, aliosque ad negotia publica admotos, qui usquam fuerunt, attente intueamur; reperientur profecto (licet rarissime) nonnulli, qui *Regnum* aut *Civitatem* è parvis ampla efficere possint, *Fidicines* tamen sint valde imperiti: Econtra autem, alii quamplurimi, in cythara, aut lyra, (hoc est, Aulicis tricis,) miri artifices, qui, tantum abest, ut Rempub. amplificare possint, ut potius à natura comparati videantur ad statum reip. beatum & florentem labefactandum, & evertendum. Sane artes illæ dege-

degeneres, & præstigiæ, quibus sæpenumero *Consiliarii*, atque rerum potentes, & gratiam apud *Principes* suos, & famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam *Peritiæ* cujusdam *Fidiculariæ*; utpote, cum sint res, magis gratæ in præsens, & artificibus ipsis ornamento, quam ad Rerumpub., quarum sunt ministri, opes & amplitudinem, utiles, aut accommodæ. Occurrent proculdubio & alii Consiliarii, atque Reipub. Gubernatores, minime spernendi, qui sint negotiis pares, possintque res commode administrare, easque à manifestis præcipitiis & incommodis conservare; à virtute tamen illa *Rerumpub. erectrice* & *amplificatrice* longo intervallo absunt.

Verum qualescunque demum fuerint Operarii, conjiciamus oculos in opus ipsum; Qualis nimirum censeri debeat vera *Regnorum* & *Rerumpub. Magnitudo*, & quibus *Artibus* obtineri possit: Dignum profecto argumentum, quod *Principes* perpetuo in manibus habeant, & diligenter meditentur; quo nec vires suas in majus æstimantes, inceptis se vanis & nimis arduis implicent; nec rursus easdem plus æquo despicientes, ad consilia pusillanima & meticulosa se demittant.

Magnitudo Imperiorum, quoad *Molem* & *Ter-*

& *Territorium*, mensuræ subjicitur; quoad *Reditus*, calculis. *Numerus Civium*, & *Capita*, censu; *Urbium* & *Oppidorum* amplitudo, tabulis excipi possint. Attamen non reperitur inter Civilia res errori magis obnoxia, quam verum & intrinsecum excipere valorem, circa vires & Copias *Imperii* alicujus. Assimulatur *Regnum Cœlorum* non glandi, aut nuci alicui grandiori, sed *grano Synapis*, quod inter grana est minimum; quod tamen habeat, interim, intra se, proprietatem quandam, & spiritum innatum, quo se & citius attollat, & latius diffundat: eodem modo invenire est *Regna* & *Status*, ambitu quidem & regionum tractu valde ampla; quæ tamen ad *Fines* ulterius *proferendos*, aut latius imperandum, sunt minus apta; alia contra, dimensione satis exigua, quæ tamen bases, in quibus maximæ *Monarchiæ* inædificentur, esse possint.

Urbes munitæ, plena Armamentaria, Equorum propagines generosæ, Currus armati, Elephanti, Machinæ atque Tormenta bellica omnigena, & similia; sunt certe ista universa nihil aliud, quam *Ovis induta pelle Leonina*; nisi *Gens* ipsa, stirpe sua; & ingenio, sit fortis, & militaris. Imo, nec numerus ipse Copiarum multum juvat, ubi milites imbelles sunt, & igna-

ignavi. Recte enim *Virgilius*; *Lupus numerum pecorum non curat.* Exercitus *Persarum*, in campis *Arbelæ*, oculis *Macedonum*, tanquam vastum *hominum* pelagus, subjiciebatur; adeo ut Duces *Alexandri*, nonnihil ipso spectaculo perculsi, *Regem* interpellarent, atque ut noctu prælium committeret, ei auctores erant: Quibus ille; *Nolo* (inquit) *suffurari victoriam.* Ea autem etiam opinione fuit facilior. *Tigranes Armenius*, castrametatus in quodam colle, cum exercitu quadringentorum millium, cum spectaret aciem *Romanorum*, quæ quatuordecim millia non excessit, contra se tendentem, in scommate illo suo sibi complacuit; *Ecce* (inquit) *hominem*; *pro legatione, nimio plus quam oportet, pro pugna, longe minus.* Eosdem tamen, priusquam occubuisset Sol, satis multos, ad illum infinita strage profligandum, expertus est. Innumera sunt exempla, quam sit multitudinis cum fortitudine congressus impar. Primo igitur, pro re certissima & exploratissima decernatur, & statuatur; Quod caput omnium, quæ ad *Magnitudinem Regni* aut status spectent, sit, ut populus ipse sit stirpe & ingenio bellicosus. Atque illud magis tritum, quam verum, quod *Nervi belli sint pecunia*, si desint nervi lacerto-

rum in Gente molli & effœminata. Recte enim *Crœso* ostentanti aurum respondit *Solon*; *At si quis* (*ô Rex*) *venerit*, *qui melius quam tu ferrum gestet*, *illi profecto totum hoc cedet aurum*. Quare, quicunque is tandem sit *Princeps* aut Status, cujus subditi nativi & indigenæ, non sint animosi & militares, potentiam suam admodum sobrie æstimet: Atque ècontra, *Principes*, qui dominantur in Gentes animosas & Martias, norint illi satis vires suas, si sibi alias non desint. Quod attinet ad Copias mercenarias, (quod solet adhiberi remedium, cum Copiæ nativæ desint,) plena sunt omnia Exemplis; quibus liquido patet, quod quicunque status illis innitetur, poterit fortasse pennas, ad tempus breve, nido majores extendere, sed defluent illæ paulo post.

Benedictio Iudæ, & *Issacharis*, in unum nunquam convenient; nimirum, ut eadem Tribus aut Gens, sit simul, & *Leonis catulus*, & *Asinus procumbens inter sarcinas*. Neque unquam fiet, ut Populus *Tributis* oppressus, fortis existat, & bellicosus. Verum est, collationes publico consensu factas, minus animos subditorum dejicere, & deprimere, quam quæ ex imperio mero indicuntur. Id quod liquido videre est in *Tributis Germaniæ inferioris*,

rioris, quas *Excisas* vocant; atque, aliqua ex parte, in iis, quæ *Subsidia* nominantur apud *Anglos*. Etenim notandum est, sermonem jam institui, de animis hominum, non de opibus. *Tributa* autem huc ex consensu conferuntur; & quæ ex imperio imponuntur, etsi eadem res sint, quoad opes exhauriendas, varie tamen omnino animos subditorum afficiunt. Statuatur igitur & hoc, *Populum Tributis gravatum*, idoneum ad imperandum non esse.

Aspirantibus ad Magnitudinem *Regnis* & *Statibus*, prorsus cavendum, ne *Nobiles* & *Patricii*, atque (quos vocamus) *Generosi*, majorem in modum multiplicentur. Hoc enim eo rem deducit, ut *Plebs Regni* sit humilis & abjecta, & nihil aliud fere quam *Nobilium* mancipia & operarii. Simile quiddam fieri videmus in silvis cæduis; in quibus, si major, quam par est, caudicum sive arborum majorum relinquatur numerus, non renascetur silva sincera & pura; sed major pars in vepres & dumos degenerabit: Eodem modo, in *Nationibus*, ubi numerosior justo est *Nobilitas*, erit *Plebs* vilis & ignava: atque eo demum res redibit, ut nec centesimum quodque caput sit ad galeam portandam idoneum: præsertim si peditatum spectes; qui Exercitus ple-

tus plerumque est robur præcipuum; Unde succedet magna populatio, vires exiguæ. Nusquam gentium, hoc quod dico, luculentius comprobatum est, quam exemplis *Angliæ*, & *Galliæ*; Quarum *Anglia*, quamvis territorio, & numero incolarum longe inferior, potiores tamen partes fere semper in bellis obtinuit; hanc ipsam ob caussam, quod apud *Anglos*, coloni, & inferioris ordinis homines, militiæ habiles sint, rustici *Galliæ* non item. Qua in re, mirabili quadam & profunda prudentia, excogitatum est ab *Henrico Septimo Angliæ Rege*, (id quod in *Vitæ* ejus *Historia* fusius tractavimus,) ut prædia minora atque domus Agricolationis instituerentur, quæ habeant certum, eumque mediocrem agri modum annexum, qui distrahi non possit; Eo fine, ut ad victum liberaliorem sufficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui domini fuerint fundi, aut saltem usu-fructuarii, non conductitii, aut mercenarii. Nam ita demum Characterem illum, quo Antiquam *Italiam* insignivit *Virgilius*, merebitur regio aliqua;

-- *Terra potens armis, atque ubere glebæ.*

Neque prætereunda est illa pars *Populi*, (quæ *Angliæ* fere est peculiaris, nec alibi (quod scio) in usu; nisi forte apud *Polonos*,)

nos,) *Famuli* ſcilicet *Nobilium*: Hujus enim generis etiam inferiores, quoad peditatum, agricolis ipſis minime cedunt. Quare certiſſimum eſt, quod magnificentia, & ſplendor ille Hoſpitalis, atque Famulitia, & veluti Satellitia ampla, quæ in more ſunt apud *Nobiles*, & *Generoſos*, in *Anglia*, ad potentiam militarem apprime conducant; ubi contra, *Nobilium* obſcura, & magis privata, & in ſe reducta vitæ ratio, Copias militares minuit.

Danda eſt omnino opera, ut *Arbor* iſta *Monarchia*, qualis fuit *Nebuchadnezaris*, *truncum* habeat ſatis amplum, & robuſtum, ad ramos ſuos & frondes ſuſtentandos; hoc eſt, ut numerus *indigenarum*, ad ſubditos extraneos cohibendos, ſatis ſuperque ſufficiat. Illi igitur Status, ad *Imperii Magnitudinem* bene comparati ſunt, qui *Ius Civitatis* facile & libenter largiuntur. Vana ſiquidem fuerit opinio, poſſe manipulum hominum, utcunque animis & conſilio excellant, regiones nimio plus amplas & ſpatioſas, *Imperii* jugo cohibere & frænare. Id ad tempus fortaſſe facere poſſint, ſed diuturnitatem hæc res non aſſequitur. *Spartani* parci fuerunt & difficiles in cooptandis novis Civibus. Unde donec intra parvos limites dominati ſunt, res eorum firmæ fue-

fuerunt, & stabiles; at postquam limites suos cœpissent proferre, & latius dominari, quam ut stirps *Spartanorum*, turbam exterorum, imperio commode coërcere posset, potentia eorum corruit. Nulla unquam Respublica sinus suos, ad novos Cives recipiendos, tam profuse laxavit, quam *Respublica Romana*. Itaque par erat, instituto tam prudenti, fortuna; cum in imperium toto orbe amplissimum succreverint. Moris apud eos erat, *Ius Civitatis* prompte elargiri; idque in supremo gradu: hoc est, non solum *Ius Commercii, Ius Connubii, Ius Hæreditatis*; verumetiam *Ius Suffragii*, & *Ius Petitionis* sive *Honorum*: Hocque rursus, non singulis tantum Personis, sed totis familiis, imo Civitatibus; & nonnunquam integris Nationibus communicarunt. Huc adde consuetudinem deducendi Colonias, quibus *Romanæ stirpes* in solum exterum transplantabantur. Quæ duo Instituta si simul componas, dices profecto, non *Romanos* se diffudisse super *Vniversum Orbem*; sed contra, *Orbem Vniversum* se diffudisse super *Romanos*: Quæ securissima *proferendi Imperii* est ratio. Subit mirari sæpius *Imperium Hispanorum*, quod tam paucis indigenis tot Regna & Provincias amplexari & frænare possit. At

certe,

certe, *Hispaniæ* ipsæ, pro Arboris stemmate satis grandi haberi debent: cum longe ampliorem contineant regionum tractum, quam *Roma*, aut *Sparta*, sub initiis suis, contigerat. Porro, quanquam *Ius Civitatis* satis parce soleant *Hispani* impertire, quod proximum tamen est, faciunt; Quippe, qui cujuscunque Nationis homines, ad militiam suam ordinariam, promiscue admittant. Quinetiam, summum belli Imperium, haud raro, ad Duces, natione non *Hispanos*, deferunt. Attamen, & illam ipsam videntur, non ita pridem, indigenarum paucitatem sensisse, eique succurrere cupiisse; ut ex *Pragmatica Sanctione*, hoc Anno promulgata, cernere est.

Certissimum est, *Artes Mechanicas sedentarias*, quæ non sub dio, sed sub tecto exercentur; atque *Manufacturas delicatas*, quæ digitum potius quam brachium requirunt, sua natura, militaribus animis esse contrarias. In universum, Populi bellicosi feriari gaudent, & pericula quam labores minus exhorrent. Atque in hoc ingenio suo, non sunt admodum reprimendi, si, animos ipsorum in vigore conservare, cordi nobis sit. Magno itaque adjumento, *Spartæ*, *Athenis*, *Romæ*, aliisque antiquis Rebuspublicis fuit, quod habue-

rint non ingenuos, sed servos plerunque, quorum laboribus istiusmodi opificia expediebantur. Verum mancipiorum usus, post *Legem Christianam* receptam, maxima ex parte, abiit in desuetudinem. Huic vero rei proximum est, ut artes istæ alienigenis tantum permittantur; qui propterea alliciendi, aut saltem facile recipiendi sunt. *Nativorum* autem *Plebs* ex tribus generibus hominum constare debet; Nempe ex *Agricolis*, *Famulis ingenuis*, & *Artificibus*; quorum opera robur & lacertos viriles postulant: Cujusmodi sunt *Fabri Ferrarii*, *Lapidarii*, *Lignarii*, & similes; non annumerando *Militiam descriptam*.

Ante omnia, ad *Imperii Magnitudinem confert*, ut Gens aliqua *Armorum studium profiteatur*, tanquam decus suum, & institutum vitæ primarium,& in præcipuo honore habitum. Quæ enim à nobis adhuc dicta sunt, ad habilitates tantum erga arma spectant; Quorsum autem habilitas, si non rei ipsi incumbitur, ut producatur in actum? *Romulus* (ut narrant, aut fingunt,) postquam è vivis excesserat, illud *Civibus* suis legavit, ut ante omnia *rem militarem* colerent, unde in Caput Orbis terrarum Vrbs eorum insurgeret. *Imperii Spartani* fabrica universa,(non nimis pruden-

denter quidem, ſed diligenter tamen,) ad illum finem & ſcopum, compoſita eſt & conſtructa, ut Cives ſui Belligeratores eſſent. *Perſarum*, & *Macedonum*, idem erat inſtitutum, ſed non tam conſtans aut diuturnum. *Brittanni, Galli, Germani, Gothi, Saxones, Normanni*, & nonnulli alii, etiam ad tempus armis ſe præcipue dediderunt. *Turcæ* idem inſtitutum, Lege ſua paululum extimulati, hodie retinent, ſed magna cum militiæ ſuæ (ut nunc eſt) declinatione. In *Europa Chriſtiana*, Gens, quæ illud adhuc retinet & profitetur, ſoli ſunt *Hiſpani*. Verum res eſt tam liquida, & manifeſta, unumquemque in eo proficere maxime, in quo plurimum impendit ſtudii, ut verbis non indigeat. Satis ſit innuiſſe, deſperandum omnino alicui Nationi eſſe, quæ non ex profeſſo arma & militiam colat, iiſque præcipue ſtudeat & incumbat, ſibi veluti ultro obventuram inſignem aliquam *Imperii Magnitudinem*: Contra autem, certiſſimum eſſe temporis Oraculum, Nationes illas, quæ in armorum profeſſione & ſtudiis diutius permanſerint, (id quod *Romani*, *Turcæque*, potiſſimum fecere,) miros in *Imperio amplificando* facere progreſſus. Quin & illæ, quæ bellica gloria, per unius tantummodo ſeculi ſpatium floruere, inde tamen, unico illo ſecu-

lo, eam *Imperii Amplitudinem* assecutæ sunt, quam longo post tempore, etiam remissa illa armorum disciplina, retinuerunt.

Præcepto præcedenti affine est; Vt Status quis utatur ejusmodi Legibus & Consuetudinibus, quæ justas illi caussas, aut saltem prætextus, arma capescendi, tanquam in promptu ministrent. Etenim, ea est insita animis hominum Iustitiæ apprehensio, ut bellum, (quod tot sequuntur calamitates,) nisi gravem ob caussam, saltem speciosam, inferre abstineant. *Turcis* præsto est semper, & ad nutum, belli causa; Propagatio scilicet Legis & Sectæ suæ. *Romani*, quanquam pro magno decore *Imperatoribus* apud eos fuerit, si *fines Imperii* ipsorum *protulissent*, tamen ob hanc causam, ut *fines proferrentur*, nunquam bella susceperunt. Aspiranti igitur ad *Imperium* Nationi illud in more sit; Vt sensum habeat vividum & acrem injuriæ alicujus, vel Subditis suis limitaneis, vel Mercatoribus, vel publicis Ministris, illatæ; neque à prima provocatione diutius torpeat, aut tardet. Item, prompta sit, & alacris, ad auxilia mittenda *Sociis suis*, & *Fœderatis*: Id quod perpetuum erat apud *Romanos*: adeo ut si forte in *Populum fœderatum*, cui etiam cum aliis fœdus defensivum intercederet, hostilis impressio facta

cta esset; atque ille à plurimis suppetias peteret; *Romani* omnium primi semper adessent, beneficii decus nemini præripiendum relinquentes. Quod vero attinet ad bella, antiquis temporibus, propter *Statuum conformitatem* quandam, aut *Correspondentiam tacitam*, gesta, non video in quo Iure illa fundata sint. Talia fuerunt bella, quæ à *Romanis* suscepta erant, ad *Græciam* in libertatem vindicandam; Talia à *Lacedæmoniis* & *Athieniensibus*, ad constituendas aut evertendas *Democratias*, & *Oligarchias*; Talia quandoque illata sunt, à Rebuspublicis aut Principibus, sub prætextu, subditos alienos protegendi, & à Tyrannide liberandi. Ad rem præsentem sufficiat, ut illud decernatur; Non esse expectandam, Statui alicui, *Imperii Amplitudinem*, nisi ad quamvis occasionem justam se armandi protinus expergiscatur.

Nullum omnino corpus, sive sit illud naturale, sive Politicum, absque *exercitatione*, sanitatem suam tueri queat. *Regno* autem aut Reipublicæ *justum* atque *honorificum bellum* loco *salubris exercitationis* est. Bellum Civile profecto instar caloris febrilis est; At bellum externum instar caloris ex motu; qui valetudini inprimis conducit. Ex pace enim deside atque tor-

pente, & emolliuntur animi, & corrumpuntur mores. Sed utcunque res se habeat, qua tenus ad alicujus Status *felicitatem*, *Magnitudinis* proculdubio interest, ut quasi semper in armis sit. Atque exercitus veteranus perpetuo tanquam sub vexillis habitus, etsi res sit magni proculdubio sumptus & impensæ; attamen ejusmodi est, ut statui alicui, quasi arbitrium rerum inter vicinos, aut saltem plurimum existimationis ad omnia, conferat. Id quod insigniter cernere in *Hispanis*, qui jam per annos centum & viginti, Exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non semper ad easdem, aluerunt.

Maris dominium, Monarchiæ quædam Epitome est. *Cicero* de *Pompeii* contra *Cæsarem* apparatu, scribens ad *Atticum*; *Consilium* (inquit) *Pompeii, plane Themistocleum est*; *Putat enim, qui Mari potitur, eum rerum potiri.* Atque *Cæsarem Pompejus* proculdubio delassasset, & attrivisset, nisi inani fiducia inflatus, ab illo incepto destitisset. *Prælia navalia*, quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. Pugna ad *Actium*, Orbis Imperium determinavit. Pugna ad *Insulas Cursolares*, *Circulum in naribus Turcæ posuit*. Multoties certe evenit, ut *victoriæ navales*, finem summæ belli attulerint; sed hoc factum

est,

est, cum aleæ hujuſmodi præliorum, totius belli fortuna commiſſa eſt. Illud minime dubium, quod qui *Maris* potitur dominio, in magna libertate agit, & tantum, quantum velit, de bello ſumere poteſt: Vbi contra, qui terreſtribus Copiis eſt ſuperior, nihilominus plurimis anguſtiis conflictatur. At hodie, atque apud nos *Europæos*, ſi unquam, aut uſpiam, potentia *Navalis*, (quæ quidem huic regno *Britanniæ* in dotem ceſſit,) ſummi, ad rerum faſtigia, momenti eſt; tum quia pleraque *Europæ Regna* Mediterranea ſimpliciter non ſunt, ſed maxima ex parte Mari cincta, tum etiam, quia utriuſque *Indiæ* theſauri & opes, imperio *Maris*, veluti acceſſorium quiddam, exiſtunt.

Bella moderna, veluti in tenebris geſta cenſeri poſſunt, præ gloria & decore vario, quæ in homines militares, priſcis temporibus, à rebus bellicis, reſilire ſolebant. Habemus hodie, fortaſſe ad animos faciendos, *Ordines* quoſdam *honorificos militiæ*; Qui tamen jam facti ſunt armis & togæ communes: Etiam in *Scutis Gentilitiis Stemmata* nonnulla habemus; Inſuper, *Hoſpitia* quædam *publica*, militibus emeritis & mutilatis deſtinata; & hujuſmodi. Verum, apud Veteres, in locis, ubi victoriæ partæ ſunt, extructa Trophæa;

Laudationes funebres; Monumenta magnifica occumbentium in bello; Coronæ Civicæ, Militares, singulis concessæ; Nomen ipsum *Imperatoris*, quod postea *Reges* maximi à belli Ducibus mutuati sunt; Redeuntium Ducum, bellis prospere confectis, celebres Triumphi; Donativa atque largitiones ingentes in milites, sub Exercituum dimissionem: Hæc (inquam) tot & tanta fuerunt, & tam insigni splendore coruscantia, ut pectoribus mortalium, etiam maxime conglaciatis, igniculos subdere, eaque ad bellum inflammare potuerint. Ante omnia vero, *Mos* ille *Triumphandi*, apud *Romanos*, non res erat ex pompa, aut spectaculum quoddam inane, sed inter prudentissima plane nobilissimaque Instituta, numerandus: Vtpote, qui in se hæc tria haberet; Ducum decus & gloriam; Ærarii ex spoliis locupletationem; & Donativa militum. Verum honor *Triumphi*, fortasse *Monarchiis* non competit, præterquam in personis *Regum* ipsorum, aut *Filiorum Regum*; Quod etiam, temporibus *Imperatorum*, *Roma* obtinuit: qui honorem ipsum *Triumphi*, *Sibi* & *Filiis* suis, de bellis, quæ præsentes ipsi confecerant, tanquam peculiarem reservarunt: *Vestimenta* autem solummodo, & *insignia Triumphalia*, aliis *Ducibus* indulserunt.

Verum,

Verum, ut Sermones hos claudamus; Nemo est, (ut testatur Sacra *Scriptura*,) *qui sollicite cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitum unum*; in pusillo scilicet corporis humani modulo: cæterum in magna *Regnorum & Rerump.* fabrica, *Imperium amplificare*, & *fines proferre*, *Reges* penes & dominantes est. Nam prudenter introducendo Leges, Instituta, & Consuetudines, quales jam proposuimus, & alias his similes, posteris, & seculis futuris, *Magnitudinis* sementem fecerunt. Verum ista Consilia apud *Principes* raro tractantur, sed res fortunæ plerunque committitur.

XXX.

DE REGIMINE VALETUDINIS.

IN *Regimine Valetudinis*, invenire est quandam prudentiam, ultra Regulas *Medicinæ*: Observatio cujusque propria, eorum quæ nocent, eorum quæ juvant, optima est *Medicina* ad sanitatem tuendam. Verum tutius est concludere; *Hoc sensi mihi nocuisse, ergo eo non utar*; quam isto modo; *Hoc quod sensi, minime offendit, ergo eo uti licet.* Etenim vigor juventutis, excessus plurimos tegit, qui tamen in senectute tandem velut debita exigentur. Considera ætatem ingruentem, neque

confide eadem perpetuo continuare: Non enim bellum indicendum *senectuti*. Cave à subita aliqua mutatione, in *Regiminis* parte quapiam principali; Quod si necessitas urgeat, cætera ad eam mutationem accommoda. Secretum enim est, & Naturale, & Politicum; *Tutius est*, *multa mutare*, *quam unum magnum*. Examini tamen subjicias consuetudines tuas; Diætæ, Somni, Exercitationis, Vestium, Mansionis, & similium: Et, si quid nocumento esse judices, experire illud paulatim exuere; ita tamen, ut si ex mutatione nocumenti aliquid perceperis, ad consueta redeas: Difficile enim distinguere inter ea, quæ toto genere sunt salubria, & ea quæ corporis tui unici constitutioni conveniunt. Vacuo animo esse, & hilari, ad horas cibi, somni, & exercitationis, est ex optimis præceptis, ad prolongandam vitam. Quatenus ad *animi Passiones* & *Studia*; Devita invidiam; metus anxios; iram intus cohibitam; subtiles & nodosas disquisitiones; gaudia, & exhilarationes immodicas; tristitiam alte pressam; & non communicatam. Amplectere spes; lætitiam potius quam gaudium; delectationum varietatem magis quam satietatem; admirationem, & propterea novitates; studia quæ animum replent splendidis & illu-

illustibus objectis; Veluti, Historias, Fabulas, Peragrationes Naturæ. *Medicationem* si omnino fugias, valetudine utens bona, corpori ingratior accedet, cum necessitas ingruerit. Eidem si nimium assuescas, detrahet de viribus & efficacia ejus quando morbus advenerit. Probo potius *Diætas* quasdam, ad certa tempora, quam usum medicamentorum frequentem; nisi jampridem transierit in consuetudinem. *Diætæ* enim hujusmodi alterant corpus magis, perturbant minus. Ne contemnas accidens aliquod in corpore tuo novum & insuetum, sed consilium *Medicorum* circa illud adhibe. Dum ægrotas, valetudinem tuam cura maxime; dum vales, corpore tuo utere, nec sis nimis delicatus: Qui enim, dum valet, corpori tolerantiam imperat; in morbis compluribus, qui scilicet non sunt acuti, *Diæta* sola, & corporis *Regimine* paulo exquisitiore, curari possit absque multa *Medicatione*. *Celsus* monitum illud suum numquam partuisset ut *Medicus*, nisi una fuisset vir pru-ens. In præceptis dat, tanquam Arcaum tuendæ valetudinis, & prologandæ itæ; ut quis contraria alternet, & sub-de mutet, sed cum inclinatione in ex-emum benignius. Nempe; Victu utere rciore, & pleniore, sed pleniore sæpius: Vigi-

Vigiliis, & somno largiori, insuescas, sed somno magis: Quietem & motum sive exercitium, repetas; sed frequentius motum; & similia. Ita enim Natura simul & fovebitur: & robur acquiret. Ex *Medicis* aliqui, erga ægrum, & ejus desideria, tam sunt indulgentes, ut morbi curam legitimam non urgeant; Alii contra, tam regulares & rigidi, in procedendo secundum Artem, circa curam morbi, ut ægri conditionem & naturam non satis respiciant. *Medicum* elige temperaturæ mediæ: vel si hoc ad votum, in uno aliquo *Medico*, non cesserit, adhibe ex utroque genere unum: atque memor sis advocare *Medicum* corporis tui gnarum non minus, quam in Arte sua spectatum.

XXXI.

De Suspicione.

Suspiciones inter cogitationes, sunt ut inter aves Vespertiliones: Nunquam volitant, nisi luce crepera. Reprimendæ certe sunt, aut saltem caute custodiendæ: Mentem enim obnubilant; amicos alienant; & negotia interpellant; ita ut nec alacriter, nec constanter, peragi possint. *Reges* inclinant ad tyrannidem; Maritos ad zelotypiam; etiam Prudentes ad animi vacillationem, & melancholiam. Sunt autem

tem *Suspiciones*, defectus, non tam cordis, quam cerebri: locum enim reperiunt etiam in fortissimis animis; Exemplo esse poterit *Henricus Septimus*, *Rex Angliæ*: quo non fuit alter suspicacior, nec tamen animosior. In ejusmodi vero temperatura minus nocent: plerunque enim non admittuntur, nisi prius discutiantur, utrum probabiles sint, annnon. Verum in meticulosis ingeniis nimio plus prævalent. Nihil certe æque facit hominem multa *suspicari*, ac parum scire. Itaque rectissime adhibetur remedium, ad *Suspiciones*, ut quis inquisitionem urgeat. Fumo enim & tenebris aluntur *Suspitiones*. *Quid sibi tandem volunt homines? Existimantne, cunctos, quorum opera utuntur, & quibuscum versantur, Angelos esse, aut Sanctos? Nesciuntne, illos ad suos proprios fines aspirare; & unumquemque proximiorem esse sibi, quam alteri?* Nullus itaque est modus moderandis *Suspicionibus* aptior, quam remedia parare, ac si *Suspiciones* essent veræ; iis vero fræna injicere, ac si essent falsæ. Eatenus enim *Suspiciones* usui esse poterunt, ut ita nos comparemus, quod quamvis verum foret, quod *suspicamur*, nocere tamen non possit. *Suspiciones*, quas ex se mens colligit, nil sunt nisi inanes bombi. Quæ vero externo artificio aluntur, animisque ho-

hominum instillantur susurronum & famigeratorum sermonibus, aculeos habent. Optima certe ratio, expediendi nos, ex impedita hac *Suspicionum* sylva, est libera quædam & aperta illarum declaratio, apud eos, quos suspectos habemus: hinc enim fieri non potest, quin plus cognoscamus, utrum veræ sint, necne, quam antea. Hoc simul reddet eum, quem *suspectum* habemus, cautum magis & circumspectum, ne novam præbeat *Suspicionis* ansam. Sed hoc fieri non oportet cum hominibus pravæ indolis & degeneris: hi enim, ubi semel se *suspectos* sentiant, fideles postmodum nunquam evadent. Diverbium habetur apud *Italos*, *Sospetto licentia fede*, Quasi *Suspicio* fidei missionem daret: cum potius fidem accendere deberet, ut se ipsam liberaret.

XXXII.

DE DISCURSU SERMONUM.

SUnt qui in *Sermonibus* affectant potius ingenii laudem, qua in quamcunque partem disputare possint, quam judicii, in veritate enucleanda: ac si laudabile esset, invenire quid dici possit, non quid taceri debeat. Sunt qui in promptu habent *Locos* aliquos *Communes*, & Themata, in quibus luxuriantur, cætera steriles & jejuni; Quod penuriæ genus plerumque tædio af-

afficit, & quamprimum notam subierit, in ridiculum evadit. Pars *Sermonis* honoratior, hæc est; ansam *Sermonis* præbere; & rursus eidem moderari, ac ad alia transire; tunc enim quis *Choream ducit*. Bonum sane, in conversatione & colloquiis familiaribus subinde variare; & *Sermones* circa res præsentes cum disputationibus; Narrationes cum argumentis; Quæstiones cum positivis; Iocosa cum seriis, immiscere: Satietatem siquidem & fastidium parit, in aliquo Subjecto diutius hærere. Quantum ad *Iocos*; Sunt quædam, quæ à *Ioco*, veluti privilegio, eximi debent; Religio, 2 negotia Reipublicæ, 3 personæ sublimes, 4 Privatorum negotia majoris momenti, denique casus omnis miserabilis. Nonnullos tamen reperies, quibus ingenia sua obdormiscere videbuntur, nisi acutum aliquem & mordacem Sarcasmum in quempiam contorserint. Ille Habitus omnino coërcendus;

Parce Puer stimulis, & fortius utere loris.

In summa, Discrimen servandum, inter *salsa*, & *amara*. Certe, qui *Satyricam* amplectitur *venam*, sicut aliis metum injicit ab ingenio suo, ita ab aliorum memoria metuere debet. Qui interrogat multum, & addiscet multa, & placebit in multis; præsertim si quæstiones suas ad captum & pe-

peritiam Respondentis adaptet; siquidem occasionem ei præbebit scientiam suam ostentandi; ipse autem novis continuo scientiæ augmentis dotabitur. Molestæ autem ne sint Quæstiones; Id Examinatori convenit. Etiam qui *Sermonis* familiaris dignitatem tueri cupit, aliis vices loquendi relinquat. Quin &, si qui adsint, qui dominari in *Sermonibus* & tempus universum occupare studeant, illos arte quadam abrumpere sciat, & alios ad loquendum inducere; Sicut Tibicines moderari solent saltantibus. Scientiam si quandoque dissimiles eorum quæ scire existimaris, putaberis alias ea scire, quæ nescis. *Sermo* alicujus de se ipso, rarus esse debet, & cum judicio. Novi quendam, cui sæpe in ore erat, per Ironiam; *Oportet hunc egregie sapientem esse, ita multa de se ipso loquitur.* Vix occurrit casus aliquis, in quo se laudare quis decore possit, præter unum: Is est, si virtutem alterius laudet; Sed eam intelligo virtutem, ad quam ipse aspirat. *Sermo* alios pungens & vellicans, parce utendus: Etenim *Sermones familiares* debent esse instar campi aperti, in quo spatiari licet; non viæ regiæ, quæ deducit domum. Noveram *Nobiles* duos, ad partem *Angliæ* Occidentalem; quorum alter Scommatibus nimio plus indulgebat, sed hospitalis ad-

admodum erat; alter autem quærere solebat, à convivis illius prioris; *Dic sodes; annon Scomma aliquod intercesserat in quempiam jactum?* Cui Conviva forte; *Tale aliquid contigit.* At ille, utpote alterius æmulus, *Satis sciebam, eum prandium bonum malis condimentis corrupturum. Sermo* cum discretione præstat Eloquentiæ; Et apte loqui, & accommodate, ad personam cum qua colloquimur, efficacius est, quam ornamenta verborum, aut Methodi, captare. *Continuata oratio* bona, absque interlocutione bona, tarditatem monstrat: At replicatio, & interlocutio bona, absque facultate *Orationem* continuandi, penuriam, & scientiam minime fundatam, prodit: Quemadmodum in Animalibus videmus, quæ cursu minus valent, flexu maxime agilia esse: Ut fit inter Leporarium, & Leporem. Circumstantiis nimio pluribus *Orationem* vestire, antequam rem ipsam attingas, tædium parit; iisdem penitus carere, abruptum quiddam est, & ingratum.

XXXIII.
DE PLANTATIONIBUS POPULORUM.

Coloniæ eminent inter Antiqua & Heroïca Opera. Mundus, cum adhuc juvenis esset, plures progenuit liberos; nunc se-

ſenex factus, pauciores. Etenim, non immerito *Colonias* novas, tanquam liberos Nationum antiquiorum duxerim. *Plantationem Populorum* proba in ſolo puro: intelligo, ubi Populus non deſtruitur, ut Populus inſeratur: Hoc enim cum fit, *Extirpatio* prorſus eſt, non *Plantatio*. *Plantatio* regionum non abſimilis eſt *Plantationi* ſylvarum: in quibus de Vtilitate capienda nihil cogitandum ante annum viceſimum: Verum fructus uber & locuples, in fine Operis, expectandus. Illud certe, quod præcipue *Colonias*, alias bene ſucceſſuras, evertit, fuit, ſordida illa & avida lucri captatio, ſub initiis *Coloniarum*. Verum eſt, Lucri ſegetem acceleratam non negligendam, modo cum bono *Coloniæ* conjuncta ſit, ſed non ultra. Indignum quiddam & infauſtum eſt, cum fæx Populi, exules, & damnati, in *Coloniæ* ſeminarium ſumuntur. Quin & *Coloniam* ipſam corrumpit & perdit. Hujuſmodi enim homines profligati inſtar erronum degent; nec operi accingent, ſed otio ſe dedent; quin & ſcelera perpetrabunt, fruges conſument, & *Coloniæ* faſtidio afficientur: Ac tum demum nuncios & literas in patriam mittent, in *Plantationis* præjudicium & dedecus. Populus, qui in *Coloniam* ſumatur, præcipue ſint Artifices generum ſequentium: Hortu-

tulani, Aratores, Fossores, Fabri ferrarii, Fabri lignarii, Piscatores, Aucupes, Chirurgi, Pharmacopolæ, Coci, Pistores, Cervisiarii, & hujusmodi. In *Regione*, ubi *plantare* instituis, circumspice primo, quod genus esculentorum & poculentorum, terra ex sese, sine cultura, edat: Veluti Castaneas, Iuglandes, Nuces, Pinus, Olivas, Dactylos, Pruna, Cerasa, Mel silvestre, & similia; Atque illis, ut par est, utere. Dein disquire, quod genus Victualiorum, Solum proferre possit celeriter intra annum: Veluti Pastinacas, Caricas, Brassicas, Cepas, Raphanos, Melones, Pepones, Cucumeres, Atriplices de *Hierusalem*, Maiz, & alia. Quantum ad Triticum, Siliquam, Hordeum, & Avenam, nimiam Grana hæc poscunt culturam: Attamen à Fabis & Pisis etiam inchoare licet: tum quia minore opera indigent; tum quia non minus cibi loco, quam panis, inserviunt. Etiam ab Oryza multiplex provenit seges; quæ & cibi quoque copiam facit. Ante omnia, magna copia transportanda, panis Biscocti, Farinæ ex Avena, Pollinis, Farinæ omnigenæ, & similium, ut sub initiis præsto sint, donec panis confici possit. Pecudes, & Aves, delige eas, quæ à morbis præcipue immunes sunt, & præ cæteris prolificæ: Quales sunt Porci, Capræ,

præ, Gallinæ, Gallinæ Indicæ, Anſeres, Columbæ domeſticæ, Cuniculi, & ſimiles. Præcipue autem Piſcationibus incumbendum, tum ad ſuſtentationem *Coloniæ*, tum ad lucrum exportationis. Commeatus in *Coloniis* adeo parca manu fere diſtribuendus, ac ſi in Oppidis obſeſſis eſſet; hoc eſt, pro rata. Maxima autem pars ſoli, quod in hortos aut ſegetes convertitur, horreis publicis aſſignetur, in quibus fruges reponantur, & menſura certa diſtribuantur: Ita tamen ut ſuperſint nonnullæ fundi portiones, in quibus induſtria ſingulorum ſe exerceat. Circumſpice inſuper, quas merces nativas *Regio* illa producat, ut exportatio earum, in loca ubi maxime in pretio ſunt, ſumptus levet; Vt uſu venit in *Nicotiano* apud *Virginiam*; modo non ſit (ut jam dictum) in præjudicium intempeſtivum *Coloniæ* ipſius. Sylvæ in Regionibus deſertis, ut plurimum, abundant; Itaque ligna, ad ædificia, naves, aut ejuſmodi uſus apta, inter præcipuas merces numeranda. Si inveniatur vena ferri, & rivuli ad molendina ferraria idonei, ferrum è mercibus quæſtuoſis eſt, in *Regionibus* ſylvoſis. Salis nigri confectio per calorem ſolis, ſi Clima ferat, digna res eſt quæ tentetur. Etiam Sericum vegetabile, ſi adſit, merx eſt lucroſa. Pix cujuſcunque generis, ubi proveniunt

veniunt pinus & abietes, ſemper præſto eſt. Quin & pharmaca, & ligna odorata, ſi reperiantur, haud parvum commodum præbent. Etiam cineres, quibus ad ſapam utuntur, non modicum utilitatis afferent; Similiter & alia; quæ perquiri poſſunt. Verum fodinis ne confidas nimium, præſertim à principio. Fodinæ enim fallaces ſunt, & ſumptuoſæ; & ſpe pulchra lactantes, *colonos* reddunt circa alia ſocordes. Regimen *coloniæ* committatur uni, cui tamen aſſideant Conſiliarii aliquot; atque muniantur auctoritate, ad exemplum Iuris militaris, ſed aliquantulum reſtricta. Ante omnia, hunc ſibi decerpant homines fructum, vivendo in eremo; ut Deum ſemper, ejuſque cultum, præ oculis habeant. Rurſus, *Colonia* à numeroſiore Concilio (intelligo in regione, matre *coloniæ*, reſidente) non pendeat; nec ob contributiones exiguas multitudini nimiæ ſubjiciatur; ſed ſit numerus eorum, qui negotia *coloniæ* procurant & ordinant, moderatus: Sintque potius ex *Nobilibus*, & *Generoſis*, quam *Mercatoribus*; Hi enim lucro præſenti plus ſatis inhiant. Sit plane immunitas à vectigalibus & portoriis, donec *colonia* adoleverit: neque tantum immunitas à ſolutionibus pecuniarum concedatur, ſed etiam libertas merces in quaſcunque velint par-

tes

tes exportandi; nisi gravis aliqua caussa obfuerit. *Coloniam* Populo ne farcias aut superoneres, alios post alios mittendo: sed potius informationi diligenti intende, quot capita de tempore in tempus minuantur; eaque numero conveniente, pro rata, suppleas; ita tamen, ut *coloni* bene victitent, nec penuria affligantur. Magnum jampridem salubritati complurium *coloniarum* detrimentum intulit, ædificatio juxta Mare & fluvios, in locis paludinosis & aquosis. Itaque, etsi ab hujusmoni locis incipiendum, propter vecturæ & aliarum rerum commoditatem, paulatim tamen in superiores *regionis* partes, & ab aquis remotiores, ascendendum. Interest etiam sanitatis *coloniæ*, ut salis sat bona copia convehatur; quo cibi, quos verisimile est putridos aliter sæpe futuros, condiantur. Si *Coloniam* plantes, ubi Barbari sedes suas habeant, neutiquam eos nugis tantum, & tricis, concilies; sed justicia, & modis gratiosis, demerere; nihil tamen de præsidiis minuendo, quæ ad securitatem pertinent; Neque etiam Benevolentiam eorum aucupare auxiliis contra hostes suos; sed auxiliis defensivis non incommodum erit subvenire. Interest etiam, aliquos ex indigenis, sæpe in *regionem*, unde *colonia* migravit, mittere; ubi videant conditio-

nes

nes hominum ſuis multo præſtantiores; idque ſub reditu inter ſuos divulgent. Poſtquam *colonia* adoleverit, & robur acceperit, tempeſtivum erit mulieres ſummittere, ut *colonia* ex ſeſe propagetur, nec ſemper ab externis pendeat. Super omnia flagitioſiſſimum eſt, *coloniam* ſemel deductam, deſerere & deſtituere; præterquam enim quod dedecori eſt, nil aliud eſt, quam proditio mera, profuſioque ſanguinis, complurium hominum miſerorum.

XXXIV.

De Divitiis.

Divitias cognomine magis proprio vocare nequeam, quàm ut eas appellem *impedimenta Virtutis*. Sicut enim ſe habent *impedimenta* ad *Exercitum*, ita *divitiæ* ad *Virtutem*. Neceſſariæ ſiquidem ſunt, ſed graves: Quinetiam cura illarum victoriam ſæpe diſturbat. *Divitiarum magnarum* nullus eſt uſus, præterquam in iis expendendis: Cætera in opinione verſantur. Idem dictat *Salomon*; *Vbi multæ ſunt opes, multi qui comedunt eas*. Et, *Quid prodeſt poſſeſſori, niſi quod cernat divitias oculis ſuis? Poſſeſſio divitiarum*, nulla voluptate dominum perfundit, quantum ad ſenſum; Eſt ſane cuſtodia ipſarum; eſt etiam poteſtas donativi aut diſtributionis;

eſt

eſt & fama, & inflatio ab ipſis; Sed non datur ſolidus ipſarum uſus, qui ad dominum pertingat. Annon vides ficta illa pretia, quibus gemmæ, & hujuſmodi rariora, æſtimantur; & quam inania opera ſuſcipiantur, ad oſtentationem meram, ut uſus aliquis *divitiarum* magnarum videri poſſit? Sed dicet quiſpiam, uſum earum vel in hoc maxime cerni poſſe; quod dominos ex periculis & calamitatibus rediamant: Vt ait *Salomon*; *Subſtantia divitis urbs roboris ejus, & quaſi murus elevatus in imaginatione ſua.* Sed caute *Salomon*, quod *imaginatione*, non *re ipſa*, tales ſunt. Plures enim, ſine controverſia, *divitiis* ſuis magnis vænierunt, quam redempti ſunt. *Divitias* magnas ne feceris; ſed quas parare poſſis juſte, impendere ſobrie, erogare hilariter, & libenter dimittere. Neque tamen contemptum ipſarum, inſtar *Monachi* alicujus, aut à ſeculo abſtracti, foveas, ſed de uſu diſtingue; Sicut *Cicero* optime de *Rabirio Poſthumo*; *In ſtudio rei amplificandæ apparebat, non avaritiæ prædam, ſed inſtrumentum bonitati quæri.* Auſculta etiam *Salomoni*, nec præproperæ opum accumulationi inhia; *Qui feſtinat ad divitias, non erit inſons.* Fingunt *Poëtæ*, *Plutum*, (qui *divitias* ſonat,) à *Iove* miſſum, claudicare, & tardigradum eſſe: à *Plu-*

tone

tone autem, currere, & pedibus celerem. Innuentes, *Divitias*, bonis artibus, & justo labore, partas, tarde accedere; sed per mortem aliorum advenientes (veluti ex hæreditatibus, testamentis, aut similibus) præcipitanter ruere. Nec minus poterit Fabula ea de *Plutone* intelligi, si *Plutonem* pro *Diabolo* accipias. Cum enim opes à *Diabolo* fluunt, veluti, per fraudes, oppressiones, injusticiam, & scelera) rapido cursu feruntur.

Viæ ad *ditescendum* variæ, & pleræque earum fœdæ. *Parsimonia* inter optimas censeri possit, neque tamen ipsa omnino innocens est: Opera enim liberalitatis & Charitatis coarctat. *Soli Cultura*, quasi ad *divitias* maxime genuina; utpote quæ benedictio *magnæ matris Telluris* sit. Verum lenta est hæc via. Attamen ubi homines insigniter opulenti, se ad *Agriculturam*, & lucra rustica, submittunt, *divitias* in immensum coacervant. Noveram ex *Proceribus Angliæ* quendam, cui maximi reditus proveniebant, è re rustica, supra subditos cæteros quoscunque ætatis meæ. Dives erat armentis, ovibus, sylvis, tam cæduis, quam grandioribus; lithanthracibus; frumento, plumbi & ferri fodinis; & compluribus aliis proventibus rusticis. Adeo ut terra ei instar maris esset, merces perpetuo

importans. Recte à quodam obſervatum; Se magno cum labore ad exiguas, & nullo fere ad magnas *divitias*, perveniſſe. Poſtquam enim res alicujus nummaria ſic increverit, ut nundinarum & mercatuum opportunitates præſtolari poſſit; atque eos contractus ſuperare, quibus ob ſummæ magnitudinem perpauci admodum homines apti ſunt; atq; etiam in laboribus aliorum participare, qui minus pecunia abundant; fieri non poteſt, quin ſupra modum diteſcat. *Lucra* ex *Profeſſionibus*, honeſta certe ſunt; & duabus rebus promoventur maxime; Diligentia, & Fama bona propter probitatem in negotiando. At lucra ex contractibus majoribus plerunque naturæ magis ancipitis; Cum quis ſcilicet aliorum neceſſitates & anguſtias obſideat; ſervos & miniſtros alienos in damnum dominorum corrumpat; emptores alios, qui in majora forte pretia conſenſiſſent, artificioſe & vafre ſummoveat; & hujuſmodi fraudes exerceat: quæ omnes merito damnandæ ſunt. Quantum vero ad *Emptiones*, animo, non retinendi, ſed rurſus divendendi, illæ ex utraque fere parte molunt; tam Venditorem, quam Emptorem prementes. *Societates* locupletant affatim; ſi cautus adhibeatur delectus eorum, quibuſcum *ſocietas* initur. *Fœnus* ex certiſſimis

mis lucri generibus eſt, licet ex praviſſimis: utpote quod hominem panem ſuum comedere faciat *in ſudore vultus alieni:* atque in *Sabbatho* operari non ceſſat. Attamen certum licet ſit, non caret rimis ſuis ſecretis: Siquidem Notarii, & Inſtitores, ad commodum proprium, homines fortunarum dubiarum quandoque extollent. *Primum* eſſe in *inventione* aliqua *nova*, aut Privilegio, inundationem quandam opum interdum largitur: Sicut contigit primo *Sacchari Excoctori* in *Canariis*. Itaque ſi quis ſe peritum Dialecticum præſtare poſſit, ut addat Inventioni Iudicium, magna haud dubie efficiet; præſertim ſi tempora ſint propitia. Qui lucra tantummodo certa captat, ægre ad magnas *divitias* aſſurget: Contra, qui totus in incertis eſt, vix fortunarum diſpendia vitabit: Bonum igitur fuerit incerta lucra certis munire, ut damnis ſubveniatur. *Monopolia*, & *Mercium Coëmptiones* ad *revenditionem*, ubi Lege nulla prohibentur, ad *divitias* viam ſternunt facilem; præſertim ſi quis proſpicere poſſit, quæ merces in æſtimationem venturæ ſint, atque eo modo ſe illis abunde inſtruat. Opum acquiſitio, per *ſervitium Regum*, aut *Magnatum*, dignitatem quandam habet; tamen ſi aſſentationibus & ſervilibus artificiis, ſeſe ad omnes nutus

flectendo, parentur, inter vias vilissimas poterit numerari. Quantum ad *venationem Testamentorum*, & *Legatorum*, (quemadmodum *Tacitus Senecam* insimulat; *Testamenta & Orbos tanquam indagine capi*;) adhuc pejor est hæc res; quanto cum hominibus conditionis humilioris rem habemus, quam in servitio.

Fidem illis nimiam ne adhibeas, qui præ se ferunt contemptum *divitiarum*: Etenim opes despiciunt, qui desperant; neque invenies usquam tenaciores, ubi incipient ditescere. Ne sis in minutis tenax, *Divitiæ* alas habent, & aliquando ex sese avolant, aliquando emittendæ sunt, ut ampliores congregent. Opes suas moribundi relinquunt; aut usui publico; aut Liberis, Cognatis, & Amicis: In utroque genere *Legationes* paulo moderatiores melius cedunt. *Divitiæ magnæ* hæredi relictæ, aves rapaces undique ad eas convolare invitant; nisi hæres fuerit ætate & judicio confirmatior. Similiter *Fundationes* gloriosæ & splendidæ, in usus publicos, sunt instar *Sacrificiorum sine sale*, & nihil aliud quam *dealbata Eleëmosynarum sepulchra*; quæ ab intus cito corrumpentur & putrefient. Itaque dona tua, magnitudine ne metiaris, sed commoditate; & ad debitam mensuram redigas: neque opera Charitatis in mortem

tem usque differas: Etenim, si quis recte rem æstimet, qui id facit, ex alieno potius donat, quam è proprio.

XXXV.

De Ambitione.

Ambitio Choleram refert: Quod genus humoris, activos, vehementes, alacres, & promptos reddit; nisi obstructionem patiatur. Quod si obstructione concludatur, adeo ut libere permeare non possit, fit adusta, & inde maligna & venenosa. Similiter *Ambitiosi*, si in ambitu & petitione sua repulsas non patiantur, sed semper sint in progressu, polypragmones potius sunt quam periculosi: Sin in cupiditatibus frænentur, & subinde frustrentur, malevolentiam & invidiam in corde fovent, & iniquo prorsus oculo, tum res, tum homines intuentur; ac tum demum in sinu lætantur cum res male cedant: Qui quidem animi affectus, cum servis *Regum*, aut Rerumpublicarum pessime congruit. Bonum itaque *Principibus* fuerit, (si *ambitiosis* utantur,) ita rem disponere, ut perpetuo directi, nunquam retrogradi sint. Quod quia sine præjudicio fieri non potest, melius esset, ab hujusmodi ingenii hominibus omnino abstinere. Etenim, si ipsi cum servitio suo non assurgant, operam

dabunt ut servitium suum cum ipsis corruat. Verum, quia modo diximus, *Ambitiosos* non adhibendos, nisi urgente necessitate, operæ pretium fuerit jam dicere, quibus in casibus necessarius sit eorũ usus.

Imperatores & *Duces* in bello boni, utcunque *ambitiosi* sint, omnino recipiendi: Etenim utilitas ipsorum, ut præficiantur, cætera compensat: Militem autem deligere, qui *ambitione* vacet, perinde est, ac si calcaribus eum spolies. Quin & alter usus *Ambitiosorum est*, ut umbellæ loco *Principibus* sint, contra invidiam & periculum: Nemo enim eas partes subibit, nisi sit instar columbæ occæcatæ, quæ ideo in sursum volat, quia circumspicere non potest. Est etiam alius usus *Ambitiosorum* non parvus, ut prægrandibus alas amputent, & eorum potentiam labefactent; Quemadmodum *Macronem Tiberius* adhibuit, ad dejiciendum *Seianum*.

Quandoquidem igitur, in casibus memoratis, necessarii sint, superest ut ostendamus, qua ratione sint frænandi & coërcendi, ut minus ab illis impendeat periculi. Perniciosi minus sunt, si natalibus ignobiles, quam si Nobiles: si ingenio paulo truciores & asperiores, quam si gratiosi & populares: denique si nuper honoribus admoti, quam si veteratores facti sint, & in hono-

honoribus suis muniti. Signum infirmi animi in *Principibus*, à plerisque ducitur, si *gratiosos* & intimos sibi adjungant; attamen, si verum dicendum est, non aliud reperitur remedium præstantius contra potentiam nimiam *Procerum*, aut *Magistratuum*. Siquidem, quando juvandi & nocendi potestas penes *gratiosum* residet, vix fiet, ut aliquis ex *Proceribus* magnopere potentia turgeat. Alia ratio *Ambitiosos* coërcendi non mala est, si per alios æque *Ambitiosos*, & protervos, librentur: Sed tum opus est Consiliariis aliquibus moderatioribus, qui partes medias teneant, ne factiones omnia pessundent: Etenim absque illa saburra navis vacillabit nimis. Saltem allicere poterunt *Principes*, & animare aliquos humiliores conditionis, qui *Ambitiosorum* veluti flagella sint. Quantum ad ingenerandam illam in *Ambitiosis* opinionem, ut se ruinæ proximos putent, atque eo modo contineantur: Si meticulosi fuerint, bene forsitan cedet; Sin animosi & audaces, præcipitabit conatus & machinationes eorum; neque est sine periculo. Quod si necessitas flagitet, ut revera rejiciantur, neque id simul, & subito facere, tutum foret; optimum erit, favoribus & repulsis eos alternis excipere; unde attoniti & confusi hæreant, nescientes quid ex-

pectent, & veluti intra sylvam ambulent.

Ex *Ambitionibus*, minus est nociva, cupiditas prævalendi in rebus majoribus, quam se immiscendi rebus omnibus: Istud enim confusionem consiliorum parit, & negotia destruit. Etiam minus periculi incumbit ab *Ambitioso* in negotiis acri, quam ab eo qui gratia & clientelis pollet. Qui inter strenuos, & negotiis pares, eminere studet, magnam profecto suscipit provinciam; verum hoc Publico utile est: Qui vero illud machinatur, ut Viros cordatos deprimat, & ipse solus inter Ciphras Numerus sit, seculi alicujus lues est & calamitas. *Honor* tribus insignitur commodis; *Potestate bene-merendi*; *Aditu facili* ad *Viros Principes*; & *Fortunarum propriarum in melius* evectione. Qui optimam ex his tribus fovet intentionem, cum aspirat, vir probus est: *Princeps* quoque, qui hujusmodi in servis suis intentiones dignoscere valeat & distinguere, *Princeps* est prudens. Verum in genere, præoptandi sunt *Principibus* hujusmodi servi, qui officio magis ducantur, quam *Ambitione*: quique negotia amplectantur & ament, potius ex conscientia bona, quam ex ostentatione: Denique distinguant *Principes* cum judicio, inter ingenia, quæ sese omnibus negotiis ingerunt, & animum promptum seu alacrem.

XXXVI.

XXXVI.

DE NATURA, ET INDOLE Naturali in Hominibus.

Natura occultatur sæpenumero, interdum vincitur, raro extinguitur. Vis *Naturam* efficit magis impetuosam cum recurrit; Doctrina & præcepta affectus naturales reddunt minus quidem importunos, sed non tollunt; verum *Consuetudo* sola ea est, quæ *Naturam* plane immutat & subigit. Qui victoriam de natura sua reportare cupit, sibi nec nimis magna, nec parva nimis pensa, constituat: Priora enim animum dejicient, propter frustrationes crebras; Posteriora non multum attollent, etiamsi sæpius prævaleat. Atque sub initiis exerceat se adminiculis quibusdam, ut Natatores recentes, vesicis aut juncis; deinde cum impedimentis, ut Saltatores solent, calceis gravioribus. Etenim, perfectionē in re qualibet inducit, si exercitatio difficilior sit, quam usus. Vbi *Natura* admodum potens est, & proinde victoria difficilis, opus erit per gradus quosdam procedere. Qui tales sint: Primo, *Naturam* sistere ad tempus aliquod; more illius, qui cum irasceretur, Literas Alphabeti, priusquam quicquam faceret, recitare solebat; Secundo, *Naturam* moderari, &

ad minores portiones deducere; Vt si quis, abstinentiam à vino exercens, à majoribus haustibus ad minores deveniat; Postremo autem, *Naturam* penitus sub jugum mittere, & domare. Verum si quis eo Animi robore & constantia polleat, ut se subito eximere & vindicare poterit, hoc optimum fuerit:

Optimus ille animi vindex, lædentia pectus
Vincula qui rupit, dedoluitque semel.

Neque antiqua Regula rejicienda; Vt *Naturam*, ad instar bacilli, in contrariam partem flectas; quo recta tandem deveniat. Verum intellige hoc, ubi Extremum illud alterum, in vitium non ducat. Insuper & hoc advertas, ne Habitum superinducere contendas, nixu continuo, sed intermisso; Nam intermissio impetum redintegrat, & adauget; Et si quis, dum tironem agit, perpetuo se exerceat, eveniet, ut errores, non minus quam facultatem, imbibat. Neque huic malo succurritur, nisi per tempestivas intermissiones. Præterea, victoriæ in *Naturam* non nimium cito triumphum accinas; *Natura* enim, ad longum tempus sepulta jacebit, & tamen occasione data reviviscet: Id quod contigit *Puellæ* apud *Æsopum*, ex *fele* in *mulierem* conversæ; Quæ civiliter admodum in mensa sedebat, donec mus in conspectu ejus forte

curre-

curreret. Itaque occaſiones tales, aut omnino evites, aut iiſdem frequentius inſueſcas, quo minus moveant. *Indoles* cujuſque *naturalis* optime deprehenditur in conſuetudine familiari; in hac enim nulla intervenit affectatio: in perturbationibus ſiquidem illæ Præcepta & Regulas penitus excutiunt: denique, in caſu aliquo novo & inſolito; quia tum à conſuetudine deſeritur. Felices dixerim, quorum *Indoles naturalis* cum vitæ ſuæ genere congruit? Alias vere dicere poſſint; *Multum incola fuit anima mea.* In ſtudiis, quicquid à *natura* tua alienum repereris, ſtata tempora tibi præfigas ad ejuſdem Exercitationes & Meditationes; Sin autem cum Genio tuo convenerit, de ſtatis horis ne ſis ſollicitus; Cogitationes enim tuæ ſponte illuc convolabunt, prout negotia & ſtudia cætera permittent. *Natura* cujuſque, ex vi innata, aut bonas, aut malas herbas, producit: Itaque ſedulo & tempeſtive illas irriget, has evellat.

XXXVII.
DE CONSVETVDINE ET EDVCATIONE.

COgitationes hominum ſequuntur plerunque *inclinationes* ſuas; *Sermones* autem, *doctrinas*, & *opiniones*, quas imbiberunt;

berunt; At *Facta* eorum ferme *antiquum obtinent*. Itaque, ut bene notat *Machiavellus*, (licet in exemplo ſcelerato,) minime fidendum eſt, aut naturæ violentiæ, aut verborum grandiloquentiæ, niſi corroborentur *Conſuetudine*. Inſtantia ejus hæc eſt: In facinore aliquo audaci & crudeli patrando, non acquieſcendum eſſe, aut in naturæ alicujus ferocia, aut in promiſſis conſtantibus, nedum juramentis; ſed committendum ſcelus eſſe viris ſanguinolentis, & jamdudum cædibus aſſuetis. Sed *Machiavello*, de *Fratre* quopiam *Clemente*, aut *Ravillaco*, aut* *Iauregna*, aut *Baltazare Gerardo*, aut *Guidone Faulxio*, nihil innotuit. Verum tenet Regula ejus; Naturam, aut promiſſorum fidem & ferociam, viribus *Conſuetudinis* haud æquipollere. Solummodo, ſuperſtitio, noſtris temporibus, eo provecta eſt; ut primæ claſſis Sicarii, Laniis obfirmatis minime cedant; atque decreta votiva, etiam in re ſanguinaria, *Conſuetudinis* vires exæquent. In aliis quibuſcunque, *Conſuetudinis* potentia clare elucеſcit: adeo ut miraculi inſtar ſit, audire quot profeſſiones, proteſtationes, promiſſa, verba grandia, jactitent plurimi; & tamen, iſtis omnibus poſthabitis, pro more conſueto agere; ac ſi imagines eſſent, & machinæ plane inanimes; ſolis

* Jean jaureguí q blessa Le Prince d'Orange d'un coup de pistolet 1582.

Con-

Consuetudinis rotis impulsæ & actæ. Videre etiam licet *Consuetudinis* tyrannidem in aliis multis. *Indi* (loquor de *Gymnosophistis*,& veteribus,& modernis) se leniter super pyram componunt,atque hoc modo se ipsos igne sacrificant. Quin & fœminæ cum maritis in rogum immitti properant. *Pueri Spartani*, antiquis temporibus, flagris cædi sustinebant, super aram *Dianæ*, vix ejulatu aut gemitu ullo emisso. Memini, sub initiis *Reginæ Elizabethæ*, *rebellem* quendam *Hibernum*, supplicationem *Deputato* obtulisse, ut torque lignea, non fune, suspenderetur; quia illud magis in more rebellibus erat. Inveniuntur Monachi in *Russia*, qui ad Pœnitentiam complendam, tota nocte hyemali,in vase aqua repleto non recusabunt sedere, donec glacie constringantur. Plurima denique exempla adduci poterunt, plane stupendas *Consuetudinis* vires, tam super animum, quam super corpus, prodentia. Quandoquidem igitur *Mos* veluti summus sit humanæ vitæ moderator & magistratus, curæ sit inprimis, ut *Mores* bonos asciscamus. Certe *Consuetudo* validissima, cum à pueritia incipit: Hanc *Educationem* appellamus; Quæ nihil aliud est,quam à teneris annis imbibita *Consuetudo*. Ita videre est, in Linguis ediscendis Linguam ipsam magis

gis commode se applicare omnibus expressionibus & sonis; artus quoque magis agiles & flexiles ad omnes posituras & motus esse, in pueritia, aut adolescentia, quam postea. Verissimum enim est, opsimathes istos novam plicam non bene admittere: Nisi fuerit in nonnullis hominibus, quibus animi nondum fixi, sed eosdem apertos ad omnia præcepta conservarunt, quo continuo emendationem reciperent; id quod rarissimum est.

Verum si *Consuetudinis* vires, cum simplex solummodo sit, & sejuncta, tantæ sint; multo magis *Consuetudo* copulata, & conjuncta, & in Collegium coacta, excellit. Isthic enim exemplum docet, relevat societas, æmulatio stimulat, gloria animos extollit: Ita ut in hujusmodi locis, vires & influxus *Consuetudinis* tanquam in exaltatione sint. Certe, multiplicatio, & (ut *Chymicorum* vocabulo utar,) *Projectio*, super naturam humanam, consistit in societatibus bene institutis, & disciplina salubri informatis. Etenim Respublicæ recte administratæ, quin & leges bonæ, alunt virtutem in herba, sed semina ipsius non multum promovent. Verum infelicitatis Orbis hoc habet, ut media maximarum virium applicentur quandoque finibus minime expetendis.

De

XXXVIII.

*De Fortvna.

NEgari non poteſt, quin Accidentia & Caſus externi, ad hominum *fortunas* promovendas, vel deprimendas, plurimum poſſint. Gratia alicujus ex Magnatibus, opportunitas, aliorum obitus, occaſio virtuti cujuſque congrua. Veruntamen, *fortunam* ſuam fingere cuique præcipue, in manu propria eſt. *Faber quiſque fortunæ ſuæ*, inquit *Comicus*. Atque inter externas cauſſas illa frequentiſſima; *Stultitiam unius, alterius Fortunam promovere.* Nemo enim ita ſubito evehitur, ac occaſione errorum alterius. Vt inquit Adagium; *Serpens, niſi ſerpentem comederit, non fit draco.* * 9 ter Fabri Theſ: v. Faber.

Virtutes apertæ & conſpicuæ *laudes* pariunt; At inſunt virtutes quædam occultæ & latentes, quæ pariunt *Fortunam.* Nimirum, facultates nonnullæ ſe expediendi, quæ nomen non habent. *Hiſpanum* vocabulum, (*Deſemboltura*,) eas quadam ex parte innuit. Scilicet; cum non inveniuntur in natura alicujus obices aut impedimenta: ſed rotæ animi ad motum rotarum *Fortunæ* verſatiles ſunt. Ita enim *Livius* (poſtquam *Catonem Majorem* his verbis deſcripſiſſet; *In illo viro tantum robur corporis & animi fuit, ut quocunque loco natus eſſet, fortunam ſibi facturus videretur*;) lib: 39.

tur;) illud diserte notat, quod ei fuisset *ingenium versatile*. Quare si quis limis & adductis oculis aspiciat, videbit *Fortunam: cæca* enim licet sit, haud tamen prorsus *invisibilis*. Etenim via *Fortunæ* similis est *Galaxiæ* in æthere; quæ concursus est, sive coacervatio complurium stellarum minutarum, seorsim invisibilium, sed conjunctim luminosarum. Eodem modo, complures virtutes sunt, exiguæ, & vix in notam incurrentes; sive potius facultates & consuetudines appositæ; quæ *fortunatas* reddunt. *Itali* ex ipsis nonnullas notant; quales quis minime putaret. Cum hominem innuunt, cui prosperam *Fortunam* spondent, inter cæteras ejus qualitates adjicient, quod habeat *Poco di Matto*. Neque sane inveniuntur aliæ duæ Qualitates magis ad hanc propitiæ, quam si quis habeat modicum ex *stulto*, & non nimium ex *honesto*. Itaque, quibus Patria, aut Principes sui, nimio plus chari extiterunt; iidem nunquam *fortunati* fuerunt; neque profecto esse possunt. Quando enim cogitationes suas extra se ipsum quis collocaverit, viam suam bene inire nequit.

Fortuna præpropera, magna molientes, & nonnihil turbulentos, reddit; at *Fortuna* exercita ea est, quæ efficit prudentes & cordatos. *Fortuna* proculdubio, saltem

pro-

propter filias suas, honorem meretur; *Confidentiam* scilicet, *& Existimationem*; Etenim has duas parit *Fortuna* prospera; alteram intra nos ipsos; alteram in aliis erga nos; Eæque vicissim pariunt animos & auctoritatem. Viri cuncti prudentes, quo invidiam suarum virtutum amoliantur, omnia *Providentiæ* & *Fortunæ* imputare solent: Ita enim decentius & liberius eas sibi assumere possint: Quinetiam Majestatem homini quandam addit, si videretur *Numini* curæ esse. Sic *Cæsar*, dum animaret Gubernatorem navis in tempestate, dixit; *Cæsarem portas, & fortunam ejus.* Sic *Sylla* nomē *Felicis* elegit, non *Magni*. Atq; illud observationē nō præteriit; eos, qui ex professo, sapientiæ & artibus propriis nimium tribuerunt, in fine *infortunatos* evasisse.

Narratur de *Timotheo Atheniensi*, postquam in reddendis rationibus Præfecturæ suæ, hanc Clausulam, ad ravim usque, inseruisset; *Atq; in hoc nulla erant fortunæ partes*; deinceps illi nihil cessisse prospere. Sunt certe, quorum *fortuna* similis Carminibus *Homeri*, quæ majore cum facilitate fluunt, quam aliorum *Poëtarum* Versus: Id quod *Plutarchus* de *Fortuna Timoleontis*, ad *Fortunas Agesilai*, aut *Epaminondæ*, comparata, prædicat. Hoc vero ut fiat, sine dubio, in nobis ipsis, maxime situm est.

XXXIX.

DE VSVRA SIVE FOENORE.

PLurimi Invectivas quasdam ingeniosas, in *Fœneratores*, commenti sunt. Dicunt; Miserum esse, Diabolum in *Dei* partem involasse, *Decimas* scilicet. *Fœneratorem* maximum esse *Sabbathi violatorem*; Aratrum siquidem suum non cessare *Sabbathis*. *Fœneratorem* *Fucum* esse, de quo *Virgilius*;

Ignavum Fucos pecus à præsepibus arcent.
Fœneratorem, Legem primitivam, post Lapsum hominis latam, pessundare; quæ fuit; *In sudore vultus tui comedes panem tuum*; minime vero; *In sudore vultus alieni*. *Fœneratores* pileis luteis indui oportere, quia *Iudaizant*. Rem esse contra naturam, ut *pecunia* generaret *pecuniam*; & hujusmodi alia. Ego vero hoc dico tantum; *Fœnus esse, inter Concessa, propter duritiem cordis*. Cum enim necesse sit hominibus, ut *pecunias* mutuo dent, & accipiant; sintque tam duro corde, ut eas gratis commodare nolint; reliquum est ut permittantur *Vsuræ*. Alii nonnulli in medium adduxerunt callidas quasdam & suspectas propositiones, de Argentariis, & Excambiis publicis, detectione fortunarum hominum singulorum, & aliis hujusmodi artificiis.

Verum

Verum pauci de *Fœnore* disseruerunt solide & utiliter. Optimum fuerit, proponere nobis ante oculos *Fœnoris commoda*, & *incommoda*; ut Bonum vel ponderetur, vel separetur; Quinetiam cavere inprimis, ne dum *Fœnore* feramur in melius, intercipiamur, & incidamus in pejus.

Incommoda Fœnoris hæc sunt, Primum, quod Mercatorum numerum minuit. Nam si ignava hæc *pecunia* in *fœnus* erogatio è medio tolleretur, *nummi* non delitescerent præ socordia, sed, magna ex parte, in mercaturam impenderentur; Quæ instar *Venæ Portæ*, cuivis *Regno* est, ad opes introducendas. Secundum, quod Mercatores inopes reddit: Sicut enim Colonus terram colere ita fructuose nequit, si Reditum solvat nimis gravem; ita Mercator tam commode & lucrose mercaturam suam exercere vix potest, si *pecuniis fœnore* sumptis negotietur. Tertium *Incommodum* duorum priorum Appendix quædam est, Portoriorum & Vectigalium publicorum imminutio, quæ fluunt & refluunt, pro modo commercii. Quartum, quod Thesaurum, & *Pecunias* Regni, sive Reipublicæ, in paucorum manus reducit: Cum enim *Fœneratoris* lucrum certum sit, cæterorum incertum, eveniet in fine ludi, prout fit sæpe in alea, ut maxima pars pecuniæ

cuniæ promo cedat. Illud autem pro inconcusso tenendum, florere Rempublicam inprimis, cum *pecunia* dispergantur, non coacerventur. Quintum, quod terræ & prædiorum pretium deprimit: Etenim *pecunia* insumuntur, vel in mercaturam, vel in prædiorum coëmptiones; *Fœnus* autem utrique obviare videtur. Sextum, quod omnes labores, molimina, & inventa nova quæcunque, enervat & hebetat; in quibus *pecunia* minime sibi deesset, nisi à torpedine ista impediretur. Postremum, quod tinea est & teredo facultatum quam plurimorum hominum; id quod, tractu temporis, egestatem publicam parit.

Econtrario, *Commoda Fœnoris* hæc sunt. Primo, quod utcunque *Vsura* in aliquibus mercaturæ noceant, in aliis nihilominus prosunt: Certissimum enim est, maximam mercaturæ partem à junioribus Mercatoribus exerceri, *fœnore* sumptis *pecuniis*; Vnde si *Fœnerator* pecunias suas, vel exigat, vel non emittat, secutura necessario est magna mercaturæ clades. Secundum est, quod nisi prompta hæc à *Fœneratoribus pecuniarum* mutuatio hominum necessitatibus subveniret, in extremas angustias cito redigerentur: quandoquidem cogerentur res suas (sive bona mobilia fuerint, sive prædia) nimis vili pretio vendere:

Ita-

Itaque, ubi *Fœnus* rodit tantum, distractiones præproperæ penitus absorberent. Nam quantum ad *Oppignerationes*, aut ea quæ à *Iureconsultis* appellantur *Mortua vadia*, huic certe malo remedium vix exhibebunt: Siquidem aut ea prorsus non accipient homines sine *Fœnore:* aut si accipiant, solutione ad diem minime præstita, summo jure agent. Memini, *Pecuniosum* quendam, virum durum, rure agentem, qui solebat dicere; *In malam crucem abeat ista fœneratio: Impedimento est, quo minus Pignorum & Obligationum pœnas exigere possimus.* Tertium & ultimum hoc est: Nugas meras dico, si quis existimet, Mutuationem pecuniarum facilem, non admisso *Fœnore*, fieri posse: Neque rursus quis animo comprehenderit; innumera quæ sequentur mala, si Contractus illi mutui dati & accepti convellantur. Itaque de abolendis prorsus *Vsuris* sermones facere ineptum foret. Respub. omnes, pro diversa tamen ad *Sortem* ratione, eas tolerant; adeo ut opinio illa in *Vtopiam* protinus releganda.

Dicamus jam de *Reformatione* & *Norma Vsurarum.* Quibus nimirum modis, *Incommoda* earum optime evitentur, *Commoda* retineantur. Patet jam, conferendo inter se *Commoda* & *Incommoda Vsurarum,*

rum, (quod modo fecimus,) duo esse, quæ reconciliare oportet. Prius, ut retundantur dentes *Fœnoris*, ne nimium mordeat: Secundum, ut viris pecuniosis aperiatur via, qua ad pecunias Mercatoribus præstandum invitentur, ne Commercium intercidat aut languescat. Hoc autem fieri non potest, nisi in *Fœnore* duas Proportiones introducas: *Minorem* & *Majorem*. Si enim *Fœnus* ad unicam tantum Proportionem, eamque minorem, redigas, mutuo accipientem aliquantulum levabis, sed Mercator *pecunias* non facile reperiet. Atque insuper notandum est, Mercaturam, cum sit omnium maxime lucrosa, *Fœnus* ad proportionem bene magnam ferre posse: alios Contractus minime.

Vt his duabus intentionibus satisfiat, hac via insistere licet. Duæ sunto *Fœnoris* Proportiones; Prior omnibus permittatur: Posterior cum licentia, aliquibus tantum hominibus, & in aliquibus Reipublicæ locis, ubi mercatura fervet, concedatur. Primo igitur, (si nos audias) reducatur *Fœnus* ad partem vicesimam *Sortis* pro Mutuatione in annum; Ea proportio Edicto promulgetur, ut libera sit omnibus. Pro ea accipienda, *Princeps* sive Respublica, mulctæ omni renunciet. Hoc ab obstructione aliqua generali, aut difficultate

majo-

majore, Mutuationem conservabit. Hoc innumeris Mutuatoribus, ruri & alibi degentibus, solamini erit. Hoc magna ex parte prædiorum pretia adaugebit. Quandoquidem annuus valor prædiorum, hic apud nos in *Anglia*, excedet illam *Fœnoris*, ad hanc Proportionem redacti, quantum annuus valor sex librarum, excedit illum quinque tantum. Hoc denique, industrias hominum, ad utilia & lucrosa inventa, acuet & excitabit: eo quod plurimi hujusmodi inventis potius se dedent, quam lucro tam exili, quale diximus, ex *Usuris*, acquiescere; præsertim cum lucro jampridem majori ex iisdem assuevissent. Secundo, certis quibusdam hominibus, commodandi Mercatoribus notis, & non aliis quibuscunque hominibus, *Licentia* concedatur: Hoc autem fiat, additis Cautionibus quæ sequuntur. Sit Proportio (etiam hæc de qua loquimur) illa paulo remissior, quā antea solvere solebant: Hoc pacto, universi, tam Mercatores, quam alii, reformatione hac recreabuntur. *Princeps* autem, sive Resp., exiguam aliquam Summam percipiat, pro *Licentiis* singulis; reliquum lucri, *Fœneratori* cedat. Si enim lucrum *Fœneratoris* leviter tantum minuatur, eum nullo modo à *fœnore* exercendo deterrebit: Exempli gratia; Si quis antea decem

decem aut novem libras, pro *Sorte* centum librarum, quotannis accipere solebat: is etiam octo potius libris contentus erit, quam *Fœneratorem* exuet, aut certa cum incertis commutabit. Sint isti, quibus *Licentia* scilicet conceditur, numero minime definiti; Sed tamen ad Vrbes aliquas, & Oppida quæ mercatura florent, restringantur: Ita enim, prætextu *Licentiarum*, opportunitatem non habebunt *Pecunias* aliorum pro suis commodandi: nec novem aut octo librarum Proportio, Licentia munita, generalem illam quinque librarum obsorbebit: Nemo siquidem *pecunias* suas procul à se mittere, aut in manus ignotas concredere, præoptabit.

XL.

De Iuventute et Senectute.

Ivvenis annis, poterit esse senex *horis*, si *temporis* jacturam non fecerit. Sed hoc raro contingit. Generaliter, *Iuventus* similis est primis cogitationibus, quæ secundis sapientia cedunt. Etenim inest cogitationibus *juventus* quædam, non minus quam ætatibus. Attamen inventio *Iuvenum* vivacior est quam *Senum*; Atque imaginationes in mentes eorũ illabuntur melius, & veluti divinius. Ingenia præfervida, & quæ cupiditatibus violentis ac pertur-

batio-

bationibus huc illuc impelluntur, non matura fiunt ad res gerendas, donec *Meridiem* ætatis suæ attigerint. Vt videre est in *Julio Cæsare*, & *Septimio Severo*. De quorum posteriore dictum est: *Iuventutem egit erroribus, imo furoribus, plenam*: Qui tamen, in serie *Imperatorum* universa, fuit propemodum celeberrimus. Sed ingenia sedata & composita, etiam in *juventute* florere possint. Cujus rei exempla cernuntur, in *Augusto Cæsare*, *Cosmo Duce Florentiæ*, *Gastono de Fois*, & aliis nonnullis. Ex altera parte, calor & vivacitas, si in *Senectute* inveniantur, temperamentum optimum constituunt ad negotia. *Iuvenes* ad inveniendum magis idonei sunt, quam ad judicandum; & executione potius quam consiliis validi: & ad negotia nova melius adhibentur, quam ad consueta. Etenim experientia *Senum*, in iis quæ sub experientia eorum cadunt, eos dirigit: sed in rebus novis eos seducit. Errores *Iuvenum* negotia sæpenumero pessundant: verum errores *Senum* non ultra fere procedunt; nisi ut plus fieri potuisset, aut citius. *Iuvenes*, in rebus gerendis & tractandis, majora amplectuntur, quam comprehendere valeant; plura movent, quam componere rursus sciunt: ad fines advolant gradibus & mediis non bene pensitatis; præcepta quæ-

dam absurde persequuntur, in quæ casu inciderunt: extrema remedia à principio usque tentant: deniq; quod errores conduplicat, errores agnoscere, aut revocare, detrectant: Similes equis male domitis, quæ nec se sistere, nec vertere, volunt. *Senes* plus satis objiciunt; in consultationibus nimium morantur: pericula plusquam expedit reformidant: pœnitentia præpropera vacillant; atque negotia raro admodum ad periodum justam deducunt: sat putantes, mediocritate quadam successus frui. Bonum certe fuerit, in negotiis mixturam adhibere, & *Senum* & *Iuvenum*: Illud enim in præsens utile erit, ut virtutes utriusque ætatis, defectus earum corrigant; Utile etiam futuro, ut *Iuvenes* perdiscant, dum *Senes* moderentur; Postremo accidentia externa melius compescit, quia *Senes* auctoritate, *Iuvenes* gratia & popularitate, pollent. At in Moralibus *Iuventus* fortasse primas tenebit, ut *Senectus* in Politicis. Ex *Rabbinis* quispiam, super Textum illum: (*Iuvenes vestri videbunt visiones, & Senes vestri somniabunt somnia:*) sic infert; Quod *Iuvenes* propiore ad se aditu *Deus* dignatur, quam *Senes*: Quia *Visio* revelatio clarior & manifestior est, quam *Somnium*. Et sane, quanto quis magis de Mundo bibit, tanto plus toxico ejus inficitur: Tum *Se-*

nectus,

nectus, potius in facultatibus intellectus,
quam in virtutibus voluntatis & affectuũ,
proficit. Sunt, qui in *Iuventute* admodum
præcoces ſunt, ſed currentibus annis cito
marceſcunt, & deveniunt evanidi. Tales
ſunt: Primo qui ingenia nacti ſunt fragi- 1.
lia, quorum acies facile retunditur: qua-
lis fuit *Hermogenes Rhetor*: cujus Libri
ſubtiliſſimi ſunt; verum ipſe paulo poſt
ſtupidus evaſit. Secundum genus eorum, 2.
quibus naturales quædã facultates inſunt,
quæ magis *Iuventutem* decent, quam *Se-*
nectutem: qualis eſt Oratio fluens, & lu-
xurioſa: quæ in *Iuvene* laudatur; in *Sene*
non item. Ita *Cicero* loquitur de *Hortenſio*:
Idem manebat, neque idem decebat. Ter- 3.
tium eorum, qui ſub initiis nimium effe-
runtur, & magnanimitate præditi ſunt,
ſupra quam ætas provectior ferre valeat:
qualis fuit *Scipio Africanus*, de quo *Livius*
ita prædicat: *Vltima primis cedebant.*

XLI.

De Pvlchritvdine.

V*Irtus*, inſtar Gemmæ pretioſæ, optima eſt, ſine ornamentis inſerta. Atque profecto eadem præſtat, in corpore decoro, licet non delicato: quodque aſpectus dignitatem potius præ ſe ferat, quam *pulchritudinem*. Neque fere reperies, exi-

mie *formosos* virtutibus pollere: ac si Natura in hoc magis incubuisset, ut non turpiter erraret, quam ut aliquid excellens produceret. Itaque conversationibus apti sunt, at excelsos spiritus non gerunt: Et urbanitati potius student, quam virtuti. Sed hoc in omnibus non tenet. Siquidem *Augustus Cæsar*, *Titus Vespasianus*, *Philippus Pulcher Rex Gallus*, *Edovardus Quartus Rex Angliæ*, *Alcibiades Atheniensis*, *Ismaël Persa*, viri prorsus magni fuerunt, & nihilominus *perpulchri*.

In *Pulchritudine* præfertur venustas colori: & decorus ac gratiosus oris & corporis motus ipsi venustati. Ea præcipua *Pulchritudinis* portio quam pictura repræsentare non potest; Imo nec effigies ipsa viva, primo aspectu. Non reperitur *Pulchritudo* aliqua excellens, cui non insit aliquid minus conforme in compagine. Haud facile quis dixerit, utrum *Apelles*, aut *Albertus Durerus*, nugator major fuerit: quorum alter hominem secundum proportiones Geometricas effingere voluit; alter, ex compluribus faciebus, optimas quasque partes desumendo, unam satagebat depingere excellentem. Tales (credo) effigies vix ulli placebunt, præterquã Pictori ipsi. Non quin existimem, elegantiorem faciem depingi à Pictore posse quam unquam in

viv is

vivis fuit: sed hoc ei contingere oportet ex felicitate quadam, & casu, (veluti Musicis sui cantus) non autem ex Regulis artis. Videre est facies nonnullas, quarum partes singulæ examini si subjiciantur, vix unam reperies quam separatim probes: quæ tamē in consortio satis placent. Quod si verum sit, *Pulchritudinem* præcipuam sitam esse in motu decoro, mirum sane non est, si provectiores ætate aliquando videantur junioribus *amabiliores*: Secundum illud *Euripidis: Pulchrorum autumnus pulcher*: Etenim fieri non potest, ut Iuvenis per omnia decus tueatur, nisi forte juventutem ipsam ad supplementum decoris assumas. *Pulchritudo*, est instar fructus horarii, qui facile corrumpitur; nec diu durat: atq; sæpe juventutem inducit dissolutam, senectutem autem sero pœnitentem: attamen si bene collocetur, virtutes splendere facit, vitia erubescere.

XLII.

De Deformitate.

Deformes Naturam fere ulciscuntur: Sicut enim Natura minus illis propitia fuit, ita & illi Naturæ vicissim adversi: cum sint plerique ipsorum (ut loquitur *Scriptura*) *sine affectione naturali*. Est proculdubio consensus inter animam & cor-

pus: atque Natura, *ubi peccat in uno, periclitatur in altero.* Sed quia in fabrica animæ conceditur homini electio, in fabrica corporis imponitur necessitas: astra inclinationis naturalis obscurantur nonnunquam à Sole virtutis & disciplinæ. Consentaneum itaque fuerit, de *Deformitate* dicere, non ut signo, quod quandoque fallit; sed ut caussa, quæ perraro effectu destituitur. Quicunque in persona sua aliquid habet, quod contemptum inducit, perpetuum habet in se stimulum, quo à contemptu se vindicet: Itaque *Deformes* semper audacissimi: in principio, velùti in defensione sua, utpote qui contemptui exponuntur: sed processu temporis, ex habitu acquisito. Iterum *Deformitas* industriam acuit: ejus generis industriam, ut aliorum defectus & infirmitates sedulo rimentur, unde habeant quod rependant. Præterea, in potentioribus, suspiciones & zelotypiam, versus eos, extinguit: veluti homines quos tuto despicere liceat: competitores autem & æmulos consopit: utpote nihil suspicantes de promotione eorum ad honores, donec ipsos in possessione honorum videant. Adeo ut si rem diligenter introspicias, in magnis ingeniis *Deformitas* ascensum ad honores patefaciat. *Reges*, antiquis temporibus, (atque hodie etiam

in

in *Imperiis* nonnullis,) *Eunuchorum* fidei magnopere inniti solebant: Qui enim erga omnes invidi sunt, uni magis fidi sunt, & obnoxii. Attamen fidem illis adhibebant, potius ut rimatoribus bonis & susurronibus, quam aut Magistratibus aut ministris publicis. Similis etiam est ratio *deformium*. Manet illa Regula, quam antea posuimus: *Deformes*, si animosi sint, à derisu & ignominia liberare se gnaviter contendent: Quod fieri non potest, nisi aut per virtutem, aut per malitiam. Itaque nil mirum cuiquam videatur, si quandoque in viros egregios evadant: qualis fuit *Agesilaus*, *Zangerus Solymanni Filius*, *Æsopus*, *Gasca Peruvia Præfectus*: quin & *Socrates* illis annumerari possit: cum aliis.

XLIII.

DE ÆDIFICIIS.

ÆDes extruuntur, ut in iis habitemus, non ut eas spectemus: Pulchritudini igitur præponatur Usus, nisi forte utrunque obtineri possit. Relinquamus fabricas *ædium* speciosas, quæ admirationem incurrunt, *palatiis Poëtarum incantatis*: qui eas extruunt sumptu parvo. Qui *domum* elegantem ædificat, sed in situ malo, carceri se ipsum mandat. Situm autem malum intelligo, non tantum ubi aër insalu-

bris, sed etiam ubi aër inæqualis est: Quales sunt *ædes*, quæ extruuntur quidem in colliculo paululum elevato: sed cincto undique, more Theatri, collibus altioribus: ubi ardor Solis constringitur, venti autem, veluti in canalibus, variis æstibus reciprocantur: adeo ut in hujusmodi situ, subito sentias diversitatem non minorem, caloris & frigoris, quam si in locis diversis habitares. Neque malum situm facit aëris solummodo conditio prava; verum etiam viarum & adituum incommoditas: fora rerũ venalium indiga: & (si *Momum* consulas) vicini mali. De compluribus aliis non loquor: qualia sunt: Aquarum absentia; Sylvarum defectus, quæ & focum, & umbram, præbeant: Sterilitas soli, aut quod ex variis glebarũ generibus minime commistum sit; Prospectus coarctatus: Defectus terræ planæ & æquabilis: Locorum defectus in propinquo, qui venationibus, aucupiis, cursibus equorum, idonei sint; Mare nimis in vicino, aut nimis in remoto: Commoditas nulla fluviorum navigabilium, aut etiam incommoditas ipsorum ob inundationes: Situs remotior ab urbibus magnis, quod negotiis obest, aut etiam propinquior, quod victui necessaria absorbet, & omnia cara reddit: Locus ubi quis latifundia ampla possideat, aut acqui-

rere

rere possit, & locus contra ubi pennas extendere nequeat: Quæ singula minime eo animo enumeramus, ac si *domus* aliqua his incommodis omnibus vacare possit, verum ut tot ex illis evitemus, quot evitari concedatur: atque rursus, si quis *Domos* plures ædificet, ita rem disponat, ut quæ in una desint commoditates, adsint in altera. Responsum *Luculli Pompeio*, bellulum erat: qui, cum in palatio *Luculli*, immensas & luminosas porticus & cameras conspexisset, sic infit: *Optime proculdubio hic habitatur æstate, sed quomodo hyemem toleras?* Cui *Lucullus*: *Quid, numnam me putas avium prudentiam non assequi: quarũ nonnulla, hyeme ingruente, sedes mutant?*

Transeundum jam à situ *Domus*, ad *domum* ipsam. Imitabimur *Ciceronem*: qui libros conscripsit *de Oratore*, & librum unicum qui inscribitur *Orator*: quorum priores *Præcepta artis* tradunt, posterior *Perfectionem*. Describemus igitur *Palatium Regium*, atque ejusdem *modulum* quendam conficiemus. Prorsus enim mirabilis res est, tam vastas hodie existere moles in *Europa*, quales sunt *Vaticanum*, & *Escuriale*, & nonnullæ aliæ: in quibus tamen *Cameram* aliquam vere magnificam vix reperies.

Primum igitur statuo, *Palatium* perfe-

ctum neutiquam esse, nisi duas habeat portiones diversas; *portionem Convivii*, ut loquitur Liber *Hester* : & *portionem Mansionis* sive familiæ : alterum ad pompas, magnificentias, & celebritates ; alterum ad habitationis usum. Intelligo, *portiones* istas duas extrui debere, non ut latera *domus*, sed ut *frontis* ipsius partes: easque exterius uniformes esse, licet interius longe diversas. Conjungi autem volumus *portiones* istas, per turrim sublimem & splendidam, in medio frontis. Atque, quoad *portionem convivii*, unicam tantum illic *Cameram* poni velim: eamque supra gradus quinquaginta pedes ad minus altam : & subter eam, *Cameram* item alteram, similis longitudinis & latitudinis: quæ apparatum & instructionem, ad festa, ludos, & ejusmodi magnificentias: actores etiam, dum se ornent & parent, commode recipiat. Alteram *portionem*, *Mansionis*, scilicet, dividi velim præcipue, in *Aulam*, & *Sacellum*, utramque amplam & pulchram: Eas vero per universam *Portionis* longitudinem extendi nolim ; sed relinqui in exitu Cœnacula duo: hyemale & æstivale: Atque subter hæc omnia (excepto *Sacello*) Cellas amplas subterraneas collocari volo: quæ Culinis privatis, Promptuariis, Panariis, & similibus, inserviant. Quantum ad Turrim;

Eam

Eam elevari volo uſque ad duo Tabulata: utrunque quindecim pedes altum, ſupra duas alas frontis; coopertam plumbo æquabili, atque ſtatuis per fulcra laterum, in ſummitate, decoratam: Eandem turrim in Cubicula diſtingui volo. Gradus autem turris apertos eſſe, & in ſe revertentes, & per ſenos ſubinde diviſos; utrinque ſtatuis ligneis, inauratis, vel ſaltem æneі coloris, cinctos, cum ſtatione ſpatioſa & lata in vertice. Verum, cavendum, ne locus, ubi famuli comedant, ſit ad unum gradum, vel prope: Si enim ſit, ciborum nidor aſcendet, tanquam in tubo quodam. Et de *fronte Ædificii* hactenus. Tantum intelligo gradus primos aſcenſus ad viginti pedes ſuſtolli debere; altitudinem ſcilicet Tabulati inferioris.

Vltra *frontem Ædificii*, aream ſpatioſam deſigno, cujus latera tria ſint, ipſa *ædium fronte* haud paulum humiliora; Atque in quatuor angulis ejuſdem areæ, turres extruantur, altitudinem laterum prædictorum nonnihil ſuperantes, ad gradus, quibus in ſuperiora aſcendatur, capiendos: quæ turres non recipiantur in planum *ædificii*; ſed extra promineant. Area autem integra lapidibus latis quadrangulis minime ſubſternatur: Nam hujuſmodi pavimenta calorem moleſtum æſtate, & ſimi-

liter frigus aſperum hyeme, immittunt: ſed habeat ambulacra, ex ejuſmodi lapidibus, per latera tantum *ædificii*; & formam crucis, ex iiſdem, in medio: cum quadris interpoſitis, quæ gramine veſtiantur, detonſo quidem, ſed non nimis prope terram. Latus univerſum areæ, ex *parte Convivii*, occupent ſpatioſæ & ſpecioſæ *Porticus*. In quibus ſingulis *Porticibus* ſint in laquearibus tres aut quinque Sphæræ concavæ, (Cupulas vocant,) pulchræ, in longitudine poſitæ: ad æqualem diſtantiam: Sint quoque feneſtræ, ex vitro colorato, vbi pingantur columnæ, imagines omnigenæ, flores, & ſimilia. At latus ex *parte Familiæ*, ſimul cum latere tertio è regione *frontis*, complectatur *Cameras præſentiales*, & alias uſus ac decoris ordinarii: atque rurſus Cubicula: Sintque etiam tria iſta latera ita extructa, ut exhibeant *ædificium* duplex: non tranſlucida, ſed ex altera tantum parte feneſtrata; ut tam matutinis, quam veſpertinis temporibus, præſto ſint *Cameræ*, in quas Sol non intret. Accommodentur etiam eo modo, ut habeantur ibi *Cubicula* & *Cameræ* tam æſtivales ad refrigerium, quam hyemales ad frigus arcendum. Invenies non raro *ædes* pulchras, ſed tamen ita vitro & feneſtris repletas, ut vix locum ſuppeditent, ubi te recipias aut

ad

ad Solem, aut ad frigus, evitandum. Quantum ad Fenestras prominentes, sive arcuatas, eas probo tanquam res commodas: (Urbibus sanæ fenestræ ad planum *ædificii*, & minime protuberantes, magis conveniunt: propter Vniformitatem structuræ plateas versus;) Sunt enim receptus colloquiis opportuni: atque insuper tam Ventum, quam Solem, summovent: Quod enim alias, per totam fere *Cameram*, pertransisset, vix ultra fenestram penetrabit. Raræ tamen sint hujusmodi fenestræ arcuatæ, non ultra quatuor: duæ scilicet, ex utroque latere areæ.

Vltra hanc, quam diximus, *Aream*, sit alia interior, paris, & amplitudinis, & altitudinis: *Horto* per exterius circumcincta: interius autem, Ambulacris pulchris, arcuatis, usque ad primum Tabulatum, circundata. Pars autem exterior Solarii inferioris versus *Hortum*, quatenus ad duo latera, convertatur, in *Specum* sive *Cavernam*; (*Grottam* moderni vocant) ad umbram & æstivationem: apertam, aut fenestratam, tantum ex parte *Horti:* Sit autem *Caverna* illa solo æqua, non omnino pressa: & eleganti pavimento strata, ad terræ vapores excludendos. Erigatur autem in medio istius areæ *Fons* splendidus: aut Opus aliquod ex Statuis magnificum: Pa-

vi-

vimentum autem ſimile ſit areæ illi antedictæ. Hujus areæ *ædificia*, ex utroque latere, deſtinentur *Cameris*, & *Conclavibus*, ſecretioribus; Latus autem tranſverſum, Porticibus etiam ſecretioribus. Curandum vero, ut aliquæ, tam ex Cameris & Conclavibus, quam ex Porticibus, deſignentur ad uſum infirmorum: ſi forte *Princeps*, aut quivis è grandioribus, ægrotaverit. Habeant autem Portiones ſingulæ ægris deſtinatæ (ut moderni loquuntur) *Ante-Cameram*, *Cameram* ad Cubile, & *Re-Cameram*. Hæc autem, quæ diximus, ſupra ſecundum Solarium collocentur. At latus tranſverſum Solarii inferioris, verſus *Hortum* convertatur in Porticum, ſpecioſam, patentem, & columnis fultam. Rurſus, ſupra Solarium tertium, ex omnibus tribus lateribus, ſtatuantur Porticus elegantes, columnares, & apertæ, ad proſpectum & refrigerium *Horti* excipiendum. Verum ad angulos duos lateris tranſverſi, in Solario ſecundo, accommodentur & ornentur duo ſplendida & delicata *Conclavia*, (*Cabinettos* moderni vocant:) pavimento nitente, aulæis ſumptuoſis inſtructa, vitro Cryſtallino feneſtrata, cum Cupola elevante, in medio. Sint autem *Conclavia* illa rebus curioſis omnigenis, & ſpectatu dignis, referta. In ſupremis quoque

que Porticibus (si fieri posset) optarem collocari, juxta parietes, in locis diversis, *Fonticulos* quosdam aquam emittentes: qui per secretos tubos iterum transeant. Interior autem pars, in Solario superiore, versus aream, formetur in Porticus & Ambulacra, bene munita & obducta, ad usum convalescentium. Atque hactenus de *Modulo Palatii* ipsius: Nam de Balneis, & piscinis, non loquor. Superest tamen, ut antequam ad frontem ædium pervenias, collocentur areæ tres: Area viridis, gramine vestita, cum pariete in circuitu, & juxta parietem arboribus, ordine positis, sata: area altera, ejusdem amplitudinis, sed in pariete cujus sint turriculæ extructæ, aut simile quid ejusmodi elegantiæ: area item tertia, quæ cum fronte ipsa *ædium*, quadrangulum constituat: quam *ædificio* certe aliquo circundatam nolo; neque rursus nudis parietibus cinctam: sed Ambulacris supra columnas, non arcus, erectis: in summitate vero plumbo, vel lapide quadrato, coopertis, & ad latera elegantibus Statuis parvis, ænei coloris, munitis, clausam. Quatenus vero ad *ædificia* omnia, quæ usibus familiaribus inserviunt, summoveantur illa, ad aliquam distantiam, à *Palatio* ipso; ita tamen, ut interponantur *Porticus* humiliores, & obtectæ:

tectæ:

tectæ: intra quas ad *Palatium* tranſire poſſis.

XLIV.

DE HORTIS.

DEus ipſe primus plantavit *Hortum.* Atque revera, inter ſolatia humana, illud *horti* eſt puriſſimum. Etenim ſpiritus hominum maxime reficit & oblectat: quo ſine, *Ædificia* & *Palatia*, manus tantum ſunt opera, nec ſapiunt Naturam. Quinetiam notabis, Secula cum proficiunt in cultura & magnificentia, citius pervenire ad *ædificiorum* pulchritudinem, quam ad *hortorum* elegantiam & amænitatem: quaſi elegantia illa *Hortorum* eſſet res perfectior.

Statuo, in *hortis Regalibus* aſſignari oportere *Hortos* pro ſingulis anni *menſibus*: in quibus, ſeparatim, Plantæ, quæ illo *Menſe* florent & vigent, producantur. Pro *Decembri*, *Ianuario*, & fine *Novembris*, eligendæ ſunt Plantæ, quæ per totam Hyemem vireſcunt: Quales ſunt: Aquifolia: Hedera: Laurus: Iuniperus: Cupreſſus: Taxus: Buxus: Pinus: Abies: Roſmarinus: Lavendula, Pervinca, flore albo, purpureo, & cæruleo: Chamædris: Irides quoad folia: Aurantia, Limones, & Myrtus, ſi Calidariis conſerventur; &

Ama-

Amaracus juxta parietem & versus Solem satus. Sequuntur pro fine *Iannuarii* & *Februario*: Arbustum Chamæleæ Germanicæ sive Mezereonis, quæ eo tempore floret; Crocus vernus, flore luteo, & glauco: Primulæ Veris: Anemones: Tulipa præcox: Hyacinthus Orientalis: Chamæiris: Fritellaria. Pro *Martio*: Omne genus Violarum, præcipue Purpureæ simplici flore, quæ sunt præcocissimæ: Pseudonarcissus luteus, Belli , Amygdalus, quæ tunc floret: Malus Persica, & Cornus, quæ etiam tunc florent: Rubus odoratus. Pro *Aprili*: Viola flore albo multiplice, Parietaria lutea, Leucoium, Herba paralysis: Irides, & Lilia omnigena: Flores Roris marini, Tulipa, Pæonia, flore multiplici: Narcissus verus: Periclimenum *Sabaudicum*: Cerasus, & Pirus, & Prunus diversi generis in flore: Acanthus, quæ tum folia emittit: Arbor Lelac. Pro *Majo* & *Iunio*: Cama-cariophyllus omnium generum, præcipue virgineus: Omne genus Rosarum, Moschata sola excepta, quæ serius floret: Periclemenum commune, Fraga, Buglossum, Columbina: Flos Africanus, simplex, & multiplex: Cerasus, quæ tum fructum profert: Ribes: Ficus in fructu: Baccæ Rubi Idæi: Vitis flores: Lavendula florens: Satyrium hor-

hortense flore albo: Herba Muscaria: Lilium Convallium: Malus florens: Flos Cyaneus. Pro *Iulio*: Cariophyllata omnium generum: Rosa Moschata, Tilia florens, Pira, & Poma, & Pruna, præcocia. Pro *Augusto*: Pruna omnium generum, Pira, Mala Armeniaca, Baccæ Oxyacanthæ, Nuces Avellanæ, Melones Moschatellini, & omnigeni Coloris Delphinum, sive Consolida Regalis. Pro *Septembri*, Uvæ, Poma, Papaver variorum colorum, Mala Persica, Melo-cotonea, Nectarinæ, Corna, Pira hyemalia, Cydonea. Pro *Octobri*, & principio *Novembris*, Sorba, Mespila, pruna sylvestria, Rosæ seræ, Malvæ arborescentes flore roseo, & similia. Hæ vero, quas enumeravimus, Plantæ, *Climati Londinensi* conveniunt. Sed hoc volo, ut sit alicubi quasi Ver perpetuum, prout fert loci conditio.

Quoniam autem *odor Florum*, spirans in aëre, (ubi undulat more modulationis *Musicæ*,) gratior multo est, quam si eos decerpas manu, ideo nihil magis confert, ad delectationem illam, quæ ex *odore Florum* percipitur, quam nosse eos *Flores* & *Plantas*, quæ adhuc crescentes, nec avulsæ, maxime emittunt auras suaves, & aërem *Odore* perfundunt. Rosæ tam pallidę, quam rubeæ, dum crescunt, *Odoris* sui

sunt

ſunt tenaces, nec aërem tingunt; adeo ut juxta ſepem earum ambulans, nihil *Odoris* percipias, etiamſi hoc experiaris tempore roris matutini. Laurus itidem dum creſcit, *Odoris* parum emittit: neque etiam Roſmarinus, aut Amaracus. Id, quod ante omnia ſuaviſſimo *Odore* aërem (creſcens) imbuit, eſt Viola; præcipue alba, flore multiplici: quæ bis quotannis floret: medio *Aprilis*, & ſub finem *Auguſti*. Ei proxime accedit Roſa Moſchata: tum folia Fragariæ marceſcentis, quæ *halitum* emittunt plane *cardiacum*: Tum flores Vitis, qui apparent in racemis noviter protruſis, ad inſtar pulveris, qualis eſt in caule Plantaginis: Tum Rubus odoratus: Tum Parietaria lutea, quæ gratiſſimum edit *Odorem*, ſata juxta feneſtras Conclavis, aut Cubiculi in imo Solario ſiti: Tum Cariophyllatæ, tam minores, quam majores, Tum flores Tiliæ: Tum Periclymeni flores, eminus locati: Tum flores Lavendulæ. De floribus Fabæ non loquor, quoniam campeſtres ſunt. At ea, quę aërem jucundiſſimo *Odore* perfundunt, ſed non niſi calcata, aut contuſa, ſunt tria: Pimpinella, Serpillum, & Mentha Aquatica. Itaque Ambulacra integra his ſunt conſerenda, ut *Odorem* eorum calcando exprimas.

Horti Contentum (loquor autem

Hortis Regiis : ſicut feci de *Ædificiis*) haud minus triginta jugerum eſſe debet : Atque illud in tres partes dividi convenit: *Graminetum* in introitu : *Fruticetum* ſive *Eremum* in exitu : Et *Hortum præcipuum* in medio : Præter *Ambulacra* utrinque ad latera. Mihi quidem placet, quatuor jugera *Gramineto* aſſignari ; Sex *Fruticeto* : Bis quatuor ad *Ambulacra* ad latera ; Et *Horto præcipuo* duodecim. Oblectamentum ex *Gramineto* duplex eſt : Primum quidem oculis, quibus nihil jucundius eſt, quam gramen ſubinde tonſum, & vireſcens : Alterum, quoniam in medio orbita purganda eſt, qua iri poſſit verſus frontiſpicium *Sepis magnificæ*, quæ *Hortum præcipuum includat*. At quoniam orbita iſta longa erit, neque in magnis ardoribus, anni, aut diei, umbra *Horti* emenda eſt, ambulatione per *Graminetum*, expoſito Sole; ideo *Ambulacra* obtecta, duodecim pedes alta, ex opere lignario, utrinque ad latera *Gramineti* extruenda ſunt, per quæ *Hortum* introire poſſis, in umbra continua. Quantum autem ad *Schemata*, & *Figuras*, ex varii coloris terra diſtinctas, quæ ſubjaceant feneſtris *Ædificii*, nugę plane ſunt. Sæpius videas in placentis talia. Figura quadrata *Horto* optime convenit ; quam undique ſepi pulcherrima & arcuata claudi opor-

oportet. Arcus extollantur ſupra Columnas ex opere lignario, pedes decem alti, lati ſex: Spatia autem inter columnas, ejuſdem dimenſionis ſint cum latitudine Arcus. Supra arcus ſit Sepes continuata pedes quatuor alta: ex opere itidem lignario: & hanc ſupra, ſit Turricula in ſummitate arcus cujuſque extructa, cujus interior capacitas ſufficiat avicularum caveæ excipiendæ. Et ſupra interſtitia arcuum collocentur aliæ aliquæ figuræ inauratæ, continentes lamellas vitri colorati, quibus varie ludant radii Solares. Hanc autem Sepem intelligo ſupra aggerem, haud præcipitem quidem, ſed mediocriter declivem, ſex pedes altum, totum floribus conſitum, erigendam eſſe. Intelligo etiam, ut hæc quadra *Horti*, non totam Soli latitudinem occupet, ſed ſatis ſpatii, variis Ambulacris conficiendis, utrinque ad latera relinquat: in quæ, obtecta illa *Gramineti Ambulacra*, de quibus diximus, deducant. Verum ad introitum & exitum *Horti*, hujuſmodi *Ambulacra* cum ſepibus omnino omittenda ſunt: in introitu quidẽ, ne conſpectum *amœnæ* illius *ſepis*, à *Gramineto* impediat: in exitu autem, ne proſpectum *Fruticeti* per arcus intercipiat.

Diſpoſitionem ſoli intra clauſtrum *Sepis*, variandam ad placitum relinquo: Hoc in-

interim monens, ut, quæcunque ea tandem ſit, nimis curioſa & operoſa ne ſit. *Imagines* exciſas ex Iunipero, vel alia materia hortenſi, non probo: Puerilia ſunt iſta. Humiles ſpeculæ rotundæ, inſtar fimbriarum, cum Pyramidibus parvulis, placent. Columnas etiam, & Pyramides altas, ex opere lignario, in aliquibus locis ſparſas, ſepibus veſtitas, recipio. *Ambulacra* ampla & ſpatioſa eſſe volo. *Ambulacra* anguſtiora & obtectiora ad Latera ſummovenda ſunt, neutiquam vero in Pomærio *Horti* præcipui collocanda. Conſulerem etiam, ut in medio *Horti* ſit *Monticellus* pulcher, cum tribus aſcenſus ordinibus, & tribus *Ambulacris*, ejus latitudinis, ut quatuor una ambulare poſſint. Et hæc inſuper *Ambulacra* perfecte circularia eſſe ſuadeo, abſque figuris Propugnaculorum. Altitudo autem *Monticelli* triginta pedum eſto: Atque in vertice, *Domicellus* elegans extruatur, cum Caminis venuſte ordinatis, & abſque multo vitro.

Pontes quod attinet, magno ſunt illi ornamento, & refrigerio: ſed Stagna, & Piſcinæ, exulent: *Hortum* enim inſalubrem reddunt, & ſcatentem muſcis, ranis, & ſimilibus. *Pontes* duorum generum intelligo; Unum qui aquam ſalientem verſet, & diſpergat, cum crateribus ſuis: Alterum niti-

nitidum aquæ receptaculum, quadratum, pedum triginta vel quadraginta,* illime, ſine cœno, aut piſcibus. Quoad primum, N3. *Imagines* inauratæ, aut marmoreæ, quæ in uſu ſunt, ornamento eſſe recte poſſunt. Sed in eo genere cardo rei eſt, ita aquam regere, ut perpetuo fluat: nec conſiſtat, aut in cratere, aut in ciſterna; ita ut quiete non ſit decolor, verſa aut in viridem, aut rubrum, aut hujuſmodi: neque muſcum colligat, aut putredinem. Etiam, manu purganda eſt quotidie, ut maneat limpida. Itidem, gradus aliqui aſcenſus ad *Fontem*, & *Pavimentum* circa eum elegans, decori ſunt. Illud alterum *Fontis* genus, quod Balneum ſive Lavacrum dici poteſt, multum ornatus, & curioſitatis, recipere poteſt: quibus non immoramur. Veluti: Vt fundum ſit *imaginibus* decoratum, latera quoque: ſimul hinc inde vitro variorum colorum, & hujuſmodi corporibus politis, & radiantibus, ſplendens: circundatum etiam clauſura humilium ſtatuarum. Sed maximum eſt illud: cujus, in priore genere *Fontium*, mentionem fecimus; Nimirum, ut aqua ſit in perpetuo motu: aqua ſcilicet, quæ Balneo ſuperior ſit, nutrita: per canales venuſtos inducta; & rurſus, per tubos ſubter terrã æqualis dimenſionis, ne aqua diutius conſiſtat, educta. Verum quoad

* illimis: klaer, helder, sonder slik. curio-

curiosas inventiones, arcuandi aquas sine earum effusione: & eas effingendi in varias formas, (plumarum, poculorum vitreorum, conopeorum, campanarum, & similium;) etiam rupes artificiosas, & hujusmodi; Sunt illa quidē spectatu jucunda, sed nihil ad salubritatem, aut suavitatem.

Fruticetum autem, quod tertiam totius *Horti* partem posuimus, velim ut ad similitudinem naturalis *Deserti* prope accedat. Arbores in illo plantari nolo: nisi quod in aliquibus locis erigi præcipio arborum series, quæ in vertice *Ambulacra* contineant, ramis arborum cooperta, cum fenestris. Subjaceat autem pars soli, floribus odoris suavis abunde consita, qui auras in superius exhalent; alias *Fruticetum* apertum esse sine arboribus velim. Dumeta tamen spargi placet, ex Rubo odorato, Periclymeno, & Vite sylvestri: Terram autem ubique consitam volo, Violis, Fragis præcipue, & Primulis Veris. Hæ enim plantæ jucundum spirant *Odorem*, & in umbra feliciter crescunt. *Dumeta* autem, & *Ambulacra* super arbores, spargi volumus ad placitum, non ordine aliquo collocari. Probo etiam cumulos parvos, instar eorum quos talpæ erigunt, (quales in Ericetis campestribus esse solent,) alios Serpillo, Garyophyllatis minoribus alios, alios

Cha-

Chamædri quæ florem præbet pulchrum, alios Pervinca, alios Violis, Fragis alios, Floribus Paralysis alios, Bellidibus alios, alios Rosis rubris, alios Liliis convallium, alios Armeriis rubris, alios Helleboro flore purpureo, & Floribus similibus, suavibus, & bellis, consitos. Pars etiam cumulorum habeat in vertice Frutices; Eæ sint: Rosa, Iuniperus, Aquifolia, Oxyacantha; (Sed hæc rarior propter Odoris gravitatem floret:) Ribesium baccis rubris; Uva crispa, Rosmarinus, Laurus. Rubus odoratus:& id genus aliæ. Frutices autē ferro resecandæ sunt, ne deformiter excrescant.

Iam Solum utrinque ad latera, in *Ambulacra privata*, pro quavis diei parte umbrosa, distribuendum est. Ex iis etiam quædam à ventis asperioribns ita munienda sunt, ut in iis spatiare possit quis, tanquam in porticu. Quinetiam, ob eandem caussam, videlicet ut venti arceantur, ad exitus claudenda sunt. Et hæc clausa *Ambulacra* præcipue sabulo substernenda sunt, absque gramine, ne in udo ambulatio sit. In plerisque horum *Ambulacrorum*, arbores fructiferæ omnigenæ collocandæ sunt, tam ad parietes exteros, quam in ordinibus interius. Et hoc in genere observari debet, ut terra elevata, in qua arbores fructiferæ plantantur, sit lata, humilis, & moliter

liter ascendens: & floribus suavibus consita, sed raris, ne succo defraudent arbores. Ad exitus Soli lateralis utrinque, monticellos fieri probo, ad talem altitudinem parietis exterioris, ut in monticello stanti, in agros pateat prospectus.

Rursus, quoad *Hortum* præcipuum, non negarem, in eo confici debere *Ambulacra* quædam, eaque minime angusta, arboribus fructiferis utrinque consita. Quin & arboreta aliqua arborum fructiferarum prope consitarum: & Vmbracula artificiosa & bella, cum sedibus ordine elegante locata. Verum hæc nullo modo nimis confertim. Relinquendus est enim *Hortus* præcipuus apertior, & aëre perflabilis, & liber. Vmbram enim quæras velim in Ambulacris lateralibus, ubi in ardoribus anni, vel diei, ambules. *Hortus* siquidem præcipuus comparatus est in temperatiores anni partes, vernas, & autumnales: æstate autem, ad matutina & vespertina tempora, aut etiam ad dies nubilosos.

Aviaria non probo, nisi tantæ sint amplitudinis, ut cespites graminei substerni queant: fruticibus etiam & arbusculis vivis conserantur: ut *aves* liberius volitent, & se per diversa oblectare & componere possint: utque nulla in area aviarii conspiciatur spurcities.

Quan-

Quantum vero ad *Ambulacra* in *clivis*, & variis aſcenſibus amœnis conficienda, illa Naturæ dona ſunt, nec ubique extrui poſſunt: Nos autem ea poſuimus, quæ omni loco conveniunt.

Horti itaque *Regii* figuram jam delineavimus, partim præceptis, partim modulo generali, ſed minime accurato. Et hac in re ſumptibus minime pepercimus. Sed ad *Principes* id nihil eſt, qui, ut nunc fit, plerunque *Hortulanos* conſulunt: atque haud minore ſumptu, varia, parum cum judicio, componunt: addentes etiam quandoque ſtatuas, & alia, ad magnificentiam, & pompam: ſed ad genuinam *Hortorum* voluptatem, & amœnitatem, nihil conducentia.

XLV.
DE NEGOTIATIONE.

Generaliter, melius eſt, per Verba *negotiari*, quam per Literas; & per Intercellionem perſonæ tertiæ, quam per ſe ipſum. Literæ utiles ſunt, cum quis, per Literas itidem, reſponſum elicere deſiderat; vel, ubi ſua interſit, Exemplaria Literarum, quas ſcripſit, producere, & monſtrare: denique, ubi metuere quis merito poſſit, ne ſermo interrumpatur, aut per portiones audiatur. Contra viva voce tractare præſtat, cum facies hominis reve-

rentiam incuſſura ſit; ut fit plerunque in colloquio cum inferiore: aut in rebus, quas extremis tantum digitis tangere convenit; in quibus oculus loquentis, in vultum & geſtum alterius intentus, monere poſſit, quouſque procedere liceat: & generaliter, quando libertatem quis ſibi retinere cupit, vel dedicendi, vel interpretandi ea quæ dixerit. In tractando per alios, cautius & melius fuerit, eos eligere, qui ſimplicioris ſunt ingenii: quos probabile eſt, illa, quæ in mandatis habent, executuros, & ſucceſſum rei fideliter narraturos: quam eos, qui ex aliorum negotiis aliquid in ſe honoris aut utilitatis transferre callidi ſunt, atque ea, quæ referent, verbis emollient, ut impenſe placeant. Tales etiam adhibe, qui *negotio*, cui præficiuntur, faveant; id enim induſtriam acuit: atque inſuper tales, qui cum re quam tractant congruitatem quandam habent; veluti, audaces ad expoſtulandum; blandos ad perſuadendum: aſtutos ad obſervandum & rimandum: protervos, & paulo abſurdiores, ad res, quæ aliquid iniqui habent, tranſigendas. Tales etiam adhibe, qui in *Negotiis* tuis antea tractandis felices fuerunt, & obtinuerunt; Hoc enim confidentiam parit: & omnem lapidem movebunt, quo veluti præſcriptionem tueantur. Melius fuerit, hominem cum quo

nego-

negotiaris, primo leviter deguſtare,& quaſi ex longinquo, quam ab initio Summam rei proponere; Niſi forte in animo ſit,brevi illum aliqua quæſtiuncula irretire & opprimere. Præſtat cum illis *negotiari*, qui in ambitu ſunt, quam cum illis, qui deſideria ſua ſunt adepti. Si cum alio ſub conditione *negotieris*, prima veluti occupatio,aut poſſeſſio votorum , in præcipuis numeranda : Id autem cum ratione poſtulare nequis,niſi aut natura rei talis ſit quæ præcedere debeat :aut alteri commode inſinuare poſſis, illum opera tua in aliis uſurum ; aut denique habearis ipſe pro homine inprimis integro & verace. Omnis *Negotiatio* eo ſpectat : aut ut *detegat* aliquid; aut ut *efficiat*. *Detegunt* ſe homines , vel animum ſuum communicando ; vel cum ira commoti ſunt,nec ſe bene cohibere ſciunt: vel cum ex improviſo opprimuntur ; vel cum neceſſitate quadam adiguntur, non habentes quod prætexant. Si quem ad *nutum* fingere cupias,ut inde *efficias* aliquid ; aut inclinationes & mores ejus bene cognoſcendi, ut eum manu ducas ; aut fines ejus perſpiciendi , ut ſuadeas ; aut infirmitates ejus, & ea quibus obnoxius eſt, exploranda , ut terreas ; aut denique amici ejus , qui plurimum apud eum valent,conciliandi,ut eo modo regere poſſis. In *tractando* cum cal-

lidis & dolosis, verbis eorum minime credendum, nisi fines & intentiones eorum habeas verborum interpretes; Quin & optimum fuerit, pauca apud illos loqui, & quæ minime expectant. In rebus quibuscunque difficilioribus non expectandum, ut quis simul, & serat, & metat; sed præparatione opus est, ut per gradus maturescãt.

XLVI.

De Clientibvs, Famvlis, & Amicis.

Clientes sumptuosi minime admittendi; ne dum quis caudæ pennas adauget, alarum pennas præscindat. Eos autem sumptuosos intelligo, non solum qui impensis gravant, sed etiam qui petitionibus molesti & importuni sunt. *Clientes* communes, conditiones alias expectare non debent, extra favorem, commendationem si opus sit, & ab injuria protectionem. *Clientes* autem & *Amici factiosi*, adhuc magis vitandi, qui alicui se applicant, non tam ex amore ipsius cui famulantur, quam ex odio versus alium concepto. Vnde sæpenumero sequitur animorũ illa abalienato, quam videre est inter potentiores. Similiter, *Clientes* illi gloriosi, qui in hoc incumbunt, ut loco buccinarum sint, ad laudes eorum resonandos, quibus famulantur, haud parum nocent: Etenim negotia futilitate sua corrum-

rumpunt: tum vero honorem Domini sui (si quis vere rem reputet) exportant, & mercem invidiæ invehunt. Est & aliud genus *Clientum* prorsus periculosum; qui nil aliud quam Speculatores sunt, & secreta familiæ rimantur, ac rursus aliorum auribus insusurrant: Attamen hujusmodi homines, apud Dominos suos, sæpenumero in summo pretio habentur; siquidem officiosi sunt, & susurros fere commutant. *Clientela* hominum Ordinis cujuspiam, si ejusdem cum *Patrono* Ordinis sint, (veluti militum versus illum qui præfecturam in bellis gessit, & hujusmodi,) semper pro re decora habitum est, & in bonam partem acceptum, etiam in *Monarchiis*: modo absit pompa nimia, & popularitas. Verum *Clientela* omnium maxime honorifica, ea est; Vt quis *Patronum* se profiteatur, eorũ qui virtute & meritis clarent, cujuscunque Ordinis sint, vel Conditionis. Attamen ubi nulla insignis cernitur in meritis dissimilitudo, præstat mediocribus patrocinari, quam eminentioribus. Atque insuper; si verum omnino dicendum sit, in seculis aliquanto corruptioribus, homines industrii & satagentes, usui magis sunt, quam vera virtute præditi. Certe, in imperando, optimum est, ejusdem gradus Subditos pari comitate tractare; Paucos enim im-

immensa gratia prosequi, ipsos magis insolentes, reliquos malevolos efficiet; quandoquidem Ordinis paritas æquas gratiæ conditiones, tanquam ex debito, poscit. Verum econtra, in iis, quæ favoris meri sunt, prodest cum delectu afficere; Nam eos, qui benignius tractantur, impense gratos reddet, cæteros inprimis officiosos: Neque de hoc merito conqueratur quispiam; cum omnia ex gratia, non ex debito, prodeant. Recte cavetur, ne sub initiis immoderatius aliquem favore prosequaris; Nam quæ tractu temporis sequentur, vix istis initiis respõdere possunt. Fingi, (quod ajunt,) & regi, ab *Amico* aliquo, tutum non est: Etenim mollitiem quandam animi prodit: Tum vero convitiis & scandalo occasionem præbet: Plurimi enim, qui nos ipsos immediate non perstrinxissent, *Amicum* illum nostrum contumeliis afficere non verebuntur; atque eo modo honorem nostrum vulnerabunt. Attamen, plurium potestati subjici, & veluti in partes distrahi, adhuc pejus; Hoc enim nos reddet postremæ (ut nunc loquuntur) editionis, & plenos inconstantiæ. Deliberare cum *Amicis* aliquot paucis, honorabile sane & utile: *Spectatores enim sæpenumero plus vident, quam Lusores*: Atque (ut Adagio dicitur) *Vallis optime collem monstrat.*

Amici-

Amicitia vera in Orbe, rara admodum; & minime omnium ea quæ inter æquales; quod genus apud veteres celebrari solebat. Si qua est, ea reperietur inter superiorem & inferiorem: fortunæ quorum altera alteram comprehendere possint.

XLVII.

De Svpplicantibvs.

SUscipiuntur complura *Negotia* & *Inventa* mala: & *Petitiones privatæ* bonum corrumpunt publicum. Suscipiuntur etiam complura *Negotia* in se bona, sed animo non bono: intelligo, non solum corrupto, sed etiam callido; absque ulla perficiendi *Negotii* intentione. Non desunt, qui *Petitiones* in manus suas recipiunt, & operam avide pollicentur, quibus tamen, ut cum effectu procedant, curæ non est; verum si animadvertant, rem aliorum conatu successuram, ipsi quoque gratiam aucupabuntur; aut certe mercedem aliquam secundariam captabunt; aut denique *Supplicantis* spes, dum negotium vertitur, in usum proprium convertent. Alii *Petitiones* amplectuntur, eo solum animo, ut negotiis aliorum, quæ simul tractantur, impedimenta injiciant: vel ut aliquid obiter deferant & informent, cujus alias prætextum idoneum parare non potuerint; de

Petitione ipsa, cum sibi hoc modo consuluerint, nihil solliciti: vel generaliter, ut per aliorum negotia negotiis suis pontem sternant. Imo & alii tam mala fide agunt, ut *Petitiones* suscipiant consilio deliberato eos destituendi, quo Competitori aut Adversario gratificentur.

Certe si quis rem perpendat, comitatur omnem *Petitionem* jus quoddam, vel æquitatis, si sit *petitio* Iustitiæ; vel meriti, si sit *petitio* Gratiæ. Si quem moveat inclinatio propria, ut parti iniquiori faveat, in Causa Iudiciali, utatur potius auctoritate sua, ut rem componat; quam ut obtineat. Si quem moveat inclinatio propria, ut favore suo minus merentem impertiat, in Causa Gratiæ; abstineat saltem ob omni calumnia, & maledicentia, in melius merentem. *Petitiones*, quas ipse non satis intelligis, Amico alicui fido & sagaci demanda; qui referat, an ejusmodi sint, quas salvo honore promovere possis: verum prudenti & anxio judicio Amicus ille deligendus; alias quidlibet tibi imponet. *Supplicantes*, his temporibus, adeo mora & procrastinationibus cruciantur, ut Veracitas & Candor; vel in negotium primitus recusando; vel in successum ejus qualem qualem animo simplici referendo; vel in gratiam non ultra quam par est captando; res facta sit,

non

non solum laudabilis, verumetiam gratiosa. In *Petitionibus* Gratiæ, prima *Petitionis* oblatio, nullius debet esse momenti; Eo usque *Supplicantis* fides, in re illa patefacienda, valere possit, ut si notitia ejus aliunde quam per eum haberi non potuisset, hoc ei fraudi non sit, sed potius remuneretur. Valorem ejus, quod petitur, ignorare, imperitia quædam est; non secus ac, æquitatem ejusdem oscitanter prætervehi, malam arguit conscientiam. *Petitiones* sedulo occultare, non modicum prodest ad obtinendum; Spes enim jactare, Competitorum licet alios deterrere possit, alios tamen acuet, & excitabit. Verum temporum opportunitates, ante omnia, in *Petitionibus* valent. Temporum inquam, non tantum respectu eorum, in quorum potestate positum est, *Petitiones* vel rejicere, vel concedere; verumetiam respectu eorum, à quibus juste metuendum, ne se illis opponant. In delectu ejus, cui *Petitionis* tuæ curam demandes, respicias magis aptitudinem, quam amplitudinem; atque eum potius adhibe, qui paucioribus negotiis se immiscet, quam qui omnia amplectitur. Denegatæ *Petitionis* iteratio concessioni ipsi quandoque æquipollet; modo quis se, nec animo dejectum, nec male affectum, ostendat. *Iniquum petas, ut æquum feras*;

Regula non mala, ubi quis gratia floreat: Alias enim consultius foret, gradibus quibusdam, ad id quod petis, ascendere, & aliquid saltem impetrare: Qui enim, in principio, *Supplicantis* erga se studium amittere non dubitasset; is, in fine, & *studium Supplicantis*, & *beneficium*, prius *collatum*, simul amittere non sustinebit. Nihil tam leve videtur, quam viros præpotentes de *Literis* suis interpellare; cum tamen, si *Literæ* illæ in causis minus honestis & justis volitent, tantum de existimatione scribentis depereat. Non invenitur in Rebuspub. perniciosius hominum genus, quam generales isti *Petitionum Concinnatores*; Etenim pestes plane sunt & lues, negotiorum publicorum.

XLVIII.

DE STUDIIS, & LECTIONE LIBRORUM.

STudia, & *Lectiones Librorum*, aut Meditationum voluptati, aut Orationis ornamento, aut Negotiorum subsidio, inserviunt. Usus eorum, quatenus ad voluptatem, in secessu & otio inprimis percipitur: Quatenus ad Orationis ornamenta, in sermone tam familiari, quam solenni, locum habet; Quatenus vero ad Negotiorum subsidium, huc spectat; ut accuratiore judicio res & suspiciantur & disponantur.

tur. Etenim, homines, rerum gerendarum gnari, ad negotia exequenda idonei fortaſſe ſunt; & in ſpecialibus judicio non malo utuntur: verum Conſilia de Summis rerum, eorumque Inventio & Adminiſtratio recta, felicius à *Literatis* promanant. Temporis nimium in *Lectione* & *Studiis* terere, ſpecioſa quædam ſocordia eſt; Iiſdem ad Ornatum mollius abuti, affectatio mera eſt, quæ ſe ipſam prodit; De rebus autem, ex Regulis Artis judicare, *Scholam* omnino ſapit, nec bene ſuccedit. Naturam *Literæ* perficiunt, ab experientia autem ipſæ perficiuntur. Dotes enim naturales, inſtar plantarum ſunt, ſponte provenientium, quæ culturam & falcem artis deſiderant: *Literæ*, econtra generalia nimis præcipiunt, niſi ab experientia determinentur. Callidi *Literas* contemnunt; N3.
ſimplices admirantur, prudentes, opera earum, quantum par eſt, utuntur: Neque enim *Literæ* verum ſui uſum ſatis edocent; Sed hæc res prudentia quædam eſt, extra eas & ſupra eas ſita, obſervatione tantum comparata. *Libros* non legas animo contradicendi, & diſputationum præliis concertandi; neque rurſus omnia pro conceſſis accipiendi, aut in verba auctoris jurandi; neque denique in ſermonibus te venditandi; ſed ut addiſcas, ponderes, & judicio

tuo

tuo aliquatenus utaris. Sunt *Libri*, quos leviter tantum deguſtare convenit; ſunt, quos deglutire, curſimque legere oportet; ſunt denique, ſed pauci admodum, quos ruminare & digerere par eſt: Hoc eſt, *Libri* quidam per partes tantum inſpiciendi; alii perlegendi quidem, ſed non multum temporis, in iiſdem evolvendis, inſumendum; alii autem pauci diligenter evolvendi, & adhibita attentione ſingulari. Invenies etiam *Libros* haud paucos, quos per alios, & vicaria opera, legere ſufficiat, eorumque Compendia tantum deſumere. Verum hoc fieri nolim, præterquam in Argumentis humilioribus, & Auctoribus minoris pretii: Alias enim *Libri* (ut ſic dicam) diſtillati, inſtar aquarum diſtillatarum, quas vulgo mercantur, erunt penitus inſipidi. *Lectio* copioſum reddit, & bene inſtructum; *Diſputationes* & *Colloquia* promptum & facilem; *Scriptio* autem, & *Notarum collectio*, perlecta in animo imprimit, & altius figit. Itaque ſi quis in *notando* ſegnis ſit, aut faſtidioſus, memoria illi opus eſt bona; ſi *Colloquiis* ſe non exerceat, requiritur ei ingenium promptum; ſin in legendo parcus ſit, hoc ſolum relinquitur, ut artificio quopiam utatur, quo videatur ea ſcire quæ neſcit. *Hiſtoriarum lectio* prudentes efficit; *Poëtarum*, ingenioſos; *Artes*

Mathematica subtilitatem donant; *Naturalis Philosophia* judicium profundum pait; *Moralis* gravitatem quandam morum onciliat; *Dialectica* & *Rhetorica* pugnaem reddunt, & ad contentiones alacrem; *abeunt* (ut ait ille) *studia in mores.* Quin : vix occurrit, in intellectu, impedimenım aliquod insitum, aut naturale, quod on *Studio* quopiam idoneo emendari & dolari possit: Quemadmodum morbi orporis, exercitiis quibusdam propriis, :vari possint. Globulorum lusus calculo : renibus salubris; Sagittatio pulmonibus : thoraci; Lenis deambulatio ventricu-); Equitatio capiti, & similia. Eodem ıodo, si cui sit ingenium vagum & volure, *Mathematicis* incumbat: In demonrationibus enim *Mathematicis*, si mens el minimum aberret, de novo incipienum est: Si cuipiam ingenium sit minus ptum ad rerum differentias & distinctioes eruendas, ad *Scholasticos* se conferat; li enim *Cymini Sectores* sunt: Si quis ad ranscursus ingenii segnis sit, nec alia in liorum probationem, & illustrationem, ccersere, & arripere dextre, noverit, Iure-Consultorum Casus evolvat: Adeo ut singuli intellectus morbi, ex *Literis*, medicias proprias comparare sibi possint.

XLIX.

De Factionibus.

Plurimi Opinionem minime sanam foverunt; Hanc nimirum; Principi in Status sui administratione, & Viro magno, in Actionum suarum directione, ad *Factiones* quæ invaluerunt, præcipue respiciendum; Atque hanc principalem prudentiæ partem esse: Cum econtra facultas hæc prudentiæ quam maxime vigeat, vel in disponendis rebus, quæ ad omnes sine discrimine pertinent, & in quibus homines diversarum *Factionum* coëunt; vel in palpandis, conciliandis, & tractandis singulis. Neque tamen assero, *Factionum* debitam considerationem esse negligendam. Humilioris fortunæ viri, cum in ambitu sint alicui parti adhærere debent; verum potentioribus, & jampridem honorem adeptis, consultius est, æquos se præstare, in neutram partem propendendo. Quin & in ambientibus ita caute adhærere, ut videatur quis alteri ex partibus addictus, & tamen parti adversæ minime odiosus, viam quandam sternit ad honores, per medium *Factionum*. *Factio* inferior, & debilior, in conjunctione plerunque firmior, & constantior: Et non raro observari poterit,

pau-

paucos, qui obstinati & pertinaces sint, *Factionem* numerosiorem, sed tamen moderatam, in fine defatigare, & depellere. *Factionum* altera postquam extincta fuerit, illa quæ manet, in *Factiones* novas disrumpitur; Veluti, *Factio Luculli* & *Optimatum*, ad tempus aliquod, se in satis magno vigore, contra factionem *Pompeii* & *Cæsaris*, sustinuit; Verum postquam Auctoritas *Senatus* & *Optimatum* deprimebatur, *Factio* ipsius *Cæsaris* & *Pompeii*, in partes propediem scissa est. Similiter, *Factio Antonii* & *Octaviani Cæsaris*, contra *Brutum* & *Cassium*, ad tempus aliquod duravit; sed deletis Copiis *Bruti* & *Cassii*, *Antonius* & *Octavianus*, cum partibus suis, paulo post dissilierunt. Exempla hæc (dices) ad *Factiones Bellicosas* spectant. Sed idem in *Factionibus privatis* tenet. Itaque, in *Factionibus* qui secundas antea tenebant, *Factione scissa*, sæpius primas tenent. Contra tamen, haud raro, potestate omni excidunt: Complures enim in oppositione tantum valent; qua cessante, actutum deveniunt inutiles. Observatu dignum, quod sæpe evenit; plurimos nimirum, postquam voti compotes sint, & in dignitate quam ambierunt collocati, continuo se applicare contrariæ *Factioni*: existimantes forsitan,

tan, se de alterius *Factionis* affectu & studiis jamdudum certos esse; itaque ad Amicos novos conciliandos se comparare. Proditor in *Factionibus* plerunque rem obtinet; Postquam enim res diutius, tanquam in æquilibrio, suspensæ hæsissent, tum demum unius alicujus in partes contrarias transitio victoriam refert; in eumque gratiæ omnes cumulatæ. Indifferens illa inter partes processio, neutri inclinando, non semper ab animo moderato procedit; sed à consilio callido: quandoquidem proximus sibi quisque sit, atque ex utraque *Factione* utilitatem demetere speret. Certe in *Italia*, in suspicionem incurrit Papa; de quo vox illa in vulgus volitat: *Padre commune.* Tum etiam in signum trahitur, *Papam* illum, omnia ad familiæ suæ amplitudinem referre, in animo habere. *Regibus* inprimis cavendum est, ne *Factioni* alicui Subditorum suorum se ex professo adjungant: *Liga* enim *Confœderationis*, intra Statum quempiam, *Monarchiis* semper exitiales: Siquidem obligationem introducunt obligatione ipsa *Imperii* validiorem, atque *Regem* constituunt *tanquam unum ex nobis*: Id quod cernere erat in *Liga Franciæ*. Cum *Factiones*, manu forti, & palam, concertant, signum est Imperii in *Regibus* labascentis: multumque

que præjudicat ipſorum & auctoritati, & negotiis. Motus *Factionum*, ſub *Regibus*, ſimiles eſſe debent motibus (ut *Aſtronomi* loquuntur) *orbium inferiorum*: qui ſuos habent motus proprios, ſed interim, converſione *Primi Mobilis*, cum obſequio circumferuntur.

L.

DE CÆREMONIIS CIVILIBUS, & DECORO.

QVi *Realis* ſolummodo eſt, ei multa virtute opus duco: Sicut Gemma, quę ſine ornamento omni inſeritur, è puriſſimis & nitidiſſimis eſſe debet. Verum, ſi quis diligenter animadvertat, ſit in laude, quod ſit in lucro: Obtinet enim Proverbium illud: *Lucra levia crumenam efficere gravem.* Siquidem, lucra levia frequenter redeunt, cum majora rarius ſe offerant. Similiter, veriſſimum eſt, virtutes exiguas magnas conciliare laudes, quia perpetuus earum uſus eſt: tum in obſervationem Hominum incurrunt: Cum econtra, virtutis alicujus magnæ exercendæ occaſio, raro admodum obtingit. Itaque ad famam & exiſtimationem alicujus multum juvat, &, (quemadmodum *Iſabella*, *Regina Caſtiliana*, dicere ſolebat,) *inſtar*

Epi-

Epistolarum commendatitiarum, quæ nunquam non præsto sint, haberi possit: si quis *Formulis* utetur *discretis* & *decoris*. Ad has addiscendas, nihil ferme aliud requiritur, quam ut eas quis non contemnat: ita enim in aliorum moribus easdem observabit: de reliquo autem nemo sibi diffidat. Si enim majorem illis operam navabit, de pretio decident: quod in illo potissimum situm est, ut tanquam nativæ videantur, & minime affectatæ. Nonnullorum vultus, & gestus, & externa alia, instar versus sunt, in quibus syllabæ singulæ mensurantur: Qui poterit magna comprehendere qui se tam pusillis rebus submittit? *Ceremoniis decentibus*, erga alios, omnino abstinere, perinde est ac si doceas, easdem illos erga te negligere; quo pacto te ipsum facies viliorem? Præcipue, nequaquam omittendæ erga illos, quibuscum familiaritate minime conjunctus es: neque erga homines ingenio fastidioso. Verum, excessus in illis, & locutio plane hyperbolica, (quali nonnulli utuntur,) non solum res molesta; sed etiam finem & pondus, eorum quæ dicuntur, omnino minuit. Est proculdubio modus, artificiosæ cujusdam insinuationis, in verbis ipsis, inter *Formulas* communes, qui homines revera inescat, & mirifice afficit; qui eximie alicui prodest, si quis ejus viam cal-

calleat. Inter æquales, de familiaritate sollicitum esse, nihil opus est; quare reprime te paululum, & dignitatem tuam tuere: At inter inferiores non deerit reverentia; Itaque inter illos benigne te gerere, & cum familiaritate quadam, non incongruum est. Qui in sermone aliquo, aut re, nimius est, adeo ut satietatem inducat, valorem sui ipsius minuit. Aliis se applicare, bonum est; modo cum significatione quadam fiat, hoc non ex facilitate prodire, sed ex comitate & urbanitate. Præceptum non contemnendum est; Cum in alterius sententiam iveris, aliquid semper de proprio addere. Exempli gratia: Opinioni ejus suffragaris? Cum distinctione, & non alias fiat. Propositioni ejus annuere libet? Fiat sub modo aliquo vel conditione. Consilium ejus sequi & amplecti visum est? Novi alicujus argumenti pondus addas, propter quod in partes ejus transire videaris. Cavendum inprimis, ne *Magister* in *Cæremoniis* & *Formulis* habearis: Id enim si fiet, utcunque virtute vera emineas, audies tamen ab invidis, in nominis tui detrimentum, *Vrbanus* tantum & *Affectator*. Etiam negotiis damnosum est, si quis *Formulas* nimium affectet, vel in opportunitatibus & temporibus deligendis impense curiosus sit. *Salomon* inquit; *Qui obser-*

servat ventum, non seminat : & qui considerat nubes, nunquam metet. Prudens opportunitates plures faciet, quam inveniet. *Mores* hominum externi, *vestibus* eorum similes esse debent; Non sint nimis concinni, nec corpus coarctantes; Sed qui libertatem præbeant, ad exercitia, & motum quemlibet.

L I.

De Lavde.

Laus virtutis reflexio est. Atque, ut fit in speculis, trahit aliquid è natura corporis, quod reflexionem præbet. Si à vulgo proficiscitur, ut plurimum, reflexio illa prava est, & falsa: & vanos potius ac tumidos, quam vera virtute præditos, comitatur. Sub captum siquidem vulgi, virtutes complures, quæ excellunt, non cadunt. Virtutes minores, ab iis, *Laudes* extorquent; mediæ, admirationem quandam, vel stuporem illis incutiunt; sublimes autem, in sensum aut perceptionem eorum, prorsus non veniunt. Sed apparitiones virtutum, & *species virtutibus similes*, illos afficiunt quam maxime. Sane, Fama. *Fama* fluvio similis est, quæ levia & inflata attollit, gravia & solida mergit. Quod si Viri, etiam judicii profundioris & digni-

gnitatis, cum vulgo concurrrunt, tum id, quod Scriptura dicit, contingit; *Nomen bonum instar ungunenti fragrantis*. Omnia undique replet, neque facile evanescit. Etenim odores unguentorum, durabiles magis sunt, quam florum. *Laudum* tot conditiones fallaces sunt, ut *Laus* merito in suspicionem venire possit. *Laudes* quædam ab *adulatione* sola prodeunt; Quod si *Adulator* sit vulgaris, Attributis quibusdam utetur communibus, & quæ omnibus competere possint; non quæsitis aut appositis; *Adulator* callidior si sit, vestigia premet *Adulatoris* principalis: intelligo, Tui ipsius; Et in quibus tibi places, aut te ipsum excellere putas, iis *Adulator* inhærebit maxime: Sin *Adulator* sit impudens, & perfrictæ frontis, tum demum, in quibus conscius tibi sis defectus tui, & ad quæ maxime erubescis, ea *Adulator* tibi vel præcipue imputabit, & affiget, per vim, spreta conscientia. *Laudes* nonnullæ, à voluntate bona, cum reverentia conjuncta, proficiscuntur; quæ sane *Laudum* formula, *Principibus*, & Viris quibuscunque dignioribus, debetur; *Laudando præcipere*: Cum scilicet apud illos prædicando, quales sint, humiliter moneas, quales esse debeant. Sunt qui *Laudibus* quandoque onerantur, animo malitioso; ad conflan-

flandam invidiam,& odia concitanda; *Pessimum genus inimicorum laudantium*; ut ait ille: Adeo ut apud *Græcos* in Proverbium exierit; *Ei, qui in malum suum laudaretur, pustulam nari continuo adnascituram*: Sicut apud nos vulgo dicitur; *Cum quis mentiatur, metuendum ne ejus linguæ scabies propediem oboriatur.* Illud asserere licet, *Laudes* moderatas, tempestive irrogatas,& minime vulgares, honori vel maxime esse. Dictum est *Salomonis*; *qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens,maledicenti similis erit.* Etenim, vel hominem,vel rem aliquam, ad cœlum usque evehere, contradictionem irritat, & derisui exponit. Veruntamen, ut se ipsum *laudare*, servato decoro, vix conceditur, nisi in casibus admodum raris: ita vocationem suam, & munus quod gerit, aut studia quibus se addixit, *laudare* quis cum venia possit, imo cum specie quadam magnanimitatis. *Cardinales Romani*, (qui Theologi sunt, & Fratres & Scholastici,) verbum usurpant, extremi contemptus & convitii, erga negotia Civilia: Vocant enim negotia Civilia,(veluti Belli, Legationum, Iudiciorum, & hujusmodi,) *Hispanico vocabulo*, *Sbirrarias*; quod sonat, Munera Lictorum & Scribarum. Ac si artes illæ memoratæ,magis ejusmodi homines,

* laus propria!

nes,quam in fastigio *Cardinalatus* positos, decerent. Et tamen (si res rite ponderetur) Speculativa cum Civilibus non male miscentur. *Sanctus Paulus*, cum de se ipso gloriatur, illud nonnunquam interponit; *Vt stultus loquor*: At cum de Vocatione sua verba facit, nihil veretur dicere; *Magnificabo Apostolatum meum.*

LII.

De Vana Gloria.

Eleganter quidem *Æsopus*; *Musca sedens super radium rotæ currus, ita secum; Quantum pulverem moveo?* Similiter existunt quidam futiles & vani, qui, cum aliquid vel sponte procedit, vel manu potentiore cietur, si modo ipsi vel minimam rei partem attigerint, continuo putant se machinam totam vertere. *Gloriosi* semper Factiosi; Etenim nulla ostentatio sine comparatione sui est. Quin & violenti ut sint, necesse est, ut quæ verbis jactitarunt, revera præstent. Neque taciturni omnino esse possunt; ideoque opere, ut plurimum destituuntur; Sicut *Gallis* in Proverbium abiit; *Beaucoup de bruit, peu de fruit: Strepitus multum, fructus parum.* Attamen, sine controversia, hujusmodi ingeniis, in Civilibus, aliquando uti prodest. Si fama excitanda sit, vel opinio late

ſpargenda, ſive virtutis, ſive potentiæ, iſtiuſmodi homines Buccinatores egregii ſunt. Rurſus; ſicut prudenter notat *Livius*, circa Tractatus *Antiochi* & *Ætolorum*: *Mendacia reciproca*, & *ex utraque parte*, *quandoque magno uſui eſſe poſſunt*: Veluti, cum quis inter *Principes* duos negotietur, ut eos, ad bellum indicendum, *Principi* tertio concitet; atque hoc ut efficiat, unius copias apud alterum, ſupra modum, & veritatem, viciſſim attollat. Quin & hoc fit quandoque, ut qui inter privatos tractet, apud utrunque exiſtimationem ſuam augeat, artificioſe inſinuando, ſe apud alterutrum plus poſſe, quam revera poteſt. Atque in his, & hujuſmodi, haud raro accidit, ut aliquid ex nihilo producatur: Mendacia enim opinionem ingenerare ſufficiunt; Opinio autem rem & ſubſtantiam progignit. In Ducibus, & Viris militaribus, *glorioſum* eſſe, non inutile eſt; Sicut enim ferrum acuit ferrum, ita per *gloriam* hanc animi invicem acuuntur, & excitantur. Inſuper, in actionibus magnis, quæ ſumptibus, & periculo privatorum, ſuſcipiuntur, ingenia jactabunda vivacius negotia impellunt: Qui enim ingenio ſobrio ſunt, & ſolido, plus habent ſaburræ, quam veli. Rurſus, in exiſtimatione doctrinæ & literarum cu-

cujuspiam, non volitabit *Fama* illius per ora virum, neque bene alata erit, sine plumis aliquibus *ostentationis. Qui de contemnenda gloria libros scribunt, nomen suum inscribunt*; inquit ille. *Socrates, Aristoteles, Galenus*, (magna nomina,) ingenio jactabundo erant. Certe *Gloria vana*, ad propagandam & perpetuandam memoriam, magnopere juvat: neque *Virtus* ipsa, tantum humanæ naturæ debet, propter nominis sui celebrationem, quantum *sibi ipsi. Fama* siquidem *Ciceronis*, *Senecæ*, *Plinii Secundi*, ad hunc usque diem vix durasset, aut saltem non tam vegeta, nisi conjuncta fuisset cum aliqua *Vanitate* & *Iactantia*, in se ipsis. *Iactantia* enim, instar vernicis videtur esse, quæ ligna non solum splendere facit, verum etiam durare. Atque, dum hæc de *vana gloria* dissero, minime eam Qualitatem intelligo, quam attribuit *Tacitus Muciano*; *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam ostentator*: Hæc enim ex vanitate neutiquam procedit, sed ex arte, & prudentia, cum magnanimitate quadam conjuncta: & in aliquibus hominibus, qui natura veluti comparati ad eam sunt, res est, non solum decora, sed & gratiosa. Excusationes enim decoræ, concessiones tempestivæ, quin & modestia ipsa bene temperata, nihil aliud sunt, quam

* ostentação

Ostentationis artes. Neque inter artes hasce reperitur aliqua felicior, quam illa, de qua loquitur *Plinius Secundus*: Hoc est; Liberaliter & copiose id in aliis *laudare*, in quo ipse emineas. Nam ad hunc modum ille ingeniose satis: *In alio laudando, tibi ipsi ministras: Is enim quem laudas, aut superior tibi est, aut inferior; Si inferior; & tamen laudandus, tu multo magis; Si superior, neque jure laudandus, tu multo minus.* Gloriosi prudentibus derisui sunt; stultis admirationi; parasitis prædæ & escæ; sibi ipsis, & *gloriæ vanæ*, mancipia.

LIII.

DE HONORE & EXISTIMATIONE.

HOnoris & Existimationis, vera, & jure optimo, acquisitio, ea est; Vt quis virtutes, & facultates suas, dextre, & absque detrimento, revelet. Nonnulli enim in actionibus suis *Proci Famæ* sunt, & veluti venatores: Quod genus hominum, sermonibus plerunque celebratur, sed interiorem animi reverentiam vix assequitur. Alii contra, virtutem suam, inter monstrandum, obscurant; Ex quo fit, ut opinione minores sint, quam merita ipsorum postulant. Si quis rem suscipiat, simulque perficiat, quæ prius intentata fuerat; aut tentata quidem, sed deserta; aut ad exitum for-

forſan perducta, ſed minus commode, & feliciter; is *honorem* adipiſcetur majorem, quam ſi quid perfeciſſet gravioris ſane diſficultatis & momenti; ſed in quo alterius tantum veſtigia, & non ultra premeret. Si quis actiones ſuas ita inter ſe committat, & contemperet, ut in aliquibus earum, ſingulis factionibus, vel populi combinationibus, ſatisfaciat, Harmonia erit tanto perfectior. *Honoris* ſui minime frugalis diſpenſator eſt, qui rem quamvis ſuſcipit, in qua dedecori, plus fuerit, votis excidere, quam, obtinuiſſe, *honoris*. *Honor*, qui comparativus eſt, & alium prægravat, reflexionem habet maxime vividam; inſtar Adamantis, aut Carbunculi, cum angulis multiplicibus ſecti. Itaque, enixe hoc agas, ut Competitores tuos, ſi modo poſſis, etiam in iis, in quibus ipſi ſumme gloriantur, ſuperes. Servi, & amici familiares, prudentes modo ſint & cauti, *exiſtimationi* cujuſpiam non modicum proſunt: Ita *Quint. Cicero*; *Omnis fama à domeſticis emanat*. Invidia, quæ *honoris* veluti tinea & teredo eſt optime extinguitur, ſi quis id ſibi præſtituere videatur, ut meritum potius ambiat, quam famam: & ſucceſſus ſuos proſperos, magis providentiæ Divinæ & felicitati cuidam tribuat, quam artibus aut virtutibus propriis.

Gradus Honoris Imperialis sic vere & optime ordinantur. Primo loco statuendi, *Conditores Imperiorum*; quales fuerunt *Romulus*, *Cyrus*, *Iulius Cæsar*, *Ottomannus*, *Ismaël*. Secundo loco, *Legumlatores*; qui etiam vocabantur *Conditores Secundi*, aut *Perpetui Principes*; quoniam Legibus suis, etiam post mortem, Imperia administrant; quales fuerunt *Lycurgus*, *Solon*, *Iustinianus*, *Eadgarus*, *Alphonsus Castilianus*, cognomine *Sapiens*, qui *Septem Partitiones* edidit. Tertio loco *Liberatores*, vel *Servatores Patriarum suarum*; qui bellis intestinis diutinis finem imposuerunt, aut patrias à servitute alienigenarum vel tyrannorum liberarunt: veluti, *Augustus Cæsar*, *Vespasianus*, *Aurelianus*, *Thodoricus*, *Henricus Septimus Rex Angliæ*, *Henricus Quartus Rex Galliæ*. Quarto loco, *Propagatores*, sive *Propugnatores Imperii*; qui bellis honorificis fines Imperii protulerunt; vel defensione strenua & nobili invasoribus restiterunt. Vltimo loco, *Patres Patriæ*; qui juste imperant, & temporibus felicibus, quamdiu vivunt, Cives suos beant. In his ultimis duobus exempla non adduco, quandoquidem tanto numero sint. *Honorum*, qui *Subditis* competere possunt, *gradus* hi sunt. Primo statuendi *Participes* curarum; ii nimirum, quorum hu-

humeris præcipuum pondus rerum suarum *Principes* imponunt: Vulgo appellamus *Manus Regum dexteras.* Secundo, *Duces belli: Regum* suorum intelligo *Locum-tenentes;* qui operam eis egregiam in bellis præstant. Tertio, *Gratiosi:* eos volo qui non ultra hoc potentes sunt, quamut *Principibus* solatio sint, & Populo innoxii. Quarto, *Negotiis pares:* qui magnos sub *Principibus* gerunt Magistratus: in quibus juste & prudenter versantur. Est & genus quoddam *Honoris*, quod raro contingit; & tamen inter maximos reponi meretur: Hic est eorum, qui se morti & periculis devovent, & sacrificant, propter bonum patriæ: Quod fecerunt *Marcus Regulus*, & duo *Decii.*

LIV.

De Officio Iudicis.

Meminisse debent *Iudices*, esse Muneris sui, *Ius dicere*, non autem *Ius dare:* Leges inquam interpretari, non condere. Aliter, deveniet eorum auctoritas simile quiddam auctoritati illi, quam sibi vendicat *Ecclesia Romana:* quæ prætextu *Interpretationis Scripturarum*, etiam addit aliquid quandoque, & immutat; & pronunciat, quod non invenit; atque specie Antiquitatis, introducit Novitatem. *Iudicem*

oportet esse, potius eruditum, quam ingeniosum; venerabilem, quam gratiosum; magisque deliberativum, quam confidentem. Ante omnia integritas, *Iudicum* quasi portio est, virtusque propria. *Maledictus sit* (inquit *Lex*) *qui terminum terræ movet antiquum*. Sane, qui lapidem, fines distinguentem, transponit, culpa non caret. Verum *Iudex* injustus ille est, qui præcipue *Terminos* immutat, cum de terris & rerum proprietate iniquam fert sententiam. Una certe iniqua sententia plus nocet, quam exempla plurima. Hæc enim rivulos tantum inficiunt, illa autem fontes. Ita ait *Salomon: Fons turbatus, & vena corrupta, est justus cadens, in causa sua, coram adversario.* Officium *Iudicis* relationem habere possit, partim ad *Litigantes:* partim ad *Advocatos:* partim ad *Scribas* & *Ministros Iustitiæ* subtus; partim ad *Principem* vel *Statum* supra.

Primo quantum ad *Causas* & *Litigantes*. *Sunt* (inquit *Scriptura*) *qui judicium vertunt in absinthium:* Sunt etiam certe, qui illud vertunt in *acetum*. Injusticia enim illud reddit *amarum:* mora *acidum*. *Iudex* strenuus hoc præcipue agit, ut vim & dolum compescat; quorum vis magis perniciosa est, quanto apertior; dolus, quanto tectior & occultior. Adde etiam *Lites* conten-

tentiosas; quæ evomi debent, ut crapula *Curiarum*. *Iudicem* decet viam parare ad justam sententiam, qualẽ *Deus* parat; *valles exaltando*; *colles deprimendo*. Eodem modo, quando ex alterutra parte videt *Iudex* manũ elatam, veluti in prosecutione importuna, captionibus malitiosis, combinationibus, patrocinio potentum, Advocatorum disparitate, & similibus; tum elucescit virtus *Iudicis* in æquandis iis quæ sunt inæqualia; ut *Iudicium* suum veluti in area plana fundare possit. *Qui fortiter emungit, elicit sanguinem:* Cumque torcular vini premitur fortius, vinum prodit acerbum, acinum sapiens. Itaque caveant sibi *Iudices* ab interpretationibus Legum duris, & illationibus alte petitis. Neque enim pejor est tortura, quam tortura *Legum*. Præcipue in *Legibus pœnalibus* curæ iis esse debet: ne, quæ in terorem latæ sunt, vertantur in rigorem: neve in Populum superinducant imbrem illum, de quo *Scriptura*: *Pluet super eos laqueos*. Etenim *Leges pœnales*, si severe executioni demandentur, sunt similes *imbri laqueorum*, cadenti super Populum. Itaque hujusmodi *Leges*, si vel dormiverint diu, vel temporibus præsentibus minus quadrent, à *Iudicibus* prudentibus, in executione earum, reprimantur:

Iudicis officium est, ut res, ita tempora rerum, &c.

In Causis capitalibus, decet *Iudices* (quantum Lex permittit) in *Iudicio* meminisse misericordiæ; & cum severitate *Exemplum*, cum pietate *Personam* intueri.

Quantum ad *Advocatos* qui Causas agunt; Patientia, & Gravitas, ut Causis audiendis, *Iustitiæ* est pars essentialis, & *Iudex* nimiũ interloquens minime est *Cymbalum bene-sonans*. Non laudi est *Iudici*, si primus aliquid in Causa inveniat, & arripiat, quod ab *Advocatis*, suo tempore, melius audire potuisset: aut acumen ostentet in probationibus vel *Advocatorum* Perorationibus nimis cito interrumpendis; aut anticipet informationes Quæstionibus, licet ad rem pertinentibus. *Iudicis* partes in audiendo sunt quatuor: Probationum seriem ordinare; Advocatorum, & testium, prolixitatem, repetitionem, aut sermones extra rem, moderari; Eorum, quæ allegata sunt, medullam, & quæ majoris momenti sunt, recapitulare, seligere, & inter se componere: Et demum Sententiam ferre. Quicquid ultra hæc est, nimium est; & oritur aut à gloriola & loquendi aviditate; aut ab audiendi impatientia; aut à memoriæ debilitate; aut à defectu attentionis sedatæ, & æquabilis. Sæpenumero mirum

mirum est visu, quantum *Advocatorum* audacia apud *Iudices* valeat; ubi contra, *Iudices*, ad imitationem *Dei*, (in cujus Tribunali sedent,) *superbos comprimere, & humiles erigere*, deberent. Sed etiamnum magis mirum est, *Iudices Advocatis* quibusdam præ cæteris immoderate & aperte favere. Quod necesse est ut merces Advocatorum augeat & multiplicet, atque simul suspicionem corruptionis & obliqui ad *Iudices* aditus inducat. Debetur *Advocato* à *Iudice* laus aliqua,& commendatio, cum Causæ bene aguntur, & tractantur:præsertim,si Causa sua cadat;Hoc enim apud Clientem,Existimationem *Advocati* sui tuetur, & simul opinionem ejus de Causa sua prosternit. Debetur etiam Reipublicæ, reprehensio *Advocatorum* moderata; ubi callida nimis præstant consilia: aut supina apparet negligentia, aut levis informatio, aut indecora importunitas,aut impudens defensio. *Advocatus* autem illud tribuat *Iudici*, ne illi obstreper, aut se rursus in Causam agendam callide insinuet,postquam *Iudex* de re pronunciaverit. Econtrario autem; *Iudex* se Causæ mediæ, & nullatenus peroratæ, non ingerat; nec *Clienti* occasionem præbeat, ut *Advocatos suos*, vel probationes, ad plenum non auditas, conqueratur.

Quantum ad *Scribas* & *Ministros*. *Sedes Iustitiæ*, veluti locus sacratus est; ubi non tantum sedes ipsa, sed & subsellia, & præcinctus sedis, scandalo & corruptelis vacare debent. Etenim (ut ait *Scriptura*) *non colliguntur uvæ ex spinis*: neq; *Iustitia* suaves suos fructus edere potest inter vepres & dumeta *Scribarum* & *Ministrorum* rapacium, & lucris inhiantium. *Curiarum asseclæ* pravi, sunt quatuor. Primo *Seminatores litium*: qui Curias tumescere faciunt, Populum tabescere. Secundo, qui Curias *contentionibus* circa *Iurisdictionem* implicant; neque vere sunt (ut habentur) *Amici Curiæ*: sed *Parasiti Curiæ*: Curias inflando ultra terminos; propter micas & compendia propria. Tertio, ii, qui possunt censeri tanquã *Curiarum manus sinistræ*: Homines, qui Curiarum processus legitimos, diverticulis, & versutiis, distorquent; Iustitiamque in lineas obliquas, & labyrinthos, trahunt. Quarto, *Explicatores* & *Exactores Fœderum*, qui tritam Similitudinem confirmant *Curiarum* ad *rubum*: quo dum ovis, tempestatem fugiens, se recipit, velleris partem amittit. Contra, *Scriba* antiquus, in anteactis *Curiarum* peritus, in actis ipsis concipiendis cautus, & in negotiis *Curiæ* solers, digitus est *Curiæ* egregius; Et sæpe *Iudici* ipsi viam monstrat.

Quan-

Quantum vero ad *Principem*, aut *Statum*. *Iudices*, ante omnia, in memoria fixum tenere debent versiculum ultimum *Duodecim Tabularum Romanarum: Salus Populi suprema Lex:* & pro certo ponere, Leges, nisi sint in ordine ad eum finem, res esse captiosas, & oracula male inspirata. Itaque bene succedit, cum *Rex* aut *Status* sæpius cum *Iudicibus* deliberat; & rursus, cum *Iudices Principem* & *Statum* sæpius consulant. Ille, cum inter deliberationes Politicas interveniat *Quæstio Iuris:* Hi, cum in Subjecto legali interveniant considerationes *Status*. Contingit enim haud raro, ut res in *Iudicium* adducta, versetur circa *Meum* & *Tuum*, & nihilominus consequentia ejus ad *rationes Status* penetret. Intelligo autem, ad *rationes Status* pertinere, non solum, si quid ad jura *Regalia* impetenda spectet, verumetiam si quid innovationem aliquam minus tutam, aut exemplum periculosum, introducat; aut si manifesto portionem aliquam Populi majorem gravet. Neque quisquam infirmi Iudicii existimet, justas Leges, adversus Politica vera, aliquid antipathiæ habere. Sunt enim hæc duo veluti spiritus & nervi quorum alteri in alteris moventur. Recordentur etiam *Iudices*, *Salomonis Thronum* Leonibus utrinque suffultum fuisse: Sint sane

Leones,

Leones, sed *Leones* sub *Throno*: caventes, ne aliquid ex *juribus Regalibus* impetant aut convellant. Postremo, ne sint *Indices* tam ignari juris & prærogativæ suæ, ut cogitent, non sibi relinqui, tanquam muneris sui partem principalem, sanum & prudentem Legum usum, & applicationem. Etenim in animum revocare poterunt dictũ illud *Apostoli* de lege humanis legibus majore; *Nos scimus quia Lex bona est, modo quis ea utatur legitime.*

L V.

De Ira.

IRam penitus extinguere velle, ostentatio quædam *Stoicorum* est. Meliora nos nacti sumus Oracula: *Irascimini, & nolite peccare: Sol non occidat super iracundiam vestram.* Limites *iræ* apponendi sunt, & quousque, & quamdiu. Dicemus primo, quibus modis *inclinatio naturalis*, aut etiam *Habitus iræ*, temperari possit, & leniri. Secundo, qualiter particulares *motus iræ* reprimi possint, aut saltem citra nocumentum cohiberi. Tertio, quibus modis *ira excitari* possit, aut *sedari*, in aliis.

Quantum ad primum; Non alia se ostendit via, quam ut serio in animo revolvas mala & calamitates *Iræ*: & quam vehementer vitam humanam perturbat, & infestat. Huc autem tempestivum fuerit maxime, si po-

si pone nos respiciamus, quamprimum *impetus iræ* resederit. Eleganter *Seneca*, *Iram ruinæ similem esse, quæ in aliud cadendo, se ipsam comminuit & frangit*. Hortatur *Scriptura*: *Ut animas nostras in patientia possideamus*. Certe, quicunque *patientia* excidit, de *animæ* suæ *possessione* dejicitur. Hominis non est, *Apes* imitari,

— *Animas quæ in vulnere ponunt*. Virg. geor: IV. 131

Ira sane, si quis recte attendat, res humilis est, & infra dignitatẽ hominis. Hoc liquebit, si illos intueamur, in quibus *ira* regnat: qui plerunque ex infirmioribus sunt; *pueri, mulieres, senes, ægroti*. Itaque, cum *irasci* contigerit, caveant homines, (si modo dignitatis suæ velint esse memores,) ne *iram* suam cum metu eorum quibus *irascuntur*, sed cum contemptu, conjungant; ita ut injuria superiores potius videantur, quam inferiores: Quod nõ difficile factu foret, si quis *iram* suam paululũ regat, & inflectat.

Quantum ad Secundum; *Causæ*, & *Motiva iræ*, præcipue tres sunt. Primo, si quis *pronus* sit ad *sensum injuriæ*, nemo enim *irascitur*, nisi qui se læsum sentiat. Itaque teneri qui sunt, & delicati, ut subinde *irascantur*, necesse est: & tot se offerent quæ illis molestiam exhibebunt, quæ à Naturis robustioribus vix sentientur. Secundo, si quis *curiosus* & *perspicax* sit in *interpreta-*

tione

tione injuriæ illatæ, quatenus ad *Circumstantias* ejus, ac si *contemptum* spiraret. Opinio enim *contemptus*, *iram* excitat & acuit, plusquam læsio ipsa. Itaque, si homines ad ista ingeniosi sint, *iram* miris modis incendent. Vltimo, *opinio contumeliæ*, sive quod existimatio hominis per consequentiam lædatur & perstringatur, *iram* intendit & multiplicat. Cui rei accedit *Remedium præsentaneũ*, Vt quis utatur (quod *Consalvus* dicere solebat) *tela honoris crassiore*: Sed in omnibus *Iræ* frænationibus, optimum est, tempus lucrari, & sibi ipsi persuadere, horam vindictæ nondum adesse, sed instare, quasi ad manum, opportunitatem aliquam majorem; atque hoc pacto, motum animi interim compescere, & se in tempus aliud servare. *Ira* autem, ut citra noxam erumpat, utcunque hominem obsederit, duo sunt, quæ maxime cavenda. Prius est, *Acerbitas verborum*, præcipue *aculeatorum*, & ei, quem ferimus, propriorum; *Communia* enim *maledicta mordent minus*. Atque rursus, *Secretorum revelatio*: Hoc enim societati quemvis ineptum reddit. Posterius est, ne quis, dum *ira* fervet, *negotium*, quod in *manibus est*, *abrumpat*: sed, utcunque *ira* frænum laxet, nihil tamen agat, quod revocari non possit.

Quan-

Quantum ad *excitandam* aut *sedandam iram in aliis*: fit hoc maxime per temporum electionem prudentem. Cum subtristes homines sunt, aut aliquantulum morosi, tempus est *iram* incendendi. Deinde, ut antea diximus, decerpendo & inculcando, quicquid *contemptum* arguere aut aggravare possit. Rursus, *ira* sedatur per contraria hisce. Primo deligendo tempora serena, & ad hilaritatem prona, in quibus negotium aliquod ingratum, & ad iracundiam provocans, aperias: Prima enim impressio plurimum valet. Deinde, ut, quantum fieri potest, *injuriam* à *contemptu* segreges; eam imperitiæ, timori, animi concussioni repentinæ, aut simili cuipiam imputando.

LVI.

De Vicissitudine Rerum.

Salomon inquit; *Nihil novum super terram.* Itaque quemadmodum *Plato* opinatus est; *Omnem scientiam nihil aliud esse, quam reminiscentiam*: Sic *Salomon* pronunciat; *Omnem novitatem nihil aliud esse, quam oblivionem.* Ex quo cernere possis; fluvium Lethes, non minus super terram, quam subter terram, decurrere. *Astrologus* quidam abstrusus, & parum notus, asserit: *Nisi in causa fuissent res duæ constantes:*

(*una*,

(*una, quod stellæ fixæ æqualem inter se distantiam perpetuo servent : nec unquam proprius sibi invicem accedant, aut longius à se abscedant : altera, quod motus diurnus non variet :*) *ne momentum quidem temporis individuum aliquod durare potuisset.* Illud certum est, *materiam* in perpetuo fluxu esse, neque unquam consistere. Atqui, magna illa *lintea sepulchralia*, quæ omnia oblivione involvunt, duo sunt; *Diluvia*, & *Terramotus*. Quatenus ad *Conflagrationes*, & *Siccitates* magnas, illæ populum penitus non absorbent, aut destruunt. Fabula *Phaëtontis*, brevitatem conflagrationis, ad unius tantum diei spatium, repræsentavit. Atque triennalis illa à *pluvia cessatio*, tempore *Eliæ*, particularis tantum fuit, & multos superstites reliquit. *Incensiones* illas loqueris, quæ per fulmina & fulgura apud *Indias Orientales* fiunt? Angustæ quidem sunt, nec magna spatia occupant. *Pestilentias* etiam prætereo, quia nec illæ totaliter absorbent. Verum, in memoratis illis duabus calamitatibus (*Diluviorum*, & *Terra-motuum*,) insuper notandum est; reliquias populorum, quas emergere contigerit, plerunque homines rudes & montanos esse; quique temporum præteritorum memoriam posteris tradere non possint; Adeo ut oblivio non minus omnia

omnia involvat, quam si nulli prorsus superstites remanerent. Si quis attente introspiciat *Indorum Occidentalium* conditionem, probabile reperiet, eos populum juniorem esse & recentiorem, quam populos orbis veteris. At longe verisimilius est, desolationem illam, quæ illos olim invaserat, minime per *Terra-motus* factam, (contra, quam narrabat *Sacerdos Ægyptius*, in colloquio cum *Solone*, de *Insula Atlantide: eam, scilicet, à Terra-motu absorptam esse:*) sed potius per *diluvium particulare. Terra-motus* enim in illis Regionibus raro eveniunt. Verum, è contraria parte, tam immania plane & vasta habent flumina, ut fluvii *Asiæ, Africæ,* & *Europæ*, præ illis, instar rivulorum sint. Quin & *Andes* ipsorum, sive *Montes*, nostris longe sunt altiores: Vnde credibile est, reliquias stirpis hominum, apud eos, post tale *diluvium particulare*, conservatas fuisse. Quantum vero ad observationem *Machiavelli:* nimirum, zelotypiam & æmulationem Sectarum, ad extinguendam rerum memoriam, multa molitam: qui *Gregorio Magno* notam inurit, ac si pro viribus suis Antiquitates omnes *Ethnicorum* supprimere annixus fuerit: Non video certe, hujusmodi zelos, aut notabile quidpiam efficere, aut diu durare: Id quod liquet in succes-

fione *Sabiniani*, qui Antiquitates eafdem ftatim refufcitavit: Tum vero prohibita, licet tenebris cooperta, obrepunt tamen, & fuas nancifcuntur Periodos.

Viciſſitudines five *Mutationes* in *Globo ſuperiori*, fuſius, in hoc Sermone, tractandæ non funt. Forfitan, *Annus magnus Platonis*, nifi Mundus ante diffolutioni effet deftinatus, aliquem fortiri poffit Effectum; Non in renovandis corporibus Individuorum; (Id enim fumus & vanitas eorum eft, qui opinantur, corpora Cœleftia accuratiores in hæc inferiora habere influentias, quam revera habent;) Sed tantum in fummis & maffis rerum. *Cometæ* proculdubio aliquid operantur fuper eafdem fummas & maffas rerum; verum, homines, ut nunc eft, indiligentes, aut curiofi, circa eos funt; eofque potius mirabundi fpectant; atque itineraria eorundem conficiunt, quam Effectus eorum prudenter & fobrie notant; præcipue Effectus eorum comparativos: id eft, *Cometa* talis magnitudinis; talis coloris & lucis; converfionis radiorum; fitus, quatenus ad Regionem cœli; tempeftatis anni, femitæ aut curfus, durationis; quales producat *Effectus*.

Leviculum quiddam eft; quod olim inaudiveram; neque tamen prorfus contemni volo, fed in obfervationem aliquam venire.

venire. Ferunt, à *Belgis* notatum esse, singulis septenis lustris, similem annorum temperaturam & tempestatem cœli velut in orbem redire: Exempli gratia; Magnas glacies, inundationes magnas, magnas siccitates, hyemes tepidas, æstates frigidiores; & similia. Vocant autem hujusmodi Circulum annorum, *Primam*. Hoc autem ideo recenseo, quod oculos in præterita conjiciens, hujusce rei inveni congruentiam; haud exactam sane, sed non multum discrepantem.

Verum transeamus à *Naturalibus* ad *Humana*. Maxima apud homines *Vicissitudo*, est illa *Sectarum* & *Religionum*. Hi enim Orbes animis hominum maxime dominantur. *Religio* vera super *Petram ædificata est*: reliquæ fluctibus temporum agitantur. Dicamus igitur de *Novarum Sectarum Causis*: atque *Consilii* aliquid circa eas inspergamus; quatenus humani ingenii infirmitas tantis revolutionibus moras injicere, aut remedia exhibere poterit.

Quando *Religio recepta* discordiis laceratur, sanctitas item professorum labefactata est, & scandalo exposita; simulque tempora stupida, indocta, & barbara sunt; à *Nova* alicujus *Secta* ortu merito metuendum; præcipue, si eo tempore *ingenium* aliquod *intemperans*, & *Paradoxa spirans*,

sub-

ſuboriatur. Quæ omnia tenuerunt, *Mahometes* cum *Legem* ſuam promulgavit. *Secta nova* licet pullulet, duobus ſi deſtituatur adminiculis, ab ea non metuas; non enim late ſe diffundet. Primum eſt, *Imperii*, ſive *Auctoritatis ſtabilitæ, oppugnatio*: Nihil enim magis populare eſt, quam Principatus, & Politias, convellere. Alterum eſt, *Porta luxuriæ & voluptatibus aperta*: *Hæreſes* enim ſpeculativæ, (qualis fuit olim *Arrianorum*, & hodie *Arminianorum*,) etſi in hominum ingenia miris modis operentur, ſtatum tamen Rerum publicarum non magnopere concutient, niſi ex occaſione motuum Civilium. Modi tres ſunt, quibus *Novæ Sectæ* plantantur; *Miraculis*, *Eloquentia*, & *Gladio*. Equidem *Martyria* inter *miracula* numero; quoniam vires naturæ humanæ excedere videntur: Idem etiam facere licet de excelſa illa & admirabili *vitæ ſanctimonia*. Certe, non alia melior via eſt ad *Sectarum* & *Schiſmatum* ortus repellendos, quam abuſuum reformatio; diſſidiorum minorum pacificatio; leniter à principio procedere, & à ſanguinariis perſecutionibus abſtinere; Schiſmatum denique Coryphæos, favoribus potius & dignitatibus mollire atq; allicere, quam violentia & ſævitia exacerbare.

Mutationes & *Viciſſitudines* in *rebus bel-*

licis haud paucæ sunt ; sed præcipue in tribus versantur : In *Sede belli* : in *Genere armorum* : & in *Disciplina militari*. *Bella*, antiquis temporibus, *movere* videbantur ex *Oriente* potissimum in *Occidentem:* Etenim *Persæ*, *Assyrii*, *Arabes*, *Scythæ*, (qui invasores erant,) omnes Orientales fuerunt. Verum est, *Gallos* fuisse Occidentales ; Sed de duabus tantum ipsorum incursionibus legimus ; Una in *Gallo-Græciam*, altera contra *Romanos*. Attamen Oriens & Occidens cœli Climata non determinant ; neque etiam *Belli motus*, ab Oriente, aut ab Occidente, aliquid certæ observationis recipiunt. Sed Meridies, & Septentrio, natura fixi sunt : Atque raro in omni memoria invenitur, Meridionales interiores invasisse Septentrionales ; sed econtra. Vnde manifestum est, Tractum Mundi Septentrionalem, natura ipsa, magis esse *bellicosum* : Sive hoc ascribi possit hujus Hemisphærii stellis ; sive amplitudini continentium ad partes Septentrionales, cum partes Australes (quantum adhuc innotuit) maria fere occupant ; sive (id quod manifestissimum est) frigoribus Climatis Borealis ; Nam hoc ipsum, absque alia causa quacunque, corpora indurat, spiritus inflammat: ut liquet in populo *Araucensi* : qui ad ulteriora *Austri* positi, omnibus

* Arauco. Anicum. Bourg fortifié dans le Royaume de Chili.

bus *Peruviensibus* fortitudine longe praecellunt.

Imperio aliquo magno *labascente*, & viribus fracto, pro certo *bella* expectes. Etenim *Imperia* magna, dum in vigore sunt, Copias nativas Provinciarum enervant & destruunt, propriis cohortibus domi fidentia; Cum autem & illae deficiunt, omnia ruunt, atque aliis Gentibus in praedam cedunt. Hoc evenit in declinatione *Imperii Romani:* atque etiam in Imperio Occidentali, post *Carolum Magnum*, cum aves singulae plumas suas repeterent: atque simile quidpiam etiam *Imperio Hispano* contingere possit, si quando viribus decideret. Ex altera parte, *accessiones* magnae *Ditionum*, & *uniones Regnorum*, similiter *bella* suscitant: Etenim, cum Status aliquis in potentiam majorem insurgit, similis est fluvio intumescenti, qui inundationem statim minatur; ut videre est in Imperiis *Romanorum*, *Turcarum*, *Hispanorum*, & aliorum. Attende: Cum Mundus *Nationibus Barbaris* minus abundet, sed civiliores fere sunt: Qui uxores temere non ducent, nec liberos progignent, nisi modum familiam alendi, aut saltem victum parandi, praeviderint: (ut fit in omnibus prope Nationibus, hodierno die, exceptis *Tartaris*:) non ingruit periculum ab *Inundationi-*

tionibus aut *migrationibus Populorum* : At cum Populorum greges magni sunt, qui perpetuo sobolem suscipiunt, de fortunis & sustentatione sua in futurum minime solliciti; necessarium est, ut in seculo uno aut altero portionem aliquam multitudinis suæ exonerent,& novas sedes quærant, & sic alias *Nationes* invadant: Quod Populi Septentrionales veteres sorte facere solebant: sortes dantes,quæ pars domi maneret,quæ autem alio migraret. Cum *Gens* aliqua, prius *bellicosa*, ad mollitiem & luxuriam degenerat, de *bello* certa esse possit: Status enim tales,plerunque, dum degenerant, opes accumulant: adeo ut præda invitet, & declinatio virium animet, Gentes alias, ad eosdem invadendos.

Quantum ad *Armorum* & *Telorum* genus: Illorum mutationes sub observationem vix cadunt: Attamen & hæc ipsa Periodos & *Vicissitudines* suas sortiuntur. Pro certo enim est, *Tormenta ænea*, apud Vrbem *Oxydracarum* in *India*, tempore *Alexandri Magni*, cognita fuisse: eaque à *Macedonibus*, *Tonitrua*, & *Fulgura*, & *Operationes Magicas*: habita & appellata. Similiter, indubitatum est, usum *Pulveris Pyrii*, & *Tormentorum igneorum*, *Chinensibus*, ante annos bis mille, innotuisse. Conditiones *Telorum*, & mutationes in

M me-

melius, hæ ſunt. Primo, ut ad diſtantiam majorem feriant: Id enim periculum, ab hoſtili parte, anticipat: quod certe *Tormenta* & *Sclopeta* majora præſtant. Secundo, ut impetus eorum fortior & validior ſit; in quo genere *Tormenta ignea*, *Arietationes* omnes & antiquas machinas, item ſuperant. Tertio, ut uſus eorum commodior & facilior ſit. Id quod etiam *Tormentis igneis majoribus* competit: quæ omnibus tempeſtatibus idonea; vectura levia & mobilia ſunt; & his ſimilia.

Quod ad *Militiam* attinet: Antiquis temporibus numerum præcipue curabant; virtuti & animis militum, in bellis gerendis, fidebant: dies ſæpius & loca præliandi conſtituebant, & æquo Marte experiebantur; denique in acie inſtruenda & ordinanda imperitiores fere erant. Poſtea, *numerum* præoptabant commodum potius quam vaſtum; locorum opportunitates, diverſionum artificia, & ſimilia, captabant: poſtremo, in acie ipſa inſtruenda peritiores evadebant.

In Reipublicæ alicujus *adoleſcentia* arma florent; ætate media, *Literæ*; ac deinceps, ad moram aliquam, duo illa ſimul florere ſolent: devexa autem ætate, *Artes Mechanicæ* & *Mercatura*. *Literæ* vero ſuam habent infantiam, quando leviuſculæ ſunt, & pue-

& pueriles : Sequitur earum adolescentia, quando luxuriantur, & juvenile quiddam sapiunt : Succedit ætas virilis, quando solidiores & exactiores deveniunt : Postremo senectus earum obrepit, cum siccæ & exhaustæ fiunt; manente tamen garrulitate. Verum consultum non fuerit, in rotas hasce *Vicissitudinum* nimis longum oculos figere, ne vertigine corripiamur. Quatenus vero ad *Philologiam*, quæ in hoc Argumento, ut plurimum, versatur, nihil aliud est, quam Narratiuncularum & Observationum futilium congeries quædam; ideoque Scripto huic minime congruit.

LVII.

QVOMODO PROFECTVS IN VIRTVTE FACIENDVS SIT.

PLurima confici possunt præcepta, de prudenti Institutione Exercitationum animi, non minus quam corporis. Illorum paucula recensebimus.

Primum erit, ut jam à principio caveamus, à *pensis, vel magis arduis, vel magis pusillis*, quàm res postulat : Nam si oneris nimium imponatur apud ingenium mediocre, bene sperandi alacritatem obtundes; apud ingenium fiduciæ plenum, opinionem concitabis, qua plus sibi polliceatur, quam præstare possit; quod secum

trahit socordiam. In utroque autem ingenii temperamento fiet ut experimentum expectationi non satisfaciat: id quod animum semper dejicit, & confundit. Quod si pensa leviora fuerint, magna inducitur, in progressionis su mma, jactura.

Secundum erit, ut ad *exercendam facultatem aliquam, quo Habitus comparetur, duo* inprimis *tempora observentur:* alterum, quando animus optime fuerit ad rem dispositus; alterum, quando pessime: Ut ex priore, plurimum in via promoveamus; ex posteriore, nodos obicesque animi contentione strenua deteramus; unde tempora media facile & placide labentur.

Tertium erit illud præceptum, cujus Aristoteles obiter meminit, *Ut totis viribus* (citra tamen vitium) *nitamur in contrarium illius, ad quod natura maxime impellimur*; Sicut cum in adversum gurgitis remigamus; aut baculum incurvum, ut rectum fiat, in contrarium flectimus.

Quartum præceptum ex illo Axiomate pendet, quod verissimum est; *Animum ad quacunque felicius trahi & suavius, si illud, quo tendimus, in intentione operantis non sit principale, sed tanquam aliud agendo superetur*; quoniam ita fert natura, ut necessitatem & imperium durum ferme oderit. Sunt & alia multa, quæ utiliter

præ-

præcipi possint de regimine *consuetudinis: Consuetudo* enim, si prudenter & perite inducatur, fit revera (ut vulgo dicitur) *altera natura:* Quod si imperite & fortuito administretur, erit tantum *Simia* naturæ; quæ nihil ad vivum imitetur, sed inscite tantum, & deformiter.

Similiter, si de *Libris* & *Studiis*, eorumque ad *Mores* virtute & influentia, verba facere vellemus: num-nam desunt plurima præcepta, & consilia fructuosa, eo spectantia? Annon unus ex Patribus, magna cum indignatione, *Poësin* appellavit *Vinum Dæmonum*; cum revera progignat plurimas tentationes, cupiditates, & opiniones vanas; Annon prudens admodum, & digna, quæ bene perpendatur, est Sententia Aristotelis, *Iuvenes non esse idoneos Moralis philosophiæ auditores*; quia in illis perturbationum æstuatio nondum sedata est, nec tempore & rerum experientia consopita? Atque ut verum dicamus, Annon ideo fit, ut Scriptorum priscorum præstantissimi libri & sermones (quibus ad virtutem homines efficacissime invitati sunt; tam *augustam* ejus *majestatem* omnium oculis repræsentando; quam opiniones populares, in virtutis ignominiam, tanquam *habitu Parasitorum* indutas, derisui propinando) tam parum prosint, ad

vitæ honestatem, & mores pravos corrigendos, quia perlegi & revolvi non consueverunt à viris ætate & judicio maturis, sed pueris tantum & tironibus relinquuntur? Annon & hoc verum est, juvenes multo minus *Politicæ*, quam *Ethicæ*, auditores idoneos esse, antequam *Religione* & *Doctrina de moribus* & *officiis* plane imbuantur; ne forte judicio depravati & corrupti, in eam opinionem veniant, non esse rerum differentias morales veras & solidas, sed omnia ex utilitate aut successu metienda? Sicut Poëta canit;

Prosperum & felix scelus Virtus vocatur.

Et rursus:

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.

Ac Poëtæ quidem hæc satyrice & per indignationem loqui videntur: at *Libri* nonnulli *Politici* idem serio & positive supponunt. Sic enim Machiavello dicere placet, *Quod si contigisset, Cæsarem bello superatum fuisse, Catilina ipso fuisset odiosior:* Quasi vero nihil interfuisset, præter fortunam solam, inter Furiam quandam, ex libidine & sanguine conflatam, atque animum excelsum, & inter homines naturales maxime omnium (si ambitio abfuisset) suspiciendum. Videmus etiam ex hoc ipso, quam necessarium sit, homines, *Do-*

Ctri-

ctrinas pias & *Ethicas*, antequam *Politicam* deguſtent, plenis faucibus haurire: Nimirum, quod qui in Aulis Principum, & negotiis Civilibus, à teneris (ut ajunt) unguiculis innutriti ſunt, nunquam fere ſinceram & internam morum probitatem aſſequantur; quanto minus ſi acceſſerit etiam librorum diſciplina? Porro, & in documentis ipſis moralibus, vel ſaltem aliquibus eorum, annon cautio pariter eſt adhibenda, ne inde fiant homines pertinaces, arrogantes, & inſociabiles, juxta illud Ciceronis de M. Catone; *Hæc bona, quæ videmus, divina & egregia, ipſius ſcito eſſe propria: quæ nonnunquam requirimus, ea ſunt omnia, non à natura, ſed à magiſtris.* Sunt & Axiomata alia complura, de iis, quæ à *Studiis*, & *Libris*, hominum animis ingenerantur. Verum eſt enim quod dicit ille, *abeunt ſtudia in mores:* Quod pariter affirmandum de cæteris illis rebus, *Convictu*, *Fama*, *Legibus patriis*, & reliquis, quas paulo ante recenſuimus.

Cæterum animi quædam eſt *cultura*, quæ adhuc magis accurata & elaborata videtur, quam reliquæ. Nititur autem hoc fundamento; *Quod omnium mortalium animi, certis temporibus, reperiantur in ſtatu perfectiore; aliis, in ſtatu magis depravato.* Hujus igitur culturæ intentio fuerit & in-

institutum, ut *bona* illa *tempora* foveantur; *prava* vero tanquam ex Kalendario deleantur, & expungantur. Ac *bonorum* quidem *temporum fixatio* duobus modis procuratur; *Votis*, aut saltem *constantissimis animi Decretis*, & *Observantiis*, atque *Exercitationibus*: quæ non tantum in se valent, quantum in hoc, quod animum in officio & obedientia jugiter contineant. *Malorum temporum obliteratio* duplici itidem ratione perfici potest; *Redemptione aliqua*, vel *Expiatione præteritorum*: & *Novo vitæ instituto*, veluti *de integro*. Verum hæc pars ad Religionem plane spectare videtur: Nec mirum, cum *Moralis Philosophia* vera & genuina (sicut ante dictum est) ancillæ tantum vices erga Theologiam suppleat.

Quamobrem concludemus hanc partem cum eo *Remedio*, quod omnium est maxime compendiosum, & summarium; & rursus maxime nobile & efficax, quo animus ad virtutem efformetur, & in statu collocetur perfectioni proximo. Hoc autem est, *Ut fines vitæ actionumque deligamus, & nobis ipsis proponamus, rectos, & virtuti congruos: qui tamen tales sint, ut eos assequendi nobis aliquatenus suppetat facultas.* Si enim hæc duo supponantur; ut & *fines Actionum sint honesti, & boni*:

&

& *decretum animi de iis assequendis, & obtinendis, fixum* sit & *constans*: sequetur, ut continuo vertat & efformet se animus, una opera in virtutes omnes. Atque hæc certe, illa est operatio, quæ *Naturæ ipsius opus* referat; cum reliquæ, quæ diximus, videantur esse solummodo sicut *Opera manus*. Quemadmodum enim *Statuarius*, quando simulachrum aliquod sculpit aut incidit, illius solummodo partis figuram effingit, circa quam manus occupata est, non autem cæterarum: (veluti si faciem efformet, corpus reliquum rude permanet & informe saxum, donec ad illud quoque pervenerit:) Econtra vero *Natura*, quando florem molitur, aut animal, rudimenta partium omnium simul parit, & producit: Eodem modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem, aut reliquas, parum proficimus: quando autem *rectis & honestis finibus* nos dedicaverimus penitus, & devoverimus, quæcunque fuerit virtus, quam animo nostro commendaverint & imperaverint fines illi, reperiemus nos jamdudum imbutos & prædispositos habilitate & propensione nonnulla, ad eam assequendam & exprimendam. Atque hic possit esse status ille animi, qui egregie ab Aristotele describitur; & ab eo, non *Virtu-*

tutis, ſed *Divinitatis* cujuſdam charactere inſignitur. Ipſa ejus verba hæc ſunt: *Immanitati autem conſentaneum eſt opponere eam, quæ ſupra humanitatem eſt, Heroicam* ſive *Divinam virtutem*. Et paulo poſt, *Nam ut fera, neque vitium, neque virtus eſt, ſic neque Dei. Sed hic quidem ſtatus, altius quiddam virtute eſt: ille aliud quiddam à vitio.* Plinius certe Secundus, ex licentia magniloquentiæ Ethnicæ, Trajani virtutem, divinæ, non tanquam imitamentum, ſed tanquam exemplar, proponit, cum ait; *Opus non eſſe Hominibus alias ad Deos preces fundere, quam ut benignos æque & propitios ſe Dominos mortalibus præſtarent, ac Trajanus præſtitiſſet.* Verum hæc profanam Ethnicorum jactantiam ſapiunt, qui umbras quaſdam corpore majores prenſabant: Vt Religio vera, & ſancta Fides Chriſtiana, rem ipſam petit; imprimendo animis hominum Charitatem, quæ appoſitiſſime *Vinculum perfectionis* appellatur, quia virtutes omnes ſimul colligat, & revincit. Sane elegantiſſime dictum eſt à Menandro, de *amore ſenſuali*, qui *divinum* illum perperam imitatur; *Amor, melior Sophiſta lævo, ad humanam vitam.* Quibus innuit, morum decus melius ab amore efformari, quam à Sophiſta & præceptore inepto, quem *lævum appellat*. Si-

qui-

quidem universis suis operosis regulis & præceptionibus hominum tam dextre & expedite effingere nequeat, ut se ipsum & in pretio habeat, & se belle in omnibus componat, quam amor facit. Sic proculdubio, si animus cujuspiam, fervore *Charitatis* veræ, incendatur, ad majorem perfectionem evehetur, quam per universam *Ethicam doctrinam:* quæ *Sophista* profecto habet rationem, si cum altera illa conferatur. Quinetiam, sicut Xenophon recte observavit; *Cæteros affectus, licet animum attollant, eum tamen distorquere & discomponere, per ecstases, & excessus suos: Amorem vero solum, eum simul & dilatare, & componere:* Sic omnes aliæ humanæ, quas admiramur, dotes, dum naturam in majus exaltant, excessui interim sunt obnoxiæ; sola autem *Charitas* non admittit excessum. Angeli, dum ad potentiam, Divinæ parem, aspirarent, prævaricati sunt, & ceciderunt: *Ascendam, & ero similis Altissimo.* Homo dum ad scientiam, Divinæ parem, aspiraret, prævaricatus est, & lapsus: *Eritis sicut Dii, scientes bonum & malum.* Verum ad similitudinem, Divinæ *bonitatis,* aut *charitatis,* aspirando, nec Angelus, nec homo, unquam in periculum venit, aut veniet. Imo ad hanc ipsam *imitationem* etiam invitamur; *Diligite inimicos*

vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Quin & in ipso Archetypo naturæ Divinæ, verba sic collocat religio Ethnica (*Optimus, Maximus:*) Scriptura autem sacra pronunciat, *Misericordia ejus super omnia opera ejus.*

LVIII.

DE CIVILI CONVERSATIONE.

Conversatio certe affectata esse non debet, at multo minus neglecta: cum prudentia in ejus moderamine, & decus quoddam morum in se ipsa præ se ferat; & ad negotia, tam publica, quam privata, commode administranda, plurimum juvet. Etenim sicut actio Oratori tanti habetur, (licet sit externum quiddam,) ut etiam illis alteris partibus, quæ graviores & interiores videntur, anteponatur, eodem fere modo, in Viro Civili, *Conversatio*, ejusque regimen, (utcunque in exterioribus occupetur) si non summum, at certe eximium locum invenit. Quale enim pondus habet, *Vultus* ipse, ejusque compositio? Recte Poëta;

—— *Nec vultu destrue verba tuo.*

Po-

Poterit enim quis *vim Orationis, vultu* labefactare, & plane prodere. Quin & *Facta*, non minus quam *Verba*, *vultu* pariter destrui possint, si Ciceroni credamus: qui cum fratri affabilitatem commendaret erga Provinciales; non in hoc eam potissimum sitam dixit, ut aditus præberet ad se faciles, nisi etiam *vultu* ipso comiter accedentes exciperet. *Nil interest, habere ostium apertum, vultum clausum.* Videmus quoque, Atticum, sub primum Ciceronis cum Cæsare congressum, bello adhuc fervente, diligenter & serio Ciceronem per epistolam monuisse de *Vultu* & *Gestu* ad dignitatem & gravitatem componendis. Quod si tantum possit *Oris* & *Vultus* solius moderatio, quanto magis *Sermo familiaris*, & alia, quæ ad *Conversationem* pertinent? Atque sane Summa & Compendium decori, & elegantiæ morum, in hoc fere sita sunt; ut quasi æqua lance, & propriam dignitatem, & aliorum, metiamur & tueamur: Quod etiam non male expressit T. Livius, (licet alii rei intentus) eo personæ charactere; *Ne* (inquit) *aut arrogans videar, aut obnoxius; quorum alterum est, alienæ libertatis obliti: alterum, suæ.* Ex contraria vero parte, si *Vrbanitati*, & elegantiæ morum externæ, impensius studeamus, transeunt illæ in affe-

affectationem quandam deformem, & adulterinam: *Quid enim deformius, quam Scenam in vitam transferre?* Quinetiam, licet in excessum illum vitiosum minime prolabantur: temporis tamen nimium in hujusmodi leviculis absumitur: animusque ad curam ipsarum, magis quam oportet, deprimitur. Ideoque sicut in Academiis adolescentes literarum studiosi, aut sodalium congressibus plus satis indulgentes, moneri soleant à Præceptoribus: *Amicos esse fures temporis:* Sic certe assidua ista, in *Conversationis* decorum, animi intentio, magnum gravioribus meditationibus furtum facit. Deinde, qui primas adeo in *Vrbanitate* obtinent, & ad hanc rem unam quasi nati videntur, hoc fere habent, ut sibi ipsis in illa sola complaceant, & ad virtutes solidiores, & celsiores, vix unquam aspirent: Quando econtra, qui sibi in hac parte defectus sunt conscii, decus ex bona existimatione quærunt: Vbi enim adest bona existimatio, omnia fere decent; ubi vero illa deficit, tum demum, à commoditate morum, atque *Vrbanitate*, subsidium petendum est. Porro, ad res gerendas, vix gravius aut frequentius reperias impedimentum, quam hujusce decori externi curiosam nimis observationem; atque illud alterum, quod huic ipsi inservit;

ni-

nimirum, anxiam temporis atque opportunnitatum electionem. Egregie enim Salomon; *Qui respicit ad ventos, non seminat: qui respicit ad nubes, non metit:* Creanda siquidem nobis est opportunitas, sæpius quam opperienda. Vt verbo dicamus, *Vrbana* ista morum *compositio*, veluti vestis animi est; proinde vestis commoditates referre debet. Primum enim, talis esse debet, ut sit in usu communi: Rursus, ut non sit nimis delicata aut sumptuosa: Deinde, ita conficienda, ut si qua sit in animo virtus, eam exhibeat maxime conspicuam: si qua deformitas, eandem suppleat, & occultet: Postremo, & super omnia, ne sit nimis arcta, atque ita animum angustiet, ut ejusdem motus in rebus gerendis cohibeat & impediat.

LIX.

CONSILIA QVÆDAM DE NEGOTIIS, EX PARABOLIS ALIQVIBVS SALOMONIS.

PARABOLA.

1. *Mollis responsio frangit iram.*

EXPLICATIO.

Si incendatur *Ira* Principis vel Superioris adversus te, & tuæ jam sint loquendi partes, duo pręcipit Salomon: Alterum, ut *fiat responsio*; Alterum, ut *eadem sit mollis*.

Prius,

Prius, ut *caveas à Silentio tristi & contumaci:* Illud enim, aut culpam totam in te recipit, ac si nihil habeas quod respondere possis; aut Dominum occulte iniquitatis insimulat, ac si aures ejus, defensioni, licet justæ, non paterent. Secundo, ut *caveas à re comperendinanda,* neque tempus aliud ad defensionem postules: Hoc enim, aut eandem notam inurit, quam prius, (nimirum Dominum tuum nimia mentis perturbatione efferri,) aut plane significat, te artificiosam quandam defensionem meditari, cum in promptu nihil habeas: Adeo ut optimum semper fuerit, aliquid in præsentia, & è re nata, in excusationem tui adducere. Tertio, ut *fiat prorsus responsio: Responsio*, inquam; non mera *Confessio*, sed aliquid Apologiæ & Excusationis inspergatur: Neque enim aliter tutum est facere, nisi apud ingenia valde generosa & magnanima; quæ rara admodum sunt. Sequitur posteriore loco, ut *responsio sit mollis,* minime præfracta aut aspera.

PARABOLA.

2. *Servus prudens dominabitur in Filium stultum: & partietur hæreditatem inter fratres.*

EXPLICATIO.

In omni familia, turbata & discordi, semper exurgit aliquis *Servus,* aut *humilis*

Ami-

Amicus, præpotens, qui pro arbitro se gerat, ad lites familiæ componendas; cuique, eo nomine, & familia tota, & dominus ipse, sunt obnoxii. Ille, si suam rem agat, familiæ mala fovet, & aggravat; sin fidelis revera fuerit & integer, plurimum certe meretur: adeo ut etiam tanquam inter *Fratres* haberi debeat: aut saltem *procurationem hæreditatis* accipere *fiduciariam*.

PARABOLA.

3. *Vir sapiens; si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem.*

EXPLICATIO.

Monemur sæpius, ut *Congressum imparem fugiamus*: eo sensu; *Ne cum potentioribus decertemus*. At haud minus utile est Monitum, quod hic exhibet Salomon, *Ne cum indigno contendamus*. Iniqua enim prorsus sorte hæc res transigitur. Siquidem, si superiores simus, nulla sequitur victoria: si superemur, magna indignitas. Neque juvat etiam, in hujusmodi contentione exercenda, si interdum veluti *per jocum* agamus, interdum cum *fastu & contemptu*. Nam quocunque nos vertamus, leviores inde efficiemur, neque commode nos explicabimus. Pessime autem fit, si hujusmodi persona, quacum contendimus, (ut Salomon loquitur,) aliquid affine habeat

beat cum *Stulto* : hoc est, si sit audaculus, & temerarius.

PARABOLA.

4. *Sed & cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes aurem tuam, ne forte audias servum tuum maledicentem tibi.*

EXPLICATIO.

Vix credi possit, vitam quantum perturbet *inutilis curiositas*, circa illas res, quæ nostra intersunt: nimirum, quando secreta illa rimari satagimus, quæ detecta & inventa, ægritudinem quidem animo inferant, ad consilia autem expedienda nihil juvent. Primo enim sequitur *animi vexatio* & *inquietudo*, cum humana omnia perfidiæ & ingratitudinis plena sint. Adeo ut, si comparari possit speculum aliquod Magicum, in quo odia, & quæcunque contra nos ullibi commoventur, intueri possemus, melius nobis foret, si protinus projiceretur & collideretur. Hujusmodi enim res, veluti foliorum murmura sunt, & brevi evanescunt. Secundo *Curiositas illa animum suspicionibus nimiis onerat.* Quod consiliis inimicissimum est, eaque reddit inconstantia, & complicata. Tertio eadem, *mala ipsa sæpissime figit, alias prætervolatura:* Grave enim est conscientias hominum irritare: qui si latere se putent, facile mutantur in melius, sin deprehensos se sentiant,

tiant, malum malo pellunt. Merito igitur ſummæ prudentiæ tribuebatur Pompeio Magno, quod Sertorii chartas univerſas, nec à ſe perlectas, nec aliis permiſſas, igni protinus dediſſet.

PARABOLA.

5. *Adveniet veluti viator pauperies: & egeſtas quaſi armatus.*

EXPLICATIO.

Eleganter deſcribitur in Parabola, quomodo *Prodigis*, & circa rem familiarem incurioſis, superveniant *naufragia fortunarum*. A principio enim pedetentim, & paſſibus lentis, inſtar *viatoris*, advenit *obaratio* & *ſortis diminutio*, neque fere ſentitur: At non multo poſt invadit *Egeſtas*, tanquam *vir armatus*, manu ſcilicet tam forti, & potente, ut ei amplius reſiſti non poſſit: cum apud antiquos recte dictum ſit, *Neceſſitatem ex omnibus rebus eſſe fortiſſimam*. Itaque *viatori* occurrendum, contra *armatum* muniendum.

PARABOLA.

6. *Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi injuriam facit: & qui arguit impium, ſibi maculam generat.*

EXPLICATIO.

Congruit cum præcepto Salvatoris, *Ut non mittamus margaritas noſtras ante porcos.* Diſtinguuntur autem in hac *Parabo-*

la,

la, actiones *Praceptionis*, & *Reprehensionis*: Distinguuntur itidem personæ, *Derisoris*, & *Impii*: Distinguitur postremo, *id quod rependitur*. In priore enim *rependitur opera lusa*: in posteriore, etiam & *macula*. Cum enim quis erudit & instituit *Derisorem*: *Iactura* primum *fit temporis*: Deinde & alii *conatum irrident*, tanquam rem vanam, & operam male collocatam; Postremo, *Derisor* ipse *scientiam, quam didicit, fastidio habet*. At majore cum periculo transigitur res in *reprehensione impii*: quia non solũ *Impius* non auscultat, sed & cornua obvertit, & reprehensorem, odiosum sibi jam factum, aut confestim conviciis proscindit, aut saltem postea apud alios criminatur.

PARABOLA.

7. *Filius sapiens lætificat patrem*: *Filius vero stultus mœsticia est matri suæ.*

EXPLICATIO.

Distinguuntur solatia atque ægritudines Oeconomicæ, *Patris* videlicet & *Matris*, circa *Liberos* suos. Etenim *Filius prudens* & *frugi*, præcipuo *solatio* est *Patri*, qui *virtutis* pretium melius novit quam *Mater*: ac propterea *Filii* sui indoli, ad virtutem propensæ, magis gratulatur: Quinetiam gaudium illi fortasse affert institutum suum, quod *Filium* tam probe educarit,

rit, illique honestatem morum, præceptis & exemplo, impresserit. Econtra, *Mater calamitati Filii plus compatitur*, & indolet: tum ob affectum maternum magis mollem, & tenerum, tum fortasse indulgentiæ suæ conscia, qua eum corruperit, & depravaverit.

PARABOLA.

8. *Memoria Iusti cum laudibus aut nomen Impiorum putrescet.*

EXPLICATIO.

Distinguitur inter *famam virorum bonorum*, qualis esse soleat post *obitum*. *Viris* enim *bonis*, extincta invidia, (quæ famam eorum, dum vixerant, carpebat) *nomen* continuo efflorescit, & *laudes* magis indies invalescunt: At *viris malis* (licet fama eorum, per gratiam amicorum, & factionis suæ hominum, ad breve tempus manserit) paulo post fastidium *nominis* oboritur: & postremo *laudes* illæ *evanidæ*, in *infamiam*, & veluti in *odorem gravem & tetrum*, desinunt.

PARABOLA.

9. *Qui conturbat domum suam, possidebit ventos.*

EXPLICATIO.

Utile admodum Monitum, de *Discordiis* & *Turbis domesticis*. Plurimi enim, ex *dissidiis uxorum*, aut *exhæredationibus filiorum*,

rum, aut *mutationibus frequentibus familiæ*, magna ſibi ſpondent; ac ſi inde, vel animi tranquillitas, vel rerum ſuarum adminiſtratio felicior, ſibi obventura foret. Sed plerunque abeunt ſpes ſuæ in *ventos*. Etenim, tum mutationes illæ, ut plurimum, non cedunt in melius: tum etiam, perturbatores iſti familiæ ſuæ, moleſtias varias, & ingratitudinem eorum, quos aliis præteritis adoptant & deligunt, ſæpenumero experiuntur. Quin & hoc pacto, rumores ſibi progignunt non optimos, & famas ambiguas: Neque enim male à Cicerone notatum eſt; *Omnem famam à domeſticis manare.* Vtrumque autem malum per *ventorum poſſeſſionem* eleganter à Salomone exprimitur: Nam *expectationis fruſtratio*, & *rumorum ſuſcitatio*, *ventis* recte comparantur.

PARABOLA.

10. *Melior eſt finis orationis, quam principium.*

EXPLICATIO.

Corrigit *Parabola* errorem frequentiſſimum, non ſolum apud eos, qui verbis præcipue ſtudent, verum etiam apud prudentiores. Is eſt, quod homines de *ſermonum* ſuorum *aditu* atque *ingreſſu* magis ſint ſolliciti, quam de *exitu*: & accuratius exordia & præfatiunculas meditentur quã

extre-

ema orationum. Debuerant autem, illa negligere, & ista, ut longe potio- ræparata & digesta apud se habere; re- entes secum, &, quantum fieri potest, ıo prospicientes, quis tandem *exitus* *onis* sit futurus, & quomodo negotia promoveri & maturari possint. Neque finis. Quinimo non *Epilogos* tantum, *rmonum, qui ad ipsa negotia spectant,* *ssus*, meditari oportet: verum etiam lorum *sermonum* cura suscipienda, *quos* *ipsum discessum commode & urbane in-* *e possint*, licet à *negotio prorsus alienos*. iidem cognovi Consiliarios duos; Vi- certe magnos, & prudentes, & quibus s rerum tunc præcipue incumbebat: ous illud fuit perpetuum, & proprium, quoties cum Principibus suis de nego- ipsorum communicarent, colloquia in us ad ipsa negotia spectantibus nun- ım terminarent, verum semper, aut ad um, aut aliud aliquid, quod audire erat upe, diverticula quærerent, atque, ut agio dicitur, *Sermones marinos aqua flu-* *tili sub extremum abluerent.* Neque : illis inter artes postremum erat.

PARABOLA.

II. *Sicut musca mortua fœtere faciunt* *guentum optimum: sic hominem pretio-* *n sapientia & gloria, parva stultitia.*

Ex-

EXPLICATIO.

Iniqua admodum & misera est conditio *hominum virtute precellentium*, (ut optime notat *Parabola*,) quia *erroribus* eorum, quamvis levissimis, nullo modo ignoscitur: Verum, quemadmodum in Gemma, valde nitida, minimum quodque granulum, aut nubecula, oculos ferit, & molestia quadam afficit: quod tamen, si in Gemma vitiosiore repertum foret, vix notam subiret: Similiter, in *Viris singulari virtute praditis*, minima quæque vitia statim in oculos & sermones hominum incurrunt, & censura perstringuntur graviore: quæ in *hominibus mediocribus*, aut omnino laterent, aut veniam facile reperirent. Itaque viro valde prudenti, parva stultitia: valde probo, parvum peccatum; urbano, & moribus eleganti, paululum indecori: de fama & existimatione multum detrahit. Adeo ut non pessimum foret *Viris egregiis*, si nonnulla *absurda* (quod citra vitium fieri possit) actionibus suis immiscerent; ut libertatem quandam sibi retineant, & parvorum defectuum notas confundant.

PARABOLA.

12. *Homines derisores Civitatem perdunt: Sapientes vero avertunt calamitatem.*

EXPLI-

Explicatio.

ırum videri possit, quod in descriptio-
ominum, qui ad Respub. labefactan-
& perdendas veluti natura comparati
cti sunt, delegerit Salomon characte-
., non hominis superbi & insolentis:
tyrannici & crudelis; non temerarii
olenti; non impii & scelerati; non in-
& oppressoris; non seditiosi & turbu-
i; non libidinosi & voluptarii; non de-
e insipientis & inhabilis; sed *Derisoris*.
ım hoc sapientia ejus Regis, qui Re-
pub. conservationes & eversiones o-
ıe norat, dignissimum est. Neque enim
lis fere est pestis Regnis & Rebuspu-
is: quam si Consiliarii Regum, aut
ıtores, quique gubernaculis rerum ad-
ʳentur, sint ingenio *derisores*. Hujus-
li enim homines, periculorum magni-
nem, ut fortes videantur Senatores,
per extenuant: iisque qui pericula,
ıt par est, ponderant, veluti timidis in-
ınt: consultandi & deliberandi matu-
moras, & meditatas disceptationes,
ti rem oratoriam, & tædii plenam, &
ummas rerum nihil facientem, subsan-
:: Famam, ad quam Principum consi-
ræcipue sunt componenda, ut *salivam*
ri, & rem cito prætervolaturam, con-
nunt: Legum vim & auctoritatem, ut

N rcti-

reticula quædam, quibus res majores minime cohiberi debeant, nil morantur: Consilia & præcautiones, in longum prospicientes, ut somnia quædam, & apprehensiones Melancholicas, rejiciunt: Viris revera prudentibus, & rerum peritis, atque magni animi & consilii, dicteriis & facetiis illudunt: Denique fundamenta omnia Regiminis Politici simul labefactant. Quod magis attendendum est, quia cuniculis, & non impetu aperto, hæc res agitur: neque cœpit esse inter homines (prout meretur) suspecta.

PARABOLA.

13. *Princeps, qui libenter præbet aures verbis mendacii, omnes servos habet improbos.*

EXPLICATIO.

Cum *Princeps* talis fuerit, ut Susurronibus, & Sycophantis, absque judicio, faciles & credulas aures præbeat, spirat omnino, tanquam à parte *Regis*, aura pestilens, quæ omnes *servos* ejus corrumpit, & inficit. Alii metus *Principis* rimantur, eosque narrationibus fictitiis exaggerant: alii invidiæ furias concitant, præsertim in optimos quosque: alii criminationibus aliorum, proprias sordes, & conscientias malas, eluunt: alii amicorum suorum honoribus & desideriis velificant, Competitores

eorum calumniando,& mordendo: alii
ılarum argumenta, contra inimicos
s, tanquam in Scena, componunt: &
umera hujusmodi. Atque hæc illi, qui
ſervis Principis ingenio ſunt magis im-
bo. At illi etiam, qui natura probio-
ſunt, & melius morati, poſtquam in
ocentia ſua parum præſidii eſſe ſenſe-
:,(quoniam *Princeps* vera à falſis diſtin-
re non novit,) morum ſuorum probi-
:m exuunt, & ventos Aulicos captant,
ue ſervilem in modum circumferuntur.
ıil enim (ut ait Tacitus de Claudio)*tu-
ı eſt apud Principem, cujus animo omnia
t tanquam indita & juſſa.* Atque bene
mineus; *Præſtat ſervum eſſe Principis,
us ſuſpicionum non eſt finis, quam ejus,
us credulitatis non eſt modus.*

PARABOLA.

14. *Iuſtus miſeretur animæ jumenti ſui:
miſericordiæ impiorum, crudeles.*

EXPLICATIO.

Inditus eſt, ab ipſa natura, homini *Mi-
cordiæ* affectus nobilis,& excellens; qui
m ad *Animalia bruta* extenditur: quæ
ordinatione Divina, ejus imperio ſub-
untur. Itaque habet iſta *Miſericordiæ*
alogiam quandam cum illa Principis
a Subditos. Quinetiam illud certiſſi-
m eſt, quod quo dignior eſt anima, eo

pluribus compatiatur. Etenim animæ angustæ & degeneres, hujusmodi res ad se nihil pertinere putant: at illa, quæ nobilior est portio universi, ex communione afficitur. Quare videmus, sub Veteri Lege, haud pauca fuisse præcepta, non tam mere *Caremonialia*, quam *Misericordia institutiva*: quale fuit illud, de *non comedendo carnem cum sanguine ejus*: & similia. Etiam in Sectis Essæorum, & Pythagoræorum, ab esu animalium omnino abstinebant. Quod etiam hodie obtinet (superstitione inviolata) apud incolas nonnullos Imperii Mogollensis. Quin & Turcæ, Gens licet, & Stirpe & Disciplina, crudelis, & sanguinaria, brutis tamen eleëmosynas largiri solent; neque animalium vexationes & torturas fieri sustinent. Verum, ne forte hæc quæ diximus, omnis generis *Misericordia* patrocinari videantur, salubriter subjungit Salomon, *Impiorum misericordias esse crudeles*. Eæ sunt, quando hominibus sceleratis & facinorosis parcitur, Iustitiæ gladio feriendis: Crudelior enim hujusmodi *misericordia*, quam crudelitas ipsa. Nam crudelitas exercetur in singulos; at misericordia illa universum facinorosum exercitum, concessa impunitate, in homines innocentes armat & immittit.

PARABOLA.

15. *Totum spiritum suum profert stul- : at sapiens reservat aliquid in posterum.*

EXPLICATIO.

Corrigit Parabola præcipue (ut vide-) non hominum vanorum futilitatem, i, dicenda, tacenda, facile proferunt; n Parrhesiam illam, qua absque discri-ne & judicio in omnes & omnia invo-it; non garrulitatem, qua ad nauseam que aliis obstrepunt; sed vitium aliud igis occultum; nempe sermonis regi-en, minime omnium prudens & Politi-m: Hoc est, cum quis ita sermonem (in lloquiis privatis) instituit, ut quæcun-e in animo habeat, quæ ad rem pertinere itet, simul, & tanquam uno spiritu, & atione continuata, proferat: Hoc enim urimum negotiis officit. Siquidem pri-o, *Oratio intercisa*, & per partes infusa, nge magis penetrat, quam continuata; oniam in continuata pondus rerum non stincte & sigillatim excipitur, nec per oram nonnullam insidet; sed ratio ra-onem, antequam penitus insederit, ex-ellit. Secundo, nemo tam potenti & fe-ci eloquentia valet, ut primo sermonis npetu eum quam alloquitur, *mutum & linguem plane reddat*, quin & alter aliquid icissim respondebit, & fortasse objiciet:

Tum vero accidit, ut quæ in Refutationem aut Replicationẽ reservanda fuissent, præmissa jam, & antea delibata, vires suas & gratiam amiserint. Tertio, si quis ea, quæ dicenda sunt, non simul effundat, sed per partes eloquatur, aliud primo, aliud subinde injiciens; sentiet ex ejus, quem alloquitur, vultu, & responso, quomodo singula illum affecerint, quam in partem accepta fuerint; ut quæ adhuc restant dicenda, cautius aut supprimat, aut excerpat.

PARABOLA.

16. *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare magna peccata.*

EXPLICATIO.

Præcipit *Parabola*, quomodo se quis gerere debeat, cum iram atque indignationem *Principis* incurrerit. Præceptum duplex: Primo, *ut non dimittat locum suum*: Secundo, ut *curationi*, tanquam in morbo aliquo gravi, diligenter & caute *attendat*. Consueverunt enim homines, postquam commotos contra se *Principes* suos senserint, partim ex dedecoris impatientia, partim ne vulnus observando refriceńt, partim ut tristitiam & humilitatem eorum Principes sui perspiciant, se à muneribus & functionibus suis subducere: quinetiam interdum ipsos magistratus, & dignitates

; gerunt, in *Principum* manus restitue-
At Salomon, hanc medendi viam, vel-
noxiam, improbat; idque summa pro-
o ratione. Primò enim, *Dedecus ipsum*
is illa publicat: unde tum inimici, at-
invidi, audaciores fiunt ad lædendum;
i amici timidiores ad subveniendum.
undo, hoc pacto fit, ut *Principes ira*,
e fortasse, si non evulgaretur, sponte
cideret, *magis figatur* & veluti princi-
jam facto hominis deturbandi, in præ-
tium illius feratur. Postremo, *secessus*
aliquid sapit ex malevolo, & tempori-
infenso; id quod malum indignatio-
, malo suspicionis cumulat. Ad *Cura-*
tem autem pertinent ista. Primo, ca-
t ante omnia, ne *stupiditate* quadam,
etiam *animi elatione*, *indignationem*
ncipis minime sentire, aut inde, prout
beat, affici, videatur: hoc est, ut & vul-
n, non ad tristitiam contumacem, sed
mœstitiam gravem atque modestam
mponat: & in rebus quibuscunque a-
ndis se minus solito hilarem & lætum
endat: Quin & in rem suam erit, amici
cujus opera, & sermone, apud *Principem*
, qui, quanto doloris sensu in intimis
crucietur, tempestive insinuet. Secundo,
casiones omnes, vel *minimas*, sedulo *evi-*
, per quas aut *res* ipsa, quæ indignationi

causam præbuit, *refricetur*: aut *Princeps* denuo excandescendi, & ipsum, quacunque de causa, coram aliis, objurgandi, ansam arripiat. Tertio, perquirat etiam deligenter occasiones omnes, in quibus *opera ejus Principi grata esse possit*: ut, & voluntatem promptam redimendi culpam præteritam ostendat; & *Princeps* suus sentiat, quali tandem servo, si eum dimittat, privari se contigerit. Quarto, *Culpam ipsam* aut *sagaciter in alios transferat*: aut *animo* illam non *malo commissam* esse insinuet; aut etiam *malitiam illorum*, qui ipsum Regi detulerunt, vel rem supra modum aggravarunt, *indicet*. Denique in omnibus evigilet, & *Curationi* sit intentus.

PARABOLA.

17. *Primus in Causa sua justus: tum venit altera pars, & inquirit in eum.*

EXPLICATIO.

Prima in unaquaque *Causa Informatio*, si paulisper animo Iudicis insederit, altas radices agit, eumque imbuit, & occupat: adeo ut ægre elui possit, nisi aut manifesta aliqua falsitas in materia informationis; aut artificium aliquod in eadem exhibenda, deprehendatur. Etenim nuda & simplex defensio, licet justa sit & præponderans, vix præjudicium informationis primæ compensare, aut libram Iustitiæ semel

l propendentem ad æquilibrium redu-
:, per se valet. Itaque & Iudici tutissi-
n, ut nihil, quod ad merita causæ spe-
:, prælibetur, priusquam utraque pars
ul audiantur; & defensori optimum, si
icem senserit præoccupatum, in hoc
issimum (quantum dat Causa) incum-
e, ut versutiam aliquam, & dolum ma-
), ab adversa parte, in Iudicis abusum,
ibitum, detegat.

PARABOLA.

18. *Qui delicate à pueritia nutrit ser-*
n suum, postea sentiet eum contumacem.

EXPLICATIO.

Servandus est *Principibus* & *Dominis*,
consilio Salomonis, in gratia & favore
erga *servos, modus*. Is triplex est: Pri-
, ut *promoveantur per gradus*, *non per*
us: Secundo, ut *interdum assuefiant re-*
sa: Tertio, (quod bene præcipit Ma-
avellus,) ut *habeant præ oculis suis sem-*
aliquid, quo ulterius aspirare possint.
si enim hæc fiant, reportabunt procul-
bio *Principes*, in fine, à *servis* suis, loco
imi grati, & officiosi, fastidium & con-
naciam. Etenim, ex promotione subita,
tur *insolentia*: ex perpetua desiderato-
n adeptione, *impatientia repulsa*: deni-
e si vota desint, deerit itidem alacritas
industria.

PARABOLA.

19. *Vidisti virum velocem in opere suo: coram Regibus stabit: nec erit inter ignobiles.*

EXPLICATIO.

Inter virtutes, quas *Reges*, in delectu *servorum*, potissimum spectant & requirunt, gratissima est præ cunctis *Celeritas*, & in *negotiis expediendis strenuitas*. Viri profunda prudentia, *Regibus* suspecti; utpote qui nimium sint inspectores; & Dominos suos, inscios & invitos, ingenii sui viribus (tanquam machina) circumagere possint. Populares, invisi; utpote qui Regum luminibus officiunt, & oculos populi in se convertunt. Animosi, pro turbulentis sæpe habentur, & ultra, quam par est, ausuris. Probi, & vitæ integræ, tanquam difficiles existimantur, nec ad omnes nutus heriles apti. Denique non est virtus alia quæ non habeat aliquam quasi umbram, qua *Regum* animi offendantur; Sola *Velocitas ad mandata*, nihil habet, quod non placeat. Insuper, motus animorum regiorum celeres sunt, & moræ minus patientes. Putant enim, se quidvis efficere posse; illud tantum deesse, ut cito fiat. Itaque ante omnia iis grata est *Celeritas*.

PA-

PARABOLA.

20. *Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub Sole, cum Adolescente secundo, qui consurgit pro eo.*

EXPLICATIO.

Notat *Parabola* vanitatem hominum, qui se agglomerare solent ad *Successores designatos Principum.* Radix autem hujus rei est; Insania illa, hominum animis penitus à natura insita; Nimirum ut spes suas nimium adament. Vix enim reperitur, qui non delectatur magis iis quæ *sperat*, quam iis quæ *fruitur*. Quinetiam *Novitas* humanæ naturæ grata est, & avide expetitur. In *Successore* autem *Principis* ista duo concurrunt; *Spes*, & *Novitas*. Innuit autem *Parabola* idem, quod olim dictum erat; primo à Pompeio ad Syllam; postea à Tyberio de Macrone; *Plures adorare Solem orientem, quam occidentem.* Neque tamen *Imperantes* multum hac re commoventur, aut eam magni faciunt; sicut nec Sylla, nec Tiberius fecit: sed rident potius hominum levitatem, nec pugnant cum somniis: *Est autem* (ut ajebat ille) *spes vigilantis insomnium.*

PARABOLA.

21. *Erat Civitas parva, & pauci in ea viri; Venit contra eam Rex magnus, & vadavit eam, instruxitque munitiones per gy-*

rum, & perfecta est obsidio: inventusque est in ea vir pauper & sapiens, & liberavit eam per sapientiam suam: & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

EXPLICATIO.

Describit *Parabola ingenium hominum pravum* & *malevolum.* Ii in rebus duris, & angustis, confugiunt fere ad viros prudentes, & strenuos, licet antea contemptui habitos. Quamprimum autem tempestas transierit, ingrati demum erga conservatores suos reperiuntur. Machiavellus vero, non sine caussa, instituit Quæstionem, *Vter ingratior esset erga bene meritos, Princeps, aut Populus?* Sed interim utrunque ingratitudinis arguit. Attamen hoc non solum ex *ingratitudine Principis* aut *Populi* oritur, sed accedit plerunque his *invidia Procerum*, qui secreto indolent eventui, licet felici & prospero, quia ab ipsis profectus non sit: Itaque & meritum hominis extenuant, & ipsum deprimunt.

PARABOLA.

22. *Iter pigrorum, quasi sepes spinarum.*

EXPLICATIO.

Elegantissime ostendit *Parabola, pigritiam* in fine *laboriosam* esse. Diligentia enim, & sedula præparatio, id præstant, ut pes in aliquod offendiculum non impingat; sed ut complanetur, via antequam inea-

ineatur. At qui piger eſt, & omnia in extremum momentum executionis differt, neceſſe eſt ut perpetuo, & ſingulis paſſibus, quaſi per rubos & ſentes incedat, qui eum ſubinde detineant, & impediant. Idem obſervari poſſit etiam in familia regenda; in qua, ſi adhibeatur cura & providentia, omnia placide & veluti ſponte procedunt, abſque ſtrepitu & tumultu: Sin hæc deſint, ubi major aliquis motus intervenerit, omnia ſimul agenda turmatim occurrunt: tumultuantur ſervi: ædes perſonant.

PARABOLA.

23. *Qui cognoſcit in judicio faciem, non bene facit; iſte, & pro buccella panis, deſeret veritatem.*

EXPLICATIO.

Prudentiſſime notat *Parabola*, in *Iudice* magis perniciosam eſſe *facilitatem morum*, quam *corruptelam munerum*. *Munera* enim haudquaquam ab omnibus deferuntur; at vix ulla eſt Cauſa, in qua non inveniatur aliquid, quod flectat Iudicis animum, ſi *perſonas reſpiciat*. Alius enim reſpicietur, ut popularis; alius, ut maledicus; alius, ut dives; alius, ut gratus; alius, ut ab amico commendatus; Denique omnia plena ſunt iniquitatis, ubi dominatur *reſpectus perſonarum*: & levi omnino de cauſſa, veluti pro *buccella panis*, *judicium* pervertetur. PA-

PARABOLA.

24. *Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames.*

EXPLICATIO.

Parabola ista antiquitus expressa & depicta fuit, sub Fabula *Hirndinis utriusque:* nimirum, plenæ, & vacuæ. *Pauperis* enim & *famelici oppressio*, longe gravior est, quam *oppressio* per *divitem* & *repletum:* quippe quę omnes exactionum technas, & omnes nummorum angulos, perquirit. Solebat hoc ipsum etiam spongiis assimilari: quæ aridæ, fortiter sugunt: madidæ, non item. Monitum autem utile continet, tum erga Principes, ne præfecturas Provinciarum, aut Magistratus, viris indigentibus, & obæratis, committant; tum erga populos, ne Reges suos cum nimia egestate confli-ctari permittant.

PARABOLA.

25. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, est justus cadens coram impio.*

EXPLICATIO.

Præcipit *Parabola*, Rebuspub. ante omnia cavendum esse de *iniquo* & *infami Iudicio*, in *caussa aliqua celebri* & *gravi:* præsertim ubi non absolvitur noxius, sed condemnatur insons. Etenim injuriæ inter privatos grassantes, turbant quidem & pol-

polluunt *latices*, ſed tanquam in *rivulis*: Verum judicia iniqua, qualia diximus, à quibus exempla petuntur, *fontes* ipſos *juſtitiæ* inficiunt, & inquinant. Poſtquam enim Tribunal ceſſerit in partes injuſtitię, ſtatus rerum vertitur, tanquam in latrocinium publicum: fitque plane, ut *homo homini ſit lupus*.

PARABOLA.

26. *Noli eſſe amicus homini iracundo, nec ambulato cum homine furioſo.*

EXPLICATIO.

Quanto religioſius amicitiæ jura inter bonos ſervanda, & colenda ſunt; tanto magis cavendum eſt, jam uſque à principio, de *prudente amicorum delectu*. Atque amicorum natura & mores, quantum ad nos ipſos ſpectant; omnino ferendi ſunt: Cum vero neceſſitatem nobis imponunt, qualem erga alios perſonam induamus, & geramus, dura admodum, & iniqua, amicitiæ conditio eſt. Itaque intereſt inprimis, ut præcipit Salomon, ad vitæ pacem, & præſidia, ne res noſtras cum *hominibus iracundis*, & qui facile lites & jurgia provocant, aut ſuſcipiunt, commiſceamus. Iſtud enim genus amicorum, perpetuo nos contentionibus & factionibus implicabit: ut aut amicitiam abrumpere, aut incolumitati propriæ deeſſe, cogamur.

PA-

PARABOLA.

27. *Qui celat delictum, quarit amicitiam: sed qui altero sermone repetit, separat fœderatos.*

EXPLICATIO.

Duplex, concordiam tractandi, & animos reconciliandi, via. Altera, quæ incipit ab *amnestia*; altera, quæ à *repetitione injuriarum,* subjungendo apologias, & excusationes. Equidem memini sententiam viri admodum prudentis & politici: *Qui pacem tractat, non repetitis conditionibus dissidii, is magis animos dulcedine concordia fallit, quam aquitate componit.* Verum Salomon, illo scilicet prudentior, in contraria opinione est; & *amnestiam* probat, *repetitionem* prohibet. Etenim in *repetitione* hæc insunt mala: tum quod ea sit veluti *unguis in ulcere*; tum quod *periculum impendeat à nova altercatione*, (siquidem de injuriarum rationibus inter partes nunquam conveniet;) tum denique quod *deducat rem ad apologias*: at utraque pars malit videri, potius offensam remisisse, quam admisisse excusationem.

PARABOLA.

28. *In omni opere bono erit abundantia: ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.*

Ex-

EXPLICATIO.

Separat Salomon, hac *Parabola*, fructum *laboris linguæ*, & *laboris manuum*; quasi ex altero proveniat *egestas*, ex altero *abundantia*. Etenim fit fere perpetuo, ut qui multa effutiant, jactent multa, promittant, egeni sint: nec emolumentum capiant ex illis rebus, de quibus loquuntur. Quinetiam, ut plurimum, industrii minime sunt, aut impigri ad opera: sed tantummodo sermonibus se, tanquam, vento, pascunt & satiant. Sane, ut Poëta loquitur: *Qui silet, est firmus*. Is qui conscius est, se in opere proficere, sibi plaudit, & tacet: Qui vero econtra conscius est, auras se inanes captare, multa & mira apud alios prædicat.

PARABOLA.

29. *Melior est correptio manifesta, quam amor occultus.*

EXPLICATIO.

Reprehendit *Parabola mollitiem amicorum*, qui amicitiæ privilegio non utuntur in admonendo libere & audacter amicos, tam de erroribus, quam de periculis suis. *Quid enim faciam* (solet hujusmodi *mollis amicus* dicere) *aut quo me vertam? Amo illum, quantum quis, maxime: meque, si quid illi adversi contigerit, ipsius loco libenter substituerim: Sed novi ingenium ejus: si*

lib e-

libere cum eo egero, animum illius offendam, saltem contristabo: neque tamen proficiam: atque citius eam ab amicitia mea alienabo, quam ab iis, quæ in animo fixa habet, abducam. Hujusmodi *amicum*, tanquam enervem, & inutilem, redarguit Salomon: atque plus utilitatis, ab inimico *manifesto*, quam ab ejus generis *amico*, sumi posse pronunciat. Siquidem ea fortasse audire ei contigerit ab *inimico* per contumeliam, quę *amicus* mussat præ nimia indulgentia.

PARABOLA.

30. *Prudens advertit ad gressus suos: Stultus divertit ad dolos.*

EXPLICATIO.

Duæ sunt *Prudentiæ* species: Altera vera & sana: altera degener & falsa, quam Salomon *Stultitiæ* nomine appellare non dubitat. Qui priori se dederit, viis & vestigiis propriis cavet; periculis prospiciens, meditans remedia; proborum opera utens, contra improbos se ipsum muniens; cautus inceptu, receptu non imparatus; in occasiones attentus, contra impedimenta strenuus; cum innumeris aliis, quæ ad sui ipsius *actiones* & *gressus regendos* spectant. At altera species, tota est consuta ex *fallaciis & astutiis*, spemque ponit omnino in aliis circumveniendis, iisdemque ad libitum effingendis. Hanc merito rejicit

cit *Parabola*, non tantum ut improbam, sed etiam ut *stultam*. Primo enim, minime est ex iis rebus, quæ *in nostra sunt potestate*; nec etiam aliqua *constanti Regula nititur*; sed nova quotidie comminiscenda sunt stratagemata, prioribus fatiscentibus, & obsoletis. Secundo, qui vafri & subdoli hominis famam & opinionem semel incurrerit, præcipuo se ad res gerendas *instrumento* prorsus privavit; hoc est, *fide*: Itaque, omnia parum votis suis consentientia, experietur. Postremo, *artes istæ, utcunque pulchra videantur*, & *complaceant*, attamen sæpius frustrantur; quod bene notavit Tacitus; *Consilia callida & audacia, expectatione læta, tractatu dura, eventu tristia.*

PARABOLA.

31. *Noli esse justus nimium, nec sapientior quam oportet; cur abripiare subito?*

EXPLICATIO.

Sunt tempora (ut inquit Tacitus) *in quibus magnis virtutibus certissimum est exitium.* Atque hoc viris virtute & justitia egregiis, aliquando subito, aliquando diu ante prævisum, contingit. Quod si adjungatur etiam prudentia, hoc est, ut cauti sint, & ad propriam incolumitatem evigilent, tum hoc lucrantur, ut ruina eorum subito obveniat, ex occultis omnino

&

& obſcuris conſiliis; quibus & evitetur invidia, & pernicies ipſos imparatos adoriatur. Quod vero ad illud *Nimium*, quod in *Parabola* ponitur, (quandoquidem non Periandri alicujus, ſed Salomonis verba ſunt iſta; qui mala in hominum vita ſæpius notat, nunquam præcipit) NB. intelligendum eſt, non de virtute ipſa, in qua *Nimium* non eſt, ſed de vana ejus atque invidioſa affectatione, & oſtentatione. Simile quiddam innuit Tacitus de Lepido; miraculi loco ponens, quod nunquam ſervilis alicujus ſententiæ auctor fuiſſet, & tamen tam ſævis temporibus incolumis manſiſſet; *Subit* (inquit) *cogitatio, utrum hæc fato regantur, an etiam ſit in noſtra poteſtate, curſum quendam tenere, inter deforme obſequium, & abruptam contumaciam, mediũ, periculo ſimul & indignitate vacuum?*

PARABOLA.

32. *Da ſapienti occaſionem, & addetur ei ſapientia.*

EXPLICATIO.

Diſtinguit *Parabola*, inter *Sapientiam* illam, quæ in verum habitum increverit, & maturuerit; ex illam, quæ natat tantum in cerebro & conceptu, aut ſermone jactatur, ſed radices altas non egerit. Siquidem prior, oblata occaſione, in quę exerceatur, illico excitatur, accingitur, dilatatur; adeo

ut

ut se ipsa major videatur: posterior vero, quę ante occasionem alacris erat, occasione data, fit attonita & confusa; ut etiam ipsi, qui ea se præditum arbitrabatur, in dubium vocetur, annon Præceptiones de ea fuerint insomnia mera, & speculationes inanes.

PARABOLA.

33. *Qui laudat amicum voce alta, surgendo mane, erit illi loco maledictionis.*

EXPLICATIO.

Laudes moderatæ, & tempestivæ, & per occasionem prolatæ, famæ hominum atque etiam fortunæ, plurimum conferunt; At immoderatæ, & streperæ, & importune effusæ, nihil prosunt; imo potius, ex sententia *Parabolæ*, impense nocent. Primo enim: manifesto se produnt, aut ex *nimia benevolentia oriundas*; aut ex *composito affectatas*; quo *collaudatum* potius falsis pręconiis demereantur, quam veris Attributis ornent. Secundo, *Laudes parcæ, & modestæ, invitant* fere *præsentes*, ut *ipsis etiam aliquid adjiciant*; profusæ contra & immodicæ, ut aliquid demant & detrahant. Tertio, (quod caput rei est) conflatur illi invidia, qui *nimium laudatur*; cum *laudes* omnes *nimiæ* videantur spectare ad contumeliam aliorum, qui non minus merentur.

PARABOLA.

34. *Quomodo in aquis resplendent facies; sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

EXPLICATIO.

Distinguit *Parabola* inter *mentes prudentium & cæterorum hominum*; illas *aquis* aut *speculis* comparans, quę species & imagines rerum recipiunt; cum alteræ similes sint *terræ*, aut *lapidi impolito*, in quibus nihil reflectitur. Atque eo magis apte comparatur *animus hominis prudentis* ad *speculum*; quia in *speculo imago* propria spectari possit, una cum *imaginibus aliorum*; id quod *oculis* ipsis sine *speculo* non conceditur. Quod si *animus prudentis* adeo capax sit, ut innumera ingenia & mores observare & internoscere possit; superest, ut detur opera, quo reddatur non minus *varius applicatione*, quam *repræsentatione*. *Qui sapit, innumeris moribus aptus erit.*

LX.

FABER FORTUNÆ SIVE DOCTRINA DE AMBITU VITAE.

AC primo quidem intuitu, novum quoddam & insolitum Argumentum tractare videbor; docendo homines, quomodo *Fortunæ suæ fabri* fieri possint: Doctrinam certe, cui quivis libenter se discipulum

pulum addixerit, donec difficultatem ejusdem habuerit perspectam. Non enim leviora sunt, aut pauciora, aut minus ardua, quæ ad *Fortunam* comparandam requiruntur, quam quæ ad *Virtutem:* Resque est æque difficilis ac severa, fieri vere *Politicum,* ac vere *Moralem.* At hujus *doctrinæ* pertractio, plurimum ad literarum, tum *decus,* tum *pondus,* pertinet. Interest enim inprimis *honoris* literarum, ut homines isti Pragmatici sciant, eruditionem haudquaquam aviculæ, qualis est alauda, similem esse, quæ in sublime ferri & cantillando se oblectare soleat; at nihil aliud: quinimo ex accipitris potius genere esse; qui & in alto volare, ac subinde, cum visum fuerit, descendere, & prædam rapere novit. Deinde, & ad *perfectionem* literarum hoc ipsum spectat, quia legitimæ inquisitionis vera norma est, ut *nihil inveniatur in globo materiæ, quod non habeat parallelum in globo crystallino, sive intellectu.* Hoc est, ut nihil veniat in *Practicam*, cujus non sit etiam *Doctrina* aliqua & *Theoria.* Neque tamen literæ hanc ipsam *fortunæ architecturam* aliter admirantur aut æstimant, quam ut opus quoddam inferioris generis. Nemini enim *fortuna propria*, pro dono *Esse sui*, à Deo concesso, ullo modo digna retributio esse possit. Quin & non raro fit.

ut

ut viri virtutibus egregii, fortunæ suæ sponte renuncient, ut rebus sublimioribus vacent. Digna tamen est *fortuna*, quatenus virtutis ac bene merendi organum est, sua quoque *speculatione*, & *doctrina*.

Ad hanc *Doctrinam* pertinent præcepta: nonnulla *summaria*; nonnulla *sparsa* & *varia*. Præcepta *summaria* versantur circa veram *notitiam*, & *aliorum*, & *sui*. Primum igitur præceptum (in quo cardo *notitia aliorum* vertitur) illud constituatur, ut procuremus nobis (quantum fieri possit) *fenestram* illam, quam olim requisivit Momus. Ille, cum in humani cordis fabrica, tot angulos & recessus conspicatus esset, id reprehendit, quod defuisset *fenestra*, per quam in obscuros illos & tortuosos anfractus inspicere quis possit. Hanc autem *fenestram* obtinebimus, si omni sedulitate nobis informationem comparemus, & procuremus, de personis, quibuscum intercedunt negotia, particularibus; earumque ingeniis, cupiditatibus, finibus, moribus, auxiliis & adminiculis quibus præcipue suffulciuntur & valent; Et rursus, defectibus & imbecillitatibus, quaque ex parte maxime pateant obnoxii sint; amicis, factionibus, patronis, clientelis; rursusque inimicis, invidis, competitoribus, etiam temporibus & aditibus;

(Sola

(*Sola viri molles aditus, & tempora noris;*) Denique institutis, & normis quas sibi præscripserunt: & similibus. Quinetiam, non solum informatio capienda est, de *personis*, sed insuper de *actionibus* particularibus, quæ de tempore in tempus in motu sunt, & tanquam sub incude; Quomodo regantur & succedant, quorum studiis foveantur, à quibus oppugnentur, cujusque sint ponderis & momenti, & quid secum trahant, & hujusmodi. Etenim *actiones* præsentes nosse, & in se plurimum prodest; & illud insuper habet, quod absque hôc, etiam personarum notitia valde futura sit fallax & erronea. Mutantur enim homines simul cum actionibus: & alii sunt, dum actionibus ipsius implicentur & obsideantur; alii, postquam redierint ad ingenium. Atque hæ de rebus particularibus informationes, quæ tam ad *personas*, quam ad *actiones* spectant, sunt tanquam Propositiones minores in omni activo Syllogismo. Nulla enim Observationum aut Axiomatum (unde conficiuntur Majores propositiones Politicæ) veritas, aut excellentia, ad Conclusionis firmamentum sufficere possit, si in Minore propositione fuerit erratum. Quod vero hujusmodi *notitia* comparari possit, fidejussor nobis est Salomon, qui ait: *Consilium in corde viri,*

tanquam aqua profunda; sed vir prudens exhauriet illud. Quamvis autem ipsa *notitia* non cadat sub præceptum, quoniam individuorum est, attamen mandata de eadem elicienda utiliter dari possunt.

Notitia hominum sex modis elici & hauriri potest: per *vultus* & *ora* ipsorum; per *verba*; per *facta*; per *ingenia* sua: per *fines* suos: denique per *relationes aliorum.* Quantum ad *Vultus* attinet, minime nos moveat vetus Adagium, *Fronti nulla fides.* Licet enim hoc ipsum non perperam dictum sit de *Vultus* & *Gestus* compositione externa & generali; attamen subsunt subtiliores quidam motus, & labores *oculorum, oris, vultus,* & *gestus*: ex quibus reseratur & patet (ut eleganter ait Q. Cicero) veluti *Ianua quædam animi.* Quis Tiberio Cæsare occultior? At Tacitus, notans characterem & modum loquendi diversum, quo usus est Tiberius, in laudando, apud Senatum, res à Germanico, & à Druso, gestas, de laudibus Germanici sic: *Magis in speciem adornatis verbis, quam ut penitus sentire videretur:* De laudibus Drusi sic: *Paucioribus, sed intentior, & fida oratione.* Iterum Tacitus, eundem Tiberium, alias etiam ut nonnihil pellucidum, notans: *In aliis* (inquit) *erat veluti eluctantium verborum: solutius vero loquebatur,*

quan-

quando subveniret. Sane difficile reperiatur simulationis artifex aliquis, tam peritus & egregius: aut vultus aliquis ita coactus, & , ut ille loquitur, *jussus*; qui à sermone artificioso & simulatorio possit istas notas sejungere; quin aut sermo sit solito *solutior*, aut *comptior*: aut magis *vagus* & *oberrans*, aut magis *aridus* & quasi *eluctans*.

Ad *Verba hominum* quod attinet: sunt quidem illa (ut de urinis loquuntur Medici) *meretricia*. Sed isti *meretricii fuci* optime deprehenduntur duobus modis: cum scilicet *proferuntur verba*, aut *ex improviso*, aut in *perturbatione*. Sic Tiberius, cum ex Agrippinę verbis aculeatis subito commotus esset, & nonnihil abreptus, extra innatæ simulationis terminos pedem protulit: *Audita* hæc (inquit Tacitus) *raram occulti pectoris vocem elicuere: correptamque, Græco versu, admonuit: Ideo lædi quia non regnaret*. Quare Poëta perturbationes hujusmodi, non inscite appellat *Torturas*, quod ab iis secreta sua prodere homines compellantur.

——— *Vino tortus & Ira*.

Ipsa sane testatur experientia, paucos admodum reperiri, qui erga arcana sua tam fidi sint, animumque gerant adeo obfirmatum: quin internum ex iracundia: interdum ex jactantia; interdum ex intima

erga amicum benevolentia: interdum ex animi imbecillitate, qui se mole cogitationum onerari amplius non sustineat: interdum denique ex alio quopiam affectu: intimas animi cogitationes revelent & communicent. Ac ante omnia sinus animi excutit, si simulatio simulationem impulerit; juxta Adagium illud Hispanorum: *Dic mendacium, & erues veritatem.*

Quin & *Factis* ipsis, licet humani animi pignora sint certissima, non prorsus tamen fidendum: nisi diligenter ac attente pensitatis prius, illorum & *magnitudine*, & *proprietate*. Illud enim verissimum: *Fraus sibi in parvis fidem præstruit, ut majore emolumento fallat.* Italus vero se ipsum *in ipso stare lapide* putat, *ubi Præco prædicat*, si melius solito tractetur, absque causa manifesta. Etenim, officia ista minora, homines reddunt oscitantes, & quasi consolitos, tam ad cautionem, quam ad industriam; atque recte à Demosthene appellantur *alimenta socordiæ*. Porro *Proprietatem* & naturam, nonnullorum *factorum*, etiam quæ *beneficiorum* loco habentur, subdolam & ambiguam luculenter cernere licet ex eo, quod Antonio Primo imposuit Mutianus: Qui post reditum cum eo in gratiam, sed fide pessima, plurimos ex Antonii amicis, ad dignitates evexit; *Simul*

mul amicis ejus Præfecturas & Tribunatus largitur. Hoc autem astu, Antonium non munivit, sed exarmavit penitus & desolavit, amicitias ejus ad se transferendo.

36 Certissima autem Clavis, ad animos hominum reserandos, vertitur, in rimandis & pernoscendis, vel *ingeniis* & *naturis* ipsorum; vel *finibus* & *intentionibus*. Atque imbecilliores certe & simplicores, ex *ingeniis:* prudentiores autem, & tectiores, ex *finibus* suis optime judicantur. Certe prudenter & facete (licet meo judicio minus vere) dictum fuit à Nuntio quopiam Pontificis, sub reditu ejus à Legatione apud nationem quandam, ubi tanquam Ordinarius resederat. Interrogatus, de delectu Successoris sui, consilium dedit, *Vt nullo modo mitteretur aliquis, qui eximie prudens esset, sed potius mediocriter tantum: quoniam* (inquit) *ex prudentioribus nemo facile conjiciet, quid verisimile foret illius gentis homines facturos.* Sane non raro intervenit ille error, & maxime familiaris est viris prudentibus, ut ex modulo ingenii proprii alios metiantur: ac proinde ultra scopum sæpius jaculentur, supponendo quod homines majora quædam meditentur, & sibi destinent, & subtilioribus technis utantur, quam quæ illorum animos unquam subierunt. Quod etiam

eleganter innuit Adagium Italicum, quo notatur; *Nummorum, Prudentiæ, Fidei, semper minores inveniri rationes, quam quis putaret.* Quare in levioris ingenii hominibus quia multa absurda faciunt, capienda est conjectura, potius ex propensionibus *ingeniorum*, quam ex destinationibus *finium*. Porro, *Principes* quoque (sed longe aliam ob causam) ab *ingeniis* optime judicantur: *Privati* autem ex *finibus*. *Principes* enim fastigium adepti humanorum desideriorum, nullos fere sibi propositos *fines* habent, ad quos, præsertim vehementer & constanter, aspirant: ex quorum *finium* situ & distantia, reliquarum suarum *actionum* possit excipi & confici directio & scala: Id quod inter alia, causa est vel præcipua, ut *corda eorum* (quod Scriptura pronunciat) *sint inscrutabilia*. At *Privatorum* nullus est, qui non sit plane veluti viator, & proficiscatur intente ad aliquam itineris metam, ubi consistat; unde non male divinare quis poterit, quid facturus sit, aut non facturus. Si enim in ordine sit quidpiam ad finem suum, probabile est, facturum: sin sit in contrarium finis, minime. Neque, de *finium*, aut *ingeniorum*, in hominibus diversitate, informatio capienda est simpliciter tantum, sed & comparate: quid scilicet prædominetur;
&

& reliqua in ordinem cogat. Sic, ut videmus, Tigellinus, cum se Petronio Turpiliano inferiorem sentiret, in voluptatibus Neroni ministrandis & prægustandis *metus* (ut ait Tacitus) *Neronis rimatus est*: & hoc pacto æmulum evertit.

Ad *Notitiam* quod attinet, de hominum animis, secundariam, nimirum, quæ ab aliorum *relatione* desumitur, breviter dicere sufficiet. Defectus & vitia didiceris optime ab inimicis; virtutes & facultates ab amicis; mores & tempora à famulis; opiniones & meditationes ab intimis familiaribus, cum quibus frequentius colloquia miscent. Fama popularis levis est; & superiorum judicia minus certa. Etenim coram illis tectiores incedunt homines. *Verior fama è domesticis emanat.*

Verum ad *Inquisitionem* istam universam via maxime compendiaria in tribus consistit. Primum, ut *amicitias multas* comparemus, cum ejusmodi *hominibus*, qui *multiplicem & variam* habent, tam *rerum*, quam *personarum, notitiam*: Inprimis vero enitendum, ut saltem singulos habeamus præsto, qui pro negotiorum atque hominum diversitate, nos de unaquaque re certiores facere, & solide informare possint. Secundo, ut *prudens temperamentum* & *mediocritatem* quandam persequa-

mur, & in *libertate sermonis*, & in *taciturnitate*: frequentius *libertatem* usurpantes; at, cum res postulat; *silentium*. *Libertas* siquidem in *sermone*, etiam alios invitat & provocat, ut pari *libertate* erga nos utantur; & sic multa deducit ad notitiam nostram: At *taciturnitas* fidem conciliat, efficitque, ut ament homines secreta sua apud nos, tanquam in sinu, deponere. Tertio, is nobis paulatim acquirendus est *Habitus*, ut vigilante & præsente animo, in omnibus colloquiis & actionibus, simul, & rem, *quæ instat*, *geramus*: & alia, *quæ incidunt*, *observemus*. Nam sicut Epictetus præcipit, ut *Philosophus* in singulis suis actionibus ita secum loquatur; *Et hoc volo, & etiam institutum servare*: Sic *Politicus* in singulis negotiis, ita secum statuat; *Et hoc volo, atque etiam aliquid, quod in futurum usui esse possit, addiscere.* Itaque, qui eo sunt ingenio, ut nimium *Hoc agant*, & toti sint in præsente negotio, quod in manibus habent, de iis autem, quæ interveniunt, nec cogitant quidem, (id quod in se agnoscit Montaneus,) illi certe ministri Regum, aut Rerumpub. sunt vel optimi, sed ad proprias fortunas claudicant. Interim, Cautio ante omnia adhibenda, ut *impetum animi*, & *alacritatem* nimiam cohibeamus; ne multa sciendo, ad

nos

nos multis immiscendum, feramur. Infelix enim quiddam est, & temerarium, *Polypragmosyne*. Itaque ista, quam comparandam præcipimus, *notitia rerum & personarum* varietas, huc tandem redit; ut & *rerum*, quas suspicimus, & *hominum*, quorum opera utimur, magis cum judicio delectum faciamus, unde cuncta & magis dextre, & magis tuto, disponere & administrare sciamus.

Notitiam aliorum sequitur *notitia sui*. Etenim non minor diligentia adhibenda est, sed major potius, ut nos de nobis ipsis, quam de aliis, vere & accurate informemus. Quippe cum Oraculum illud, *Nosce te ipsum*, non tantum sit Canon Prudentiæ universalis, sed & in *Politicis* præcipuum locum habeat. Optime enim homines monet S. Iacobus; *Eum, qui vultum in speculo consideravit, oblivisci tamen illico, qualis fuerit*: ut omnino frequenti inspectione sit opus. Idque tenet etiam in *Politicis*. Sed *specula* scilicet sunt diversa: Nam *Speculum Divinum*, in quo nos contueri debemus, est Verbum Dei; *Speculum* autem *Politicum*, non aliud est quam status rerum, & temporum, in quibus vivimus.

Examen igitur accuratum, nec quale esse solet sui nimium amantis, instituendū est *homini*, de propriis *facultatibus, virtu-*

 tibus

tibus & *adminiculis*: nec non de *defectibus*, *inhabilitatibus*, & *obstaculis*: ita rationem subducendo, ut hæc perpetuo in majus; illa autem minoris potius, quam revera sunt, æstimentur. Ex hujusmodi autem Examine in *Considerationem* veniant, quæ sequuntur.

Prima *Consideratio* sit, quomodo alicui homini, moribusque & naturæ suæ, cum *temporibus* conveniat, quæ si inventa fuerint congrua, omnibus in rebus magis libere & solute agere & suo ingenio uti liceat: sin sit aliqua Antipathia, tum demum in universo vitæ cursu magis caute & tecte est incedendum, minusque in publico versandum. Sic Tiberius fecit; qui morum suorum sibi conscius, cum seculo suo non optime convenientium, Ludos publicos nunquam spectavit; quinetiam per duodecim continuos annos postremos nunquam in Senatum venit: ubi contra Augustus perpetuo in oculis hominum vixit: quod & Tacitus observat; *Alia Tiberio morum via.* Eadem & Periclis ratio fuit.

Secunda sit *Consideratio*, quomodo alicui conveniat cum *professionibus & generibus vitæ*, quæ in usu & pretio sunt, quorumque sibi delectus sit faciendus; ut si jam decretum non sit de *genere vitæ*, maxime

xime aptum & ingenio suo congruum sumat; sin jam pridem id *genus* vitæ, ad quod minus à natura factus est, fuerit ingressus, sub prima occasione se subducat, & novam conditionem arripiat. Id quod à Valentino Borgia videmus factum, ad vitam sacerdotalẽ à patre innutrito, quam tamen postea ejuravit, suo obsecutus ingenio; & vitæ militari se applicuit: Quanquam Principatu æque ac Sacerdotio indignus, cum utrunque homo pestilens dehonestaverit.

Tertia sit *Consideratio*, quomodo se habeat quis, *comparatus ad æquales & æmulos suos*: quos verisimile sit eum habiturum in fortuna sua Competitores: cumque vitæ cursum teneat, in quo maxima inveniatur virorum egregiorum solitudo; atque in quo probabile sit, se ipsum, inter cæteros, maxime posse enitere. Id quod à C. Cæsare factum est; qui ab initio Orator fuit, & causas egit; & in Toga potissimum versabatur: Cum vero vidisset, *Ciceronem, Hortensium, Catulum*, eloquentiæ gloria excellere; rebus vero bellicis clarum admodum neminem, præter Pompeium; destitit ab incepto, & potentiæ illi Civili multum valedicere jubens, transtulit se ad artes militares, & Imperatorias; ex quibus summum rerum fastigium conscendit.

Quarta sit *Consideratio*, ut naturæ suæ, & ingenii rationem, habeat quis, in *deligendis amicis*, ac *necessariis*: Siquidem diversis, diversum genus *amicorum* convenit; aliis solenne, & taciturnum; aliis audax, & jactabundum; & complura id genus. Certe notatu dignum est, quales fuerint *amici* Iulii Cæsaris, (Antonius, Hirtius, Pausa, Oppius, Balbus, Dolabella, Pollio, reliqui:) Illi scilicet jurare solebant; *Ita vivente Cæsare moriar*: infinitum studium erga Cæsarem præ se ferentes; erga omnes alios arrogantes & contemptores: fueruntque homines, in negotiis gerendis, impigri; fama, & existimatione, mediocres.

Quinta sit *Consideratio*, ut caveat quis sibi *ab Exemplis*: neque ad *imitationem aliorum* se inepte componat; quasi quod aliis fuerit pervium, etiam sibi patere necesse sit; neutiquam secum reputans, quantum fortasse interfuerit, inter suum, & illorum, quos ad Exemplum sibi delegit, ingenium & mores. In quem errorem manifesto incidit Pompeius, qui, ut Cicero scriptum reliquit, toties solitus erat dicere; *Sylla potuit, ego non potero?* Qua in re vehementer sibi imposuit, cum ingenium & rationes agendi Syllæ à suis *toto cælo* (ut ajunt) *distarent*: Cum alter ferox esset, vio-

violentus; quique factum in omnibus urgeret; alter gravis, legum memor, omniaque ad majestatem & famam componens; unde longe minus erat, ad perficienda quæ cogitarat, efficax & validus. Sunt & aliæ hujus generis *præceptiones*; verum hæ ad Exemplum reliquarum sufficient.

Neque vero, *Nosse se ipsum*, homini sufficit; sed ineunda etiam est ratio secum, quomodo se *ostentare, declarare*, denique *flectere se & effingere*, commode & prudenter, possit. Ad *ostentandum se* quod attinet, nihil videmus usu venire frequentius, quam ut qui virtutis habitu sit inferior, specie virtutis externa sit potior. Non parva igitur est prudentiæ prærogativa, si quis arte quadam, & decore, specimen sui apud alios exhibere possit; *virtutes* suas, *merita*, atque *fortunam* etiam (quod sine arrogantia aut fastidio fieri possit) commode *ostentando*; contra, *vitia*, *defectus*, *infortunia* & *dedecora*, artificiose occultando: illis immorans, easque veluti ad lumen obvertens; his subterfugia quærens, aut apte ea interpretando eluens: & similia. Itaque, de Mutiano, viro sui temporis prudentissimo, & ad res gerendas impigerrimo, Tacitus; *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam ostentator*. Indiget certe res hæc arte nonnulla, ne tædium & contem-

ptum pariat: ita tamen, ut *ostentatio* quæpiam, licet usque ad vanitatis *primum gradum*, vitium sit potius in *Ethicis*, quam in *Politicis*. Sicut enim dici solet de calumnia; *Audacter calumniare; semper aliquid hæret*: Sic dici possit de jactantia, (nisi plane deformis fuerit & ridicula;) *Audacter te vendita; semper aliquid hæret*. Hærebit certe apud populum; licet prudentiores subrideant. Itaque existimatio parta apud plurimos, paucorum fastidium abunde compensabit. Quod si ista, de qua loquimur, *sui ostentatio*, decenter, & cum judicio, regatur; exempli gratia; si nativum quendam pectoris candorem & ingenuitatem præ se ferat; aut si illis temporibus adhibeatur, vel cum pericula circumstent, (ut apud viros militares in bellis;) vel cum alii invidia flagrent; aut si verba, quæ ad laudes proprias pertinent, tanquam aliud agenti, excidisse videantur, minimeque vel serio, vel prolixe nimis, iis insistatur; aut si ita quis se laudibus honestet, ut simul etiam censuris & jocis erga se non abstineat; aut si denique hoc facit, non sponte, sed tanquam lacessitus, & aliorum insolentiis & contumeliis provocatus: non parvum certe hæc res existimationi hominis cumulum adjicit. Neque sane exiguus est eorum numerus, qui, cum natura

sint

sint magis solidi, & minime ventosi; atque propterea hac arte honori suo velificandi, careant; moderationis suæ, nonnulla cum dignitatis jactura, dant pœnas.

Verum hujusmodi *Ostentationem virtutis* utcunque aliquis infirmiore judicio; & nimium fortasse *Ethicus*, improbaverit; illud nemo negarit, dandam saltem esse operam, ut virtus per incuriam justo suo pretio non fraudetur; & minoris, quam revera est, æstimetur. Hæc vero, in virtute æstimanda, pretii diminutio, tribus modis solet contingere: Primo, quando quis, in rebus gerendis, se, & operam suam, offert & obtrudit, non vocatus, aut accersitus. Hujusmodi enim officiis, remunerationis loco esse solet, si non repudientur. Secundo, quando quis in principio rei gerendæ viribus suis nimium abutitur; & quod sensim erat præstandum, uno impetu effundit; id quod rebus bene administratis præproperam conciliat gratiam; in fine autem satietatem inducit. Tertio, quando quis virtutis suæ fructum, in laudibus, plausu, honore, gratia sibi præbitis, nimis cito & leviter sentit, atque in iis sibi complacet; de quo prudens habetur Monitum; *Cave ne insuetus rebus majoribus videaris, si hæc te res parva, sicuti magna, delectat.*

Defectuum enimvero sedula *occultatio*

mino-

minoris haudquaquam momenti est, quam *virtutum* prudens & artificiosa *ostentatio.* Defectus autem occultantur, & latent maxime, triplici quadam industria, & quasi tribus latebris; *cautione, prætextu*, & *confidentia.* *Cautionem* dicimus, quando iis rebus prudenter abstinemus, quibus pares non sumus: Ubi contra, ingenia audacula, & inquieta, se facile ingerunt, sine judicio, rebus, quibus non insueverunt; & proinde defectus suos proprios publicant, & quasi proclamant. *Prætextum* dicimus, cum sagaciter, & prudenter, viam nobis sternimus & munimus, qua benigna & commoda, de *vitiis* & *defectibus* nostris, fiat interpretatio; quasi aliunde provenientibus, aut alio tendentibus, quam vulgo existimatur. Etenim, de latebris vitiorum non male Poëta;

Sæpe latet vitium proximitate boni.

Quare, si quem *defectum* in nobis ipsis perceperimus, opera danda, ut personam & prætextum *virtutis finitimæ* mutuemur, sub cujus umbra lateat. Verbi gratia, *tardo gravitas* prætexenda, *ignavo lenitas*, & sic de cæteris. Illud etiam utile, probabilem aliquam causam obtendere, & in vulgus spargere, qua adducti, ultimas vires nostras promere refugiamus, ut quod *non possimus*, *nolle* videamur. Quod ad *Confiden-*

dentium attinet, impudens certe est remedium, sed tamen certissimum atque efficacissimum; nempe, ut quis ea omnino contemnere & vilipendere se profiteatur, quæ revera assequi non possit: Mercatorum prudentium more; quibus solenne est, & proprium, ut pretium mercium suarum attollant, aliorum deprimant. Est tamen & aliud *Confidentiæ* genus, hoc ipso impudentius; nimirum, perfricta fronte *defectus* suos etiam opinioni obtrudere, & venditare; quasi in iis, quibus maxime destituitur, se eminere credat; atque ut hoc facilius cæteris imponat, se in iis rebus, quibus revera plurimum pollet, fingat diffidentem. Quemadmodum fieri videmus in Poëtis. Poëta enim Carmina sua recitante, si unum aliquem Versiculum non admodum dixeris probandum; audias illico; *Atqui hic Versus pluris mihi constitit, quam reliquorum plurimi.* Tum vero aliū quempiam Versum adducet, quasi sibi suspectū, & de eo, quid putes, sciscitabitur, quem satis norit, inter plurimos esse optimum, & censuræ minime obnoxium. Ante omnia vero, ad hoc, quod nunc agitur; ut scilicet, specimen sui quis edat coram aliis illustre, & jus suum in omnibus retineat; nil magis interesse judico, quam ne quis per nimiam suam naturæ bonitatem, & suavitatem, se

exarmet, & injuriis & contumeliis exponat: quin potius in omnibus aliquos animi liberi & generosi, & non aculei minus, quam mellis, intra se gestantis, igniculos subinde emittat. Quæ quidem munita vitæ ratio, una cum prompto & parato, ad se à contumeliis vindicandum, animo, aliquibus ex accidente imponitur, & necessitate quadam inevitabili, propter aliquid infixum in persona, aut fortuna sua: veluti fit, in *deformibus* & *spuriis*, & *ignominia aliqua mulctatis*: unde hujusmodi homines, si virtus non desit, felices plerunque evadunt.

Quod vero ad se *declarandum* attinet; Id alia res omnino est ab *Ostentatione* sui, de qua diximus. Neque enim ad *virtutes* aut *defectus* hominum, refertur; sed ad *actiones vitæ particulares*. Qua in parte nihil invenitur magis Politicum, quam ut mediocritas quædam servetur, prudens & sana, in sensa animi, circa actiones particulares, aperiendo, aut recondendo. Licet enim profunda taciturnitas, & consiliorum occultatio, & is rerum gerendarum modus, qui omnia cœcis & (ut modernæ linguæ potius loquuntur) surdis artibus, & mediis, operatur, res sit & utilis, & mirabilis; tamen non raro evenit, ut (quod dicitur) *dissimulatio errores pariat, qui dissimula-*

mulatore ipsum illaqueant. Nam videmus, viros Politicos, maxime omnium insignes, libere & indissimulanter, fines quos peterent, palam proferre non dubitasse. Sic L. Sylla manifesto præ se tulit, *se omnes mortales, vel felices, vel infelices fieri, cupere, prout sibi essent, vel amici, vel inimici.* Sic Cæsar, cùm primum profectus est in Gallias, nil veritus est profiteri; *Se malle primum esse in villa obscura, quam secundum Romæ.* Idem Cæsar, cœpto jam bello, dissimulatore minime egit, si audiamus quid Cicero de illo prædicet. Alter (Cæsarem innuens) *non recusat, sed quodammodo postulat, ut (ut est) sic appelletur Tyrannus.* Similiter videmus in Epistola quadam Ciceronis ad Atticum, quam minime fuerit Augustus Cæsar dissimulator; qui in ipso ingressu ad res gerendas, cum adhuc Senatui esset in deliciis, solitus tamen erat, in Concionibus apud populum, jurare, illa formula; *Ita Parentis honores consequi liceat.* Illud autem, non minus quiddam erat, quam ipsa Tyrannis. Verum est, ad invidiam paululū leniendam, solitum eum simul, ad statuam Iulii Cæsaris, quæ in Rostris posita erat, manum protendere. Homines autem ridebant, & plaudebant, & admirabantur, & inter se ita loquebantur; *Quid hoc est? Qualis Adolescens?* Sed tamen

men nihil malitiæ in eo suspicabantur, qui tam candide & ingenue, quod sentiret, loqueretur. Et isti quidem, quos nominavimus, prospera omnia consecuti sunt. Pompeius contra, qui ad eosdem tendebat fines, sed viis magis umbrosis & obscuris, (sicut Tacitus de eo loquitur; *Occultior, non melior:* atque Salustius similiter idem insimulat; *Ore probo, animo inverecundo:*) id prorsus agebat, & innumeris technis moliebatur, ut cupiditates suas & ambitionem alte recondendo, interim Rempublicam in Anarchiam & Confusionem redigeret; quo illa se necessario in sinus ejus conjiceret; atque hoc pacto, summa rerum ad eum deferretur, quasi invitum & renitentem. Cum vero hoc se putaret consequutum, factus consul solus (quod nunquam cuiquam contigisset,) nihilo plus ad fines suos proficiebat; eo quod, etiam illi, qui proculdubio eum fuissent adjuturi, quid vellet non perciperent. Adeo ut tandem coactus sit, tritam & vulgarem inire viam; ut scilicet, prætextu se Cæsari opponendi, arma & exercitum compararet. Adeo lenta, casibus obnoxia, & plerunque infelicia solent esse ea consilia, quæ profunda *dissimulatione* obteguntur! Qua de re idem sensisse videtur Tacitus, cum *simulationis* artificia, tanquam inferioris

sub-

subsellii prudentiam; constituit, præ *artibus politicis*: illam Tiberio, has vero Augusto Cæsari attribuens. Etenim, de Livia verba faciens, sic loquitur; Quod fuisset illa, *cum artibus mariti & simulatione filii, bene composita.*

Quod ad animum *flectendum* & *effingendum* attinet; Totis viribus certe incumbendum, ut animus reddatur occasionibus & opportunitatibus obsequens, neque ullo modo erga eas durus aut renitens. Neque enim majus fuerit impedimentum, ad res gerendas, aut fortunas hominum constituendas, quam illud, *Idem manebat, neque idem decebat*: videlicet, cum homines iidem sint, & natura sua utantur, postquam occasiones se mutaverint. Bene itaque Livius, cum Catonem Majorem introducit, tanquam fortunæ suæ architectum peritissimum, illud subjungit; quod ei fuerit *ingenium versatile*. Atque hinc fit, quod ingenia gravia & solennia, & mutare nescia, plus plerunque habeant dignitatis, quam felicitatis. Hoc vero vitium in aliquibus à *natura* penitus insitum est, qui suopte ingenio sunt *viscosi* & *nodosi*, & ad versandum inepti. At in aliis *consuetudine* obtinuit (quæ est altera *natura*,) atq; opinione quadam (quæ in animos hominum facile obrepit;) ut minime mutandam sibi

putent

putent rerum gerendarum rationem, quam prius bonam & prosperam sint experti. Prudenter enim observat Machiavellus in Fabio Maximo, quod *pristinum suum & inveteratum, cunctandi, & belli trahendi, morem retinere mordicus voluerit, cum natura belli esset alia, & acriora postularet consilia.* In aliis porro, idem vitium ex inopia judicii progignitur; cum homines periodos rerum & actionum non tempestive discernant; sed tum demum se vertant, postquam oportunitas jam elapsa sit. Tale quidpiam in Atheniensibus suis redarguit Demosthenes, Eos ajens esse *rusticis similes, qui in ludo gladiatorio se probantes, semper post plagam acceptam, in eam partem muniendam scutum transferunt, qua percussi sunt: non prius.* In aliis rursus hoc ipsum contingit; quia operam, in via ea, quam semel ingressi sunt, collocatam, perdere gravatur, nec receptui canere sciunt: sed potius, se occasionibus superiores fore, constantia sua, confidunt. Verum ista animi *viscositas* & *renitentia*, ex quacunque illa tandem radice pullularit, rebus gerendis, & fortunæ hominum, est damnosissima: Nihilque magis Politicum, quam animi rotas reddere cum rotis Fortunæ concentricas, & simul volubiles. Atque de *Præceptis duobus summariis*, circa *Fortunæ*
archi-

architecturam, hactenus. *Praecepta* autem *sparsa* haud pauca sunt; Nos tamen perpauca deligemus, pro modo exempli.

Primum *Praeceptum* est; *Faber fortunae*, amusse sua perite utatur, eamque rite applicet; hoc est, animum assuefaciat, ut rerum omniũ pretium & valorem aestimet, prout ad fortunam & fines suos, magis aut minus, conducant; hocque curet sedulo, non perfunctorie. Mira enim res, sed verissima: Inveniuntur plurimi, quorũ mentis *pars Logica* (si ita loqui licet) est bona: *Mathematica*, pessima: videlicet, qui de rerũ consequentiis satis firmiter judicant: de pretiis vero, imperitissime. Hinc fit, ut alii, privata & secreta cum Principibus colloquia: alii, auras populares, tanquam magna adepti, admirentur; cum sit utrunque saepenumero res, & invidia & periculo plena: alii autem res metiuntur ex difficultate, atque opera sua in eis impensa: fieri oportere existimantes, ut quantum moverint, tantũ etiam promoverint: Sicut Caesar de Catone Uticensi, veluti per Ironiã, dixit; narrando quam laboriosus fuerit & assiduus, & quasi indefatigabilis, neque tamen multum ad rem: *Omnia* (inquit) *magno studio agebat*: Hinc etiam illud accidit, ut homines saepius se ipsos fallant: qui, si magni alicujus aut honorati viri opera u-

tan-

tantur, sibi omnia prospera promittant: cum illud verum sit, non grandissima quæque instrumenta, sed aptissima, citius & felicius opus quodque perficere. Atque ad *Mathematicam* verã *animi* informandam, operæ pretium est, illud inprimis nosse, & descriptum habere: quid ad cujusque fortunam constituendam & promovendam primum statui debeat, quid secundum, & sic deinceps. Primo loco *emendationem animi* pono: *Animi* enim *impedimenta* & *nodos* tollendo & complanando, citius viã fortunæ aperueris, quam fortunæ auxiliis, *animi impedimenta* sustuleris. Secundo loco *opes* pono, & *pecuniam*: quam summo loco plurimi fortasse collocaverint, cum tanti sit ad omnia usus. Verum eam opinionem similem ob causam abjudico, atque Machiavellus fecit, in alia re, non multum ab ea discrepante. Cum enim vetus fuerit Sententia, *Pecuniam esse nervos belli*: ille contra, non alios esse *nervos belli* asseruit, quam *nervos virorum fortium* & *militarium*. Eodem prorsus modo vere asseri possit: *Nervos fortunæ*, non esse *pecuniam*, sed potius *animi vires*, ingenium, fortitudinem, audaciam, constantiam, moderationem, industriam, & similia. Tertio loco colloco *famam & existimationem*: eo magis, quod illa æstusquosdam habeant, & tem-

tempora, quibus si non oportune utaris, difficile erit rem in integrum restituere. Ardua enim res, famam præcipitantem retrovertere. Postremo loco, pono *honores*: ad quos certe facilior aditus per unumquodque ex illis tribus, multo magis per omnia conjuncta datur; quam si ab *honoribus* auspiceris, & deinde ad reliqua perrexeris. Verum, ut in ordine rerum servando haud parum est momenti: ita non multo minus in servando ordine temporis: cujus perturbatione frequentissime peccatur: dum ad fines tum properatur, quando initia essent curanda; atque dum ad maxima quæque subito advolamus, quæ in medio posita sunt, temere transilientes. At illud recte præcipitur: *Quod nunc instat, agamus.*

Secundum *Præceptum* est, ut caveamus, ne animi quadam magnitudine, & præfidentia, ad magis ardua, quam par est, feramur: neve in adversum fluvii remigemus. Optimum enim consilium circa fortunas hominum,

——— *Fatis accede, Deisque.*

Circumspiciamus in omnes partes, & observemus, qua res pateant, qua clausæ & obstructæ sint, qua proclives, qua arduæ: neque viribus nostris, ubi non patet aditus commodus, abutamur. Hoc si fecerimus,

& à repulſa nos immunes præſtabimus; & in negotiis ſingulis nimis diu non hærebimus; & moderationis laudem reportabimus; & pauciores offendemus; & denique felicitatis opinionem acquiremus; dum quæ ſponte fortaſſe eventura fuiſſent, noſtræ induſtriæ accepta ferentur.

Tertium *Præceptum* cum proxime præcedente nonnihil pugnare videri poſſit; licet, probe intellectum, minime. Illud hujuſmodi eſt; Ut occaſiones non ſemper expectemus, ſed eas quandoque provocemus, & ducamus. Quod etiam innuit Demoſthenes, magniloquentia quadam. *Et quemadmodum receptum eſt; ut exercitum ducat Imperator: ſic à cordatis viris res ipſæ ducendæ, ut quæ ipſis videntur, ea gerantur, & non ipſi perſequi eventus tantum cogantur*. Etenim, ſi diligenter attendamus, duas obſervabimus, eaſque diſcrepantes ſpecies, eorum, qui rebus gerendis, & negotiis tractandis, pares habeantur. Alii ſiquidem occaſionibus commode ſciunt uti, ſed nihil ex ſe moliuntur, aut excogitant; alii toti ſunt in machinando, qui occaſiones, quæ opportune incidunt, non arripiunt. Harum facultatum altera, alteri non conjuncta, manca omnino & imperfecta cenſenda eſt.

Quartum eſt *Præceptum*; Vt nihil ſuſcipia-

cipiamus, in quo necesse sit temporis plurimum insumere: verum ut Versiculus ille aurem semper vellicet;

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Neque alia subest causa, cur ii, qui professionibus laboriosis, aut rebus similibus, se addixerunt: veluti Iureconsulti, Oratores, Theologi doctiores, librorum Scriptores, & hujusmodi: in fortuna sua constituenda, & promovenda, minus sint solertes: quam, quod tempore (alias scilicet insumpto) indigent ad particularia pernoscenda; opportunitates captandas; & machinas, quæ ad fortunam suam spectent, comminiscendas & meditandas. Quinetiam, in aulis Principum, & Rebuspub. eos reperias, & ad fortunam suam promovendam, & ad aliorum invadendam, maxime efficaces, qui nullo publico munere funguntur, sed in hoc, de quo loquimur, *ambitu vitæ* perpetuo occupantur.

Quintum est *Præceptum:* Vt naturam quodammodo imitemur, quæ *nihil facit frustra.* Id quod factu non erit admodum difficile, si negotia nostra omnium generum perite commisceamus & contexamus. In singulis enim actionibus ita animus est instituendus & præparandus, atque intentiones nostræ aliæ aliis substernendæ,

& subordinandæ: ut, si in aliqua re voti compotes in *summo gradu* fieri non possimus, in *secundo* tamen liceat consistere: imo vel in *tertio*: Quod si nec in *aliqua* omnino *parte rei* hærere aut consistere possimus, tum vero ad alium quempiam (præter destinatum) finem operam impensam flectamus: Sin nec in *præsenti* aliquem fructum demetere queamus, saltem aliquid ex ea extrahamus quod in *futurum* prosit: Si vero nihil *solidi*, nec in *præsenti*, nec in *futuro*, inde elicere detur, satagamus saltem, ut aliquid *existimationi* nostræ inde accrescat: Et alia id genus: rationes semper à nobis ipsis exigendo, quibus constet, nos fructus aliquid, plus minus, ex singulis actionibus & consiliis nostris percepisse: neque ullo modo permittendo, ut tanquam confusi ac consternati animum illico despondeamus, si forte scopum principalem non licuerit attingere. Nihil enim minus convenit viro Politico, quam uni rei unice esse intentum. Qui enim hoc facit, occasionum innumerarum jactura mulctabitur, quæ rebus agendis ex obliquo intervenire solent; quæque forsasse magis fuerint propitiæ & commodæ ad alia, quæ postea usui futura sint, quam ad ea, quæ in manibus habeamus. Ideoque bene calleamus illam Regulam: *Hac oportet*

ret facere, & illa non omittere.

Sextum est *Praeceptum*; Vt nos rei alicui nimis peremptorie non astringamus: quanquam casui videatur, primo intuitu, minus obnoxia: sed semper habeamus, vel fenestram apertam ad evolandum: vel posticum aliquod secretum, ad redeundum.

Septimum *Praeceptum*, est antiquum illud Biantis: modo non ad perfidiam, sed ad cautionem, & moderationem, adhibeatur: *Et ames tanquam inimicus futurus, & oderis tanquam amaturus*. Nam utilitates quasque mirum in modum prodit & corrumpit, si quis nimium se immerserit amicitiis infelicibus: molestis & turbidis odiis: aut puerilibus & futilibus æmulationibus.

Hæc exempli loco, circa *Doctrinam* de *Ambitu vitæ*, sufficient: Illud enim hominibus in memoriam subinde reducendum est, longe abesse, ut adumbrationes istæ, quibus utimur in desideratis, loco justorum Tractatuum ponantur; sed sint solummodo tanquam schedæ aut fimbriæ, ex quibus de tela integra judicium fieri possit. Neque rursus ita desipimus, ut fortunam, absque tanto, quantum diximus, molimine, minime parari asseramus. Probe enim novimus, eam tanquam sponte in gremium aliquorum defluere: alii autem eam diligentia sola & assiduitate (cautione

nonnulla aspersa,) absque arte multa aut operosa, adipiscuntur. Verum sicut Cicero Oratorem perfectum depingens; non id vult, ut Causidici singuli tales esse debeant, aut possint: ac rursus, sicut in Principe aut Aulico describendo (quod nonnulli tractandum susceperunt) modulus effingitur, prorsus secundum artis perfectionem, non autem secundum Practicam vulgatam: idem & nos in *Politico* instruendo præstitimus: *Politico* (inquam) quoad *fortunam propriam*.

Enimvero, illud utique monendum, *Præcepta*, quæ circa hanc rem delegimus & proposuimus, omnia ex genere eorum esse, quæ *Bonæ Artes* vocantur. Quod enim ad *Malas Artes* attinet: Si quis Machiavello se dederit in disciplinam: qui præcipit, *Virtutem ipsam non magnopere curandam, sed tantum speciem ejus, in publicum versam: quia virtutis fama & opinio homini adjumento sit, virtus ipsa impedimento*: Quique alio loco præcipit; *Vt homo Politicus illud tanquam fundamentum prudentiæ suæ substernat: quod præsupponat, homines, non recte nec tuto, ad ea, quæ volumus, flecti aut adduci posse, præterquam solo metu; ideoque det operam, ut omnes, quantum in se est, obnoxii sint, atque in periculis & angustiis constituti*: ita ut

Poli-

Politicus suus videatur esse, quod Itali dicunt, *Seminator spinarum*: Aut si quis Axioma illud, quod à Cicerone citatur, amplecti velit: *Cadant amici, dummodo inimici intercidant*; Sicut Triumviri fecerunt, qui inimicorum interitum, amicissimorum exitio redimebant: Aut si quis L. Catilinæ imitator esse velit, ut Rerumpub. incendiarius fiat & perturbator, quo melius in aquis turbidis piscari & fortunam suam expedire possit; *Ego*, (inquit) *si in fortunis meis incendium sit excitatum, id non aqua, sed ruina restinguam*: Aut si quis illud Lysandri ad se transferat, qui dicere solebat: *Pueros placentis, viros perjuriis alliciendos*: Cum aliis ejusdem farinæ pravis ac perniciosis dogmatibus; quorum (ut fit in cęteris rebus omnibus) major est numerus, quam rectorum & sanorum: Si quis (inquam) hujusmodi inquinata prudentia delectetur; non ierim inficias, eum (quandoquidem, legibus Charitatis & Virtutis omnibus se ipsum solutum, fortunæ solummodo manciparit) posse, majore compendio, & celerius, fortunā suam promovere. Fit vero in *vita*, quemadmodum & in *via*, ut iter brevius, sit fœdius & cœnosius: neque sane, ut per viam meliorem quis incedat, multa circuitione opus est.

Tantum vero abest, ut homines ad hu-

jusmodi *artes pravas* se applicare oporteat: ut potius sane (si modo sint apud se, seque sustinere valeant, neque ambitionis turbine & procella in adversum rapiantur) ante oculos proponere debeant; non solum Mundi Chorographiam generalem illam, quod *omnia sint vanitas & vexatio spiritus*: verum etiam & illam magis specialem: videlicet, quod ipsum *esse*, sejunctum à *bene esse*, maledictionis loco sit: & quo grandius sit *esse*, eo major sit maledictio: quodque amplissimum virtutis præmium, sit ipsa virtus: quemadmodum & ultimum vitii supplicium est vitium ipsum: sicut egregie Poëta:

Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis
Præmia posse rear solvi? Pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri. ——

Et econtra non minus vere ille de sceleratis, *Atque eum ulciscentur mores sui.* Quinetiam, mortales, dum in omnes partes cogitationes suas agitant, & diffundunt, ut fortunis suis recte prospectum atque consultum sit, interim in mediis illis animi transcursibus ad divina judicia, & providentiam æternam, oculos attollere debent: quæ sæpissime impiorum machinationes, & consilia prava, licet profunda, subvertit, & ad nihilum redigit; secundum

dum illud Scripturæ; *Concepit iniquitatem, & pariet vanitatem.* Imo, etsi injuriis, & *malis artibus*, abstineant; attamen hæc jugis & irrequieta anhelatio ad ardua fortunæ, absque cessatione, & quasi sine sabbato, tributum temporis nostri Deo debitum minime solvit: qui, ut videre est, facultatum nostrarum decimas, temporis autẽ septimas exigit, & sibi seponit. Quorsum enim fuerit, os gerere in cœli sublimia erectum, mentem vero humi prostratam, & pulverem instar serpentis comedentem? Quod etiam Ethnicos non fugit;
Atq; affigit humi divinæ particulam auræ.
Quod si hoc sibi quisquam adblandiatur, quod fortuna sua, utcunque eam malis artibus obtinuerit, recte uti decrevit: sicut de Augusto Cæsare, & Septimo Severo, solitum erat dici; *Debuisse illos aut nunquam nasci, aut nunquam mori:* tanta in ambitu fortunæ suæ patrarunt mala; tanta rursus, summa adepti, contulerunt bona: intelligat nihilominus, hanc malorum per bona compensationem post factum probari, consilium autem hujusmodi merito damnari. Abs re postremo nobis non fuerit, in cursu isto incitato, & fervido, versus fortunam nostram, frigidam paulisper aspergere, haustam è dicterio illo non inelegante, Caroli Quinti Imperatoris,

toris, in Institutionibus suis ad Filium; *Imitari fortunam mores mulierum, quæ procos plus nimio ambientes plerumque superbe aversantur.* Verum hoc ultimum remedium pertinet ad eos, quibus gustus ex morbo animi corruptus est. Innitantur potius homines *lapidi* illi, qui *Theologiæ* & *Philosophiæ* est tanquã *angularis*; quę idem fere asserunt de eo, quod *primum quæri* debeat: Etenim *Theologia* edicit; *Primum quærite regnum Dei, & ista omnia adjicientur vobis*: Philosophia autem simile quiddam jubet; *Primum quærite bona animi, cætera aut aderunt, aut non oberunt.* Quamvis autem hoc *fundamentum*, humanitus jactum, interdũ locetur super *arenas*: quemadmodum videre est in M. Bruto, qui in eam vocem, sub exitum suum, prorupit;

Te colui, virtus, ut rem, ast tu nomen inane es.

At idem *fundamentum*, divinitus locatum, firmatur semper in *Petra*. Hic autem *Doctrinam* de *ambitu vitæ* concludimus.

LXI.

De Certitudine legum, per Aphorismos.

PROOEMIUM.

APHORISMUS I.

IN *Societate Civili*, aut *Lex*, aut *Vis valet. Est autem & Vis quædam* Legem simu-

simulans; *&* Lex *nonnulla magis* vim *sapiens*, *quam* æquitatem Iuris. *Triplex est igitur* Injustitiæ fons; Vis mera: Illaqueatio malitiosa *prætextu* legis: *&* Acerbitas *ipsius* legis.

APHORISMVS 2.

Firmamentum Iuris privati *tale est. Qui injuriam facit, Re utilitatem, aut voluptatem, capit; Exemplo periculum. Cæteri utilitatis aut voluptatis illius participes non sunt, sed exemplum ad se pertinere putant. Itaque facile coëunt in consensum, ut caveatur sibi per* leges; *ne injuria per vices ad singulos redeat. Quod si ex ratione temporum, & communione culpæ, id eveniat, ut pluribus & potentioribus, per* legem *aliquam, periculum creetur, quam caveatur,* factio *solvit* legem; *Quod & sæpe fit.*

APHORISMVS 3.

At Ius privatum *sub tutela* Iuris publici *latet.* Lex *enim cavet civibus*, *Magistratus* legibus. *Magistratuum autem auctoritas pendet ex majestate Imperii & fabrica Politiæ*, *&* Legibus fundamentalibus. *Quare, si ex illa parte sanitas fuerit, & recta constitutio*, Leges *erunt in bono usu; sin minus, parum in iis præsidii erit.*

APHORISMVS 4.

Neque tamen Ius publicum *ad hoc tantum spectat, ut addatur tanquam custos* Iuri

privato, *ne illud violetur; atq; ut cessent injuria: sed extenditur etiam ad Religionem, & arma, & disciplinam, & ornamenta, & opes, denique ad omnia circa bene esse civitatis.*

APHORISMVS 5.

Finis *enim* & scopus, *quem* leges *intueri, atque ad quem jussiones & sanctiones suas dirigere debent, non alius est, quam ut cives feliciter degant. Id fiet, si pietate & religione recte instituti: moribus honesti; armis adversus hostes externos tuti;* Legum *auxilio adversus seditiones & privatas injurias muniti; Imperio & Magistratibus obsequentes; copiis & opibus locupletes & florentes fuerint. Harum autem rerum instrumenta & nervi sunt* leges.

APHORISMVS 6.

Atque hunc finem *optimæ* leges *assequuntur, plurimæ vero ipsarum aberrant.* Leges *enim, mirum in modum, & maximo intervallo, inter se differunt; ut aliæ* excellant; *aliæ* mediocriter se habeant; *aliæ prorsus* vitiosæ *sint. Dictabimus igitur, pro judicii nostri modulo, quasdam tanquam* legum leges: *ex quibus informatio peti possit, quid in singulis* legibus *bene aut perperam positum aut constitutum sit.*

APHORISMVS 7.

Antequam vero ad corpus *ipsum* legum particularium *deveniamus; perstringemus* pau-

paucis virtutes *&* dignitates legum *in genere.* Lex *bona censeri possit, quæ sit* intimatione certa; præcepto justa; executione commoda; cum forma Politiæ congrua; & generans virtutem in Subditis.

Titulus I.

De Prima dignitate Legum, ut sint certæ.

Aphorismus 8.

LEgis *tantum interest ut* certa *sit, ut absque hoc nec* justa *esse possit.* Si enim incertam vocem det tuba, quis se parabit ad bellum? *Similiter si incertam vocem det lex, quis se parabit ad parendum? Ut moneat igitur oportet, priusquam feriat.* *Etiam illud rectè positum est:* Optimam esse legem, quæ minimum relinquit arbitrio Iudicis: *Id quod* certitudo *ejus præstat.*

Aphorismus 9.

Duplex Legum incertitudo: *Altera, ubi* lex nulla præscribitur; *altera ubi* ambigua *&* obscura. *Itaque de* Casibus omissis à lege *primo dicendum est: ut in his etiam inveniatur aliqua norma* certitudinis.

De Casibus omissis à Lege.

Aphorismus 10.

ANgustia prudentiæ humanæ, Casus *omnes, quos tempus reperit, non potest*

test capere. Non raro itaque se ostendunt casus omissi *&* novi. *In hujusmodi* casibus *triplex adhibetur remedium*, *sive supplementum*; *vel per* processum ad similia; *vel per* usum Exemplorum, licet in legem non coaluerint; *vel per* jurisdictiones, quæ statuunt ex arbitrio boni viri, *& secundum discretionem sanam*; *sive illæ* Curiæ *fuerint* Prætoriæ, *sive* Censoriæ.

De processu ad Similia, & extensionibus legum.

APHORISMVS II.

IN Casibus omissis *deducenda est norma* legis *à* similibus: *sed caute & cum judicio. Circa quod servandæ sunt Regulæ sequentes.* Ratio prolifica, consuetudo sterilis esto, nec generet casus. *Itaque quod contra* rationem juris *receptum est*, *vel etiam ubi* ratio *ejus est* obscura, *non trahendum est ad Consequentiam.*

APHORISMVS II.

Bonum publicum insigne, rapit ad se Casus omissos. *Quamobrem, quando* Lex *aliqua, Reipub. commoda notabiliter & majorem in modum intuetur, & procurat,* interpretatio *ejus* extensiva *esto*, *&* amplians.

Aphorismvs 13.

Durum est torquere leges, *ad hoc ut torqueant homines.* Non placet igitur extendi leges pœnales, multo minus capitales, ad delicta nova. *Quod si Crimen vetus fuerit, & legibus notum: sed prosecutio ejus incidat in casum novum, à legibus non provisum omnino recedatur à placitis Juris, potius quam delicta maneant impunita.*

Aphorismvs 14.

In statutis, *quæ* jus commune (*præsertim circa ea, quæ frequenter incidunt, & diu coaluerunt*) *plane abrogant, non placet procedi per* Similitudinem *ad* Casus omissos. *Quando enim Respub.* tota lege *diu caruerit: idque in* casibus expressis; *parum periculi est, si* casus omissi *expectent remedium à* statuto novo.

Aphorismvs 15.

Statuta, *quæ manifesto* temporis leges *fuere: atque ex occasionibus Reipub. tunc invalescentibus nata, mutata ratione temporum, satis habent, si se in propriis casibus sustinere possint: præposterum autem esset, si ad* casus omissos *ullo modo traherentur.*

Aphorismvs 16.

Consequentia non est Consequentia: sed sisti debet extensio *intra* casus proximos. *Alioqui labetur paulatim ad Dissimilia: Et magis valebunt acumina ingeniorum, quam* as-

auctoritates Legum.

APHORISMVS 17.

In legibus *&* statutis *brevioris styli*, extensio *facienda est liberius. At in illis, quæ sunt enumerativa casuum particularium, cautius. Nam, ut Exceptio firmat vim* Legis *in casibus non exceptis: ita Enumeratio infirmat eam in casibus non enumeratis.*

APHORISMVS 18.

Statutum explanatorum *claudit rivos statuti prioris: nec recipitur postea* extensio *in alterutro* statuto. *Neque enim facienda est* superextensio *à Iudice, ubi semel cœpit fieri* extensio *à* lege.

APHORISMVS 19.

Solemnitas verborum, *&* actorum *non recipit* extensionem ad Similia. *Perdit enim naturam solennis, quod transit à more ad arbitrium: Et introductio novorum, corrumpit majestatem veterum.*

APHORISMVS 20.

Proclivis est extensio Legis *ad* Casus post-natos; *qui in rerum Natura non fuerunt tempore* Legis *latæ. Ubi enim* casus *exprimi non poterat, quia tunc nullus erat,* casus omissus *habetur pro* expresso, *si similis fuerit ratio.*

Atque de extensionibus legum, in casibus omissis, hæc dicta sint: Nunc de usu Exemplorum dicendum.

De

De Exemplis, & usu eorum.

APHORISMVS 21.

DE Exemplis *jam dicendum est, ex quibus* Ius *hauriendum sit, ubi* Lex *deficit. Atque de* Consuetudine, *quæ* legis *species est, deque* Exemplis, *quæ per frequentem usum in consuetudinem transierunt, tanquam* Legem tacitam, *suo loco dicemus. Nunc autem de* Exemplis *loquimur, quæ raro & sparsim interveniunt, nec in* Legis *vim coaluerunt; quando, & qua cautione, norma* Iuris *ab ipsis petenda sit, cum* Lex *deficiat.*

APHORISMVS 22.

Exempla *à temporibus bonis & moderatis petenda sunt: non tyrannicis, aut factiosis, aut dissolutis. Hujusmodi* Exempla *temporis partus spurii sunt: & magis nocent, quam docent.*

APHORISMVS 23.

In Exemplis, *recentiora habenda sunt præ tutioribus. Quod enim paulo ante factum est, unde nullum sit secutum incommodum, quid ni iterum repetatur? Sed tamen minus habent auctoritatis* recentia. *Et si forte res in melius restitui opus sit,* recentia Exempla *magis seculum suum sapiunt, quam rectam rationem.*

APHO-

APHORISMVS 24.

At vetustiora Exempla *caute, & cum delectu, recipienda: decursus siquidem ætatis multa mutat: ut quod tempore videatur antiquum, id perturbatione, & inconformitate ad præsentia, sit plane novum.* Medii *itaque* temporis Exempla *sunt optima, vel etiam talis* temporis, *quod cum* tempore currente *plurimum conveniat: quod aliquando præstat* tempus remotius, *magis quam* in proximo.

APHORISMVS 25.

Intra fines Exempli, *vel citra potius, se cohibeto, nec illos ullo modo excedito. Ubi enim non adest* norma Legis, *omnia quasi pro* suspectis *habenda sunt. Itaque, ut in* obscuris, *minimum sequitor.*

APHORISMVS 26.

Cavendum ab Exemplorum fragmentis *&* compendiis: *atque integrum* Exemplum, *& universus ejus processus, introspiciendus. Si enim incivile sit, nisi tota* Lege *perspecta, de parte ejus judicare; multo magis hoc valere debet in* Exemplis; *quæ ancipitis sunt usus, nisi valde quadrent.*

APHORISMVS 27.

In Exemplis *plurimum interest, per quas manus transierint, & transacta sint: Si enim apud* Scribas *tantum, &* Ministros Iustitiæ, *ex* cursu Curiæ, *absque* notitia

mani-

manifesta Superiorum, *obtinuerint: aut etiam apud* errorum magistrum populum; *conculcanda sunt, & parvi facienda. Sin apud* Senatores, *aut* Iudices, *aut* Curias Principales, *ita sub oculis posita fuerint, ut necesse fuerit, illa, approbatione Iudicum, saltem tacita, munita fuisse; plus dignationis habent.*

APHORISMVS 28.

Exemplis, *quæ publicata fuerint, utcunque minus fuerint in usu, cum tamen sermonibus, & disceptationibus hominum, agitata & ventilata extiterint, plus auctoritatis tribuendum. Quæ vero in scriniis & archivis manserunt, tanquam sepulta, & palam in oblivionem transierunt, minus.* Exempla *enim, sicut aqua, in* profluente sanissima.

APHORISMVS 29.

Exempla, *quæ ad* Leges *spectant, non placet ab* Historicis *peti; sed ab* actis publicis, *&* traditionibus diligentioribus. *Versatur enim infelicitas quadã inter* Historicos *vel optimos, ut* Legibus, *&* actis judicialibus, *non satis immorentur: aut si forte diligentiam quandam adhibuerint, tamen ab* authenticis *longe varient.*

APHORISMVS 30.

Exemplum, *quod* ætas contemporanea *aut* proxima *respuit, cum* casus *subinde re-*

cur-

curreret, non facile admittendum est. Neque enim tantum pro illo facit, quod homines illud quandoque usurparunt: quam contra, quod experti reliquerunt.

APHORISMVS 31.

Exempla *in* consilium adhibentur, *non utique* jubent, *aut* imperant. *Igitur ita regantur*, *ut* auctoritas præteriti temporis *flectatur ad* usum præsentis.

Atque de informatione ab exemplis, ubi Lex deficit, hæc dicta sint. Iam dicendum de Curiis Prætoriis, & Censoriis.

De Curiis Prætoriis, & Censoriis.

APHORISMVS 32.

CUriæ *sunto, &* Iurisdictiones, *quæ statuant ex arbitrio boni viri, & discretione sana, ubi* Legis norma *deficit.* Lex *enim (ut antea dictum est) non sufficit* casibus; *sed ad ea, quæ plerumque accidunt, aptatur. Sapientissima autem res* tempus, (*ut ab antiquis dictum est*) *& novorum* casuum *quotidie auctor, & inventor.*

APHORISMVS 33.

Interveniunt autem novi casus *& in* criminalibus, *qui pœna indigent: & in* civilibus; *qui auxilio.* Curias, *quæ ad priora illa respiciunt*, Censorias; *quæ ad posteriora*, Prætorias *appellamus.*

APHORISMVS 34.

Habento Curiæ Censoriæ *jurisdictionem & potestatem, non tantum* nova delicta *puniendi, sed etiam* pœnas, à legibus constitutas *pro* delictis veteribus, *augendi, si* casus *fuerint odiosi, & enormes, modo non sint capitales. Enorme enim, tanquam novum est.*

APHORISMVS 35.

Habeant similiter Curiæ prætoriæ *potestatem, tam subveniendi contra* rigorem Legis, *quam supplendi* defectum Legis. *Si enim porrigi debet remedium ei, quem* Lex præteriit, *multo magis ei, quem* vulneravit.

APHORISMVS 36.

Curiæ *ista* Censoriæ, *&* Prætoriæ, *omnino intra* casus enormes *&* extraordinarios *se continento: nec* jurisdictiones ordinarias *invadunto: ne forte tendat res ad* supplantationem Legis, *magis quam ad* supplementum.

APHORISMVS 37.

Iurisdictiones *ista in* supremis *tantum* Curiis *residento, nec ad* inferiores *communicantor. Parum enim abest, à potestate* leges *condendi, potestas eas supplendi, aut moderandi.*

APHORISMVS 38.

At Curiæ *illæ* uni viro *ne committantur,*

tur, sed ex pluribus consent. *Nec* decreta *exeant cum* silentio; *sed* Iudices sententiæ *sua* rationes *adducant, idque* palam, *atque astante* corona: *ut, quod ipsa potestate sit liberum, fama tamen & existimatione sit circumscriptum.*

APHORISMVS 39.

Rubricæ sanguinis *ne sunto, nec de* Capitalibus, *in quibuscunque* Curiis, *nisi ex* lege nota & certa, *pronunciator. Indixit enim mortem Deus ipse prius: postea inflixit: Nec vita eripienda nisi ei, qui se in suam vitam peccare prius nosset.*

APHORISMVS 40.

In Curiis Censoriis *calculum tertium dato: ut Iudicibus non imponatur necessitas, aut* absolvendi, *aut* condemnandi; *sed etiam ut* non liquere *pronunciare possint. Etiam* Censoria *non tantum* pœna, *sed & nota esto: scilicet, qua non infligat* supplicium, *sed aut in* admonitionem *desinat, aut reos* ignominia levi, & *tanquam* rubore, *castiget.*

APHORISMVS 41.

In Curiis Censoriis, *omnium* magnorum criminum, & scelerum, actus inchoati, & medii, *puniuntur: licet non sequatur* Effectus consummatus: *Isque sit earum* Curiarum *usus vel maximus: cum & severitatis intersit, initia scelerum puniri.*

niri: & clementia, perpetrationem eorum (puniendo actus medios) intercipi.

APHORISMUS 42.

Cavendum inprimis, ne in Curiis Prætoriis *prabeatur auxilium in* casibus, *quos* lex, *non tam* omisit, *quam pro* levibus contempsit, *aut pro* odiosis remedio indignos judicavit.

APHORISMUS 43.

Maxime omnium interest certitudinis Legum (*de qua nunc agimus*,) *ne* Curiæ Prætoriæ *intumescant & exundent in tantum, ut pratextu* rigoris legum mitigandi, *etiam* robur & nervos *iis incidant, aut laxent: omnia trahendo ad arbitrium.*

APHORISMUS 44.

Decernendi *contra* statutũ expressum, *sub ullo aquitatis pratextu*, Curiis Prætoriis *jus ne esto. Hoc enim si fieret*, Iudex *prorsus transiret in* Legislatorem, *atque omnia ex arbitrio penderent.*

APHORISMUS 45.

Apud nonnullos receptum est, ut Iurisdictio, *qua decernit secundum* æquum & bonum; *atque illa altera, qua procedit secundum* jus strictum, iisdem Curiis *deputentur: apud alios autem, ut* diversis. *Omnino placet* Curiarum separatio. *Neque enim servabitur* distinctio casuum, *si fiat* commixtio jurisdictionum: *sed* arbitrium legem *tandem trahet.* APHO-

APHORISMUS 46.

Non sine causa in usum venerat apud Romanos album Prætoris, *in quo præscripsit, & publicavit, quomodo ipse jus dicturus esset. Quo exemplo* Iudices *in* Curiis Prætoriis *regulas sibi certas (quantum fieri potest) proponere, easque publice affigere debent. Etenim optima est* Lex, *quæ minimum relinquit arbitrio Iudicis: optimus Iudex, qui minimum sibi.*

Verum de Curiis istis fusius tractabimus, cum ad locum de Iudiciis veniemus; obiter tantum jam locuti de iis, quatenus expediant & suppleant omissa à Lege.

De Retrospectione Legum.

APHORISMUS 47.

E*st & aliud genus* supplementi Casuum omissorum, *cum* Lex legem supervenit, *atque simul* Casus omissos *trahit. Id fit in* Legibus, *sive* statutis, *quæ* retrospiciunt, *ut vulgo loquuntur. Cujus generis* Leges *raro, & magna cum cautione, sunt adhibendæ. Neque enim placet* Ianus *in* legibus.

APHORISMUS 48.

Qui verba, *aut* sententiam legis, captione *&* fraude *eludit, & circumscribit, dignus est, qui etiam à* lege sequente *innodetur. Igitur in* casibus fraudis, *&* evasionis

sionis dolosæ, *justum est, ut leges retrospiciant, atque altera alteris in subsidiis sint: ut, qui dolos meditantur, & eversionem legum præsentium, saltem à futuris metuant.*

APHORISMVS 49.

Leges, *quæ* actorum *&* instrumentorum *veras intentiones, contra* formularum *aut* solennitatum *defectus, roborant & confirmant, rectissime præterita complectuntur.* Legis *enim, quæ* retrospicit *vitium vel præcipuum est, quod* perturbet. *At hujusmodi* Leges confirmatoriæ, *ad pacem & stabilimentum eorum, quæ transacta sunt, spectant. Cavendum tamen est, ne convellantur res judicatæ.*

APHORISMVS 50.

Diligenter attendendum, ne ea Leges *tantum ad* præterita respicere *putentur, quæ* anteacta infirmant: *sed & ea, quæ* futura prohibent & restringunt, *cum* præteritis *necessario* connexa. *Veluti, si quæ* Lex *artificibus aliquibus interdicat, ne mercimonia sua in* posterum *vendant: Hæc sonat in* posterum, *sed operatur in* præteritum: *Neque enim illis illa ratione victum quærere jam integrum est.*

APHORISMVS 51.

Lex declaratoria *omnis, licet non habet* verba de præterito, *tamen ad* præterita,

ipsa vi declarationis, *omnino trahitur. Non enim tum incipit* interpretatio *cum* declaratur, *sed efficitur tanquam* contemporanea *ipsi* legi. *Itaque* leges declaratorias *ne ordinato, nisi in casibus, ubi* leges *cum Iustitia* retrospicere *possint.*

Hic vero eam partem absolvimus, quæ tractat de incertitudine Legum, ubi invenitur lex nulla. Iam dicendum est de altera illa parte, ubi scilicet lex extat aliqua, sed perplexa, & obscura.

De Obscuritate Legum.

Aphorismus 52.

OBscuritas legum *à quatuor rebus originem ducit: vel ab* accumulatione legum nimia, *præsertim admixtis obsoletis:* vel à descriptione earum ambigua, *aut minus perspicua & dilucida: vel à* modis enucleandi juris neglectis, *aut non bene institutis: vel denique* contradictione *&* vacillatione judiciorum.

De Accumulatione Legum nimia.

Aphorismus 53.

DIcit *Propheta:* Pluet super eos laqueos. *Non sunt autem pejores* laquei quam legum, *præsertim* pœnalium: *si numero immensa, & temporis decursu inutiles,*

les, *non* lucernam pedibus *præbeant*, *sed* retia *potius objiciant*.

APHORISMUS 54.

Duplex in usum venit Statuti novi *condendi ratio : Altera* statuta priora *circa idem Subjectum* confirmat & roborat; *dein nonnulla* addit *aut* mutat : *Altera* abrogat & delet *cuncta, quæ ante ordinata sunt, & de* integro Legem novam & uniformem substituit. *Placet posterior ratio. Nam ex priore ratione ordinationes deveniunt complicatæ & perplexæ: &, quod instat, agitur sane, sed* corpus legum *interim redditur vitiosum. In posteriore autem, major certe est adhibenda diligentia, dum de* lege *ipsa deliberatur; & anteacta scilicet evolvenda, & pensitanda, antequam lex feratur. Sed optime procedit per hoc* legum concordia *in futurum.*

APHORISMUS 55.

Erat in more apud Athenienses, *ut* contraria legum capita (*quæ Antinomias vocant*) *quotannis à sex viris* examinarentur, & *quæ* reconciliari *non poterant*, proponerentur populo, *ut de illis* certum *aliquid* statueretur. *Ad quorum exemplum ii, qui potestatem in singulis Politiis* legum *condendarum habent, per triennium, aut quinquennium, aut prout videbitur,* Antinomias *retractanto. Eæ autem à viris, ad*

hoc delegatis, prius inspiciantur, & præparentur, & demum Comitiis exhibeantur; ut, quod placuerit, per suffragia stabiliatur, & figatur.

APHORISMVS 56.

Neque vero contraria legum capita reconciliandi, & *omnia (ut loquuntur)* salvandi, *per distinctiones subtiles, & quæsitas, nimia sedula aut anxia cura esto. Ingenii enim hæc tela est: Atque utcunque modestiam quandam & reverentiam præ se ferat, inter noxia tamen censenda est; utpote quæ reddat* corpus universum legum *varium, & male consutum. Melius est prorsus, ut succumbant deteriora, & meliora stent sola.*

APHORISMVS 57.

Obsoletæ leges, & *quæ abierunt in desuetudinem, non minus quam* Antinomiæ, *proponantur* à delegatis *ex officio tollendæ. Cum enim* statutum expressum *regulariter desuetudine non abrogetur, fit, ut ex contemptu legum obsoletarum, fiat nonnulla auctoritatis jactura etiam in reliquis: & sequitur tormenti illud genus* Mezentii, *ut* leges vivæ in complexu mortuarum perimantur. *Atque omnino cavendum est à* gangræna *in* legibus.

APHORISMVS 58.

Quin & in legibus *&* statutis obsoletis,

tis, *nec noviter promulgatis*, Curiis Prætoriis *interim contra eas decernendi jus esto. Licet enim non male dictum sit*, Neminem oportere legibus esse sapientiorem; *tamen intelligatur hoc de* legibus, *cum* evigilant, *non cum* dormitant. *Contra* recentiora *vero* statuta (*quæ* juri publico *nocere deprehenduntur*) *non utique* Prætoribus, *sed* Regibus, & sanctioribus Consiliis, & supremis Potestatibus, *auxilium præbendi jus esto: earum executionem per Edicta aut Acta suspendendo, donec redeant Comitia, aut hujusmodi cœtus, qui potestatem habeant eas abrogandi; ne salus Populi interim periclitetur.*

De novis Digestis Legum.

Aphorismus 59.

Quod si leges aliæ super alias accumulatæ, *in tam vasta excreverint volumina, aut tanta confusione laboraverint, ut eas de integro retractare, & in Corpus sanum & habile redigere ex usu sit; id ante omnia agitor: atque opus ejusmodi, opus Heroicum esto: atque auctores talis operis inter Legislatores, & Instauratores, rite & merito numerantor.*

Aphorismus 60.

Hujusmodi Legum expurgatio, & Digestum novum, *quinque rebus absolvitur.*

Primo, omittantur obſoleta, *quæ* Iuſtinianus antiquas fabulas *vocat. Deinde ex* Antinomiis recipiantur probatiſſimæ, aboleantur contrariæ. *Tertio* Homoionomiæ, *ſive* Leges quæ idem ſonant, *atque nil aliud ſunt, quam iterationes ejuſdem rei*, expungantur; *atque* una quæpiam ex iis, *quæ maxime eſt perfecta*, retineatur *vice omnium. Quarto, ſi quæ* legum nihil determinent, *ſed* quæſtiones *tantum* proponant, *eaſque relinquant indeciſas, ſimiliter* faceſſant. *Poſtremo, quæ* verboſæ *inveniuntur*, *& nimis* prolixæ, contrahantur magis in arctum.

APHORISMVS 61.

Omnino vero ex uſu fuerit, in novo Digeſto legum, leges *pro* Iure communi acceptas, *quæ tanquam immemoriales ſunt in origine ſua; atque ex altera parte*, ſtatuta de tempore in tempus ſuperaddita; *ſeorſum digerere & componere: cum in plurimis rebus non eadem ſit, in jure dicendo*, Iuris communis, & Statutorum, *interpretatio, & adminiſtratio. Id quod fecit* Trebonianus *in* Digeſto, & Codice.

APHORISMVS 62.

Verum, in hujuſmodi Legum regeneratione, *atque* ſtructura nova, veterum legum *atque* librorum legis verba *prorſus &* textum *retineto: licet per* centones,

nes, & portiones exiguas, *eas excerpere necesse fuerit: Ea deinde ordine contexito: Etsi enim fortasse commodius, atque etiam, si ad rectam rationem respicias, melius hoc transigi posset per Textum novum quam per hujusmodi consarcinationem; tamen in* legibus, *non tam* ſtylus, *&* deſcriptio, *quam* auctoritas, *& hujus patronus* antiquitas, *spectanda est. Alias videri possit hujusmodi opus,* Scholaſticum *potius quiddam, &* Methodus, *quam* Corpus legum imperantium.

APHORISMVS 63.

Consultum fuerit in novo Digeſto legum, vetera volumina *non prorsus* deleri *& in oblivionem cedere, sed in* Bibliothecis *saltem* manere; *licet usus eorum vulgaris & promiscuus prohibeatur. Etenim in Causis gravioribus non abs re fuerit*, legum *præteritarum mutationes, & series, consulere, & inspicere: at certe solenne est, antiquitatem præsentibus aspergere.* Novum *autem hujusmodi* Corpus legum, *ab iis, qui in Politiis singulis habent potestatem Legislatoriam, prorsus confirmandum est: ne forte, prætextu* veteres leges *digerendi,* leges novæ *imponantur occulto.*

APHORISMVS 64.

Optandum esset, ut hujusmodi legum inſtauratio *illis* temporibus *suscipiatur, quæ*

quæ antiquioribus, *quorum acta & opera retractant*, literis & rerum cognitione *præstiterint*. *Quod secus in* opere Iustiniani *evenit*. *Infelix res namque est, cum ex judicio & delectu ætatis minus prudentis & erudita*, antiquorum opera *mutilentur, & recomponantur*. *Veruntamen sæpe* necessarium *est, quod non* optimum.

Atque de Legum obscuritate, quæ à nimia & confusa earum accumulatione fit, hæc dicta sint. Iam de Descriptione earum, ambigua & obscura, dicendum.

De Exemplis, & usu eorum.

Aphorismus 65.

Descriptio Legum obscura *oritur*, *aut ex* loquacitate & verbositate earum; *aut rursus ex* brevitate nimia; *aut ex* Prologo legis, cum ipso corpore legis pugnante.

Aphorismus 66.

De Obscuritate vero legum, *quæ ex earum* descriptione prava *oritur*, *jam dicendum est*. Loquacitas, *quæ in præscribendo Leges in usum venit*, & prolixitas, *non placet*. *Neque enim, quod vult & captat, ullo modo assequitur, sed contrarium potius*. *Cum enim casus singulos particulares verbis appositis & propriis persequi & exprimere contendat, majorem inde* spi-

sperans certitudinem; *econtra quaestiones multiplices parit de verbis: ut difficilius procedat interpretatio secundum* sententiam legis, (*quae sanior est & verior*) *propter* strepitum verborum.

APHORISMVS 67.

Neque propterea nimis concisa & affectata brevitas, *Majestatis gratia, & tanquam magis Imperatoria, probanda est; praesertim his seculis: ne forte sit* Lex *instar* regulae Lesbiae. *Mediocritas ergo affectanda est: & verborum exquirenda generalitas, bene terminata: quae licet* Casus comprehensos *non sedulo persequatur, attamen* non comprehensos *satis perspicue excludat.*

APHORISMVS 68.

In legibus *tamen, atque* edictis ordinariis & politicis, *in quibus, ut plurimum, nemo Iurisconsultum adhibet, sed suo sensui confidit, omnia* fusius explicari *debent, & ad captum vulgi, tanquam digito monstrari.*

APHORISMVS 69.

Neque nobis prologi *legum, qui inepti olim habiti sunt, &* leges *introducunt* disputantes, *non* jubentes, *utique placerent, si priscos mores ferre possemus. Sed* prologi isti legum *plerunque* (*ut nunc sunt tempora*) *necessario adhibentur, non tam ad* expli-

plicationem legis, *quam instar* suasionis; *ad* perferendam legem *in* Comitiis; *&* *rursus ad* satisfaciendum Populo. *Quantum fieri potest tamen*, prologi *evitentur*, *&* lex *incipiat à* jussione.

APHORISMUS 70.

Intentio *&* sententia legis, *licet ex* præfationibus, *&* præambulis, (*ut loquuntur*) *non male quandoque eliciatur: Attamen* latitudo *aut* extensio *ejus*, *ex illis minime peti debet. Sæpe enim* præambulum *arripit nonnulla ex maxime plausibilibus & speciosis ad exemplum*, *cum* lex *tamen multo plura complectatur: aut contra*, lex *restringit*, *& limitat complura, cujus limitationis rationem in* præambulo *inseri*, *non fuerit opus. Quare* dimensio *&* latitudo legis ex corpore legis *petenda. Nam* præambulum *sæpe aut ultra aut citra cadit.*

APHORISMUS 71.

Est vero genus perscribendi leges *valde vitiosum, Cum scilicet* casus, *ad quem* lex *collimat*, *fuse exprimitur in* præambulo: *Deinde ex vi* verbi (Talis,) *aut hujusmodi Relativi*, corpus Legis *retro vertitur in* præambulum; *unde* præambulum *inseritur & incorporatur ipsi* legi: *Quod & obscurum est*, *& minus tutum*, *quia non eadem adhiberi consuevit diligentia in ponderandis & examinandis verbis*

præ-

præambuli, *qua adhibetur in* corpore *ipsius legis.*

Hanc partem de incertitudine Legum, quæ ex mala deſcriptione ipſarum ortum habet, fuſius tractabimus, quando de interpretatione Legum poſtea agemus. Atque de deſcriptione Legum obſcura hæc dicta ſint: Iam de modis enucleandi Iuris dicendum.

De Modis enucleandi Iuris, & tollendi ambigua.

Aphorismvs 72.

Modi enucleandi Iuris, *&* tollendi dubia, *quinque ſunt. Hoc enim fit, aut per* perſcriptiones judiciorum; *aut per* ſcriptores authenticos: *aut per* libros auxiliares: *aut per* prælectiones; *aut per* reſponſa, *ſive* conſulta prudentum. *Hæc omnia, ſi bene inſtituantur, præſto erunt magna* Legum obſcuritati *ſubſidia.*

De perſcriptione Iudiciorum.

Aphorismvs 73.

Ante omnia, Iudicia reddita *in* Curiis ſupremis *& principalibus, atque* cauſis gravioribus, *præſertim* dubiis, *quæque aliquid habent* difficultatis, *aut* novitatis, *diligenter & cum fide excipiunto.* Iudicia *enim* anchoræ Legum ſunt, *ut* leges Reip-

APHORISMVS 74.

Modus *hujusmodi* Judicia excipiendi, *& in* scripta referendi, *talis esto.* Casus *pracise,* Iudicia *ipsa exacte perscribito: ra*tiones Iudiciorum, *quas adduxerunt Iudices, adjicito:* casuum, *ad Exemplum adductorum,* auctoritatem, *cum* casibus Principalibus *ne commisceto: de* Advocatorum perorationibus, *nisi quidpiam in iis fuerit admodum eximium, sileto.*

APHORISMVS 75.

Personæ, *qua hujusmodi* Iudicia *excipiant, ex* Advocatis *maxime* doctis *sunto, &* honorarium liberale *ex* publico *excipiunto.* Iudices *ipsi ab hujusmodi* perscriptionibus *abstinento: ne forte opinionibus propriis addicti, & auctoritate propria freti, limites* Referendarii *transcendant.*

APHORISMVS 76.

Iudicia *illa, in* ordine, *&* serie temporis, *digerito, non per* methodum *&* titulos. *Sunt enim* scripta *ejusmodi, tanquam* historiæ, *aut* narrationes legum. *Neque solum* acta *ipsa,* sed *&* tempora *ipsorum,* Iudici prudenti *lucem prabent.*

De Scriptoribus Authenticis.

APHORISMVS 77.

Ex legibus ipsis, *qua* Ius commune *constituunt; deinde, ex* Constitutionibus

sive

sive Statutis: *tertio loco, ex* Iudiciis perscriptis, Corpus Iuris *tantummodo constituitor. Prater illa, alia* authentica, *aut nulla sunto, aut parce recipiuntor.*

APHORISMVS 78.

Nihil tam interest certitudinis Legum, (*de qua nunc tractamus*) *quam ut* scripta authentica *inter* fines moderatos *coerceantur; & facessat* multitudo *enormis* auctorum, & Doctorum in Iure: *unde laceratur sententia legum: Index fit attonitus, processus immortales; atque Advocatus ipse, cum tot libros perlegere & vincere non possit, compendia sectatur.* Glossa *fortasse aliqua bona, & ex* Scriptoribus classicis pauci, *vel potius* Scriptorum paucula portiones, *recipi possint pro* Authenticis. *Reliquorum nihilominus maneat usus nonnullus in* Bibliothecis, *ut eorum* tractatus *inspiciant* Iudices; *aut* Advocati, *cum opus fuerit: Sed in Causis agendis, in foro, citare eos non permittitor, nec in auctoritatem transeunto.*

De libris Auxiliaribus.

APHORISMVS 79.

AT scientiam Iuris, & practicam, auxiliaribus libris *ne nudanto, sed potius instruunto. Ii sex in genere sunto.* Institutiones. De Verborum significatione. De Re-

Regulis Iuris. Antiquitates Legum. Summæ. Agendi Formulæ.

APHORISMVS 80.

Præparandi sunt Iuvenes, *&* Novitii, *ad scientiam, & ardua Iuris, altius & commodius haurienda, & imbibenda, per* Institutiones. Institutiones *illas ordine claro, & perspicuo, componito. In illis ipsis universum* Ius privatum *percurrito: non alia omittendo, in aliis plus satis immorando: sed ex singulis quædam breviter delibando: ut ad* Corpus legum *perlegendum accessuro nil se ostendat prorsus novum, sed levi aliqua notione præceptum.* Ius publicum *in* Institutionibus *ne attingito, verum illud ex* fontibus *ipsis hauriatur.*

APHORISMVS 81.

Commentarium *de* vocabulis Iuris *conficito. In Explicatione ipsorum, & sensu reddendo, ne curiose nimis, aut laboriose, versator. Neque enim hoc agitur: ut* diffinitiones verborum *quærantur exacte, sed* explicationes *tantum, quæ legendis* Iuris libris *viam aperiant faciliorem.* Tractatum *autem istum, per* literas Alphabeti *ne digerito: Id* Indici *alicui relinquito; sed collocentur simul verba, quæ circa eandem rem versantur: ut alterum alteri sit juvamento ad intelligendum.*

Aphorismus 82.

Ad certitudinem legum *facit (si quid aliud)* tractatus *bonus & diligens de* diversis regulis Iuris. *Is dignus est, qui maximis ingeniis, & prudentissimis Iureconsultis, committatur. Neque enim placent, quæ in hoc genere extant. Colligendæ autem sunt* regulæ, *non tantum notæ, & vulgatæ, sed & aliæ magis subtiles & reconditæ, quæ ex* legum *&* rerum judicatarum *Harmonia extrahi possint: quales in* Rubricis *optimis quandoque inveniuntur: suntque Dictamina generalia rationis, quæ per materias* Legis *diversas percurrunt, & sunt tanquam* saburra Iuris.

Aphorismus 83.

At singulæ Iuris Scita, *aut* Placita, *non intelligantur pro* regulis, *ut fieri solet satis imperite. Hoc enim si reciperetur, quot* leges, *tot* regulæ. Lex *enim nil aliud, quam* regula imperans. *Verum eas pro* regulis *habeto quæ in Forma ipsa Iustitiæ hærent: unde, ut plurimum, per* Iura Civilia *diversarum Rerumpub. eædem* regulæ *fere reperiuntur: nisi forte propter Relationem ad formas Politiarum varient.*

Aphorismus 84.

Post regulam, *brevi & solido verborum complexu enuntiatam, adjiciantur* exempla *&* decisiones casuum, *maxime lucu-*

lentâ

lenta ad explicationem: distinctiones, *&* exceptiones *ad* limitationem; cognata *ad* ampliationem *ejusdem* regulæ.

APHORISMVS 85.

Recte jubetur; ut non ex regulis Ius *sumatur: sed ex* Iure, *quod est*, Regula *fiat*. *Neque enim ex* verbis regulæ *petenda est probatio, ac si esset* Textus legis. Regula *enim* legem (*ut* acus nautica polos) indicat, *non* statuit.

APHORISMVS 86.

Præter corpus *ipsum* Iuris, *juvabit etiam* antiquitates legum *invisere: quibus licet evanuerit* auctoritas, *manet tamen* reverentia: *Pro* antiquitatibus *autem* legum *habeantur* scripta *circa* leges & judicia, *sive illa fuerint edita, sive non, quæ ipsum* corpus legum *tempore præcesserunt. Earum siquidem jactura facienda non est. Itaque ex iis utilissima quæque excerpito, (multa enim invenientur inania & frivola) eaque in unum volumen redigito: ne* antiquæ fabulæ, *ut loquitur* Trebonianus, *cum* legibus *ipsis misceantur.*

APHORISMVS 87.

Practicæ *vero plurimum interest, ut* Ius universum *digeratur ordine, in* Locos *&* Titulos: *ad quos subito (prout dabitur occasio) recurrere quis possit, veluti in promptuarium paratum ad præsentes usus.*

Hujus-

Hujusmodi libri summarum, *& ordinant sparsa, & abbrevient fusa & prolixa in* lege. *Cavendum autem est, ne* summæ *ista reddant homines promptos ad* Practicam, cessatores *in* scientia *ipsa. Earum enim officium est tale, ut ex iis* recolatur jus, *non perdiscatur.* Summæ *autem omnino magna diligentia, fide & judicio, sunt conficiendæ, ne furtum faciant* legibus.

APHORISMUS 88.

Formulas agendi *diversas, in unoquoque genere colligito. Nam &* Practicæ *hoc interest: & certe pandunt illa oracula & occulta* legum. *Sunt enim non pauca, quæ latent in* legibus: *At in* formulis agendi *melius & fusius perspiciuntur*: *instar* pugni, *&* palmæ.

De Responsis & Consultis.

APHORISMUS 89.

DUbitationes particulares, *quæ de tempore in tempus emergunt, dirimendi & solvendi aliqua ratio iniri debet. Durum enim est, ut ii, qui ab errore cavere cupiunt, ducem via non inveniant, verum ut actus ipsi periclitentur, neque sit aliquis ante rem peractam Iuris praenoscendi modus.*

APHORISMUS 90.

Responsa prudentum, *quæ petentibus dan-*

dantur de Iure, *sive ab* Advocatis, *sive à* Doctoribus, *tanta valere auctoritate, ut ab eorum sententia* Iudici *recedere non sit licitum, non placet.* Iura *à* juratis Iudicibus *sumunto.*

Aphorismus 91.

Tentari Iudicia, *per* Causas *&* Personas fictas, *ut eo modo experiantur homines qualis futura sit* Legis norma, *non placet. Dedecorat enim* majestatem legum, *& pro pravaricatione quapiam censenda est.* Iudicia *autem aliquid habere ex* Scena, *deforme est.*

Aphorismus 92.

Iudicum *igitur solummodo, tam* Iudicia, *quam* Responsa, *&* Consulta, *sunto. Illa, de* litibus pendentibus: *hac, de* arduis Iuris quæstionibus *in Thesi. Ea* Consulta, *sive in* privatis rebus, *sive in* publicis, *à* Iudicibus *ipsis ne poscito: (Id enim si fiat,* Iudex *transeat in* Advocatū; *) sed à* Principe, *aut* Statu. *Ab illis ad* Iudices *demandentur.* Iudices *vero, tali auctoritate freti, disceptationes Advocatorum, vel ab his, quorum interest, adhibitorum, vel à Iudicibus ipsis, si opus sit, assignatorum, & argumenta, ex utraque parte audiunto: & re deliberata* Ius *expediunto, & declaranto.* Consulta *hujusmodi inter* Iudicia *referunto & edunto, & paris auctoritatis sunto.*

De

De Prælectionibus.

APHORISMVS 93.

PRælectiones *de* Iure, *atque* Exercitationes *eorum*, *qui* Iuris *studiis incumbunt*, *& operam dant, ita instituuntor, & ordinantor, ut omnia tendant ad* Quæstiones, *&* Controversias *de* Iure, sedandas *potius*, *quam* excitandas, Ludus *enim* (*ut nunc fit*) *fere apud omnes instituitur & aperitur*; *ad* altercationes *&* quæstiones de Iure *multiplicandas*, *tanquam ostentandi ingenii causa. Atque hoc vetus est malum. Etenim apud antiquos gloria fuit, tanquam per sectas & factiones, quæstiones complures de* Iure, *magis fovere, quam extinguere. Id ne fiat, provideto.*

De Vacillatione Iudiciorum.

APHORISMVS 94.

VAcillant Iudicia, *vel propter* immaturam *&* præfestinam sententiam: *vel propter* æmulationem Curiarum: *vel propter* malam *&* imperitam perscriptionem Iudiciorum: *vel propter* viam præbitam ad rescissionem eorum nimis facilem & expeditam. *Itaque providendum est, ut* Iudicia emanent, matura deliberatione prius habita: *atque ut* Curiæ se invicem revereantur: *atque ut* Iudicia perscribantur

tur fideliter & prudenter : *utque* via ad rescindenda Iudicia, sit arcta; confragosa, & *tanquam* muricibus strata.

APHORISMVS 95.

Si Iudicium *redditum fuerit de* Casu *aliquo in aliqua* Curia Principali ; & *similis* Casus *intervenerit in alia* Curia : *ne procedito ad* Iudicium, *antequam fiat* consultatio *in* Collegio aliquo Iudicum majore. Iudicia *enim* reddita, *si forte* rescindi *necesse sit*, *saltem* sepeliuntor cum honore.

APHORISMVS 96.

Vt Curiæ *de* Iurisdictione *digladientur, & confligentur, humanum quiddam est : eoque magis, quod per ineptam quandam sententiam* (quod boni & strenui sit Iudicis ampliare jurisdictionem Curiæ) *alatur plane ista intemperies, & calcar addatur, ubi fræno opus est. Vt vero, ex hac animorum contentione*, Curiæ Iudicia *utrobique reddita* (*quæ nil ad* Iurisdictionem *pertinent*) *libenter rescindant, intolerabile malum : & à Regibus, aut Senatu, aut Politia, plane vindicandum. Pessimi enim exempli res est, ut* Curiæ, *quæ pacem subditis præstant, inter se duella exerceant.*

APHORISMVS 97.

Non facilis esto, aut proclivis, ad Iudicia rescindenda, *aditus, per* appellationes,

aut

aut impetitiones *de* errore, *aut* revisus, *&* *similia*. *Receptum apud nonnullos est*, *ut* lis trahatur *ad* forum superius, *tanquam res integra*: Iudicio *inde dato seposito*, *& plane suspenso*. *Apud alios vero*, *ut* Iudiciū ipsum maneat *in suo* vigore, *sed* executio *ejus tantū cesset*. *Neutrum placet*: *nisi* Curiæ, *in quibus* Iudicium *redditum sit*, *fuerint* humiles, *&* inferioris ordinis: *sed potius*, *ut & *Iudicium *stet*, *& procedat ejus* executio; *modo* cautio *detur à* defendente, *de* damnis *&* expensis, *si* Iudicium *fuerit rescissum*. Atque hic *Titulus*, de *Certitudine Legum*, ad Exemplum *Digesti* reliqui (quod meditamur) sufficiet.

COLORES BONI & MALI, TAM SIMPLICIS QVAM COMPARATI.

Sophisma.

Q*Vod laudant Homines & celebrant, Bonum: quod vituperant & reprehendunt, Malum.*

Elenchus.

Fallit *Sophisma* quatuor modis: scilicet, Aut propter *Ignorantiam*: Aut propter *Studia* & *Factiones*: Aut propter *Ingenia Laudatorum* & *Vituperatorum*. Propter *Ignorantiam*: quid Vulgi Iudicium ad Examen Boni & Mali? Melius Phocion, qui,

qui, cum populus ei præter solitum applauderet, quæsivit, *Num forte deliquisset?* Propter *Malam Fidem*; Laudantes enim & Vituperantes suam rem sæpius agunt, neque loquuntur ut sentiunt.

Laudat Venales qui vult extrudere Merces.

Item; *Malum est, malum est, inquit Emptor: sed cum recesserit, tum gloriabitur.* Propter *Factiones*: Cuivis enim patet, consuescere Homines, eos, qui suarum Partium sunt, immodicis efferre Laudibus; qui autem contrariarum sunt, infra Meritum deprimere. Propter *Ingenia*: Alii enim Natura facti sunt, & compositi, ad Adulationem Servilem: Alii contra Momi & tetrici; Vt laudando & vituperando suis *Ingeniis* tantum obsecundent, parum de Veritate solliciti.

Sophisma.

2 *Quod etiam ab Inimicis laudatur, magnum Bonum: quod vero etiam ab Amicis reprehenditur, magnum Malum.*

Sophisma Fundamento hoc niti videtur; quod quæ ingratiis, & contra Animi nostri Affectum & propensionem, loquimur, ea ipsa vim veritatis à nobis extorquere, facile creditur.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* propter *Astutiam*, tam *Inimi-*

Inimicorum, quam *Amicorum*. *Inimici* enim Laudes quandoque tribuunt, non inviti, nec à vi veritatis coacti; sed eas tamen diligentes, quæ Inimicis suis invidiam & pericula conflare possint. Itaque apud Græcos superstitio quædam invaluit, ut crederent, si quis ab altero laudaretur, Animo malevolo, & proposito nocendi, *Naribus ejus pustulam annasci solere*. Fallit iterum, quia Laudes interdum impertiunt *Inimici*, tanquam Præfatiunculas quasdam, ut postea liberius & maliciosius calumniarentur. Ex altera parte fallit etiam hoc Sophisma propter Astutiam *Amicorum*. Solent enim & illi vitia Amicorum interdum agnoscere, & prædicare: non quod aliqua vis Veritatis eos cogat, sed ea eligentes, quæ minimum Amicos suos lædere possint, ac si cætera quidem, viri optimi essent. Fallit iterum, quia *Amici* quoque Reprehensionibus suis (sicut de *Inimici* laudibus diximus) tanquam præfatiunculis quibusdam utuntur, quo paulo post in laudes effusius excurrant.

Sophisma.

3. *Cujus Privatio bona, id ipsum Malum: cujus Privatio mala, id ipsum Bonum.*

Elenchus.

Fallit *Sophisma* duobus modis. Aut propter *Comparationem Boni & Mali*: Aut pro-

propter *Successionem Boni ad Bonum*, *aut Mali ad Malum*. Propter *Comparationem*: Si bonum fuerit Generi Humano, privari Esu Glandium, non sequitur, quod malus ille erat, sed *Dodona* bona, *Ceres* melior. Neque si malum fuit Populo Syracusano, Dionysio Seniore privari, sequitur quod Dionysius ille bonus fuerit, sed minus malus quam Iunior. Per *Successionem*: Etenim Privatio Boni alicujus non semper dat locum Malo, sed quandoque majori Bono: ut cum Flos decidit, Fructus succedit: Nec Privatio alicujus Mali dat semper locum Bono, sed interdum majori Malo. Nam sublato Inimico Clodio, Milo simul & Segetem Gloriæ perdidit.

Sophisma.

4. *Quod Bono, aut Malo, vicinum est, id ipsum itidem Bonum aut Malum: quod vero remotum est à Bono, Malum: quod à Malo, Bonum.*

Habet hoc fere Rerum Natura, ut quæ Natura sua conveniant, etiam Locis conveniant; quæ vero contrariæ Naturæ sunt, etiam intervallis distent: Cum singula Amica sibi associare, Inimica summovere gaudeant.

Elenchus.

Sed fallit *Sophisma* tribus modis: Primo propter *Destitutionem*; secundo propter

pter *Obſcurationem*: tertio propter *Protectionem*. Propter *Deſtitutionem*: Fit, ut quæ in ſuo genere ampliſſima ſunt, & maxime excellunt, omnia, quantum fieri poteſt, ad ſe trahant, & in vicino quæque poſita deſtituant, ac quaſi inedia conficiant. Itaque in propinquo Arborum grandium Virgulta nunquam læta reperies. Recte etiam ille, *Divitis Servi maxime Servi*. Nec male cavillatus eſt, qui inferius Famulitium in Aulis Principum, *Feſtorum vigiliis* comparavit; quæ Feſta ſua in proximo attingunt, ipſæ autem Iejuniis addicuntur. Propter *Obſcurationem*: Etenim & hoc habent quæque, in ſuo genere, præſtantiſſima; ut licet proxima non extenuent, aut deſtituant, tamen obſcurent, & obumbrent. Quod etiam de *Sole* notant Aſtronomi; quod ſit ſcilicet Aſpectu bonus, Conjunctione & Approximatu malus. Propter *Protectionem*: Nam non ſolum res coëunt & congregantur propter Conſortium, & Naturæ ſimilitudinem; ſed etiam Malum (præſertim in Civilibus) confugit ad Bonum, ut lateat, & protegatur. Itaque Scelerati Homines petunt Aſyla Divorum; & Vitium ipſum ſe in Virtutis Vmbram recipit:

Sape latet vitium proximitate Boni.

Contra & Bonum ſe aggregat ad Malum,

 non

non propter Consortium, sed ut illud convertat & reformet in Bonum. Itaque & Medici, magis accedunt ad Ægrotos, quam ad Sanos; & Servatori nostro objectum est, quod *conversaretur cum publicanis & peccatoribus.*

Sophisma.

5. *Cui cætera Partes, vel Secta, Secundas unanimiter deferunt, (cum singula Principatum sibi vendicent) melior reliquis videtur: Nam primas quaque ex Zelo videtur sumere, secundas autem ex Vero & Merito tribuere.*

Ita Cicero argumentatur, Sectam Academicorum, quæ Acatalepsiam tenuit, Philosophiarum fuisse prestantissimam. *Interroga enim* (inquit) *Stoicum, qua Secta sit potior: ille suam cæteris anteponet: Deinde qua secundas teneat, Academicam fatebitur. Age similiter cum Epicureo, (qui Stoici vix aspectum toleraverit) postquam suam Sectam collocarit in summo, collocabit Academicam in proximo.* Similiter, vacante Dignitate aliqua, Princeps si Competitores singulos interrogaret, quem post se potissimum commendare vellent, Verisimile est, secunda illorum vota, in eum qui præcipue dignus & optime meritus fuerit, concursura.

Elen-

Elenchus.

Fallit *Sophisma* propter *Invidiam.* Solent enim Homines, proxime post se, & Factionem suam, in eos inclinare & propendere, qui reliquorum maxime sint enerves & imbelles, quique eis minimum molestiæ exhibuerunt; in Odium illorum, qui illis plurimum insultarunt, aut incommodarunt.

Sophisma.

6. *Cujus Excellentia vel Exuperantia melior, id toto genere melius.*

Huc pertinent *Formulæ* illæ usitatæ; *Ne pervagemur in Generalibus: Conferamus particularem aliquem cum particulari, &c.*

Elenchus.

Videtur hoc *Sophisma* satis nervosum; & magis *Dialecticum* quiddam, quam *Rhetoricum.* Attamen interdum fallit. Primo, quia sunt Res haud paucæ, periculo plurimum obnoxiæ, quæ tamen, si evadant, cæteris antecellant. Ita ut Genere sint deteriores, quia sæpius periclitantur & excidunt; Individuo autem Nobiliores. In hoc numero est *Gemma Martia,* de qua Gallicum Adagium; *Filius Parisiorum, & Gemma Mensis Martii, si ex illis evadat unus, erit instar decem aliorum.* Adeo ut, in Genere, Gemma Maji Gemmæ Martii

præſtat; ſed tamen, in Individuo, optima Gemma Martii optimæ Gemmæ Maji præferatur. Fallit ſecundo, propter *Naturam Rerum*, in aliquibus *Generibus aut Speciebus magis æqualem, in aliquibus magis inæqualem:* Quemadmodum in obſervationem venit, Climata Calidiora generaliter Ingenia producere acutiora: at in Frigidioribus, Ingenia illa quæ eminent, etiam acutiſſimis Calidarum Regionum præſtare. Similiter, in Exercitibus compluribus, ſi Res Duello inter ſingulos tranſigeretur, fortaſſe ad unam Partem accederet Victoria: ſi Copiis univerſis, in alteram. Etenim Excellentiæ & Exuperantiæ caſum recipiunt: at Genera Natura aut Diſciplina reguntur. Quinetiam, in Genere, Metallum Lapide pretioſius: Attamen Adamas præcellit Auro.

Sophiſma.

7 *Quod rem integram ſervat, Bonum: Quod ſine receptu eſt, Malum: Nam ſe recipere non poſſe, Impotentia genus eſt; Potentia autem Bonum.*

Hinc confinxit Æſopus Fabulã de duabus Ranis: quæ in magna ſiccitate, cum Aquæ ubique deficerent, deliberarunt, quid ſibi demum agendum eſſet: Prior autem: *Deſcendamus*, inquit, *in puteum profundum, neque enim veriſimile eſt ibi Aquam*

Aquam defuturam: Cui altera ita regerit: *Quin si forte ibi quoque Aqua deficiet, quomodo exinde rursus ascendere poterimus?* Firmamentum autem hujus Sophismatis est: Quod Actiones Humanæ adeo sint incertæ, & Periculis expositæ, ut illud optimum videatur, quod plurima habeat Effugia. Huc spectant Formulæ illæ, quæ in usu sunt: *Obligatum plane & Obstrictum te reddes: Non tantum quantum voles, sumes ex Fortuna*, &c.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primo, quia in *Actionibus* humanis, fortuna urget, ut aliquid demum decernatur. Etenim, ut eleganter à quopiam dictum est: *Etiam non Statuere, est aliquid Statuere*: Adeo ut sæpenumero Consilii Suspensio, pluribus nos implicet Necessitatibus, quam si aliquid statuissemus. Videtur autem iste Morbus quidam Animi, similis ei, qui reperitur in Avaris: sed translatus à Cupiditate retinendi Opes, ad Cupiditatem retinendi Arbitrium & Potestatem. Siquidem Avarus frui non vult, ne quid detrahat de Summa: Ita & hujusmodi Scepticus nil exequi vult, ut omnia ei sint integra. Fallit secundo, quia Necessitas, & illud (quod ajunt) *Iacta est alea*, stimulos addit Animis: sicut inquit ille, *Cæteris pares, necessitate certe superiores estis.*

Sophiſma.

8. *Quod quis culpa ſua contraxit, majus Malum: quod ab externis imponitur, minus Malum.*

Hujus Rei Cauſa eſt, quod Morſus Conſcientiæ Adverſa conduplicet: Contra, Conſcium ſibi eſſe, quod culpa quis vacet, magnum præbet in Calamitate Solatium. Itaque Poëtæ ea Pathemata maxime exaggerant, tanquam Deſperationi propriora, ubi quis ſe ipſum accuſet, & diſcruciet,

Seque unum clamat Cauſamque Caputque Malorum.

Contra Calamitates Virorum inſignium, elevat & diluit Innocentiæ & Meriti Conſcientia. Porro cum Malum ab aliis intentetur, habet quivis quod libere conqueri poſſit, unde Dolores ſui exhalent, neque Cor ſuffocent: Etenim iis, quæ ab injuria Hominum profecta ſunt, indignari ſolemus, aut ultionem meditari, aut denique Nemeſim Divinam vel implorare, vel expectare: Quinetiam, ſi à Fortuna ipſa inflictum quid ſit, tamen datur quædam cum Fatis ipſis Expoſtulatio:

Atque Deos atque Aſtra vocat crudelia Mater.

Contra, ubi quis Malum aliquod ſua Culpa contraxerit, ſtimuli Doloris intro vertun-

tuntur; Animumque magis vulnerant, & confodiunt.

Elenchus.

Fallit istud *Sophisma*, primo propter *Spem*: quæ Malorum magnum est Antidotum. Etenim Culpæ Emendatio, sæpe in nostra Potestate sita est: Fortunæ vero minime. Itaque Demosthenes, non semel Cives suos hujusmodi Verbis affatus est: *Quod ad præterita pessimum, id ad futura optimum est. Quid hoc tandem sit? Hoc ipsum scilicet, quod vestra incuria & culpa res vestra male se habeant: Nam si vos officio vestro per omnia perfuncti essetis, & nihilominus Status vester, ut nunc, laborasset: ne spes quidem reliqua esset, eum futurum aliquando meliorem. Cum vero Errores vestri in causa potissimum fuerint: confidendum plane, Vos illis emendatis, pristinum statum vestrum recuperaturos.* Similiter Epictetus, de Gradibus Tranquillitatis Animi verba faciens; Infimum locum illis attribuit, *qui alios accusant*: Superiorem iis, *qui se ipsos*: Supremum vero illis, *qui nec alios, nec se ipsos.* Fallit secundo, propter insitam Animis humanis *Superbiam*: qua ægre adducuntur Homines, ut Errores proprios agnoscant. Hoc vero ut evitent, Patientiam abhibent longe majorem, in

iis malis, quæ culpa ſua contraxerunt. Etenim, quemadmodum fieri videmus, ut, cum culpa admiſſa ſit, neque de Auctore conſtiterit, ſupra modum excandeſcunt Homines & tumultuantur: quod ſi poſtea in notitiam pervenerit, culpam illam ad Filium, aut Uxorem, aut Gratioſum aliquem pertinere, ſtatim ſedantur turbæ & conſileſcunt: Eodem modo fit, cum Res aliqua accidit, propter quam neceſſitas incumbit culpam in nos ipſos recipiendi. Id quod in mulieribus ſæpiſſime conſpicitur, quæ ſi quid infeliciter egerunt, contra conſenſum Parentum, aut Amicorum, qualecunque Infortunium ſequatur, illud ſedulo diſſimulabunt.

Sophiſma.

9 *Gradus Privationis major videtur, quam Gradus Diminutionis: & rurſus, Gradus Inceptionis major videtur, quam Gradus Incrementi.*

Canon eſt in Mathematicis: *Nullas eſſe Rationes Nihili ad Aliquid.* Itaque Gradus Nullitatis, & Quidditatis, majores videntur Gradibus Incrementi, & Decrementi. Sicut Monoculo durius eſt, unum perdere Oculum, quam utrunque Oculum habenti. Similiter, complures Liberos habenti, gravius eſt, ultimum, qui ſuper-

superstes fuerit, Filium amittere, quam reliquos priores. Itaque & Sibylla, cum duos priores Libros combussisset, pretium tertii duplicavit: Siquidem illius Amissio *Gradus* fuisset *Privationis*, non *Dimunitionis*.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primo, propter eas res, quarum Usus in Sufficientia quadam, sive Competentia, hoc est, Quantitate Determinata, consistit. Si quis enim obligetur pœnaliter ad Solutionem certæ Pecuniæ Summæ, ad Diem certum; gravius ei fuerit, Nummo unico Aureo carere, quam si, posito quod illé unicus parari non potuerit, deessent etiam decem alii. Similiter in Decoctionibus Fortunarum, damnosior videtur Gradus Obærationis, qui primus Sortem minuit: quam extremus, qui ad egestatem redigit. Huc spectant Formulæ illæ usitatæ: *Sero in fundo Parsimonia: Parum interest, utrum nihil habeas, an quod nihil juvet, &c.* Fallit secundo, propter illud Principium in Natura, Quod *Corruptio unius sit generatio alterius*: Adeo ut *Gradus* ipse *Privationis* ultimæ, minus interdum incommodet, quoniam Ansam & Stimulum præbet novæ alicui Rationi ineundæ. Vnde etiam Demosthenes sæpius conqueritur apud Ci-

ves suos: *Conditiones minus utiles, & honorificas, quas à Philippo impositas subibant, nihil aliud esse, quam Alimenta quadam ipsorum Ignaviæ & Socordiæ: ut multo iis fuisset satius, illis omnino carere: propterea quod hoc pacto Industria illorum melius acui posit ad alia paranda Remedia.* Novimus certe Medicum quendam: qui, Mulieribus delicatis, querentibus, se male habere, sed tamen à Medicamentis omnibus abhorrere, solebat dicere, non minus facetè, quam morosè: *Vobis omnino opus est, ut deterius valeatis, quo Medicamenta, etiam qualibet, libenter toleretis.* Quinetiam ipse *Gradus Privationis*, sive indigentiæ ultimæ, salutaris esse possit, non tantum ad excitandam Industriam, verum etiam ad impetrandam Patientiam.

Quod ad secundum Membrum hujus *Sophismatis*, illud eodem, quo prius, Fundamento (de Gradibus Quidditatis & Nullitatis) nititur. Hinc tanta usurpantur, de Initiis Negotiorum, Præconia,

Dimidiũ facti, qui bene cœpit, habet, &c.

Hinc Astrologorum Superstitio, qui judicium faciunt de Dispositione aut Fortuna Hominis, ex Momento sive Articulo Nativitatis aut Conceptus.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primo, quoniam in non-

nonnullis, primæ Rerum Inceptiones nihil aliud ſunt, quam quæ Epicurus, in Philoſophia ſua, appellat *Tentamenta :* id eſt, Rudimenta quædam ; quæ nihil ſunt, niſi iterentur, aut provehantur. Itaque in hoc caſu, Gradus ſecundus dignior videtur & potentior, quam primus : Quemadmodum in Plauſtris, Equus qui penultimus eſt, plus confert ad Motum Plauſtri quam primus. Etiam non inepte dici ſolet; *Convitium regeſtum illud eſſe, quod pugna ſit reum.* Prius enim fortaſſe prætervolaturum fuiſſet. Itaque *prius Malo Principium dedit, ſed poſterius modum abſtulit.* Fallit Sophiſma ſecundo propter Dignitatem Perſeverantiæ; quæ in progreſſu, non in Aggreſſu ſita eſt. Etenim Caſus, aut Natura, primum impetum progignere poſſunt ; at Affectus tantummodo maturus, & Iudicium, Conſtantiam: Fallit tertio in iis rebus, quarum Natura & Curſus ordinarius in contrarium Rei inceptæ fertur. Ita ut prima Inceptio perpetuo evacuetur, niſi vires continuentur. Quemadmodum in formulis illis uſitatis dicitur ; *Non progredi eſt regredi :* Et, *Qui non proficit, deficit :* Ut in Curſu in adverſum Montis ; Remigatione in adverſum Gurgitis : At contra, ſi in declivi Montis Motus incipiat : aut ſecundo Flumine Re-

migatio fiat: tum *Gradus inceptus* longe potiores Partes tenet. Porro iste *Color*, non tantum extenditur ad *Gradum Inceptionis, qui fit à Potentia ad Actum, comparatum cum Gradu, qui fit ab Actu ad Incrementum: verum etiam ad Gradum, qui fit ab Impotentia ad Potentiam, comparatum cum Gradu, qui fit à Potentia ad Actum. Etenim Gradus ab Impotentia ad Potentiam, major videtur, quam à Potentia ad Actum.*

Sophisma.

10. *Quod ad Veritatem refertur, majus est, quam quod ad Opinionem. Modus autem, & Probatio ejus, quod ad opinionem pertinet, hac est: quod quis, si clam putaret fore, facturus non esset.*

Ita pronunciant Epicurei *de Felicitate Stoicorum, in Virtute collocata:* quod similis sit *Felicitati* Histrionis in Scena: qui si à Spectatoribus & plausu eorum destituerētur, Animis statim concideret. Itaque Virtutem per ignominiam, *Bonum Theatrale* vocant. Aliter fit in divitiis, de quibus ille:

Populus me sibilat: at mihi plaudo.

Itidem in Voluptate:

—— Grata sub imo
Gaudia Corde premens, Vultu simulante Pudorem.

Elen-

Elenchus.

Fallacia hujus *Sophismatis* ſubtilior paulo eſt; licet Reſponſio ad Exemplum, quod adducitur, facilis. Neque enim Virtus eligitur, *Propter Auram Popularem.* Cum etiam illud præceptum ſit, *Vt quis maxime omnium ſe ipſum revereatur.* Ita ut Vir bonus, idem fuerit in Solitudine, idem in Theatro. Licet forte intendatur Virtus nonnihil per laudes, quemadmodum Calor augetur per Reflexionem. Sed hoc Suppoſitionem negat, non Fallaciam redarguit. *Elenchus* vero talis eſt. Dato, quod virtus (præſertim ea, quæ Labores & Conflictus ſubit) non eligeretur, niſi quod Laudes & Fama, eam comitari ſoleant: haud inde ſequitur, quod Appetitus & Motus ad Virtutem, non ſit præcipue propter ſe. Siquidem Fama poſſit eſſe, Cauſſa tantum *Impulſiva*, aut *Sine qua non:* neutiquam *Efficiens*, aut *Conſtituens.* Exempli gratia: Si duo fuerint Equi, quorum unus, Calcaribus non admotis, quævis haud ſegniter præſtaret: at alter, Calcaribus admotis, priorem longe ſuperaret: Poſterior iſte (arbitror) Palmam referet, & pro Equo meliore judicabitur. Neque quemquam judicii ſani commoverit Formula illa: *Apage iſtum Equum, cujus Spiritus ſiti ſunt in Calcaribus.* Quandoqui-

doquidem enim Instrumentum Ordinarium Equitanti sit Calcar, neque ullo modo oneri aut impedimento ei sit; non minoris propterea æstimandus est Equus, qui Calcari incitatur: Neque etiam ille alter, qui absque Calcaribus mira præstet, eo ipso melior, sed delicatior tantum habendus est. Simili ratione Gloria & Honor Virtuti pro Stimulis & Calcaribus subserviunt: Ac licet Virtus, sine illis, paulo futura esset languidior: tamen cum semper illa præsto sint ei, etiam non invitata, nil officit, quo minus Virtus propter se quoque expetatur: Itaque recte redarguitur illa Positio, *Nota ejus rei, quod propter opinionem, & non propter Veritatem eligitur, hæc est, quod quis si clam putaret fore, facturus non fuisset.*

Sophisma.

11. *Quod opera & virtute nostra partum est, majus Bonum: Quod ab alieno Beneficio, vel ab indulgentia Fortunæ delatum est, minus Bonum.*

Causæ hujus rei hæ sunt: Primo, propter *Spem de Futuro.* Siquidem in aliorum Gratia, aut Fortunæ ipsius Ventis secundis, non multum inest certitudinis: Propria vero Industria, aut Virtus, semper domi adsunt. Adeo ut, postquam Boni quid nobis hoc modo paratum fuerit, maneant

neant etiam eadem Instrumenta, in novos usus parata: quin & consuetudine & successu reddita validiora. Secundo, quia quod *alieno Beneficio adipiscimur*, ejus etiam *aliis Debitores sumus*: cum, quæ per nos ipsi comparaverimus, nihil oneris secum trahant. Etiam si quid Indulgentia Divina in nos cumulaverit, retributionem quandam erga Dei Bonitatem efflagitat: quod Homines pravos & improbos mordet: ubi in priore genere illud Prophetæ usu veniat, *Lætantur, & exultant, immolant plagis suis, & sacrificant reti suo.* Tertio, quia *ea quæ à Virtute nostra minime profecta sunt, nulla sequitur Laus & Existimatio.* Quæ enim Felicitatis sunt, Admirationem quandam pariunt, Laudem minime. Sicut ait Cicero ad Cæsarem: *Quæ miremur habemus, quæ laudemus expectamus.* Quarto, quia quæ *Industria propria* acquiruntur, cum *Laboribus* & *Contentione* fere conjuncta sunt: quod nonnullam habet in se *Suavitatem:* uti Salomon, *Suavis Cibus à Venatu.*

Elenchus.

At quatuor inveniuntur *Colores oppositi*, qui rem in contrariam partem inclinant, possintque esse prioribus instar *Elenchorum.* Primo, quia *Felicitas* videtur esse *Signum quoddam, & Character Favoris*

Di-

Divini: & propterea, tum in nobiſmet ipſis Confidentiam & Alacritatem generat, tum apud alios Auctoritatem & Reverentiam. Felicitas autem iſta etiam Fortuita complectitur, ad quæ Virtus ægre aſpirat: Veluti cum Cæſar ad Navis Gubernatorem, Animos addendo, dixit: *Cæſarem portas, & Fortunam ejus.* Quod ſi dixiſſet, *Cæſarem portas, & virtutem ejus,* frigidum prorſus fuiſſet Solatium periclitanti in procella. Secundo, quia *ea, quæ à Virtute* aut *Induſtria procedunt, ſunt imitabilia*, & aliis patent: cum Felicitas ſit Res inimitabilis, & Prærogativa quædam Hominis Individui: Itaque in Genere videmus, Res naturales Artificialibus præponi, quia Imitationem non recipiunt. Quod enim imitabile eſt, potentia vulgatum eſt. Tertio, quæ ex Felicitate proveniunt, *Bona videntur gratuita, nec laboribus empta:* At quæ virtute propria, Pretio veluti acquiſita. Itaque eleganter Plutarchus, de Rebus Timoleontis, Hominis longe Fortunatiſſimi, cum Rebus Ageſilai & Epaminondæ, qui uno ævo vixerunt, comparatis, dixit: *Illas Homeri Carminibus fuiſſe ſimiles, quæ cum alias excellant, ſponte etiam fluere videantur, & quaſi Genium ſapere.* Quarto, quia, quod *præter Spem* aut *præter Expectatum*

con-

contingit, gratius, & majore cum Voluptate in Hominum Animos influit. Illud vero neutiquam competit iis, quæ propria cura & ambitu comparantur.

Sophiſma.

12. *Quod ex pluribus conſtat, & Diviſibilibus, eſt majus, quam quod ex paucioribus, & magis unum: Nam omnia per Partes conſiderata majora videntur: Quare & pluralitas Partium; Magnitudinem præ ſe fert: Fortius autem operatur pluralitas partium, ſi ordo abſit: Nam inducit Similitudinem Infiniti, & impedit Comprehenſionem.*

Sophiſma iſtud videtur etiam primo intuitu fallax, & quaſi palpabile: Siquidem, non pluralitas Partium tantum, ſed Majoritas earundem poterit conſtituere Totum auctius. Attamen abripit hoc ipſum *Sophiſma* ſæpius Phantaſiam: quinetiam inſidiatur Senſui. Etenim Aſpectui ipſi brevior videtur via, in planitie, ubi nihil intercurrat quod Viſum frangat: quam in tali Tractu Terræ, ubi ſimul conſpiciuntur Arbores, aut Ædificia, aut aliud aliquod Signum, quod Spatium metiri & dividere poſſit. Sic homini bene nummato, poſtquam Arcas ſuas, & Marſupia, diviſerit, & digeſſerit, major etiam quam antea ſubit Divitiarum Phantaſia. Habet etiam

vim

vim in Amplificationibus, si Res in plures Portiones dividatur, atque singulæ seorsum tractentur. Hoc vero adhuc magis Phantasiam implet, si fiat promiscue, & sine Ordine. Confusio enim Multitudinis opinionem generat. Siquidem quæ ordine ostenduntur, aut proponuntur, tum ipsa magis finita apparent, tum certum præbent Argumentum, nihil esse prætermissum. At contra, quæ confuse repræsentantur, non solum in se numerosa putantur, sed & Suspicioni locum relinquunt, restare adhuc plura, quæ omittuntur.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primo, ubi quis ampliorem præceperit de re aliqua Opinionem, quam pro vera Rei ipsius magnitudine. Etenim cum hoc fit, Distributio falsam illam opinionem destruet, & in rem in Veritate sua, non autem cum Amplificatione, monstrabit. Itaque si quis Morbo aut Dolore corripiatur, Horæ longiores ei videbuntur, absque Horologio, aut Clepsydra, quam si iisdem mensurentur. Nam si Tædium & Vexatio Morbi, tempus videri longius faciunt, quam revera est: at Computatio temporis errorem illum corrigit, & brevius facit, quam Opinio illa falsa conceperat. Etiam in Planitie, contra

tra quam superius dictum est, aliquando evenit. Licet enim visus in Principio viam ostentet breviorem sensui, quia indivisa est: tamen si ex eo obrepat opinio de longe minori Intervallo quam reperitur, opinionis ejus vanæ Frustratio efficiet, ut videatur demum etiam, quam revera est, productior. Itaque si quis Opinioni alicujus falsæ, de Magnitudine Rei cujuspiam, velificare cupiat, caveat à Distributionibus, sed rem integram utique extollat. Fallit *Sophisma* secundo, si Distributio ea distrahatur, non autem simul obversetur, aut uno aspectu visum feriat. Itaque si Flores in Horto aliquo in plures Torulos distinguantur, majoris Quantitatis Speciem præbebunt, quam si omnes in uno Toro simul crescerent: Modo Toruli illi oculis simul subjiciantur: Aliter enim Vnio Distributioni distractæ prævalebit. Sic Reditus eorum majores videntur, quibus Prędia & Latifundia sua vicina aut conjuncta sunt. Nam si sparsim sita sint, non veniunt tam facile sub Aspectum. Fallit *Sophisma* tertio, propter Dignitatem Vnitatis, supra Multitudinem. Omnis enim Compositio, Indigentiæ in singulis Signum est certissimum, ubi illud usu venit,

Et quæ non prosunt Singula, Multa juvant.

Ita-

Itaque Mariæ partes potiores: *Martha, Martha, attendis ad plurima, unum sufficit.* Hinc illa Fabula Æsopi de Vulpe & Feli. Iactabat enim Vulpes, quantas Artes haberet & Effugia, quibus se à Canibus eriperet: Felis autem se unico tantum confidere Auxilio dixit, utpote quæ tenuem Scandendi Facultatem haberet: Quod tamen reliquis illis vulpinis longe præstantius præsidium fuit: unde Adagium: *Multa novit vulpes, Felis unum magnum.* Quin etiam in hujus Fabulæ significatione Morali idem cernitur: Nam potenti & fido Amico niti, plus præsidii habet, quam Artes & Astutiæ complurimæ.

IN-

INDEX

SERMONVM.

XXIII.

FINIS.

